

Torkil Løwe

Levekår i landbruket
En studie av landbruksbefolkningens
levkår

Rapporter

I denne serien publiseres statistiske analyser, metode- og modellbeskrivelser fra de enkelte forsknings- og statistikkområder. Også resultater av ulike enkeltundersøkelser publiseres her, oftest med utfyllende kommentarer og analyser.

Reports

This series contains statistical analyses and method and model descriptions from the different research and statistics areas. Results of various single surveys are also published here, usually with supplementary comments and analyses.

© Statistisk sentralbyrå, desember 1998

Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen, vennligst oppgi Statistisk sentralbyrå som kilde.

ISBN 82-537-4603-2

ISSN 0806-2056

Emnegruppe

00.02

Emneord

Gårdbrukere

Landbruk

Landbruksbefolkning

Levekår

Design: Enzo Finger Design

Trykk: Statistisk sentralbyrå

Standardtegn i tabeller	Symbols in tables	Symbol
Tall kan ikke forekomme	Category not applicable	.
Oppgave mangler	Data not available	..
Oppgave mangler foreløpig	Data not yet available	...
Tall kan ikke offentliggjøres	Not for publication	:
Null	Nil	-
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	Less than 0.5 of unit employed	0
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	Less than 0.05 of unit employed	0,0
Foreløpige tall	Provisional or preliminary figure	*
Brudd i den loddrette serien	Break in the homogeneity of a vertical series	—
Brudd i den vannrette serien	Break in the homogeneity of a horizontal series	
Rettet siden forrige utgave	Revised since the previous issue	r

Sammendrag

Torkil Løwe

Levekår i Landbruket

Rapporter 98/25 • Statistisk sentralbyrå 1998

Denne delrapporten fra prosjektet Levekår og inntektsdannelse i landbruket presenterer analyser av Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995, som omfatter omlag 3000 personer med tilknytning til 1400 gårdsbruk over hele landet. Rapporten omhandler "alle" levekårsområder unntatt inntekt og økonomi, som vil bli behandlet i en kommende delrapport. For de fleste levekårskomponenter er det gjort aldersstandardiserte sammenligninger mellom landbruksbefolkningen og hele befolkningen representert gjennom den generelle levekårsundersøkelsen fra samme år (Levekårsundersøkelsen 1995). Både intervjuundersøkelsen (datainnsamlingen) og analysene som denne rapporten presenterer deler av er gjort på oppdrag av Norges forskningsråd. Analysearbeidet finansieres gjennom programmet "Levekår, utvikling og omstilling i landbruket".

Foruten gårdbrukere (driftsansvarlige) innbefatter landbruksbefolkningen gårdbrukeres ektefeller og samboere, samt andre over 18 år som arbeider regelmessig på gård og deres ektefeller og samboere. Landbruksbefolkningen er mannsdominert og har en sterk overrepresentasjon av middelaldrende. Hvert tiende medlem av landbruksbefolkningen og hver tyvende gårdbruker er under 30 år. Hver tiende gårdbruker er kvinne. Gårdbrukere har som ventet sjelden høyere utdanning, særlig sett i forhold til andre sysselsatte, mens gårdbrukerens ektefeller/samboere nesten er på linje med andre kvinner.

Gårdsarbeid er fysisk tøft og sterkt sesongbetont, men innebærer samtidig stor grad av selvbestemmelse. Halve landbruksbefolkningen kombinerer gårdsdrift med annet yrke, og bare to av fem arbeider utelukkende på bruket. Selv blant gårdbrukerne har over halvparten arbeid utenom bruket, og vel en av tre har gårdsdriften bare som bigeskjeft. Gårdbrukere med bruket som hovedyrke arbeider i gjennomsnitt 47 timer i uka på bruket. Hver tiende gårdbruker som arbeider full tid på bruket har likevel hovedyrke utenom bruket. Tre av fire gårdbrukere med eksternt hovedyrke ville droppet dette yrket helt, eller trappet det ned, til fordel for gården dersom de kunne velge fritt uten å måtte ta økonomiske hensyn.

Landbruksbefolkningen bor romslig og boligstandarden er jevnt over god. Landbrukshusholdningene er imidlertid relativt store. Hver fjerde gårdbruker har sine foreldre boende på gården. Mange har god kontakt med naboer, men relativt få har daglig kontakt med venner. Færre opplever vold enn blant befolkningen ellers. Forekomsten av ensomhet og av helseplager er som i befolkningen ellers. Landbruksbefolkningen bruker sjelden kommunale hjemmetjenester, og kvinnene gjør svært mye husarbeid. Kulturelle aktiviteter er relativt lite vanlig hos landbruksbefolkningen. Landbruksbefolkningen er omtrent like tilfreds med både arbeidsforhold og med livet som helhet som befolkningen forøvrig.

Resultater fra prosjektet er også presentert i Samfunnsspeilet nr 2/1998 og i Økonomiske analyser nr 3/1998. Kapittel 9 inneholder sammendrag av analyseresultater fra de enkelte levekårsområdene

Emneord: Gårdbrukere, landbruk, landbruksbefolkning, levekår.

Prosjektstøtte: Norges forskningsråd.

Innhold

1. Innledning	12
1.1. Bakgrunn	12
1.2. Problemstillinger og definisjoner.....	14
1.3. Datagrunnlaget.....	15
2. Et landbruk i endring	19
2.1. Færre bønder og færre men større gårdsbruk.....	19
2.2. Landbruksmaskiner, spesialisering og produktivitetsøkning.....	23
2.3. Reguleringer, støtteformer og dereguleringer.....	27
3. Sosiodemografiske særpreg.....	30
3.1. Kjønn, alder og samlivsstatus.....	30
3.2. Utdanning.....	37
4. Boforhold og materielle goder	45
4.1. Hvem bor på gårdsbrukene?	45
4.2. Boligtype, -størrelse og -standard	48
4.3. Materielle goder.....	51
5. Arbeidsforhold.....	55
5.1. Fysisk arbeidsmiljø.....	55
5.2. Organisatorisk arbeidsmiljø og stressfaktorer.....	58
5.3. Arbeidstid og ferie.....	60
5.4. Hvor tilfreds er landbruksbefolkningen med arbeidet på bruket?	63
6. Yrkeskombinasjon	67
6.1. Hva produseres på brukene?	67
6.2. Arbeid utenfor bruket	69
6.3. Arbeidstid utenfor bruket og samlet arbeidstid.....	73
6.4. Landbruksbefolkningens yrker.....	76
6.5. Eksternt hovedyrke; ønsket tilpasning eller økonomisk nødvendighet?.....	79
7. Helse, omsorg og bruk av offentlige tjenester og ytelser	81
7.1. Landbruksbefolkningens helsetilstand.....	81
7.2. Bruk av offentlige tjenester og ytelser.....	86
7.3. Uformelt omsorgsarbeid og husarbeid.....	88
8. Sosialt nettverk, fritid og livskvalitet	91
8.1. Sosialt nettverk.....	91
8.2. Fritid	99
8.3. Tilfredshet med ulike sider av tilværelsen og framtidsutsikter.....	100
9. Konkluderende oppsummering	103
9.1. Sosiodemografiske særpreg hos landbruksbefolkningen.....	103
10. Vedleggstabeller.....	108
10.1. Innledning.....	108
10.2. Sosiodemografiske særpreg.....	108
10.3. Boforhold og materielle goder.....	113
10.4. Arbeidsforhold	117
10.5. Yrkeskombinasjon	125
10.6. Helse, omsorg og bruk av offentlige tjenester og ytelser.....	132
10.7. Sosialt nettverk, fritid og livskvalitet blant landbruksbefolkningen.....	137
11. Metodevedlegg.....	142
12. Referanser	144
Spørreskjema.....	146
De sist utgitte publikasjonene i serien Rapporter.....	181

Figurregister

1.	Innledning	12
1.1	Utvalgets sammensetning. Prosent.....	18
2.	Et landbruk i endring	19
2.1	Endringer i andel av de yrkesaktive som har hovedyrke innen primærnæringene (jordbruk, skogbruk, jakt, fiske og fangst) 1900-1997. Prosent.....	20
2.2	Arbeidsinnsats i jordbruket. Timeverk for menn og kvinner 1939-1995.....	20
2.3	Arbeidsinnsats på og utenom brukene. Gårdbrukere og ektefeller samlet. Gjennomsnitt. 1968-1995.....	21
2.4	Antall bruk (driftsenheter med mer enn 5 dekar jordbruksareal) etter jordbruksareal. 1000 bruk.....	22
2.5	Jordbruksareal i drift 1939-1996.....	22
2.6	Antall traktorer og hester på bruk med minst 5 dekar jordbruksareal i drift.....	24
2.7	Antall traktorer per 100 bruk over 5 dekar.....	24
2.8	Avling per dekar, melkeproduksjon per ku og eggproduksjon per høne (kg/år).....	25
2.9	Arbeidsinnsats per driftsenhet og per 100 dekar jordbruksareal.....	26
2.10	Matvarenes andel av total forbruksutgift i husholdningene. Til sammenligning vises tilsvarende tall for bolig og bil. Prosent.....	27
3.	Sosiodemografiske særpreg	30
3.1	Kjønnsfordelingen innen landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel kvinner og menn.....	31
3.2	Aldersfordelingen i landbruksbefolkningen og i hele befolkningen. Andel i ulike aldre i prosent.....	32
3.3	Aldersutviklingen blant gårdbrukere (med bruk på minst 5 dekar) 1969-1996.....	32
3.4	Aldersfordelingen blant landbruksbefolkningen, hele den voksne befolkning og undergrupper av disse. Andel i prosent og gjennomsnittsalder innen hver aldersgruppe i parentes.....	33
3.5	Kvinneandel i ulike aldre i landbruksbefolkningen, herunder blant gårdbrukere.....	35
3.6	Samlivsstatus hos landbruksbefolkningen, hele den voksne befolkningen (over 15 år) og undergrupper av disse. Prosent.....	35
3.7	Andel som er gift eller samboer (i fast parforhold) blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen, og blant mannlige gårdbrukere og menn ellers. Prosent.....	37
3.8	Landbruksbefolkningens utdanningsnivå. Andel med gjeldende utdanningsnivå som høyeste fullførte utdanning. 5 prosent uoppgitt utelatt.....	38
3.9	Landbruksbefolkningens utdanningsnivå innen 4 aldersgrupper. Andel med gjeldende utdanningsnivå som høyeste fullførte utdanning. 5% uoppgitt utelatt.....	39
3.10	Gårdbrukeres utdanningsnivå. Andel med gjeldende utdanningsnivå som høyeste fullførte utdanning.....	40
3.11	Gårdbrukeres utdanningsnivå innen 4 aldersgrupper. Andel med gjeldende utdanningsnivå som høyeste fullførte utdanning.....	40
3.12	Utdanningsnivå blant gårdbrukere, hele landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel med gjeldende utdanningsnivå som høyeste fullførte utdanning.....	42
3.13	Andel med høyere utdanning (universitet/høyskole) fordelt etter alder. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel blant alle vises i parentes.....	43
3.14	Andel uten høyere utdanning enn 9-årig grunnskole etter alder. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen.....	44
4.	Boforhold og materielle goder	45
4.1	Antall husholdningsmedlemmer innen landbruksbefolkningen, blant gårdbrukere og i hele befolkningen på personnivå. Gjennomsnitt og andeler i prosent.....	45
4.2	Husholdningens gjennomsnittlige størrelse fordelt etter intervjuobjektets alder i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Antall personer.....	46
4.3	Regional variasjon i "kårpraksis". Andel av gårdbrukere med foreldre i live som har foreldrene boende på gården, i samme hus eller på samme tun.....	48
4.4	oligstørrelse målt i antall rom. Andel med 1-2, 3-4, 5-6 eller over 6 rom og gjennomsnittlig romtall blant landbruksbefolkningen, annen rural befolkning og hele befolkningen.....	49
4.5	Andel med stor bolig (minst 5 rom) blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel blant alle i parentes.....	49
4.6	Andel gårdbrukere som <i>ikke</i> har traktor og som ikke har bil fordelt etter alder.....	53
4.7	Landbruksbefolkningen: Andel med sertifikat for personbil i fordelt etter kjønn og alder.....	54
5.	Arbeidsforhold	55
5.1	Gjennomsnittlig arbeidstid i timer per uke på bruket gjennom året for gårdbrukere etter hovedproduksjon. Gårdbrukeres egne anslag for perioden nov 1994-okt 1995.....	61

5.2	Tilfredshet med arbeidsforhold blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Fordeling på en 6-delt skala. Prosent.....	64
5.3	Hvor tilfreds landbruksbefolkningen er med arbeidet i landbruket, alt tatt i betraktning. Svarordeling på en 10-delt skala.....	66
6.	Yrkeskombinasjon	67
6.1	Arbeidsmessig viktigste produksjon på brukene. Hele landet. 4% uoppgitt utelatt.....	68
6.2	Yrkeskombinasjon blant gårdbrukere fordelt etter hovedproduksjon. Prosent.....	72
6.3	Yrkeskombinasjon blant gårdbrukere fordelt etter utdanning.	72
6.4	Andel gårdbrukere med bruket som eneste inntekt fordelt etter brukets størrelse.....	73
6.5	Andelen av gårdbrukerens inntekt som kommer fra bruket.	76
6.6	Andel innen ulike yrkesgrupper blant kvinner og menn og i ulike aldersgrupper innen landbruksbefolkningen.....	78
6.7	referanser og realiteter ved yrkeskombinasjon i landbruksbefolkningen.....	80
7.	Helse, omsorg og bruk av offentlige tjenester og ytelser	81
7.1	Andel som har varige helsemessige plager av ulik grad i betinget av alder i landbruksbefolkningen. Gjennomsnitt for alle aldre i parentes.....	82
7.2	Andel med ulike fysiske begrensninger eller psykiske plager fordelt etter alder. Landbruksbefolkningen.....	83
7.3	Andel som har varige helseplager (før sykdomseksempler ble forevist) blant gårdbrukere og sysselsatte menn ellers.	85
7.4	Andel som bruker minst ti timer på husarbeid i uka på husarbeid blant kvinner og menn i ulike aldersgrupper i landbruksbefolkningen.....	89
8.	Sosialt nettverk, fritid og livskvalitet	91
8.1	Regionale forskjeller i kontakthypighet med voksne barn. Prosent.....	93
8.2	Andel som er tilfreds med arbeid, husholdningens økonomi, inntekt og med livet generelt i landbruksbefolkningen og i hele befolkningen.....	101
8.3	Tilfredshet med livet blant landbruksbefolkningen og i hele befolkningen. 1=svært utilfreds, 10 = svært tilfreds.	101

Tabellregister

1. Innledning	12
1.1 Sammenligningsgrunnlag og undergrupper:	17
2. Et landbruk i endring	19
2.1 Antall husdyr (storfe, sau, geit, svin og fjørfe i juni/juli) 1939-1996. 1000 dyr	22
2.2 Utviklingen i antall landbruksmaskiner 1929-1994 på bruk med minst 5 dekar jordbruksareal	23
2.3 Produksjon 1000 tonn/liter. Nettoproduksjon.	26
2.4 De viktigste former for statsstøtte. 1985 og 1993. Mrd. kr. og andel i prosent.....	28
3. Sosiodemografiske særpreg	30
3.1 Noen demografiske forskjeller mellom landbruksbefolkningen, herunder gårdbrukere, og hele befolkningen i alder 16 år og eldre, herunder sysselsatte. Prosent og gjennomsnitt.....	30
3.2 Gjennomsnittsalder innen aldersgruppene, ved firedelt gruppering. År	34
3.3 Samlivsstatus hos landbruksbefolkningen, herunder gårdbrukere og hele befolkningen fordelt etter kjønn og alder. Forholdet mellom gifte og samboere er andel gifte dividert med andel samboere. Prosent.....	36
3.4 Utdanningens art (fagfelt/faggruppe) blant landbruksbefolkningen. Gjelder høyeste utdanning. Fordelt etter kjønn og alder. Prosent.	41
3.5 Utdanningens art (fagfelt/faggruppe) blant gårdbrukere. Gjelder høyeste utdanning. Fordelt etter kjønn og alder. Prosent.	41
3.6 Utdanningens art (fagfelt/faggruppe) fordelt etter utdanningsnivå. Grunnskolenivå utelatt. Gjelder høyeste utdanning. Prosent.	42
3.7 Landbruksbefolkningens muligheter for videreutdanning innen landbruk eller landbruksrelatert virksomhet. Gjelder kun personer som deltar i gårdsarbeidet.....	44
4. Boforhold og materielle goder	45
4.1 Hvem gårdbrukere deler husholdning med. Tall i prosent. (Summerer ikke til 100 prosent, da flere husholdningsmedlemmer er mulig.).....	46
4.2 Andel gårdbrukere/gårdsbruk med følgende personer i separat(e) husholdning(er). Tall i prosent.....	47
4.3 Andel av landbruksbefolkningen, herav gårdbrukere, som bor sammen med foreldrene (i samme hus eller på samme tun). Tallene gjelder for alle uansett om foreldrene er i live. (Se også Tabell 10.12, side 114 og Tabell 8.1, side 91).....	47
4.4 Andel som har bodd inntil fem og inntil ti år i nåværende bolig i landbruksbefolkningen og i hele den voksne befolkning. Prosent.	48
4.5 Boligens størrelse sett i forhold til husholdningens størrelse fordelt etter intervjuobjektets alder. Antall rom og andel som bor trangt eller romslig i landbruksbefolkningen og hele befolkningen 1995. Jf. Tabell 10.16 side 115.	50
4.6 Boligstandard. Andel som bor i bolig med ulike sanitære goder m.m. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. 1995. Prosent.....	51
4.7 Utvikling i boligstandard og tilgang på husholdningsapparater for landbrukshushold fra 1973 til i dag. Andeler som har de ulike goder i boligen eller husholdningen. Tall for hele befolkningen vises for 1973 og 1981. Prosent.....	51
4.8 Materielle goder og fasiliteter i hjemmet. Landbruksbefolkningen (herunder gårdbrukere) og hele befolkningen (herunder sysselsatte, rural befolkning og alle). Prosent.	52
4.9 Materielle goder og fasiliteter i hjemmet fordelt etter alder. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel som har ulike apparater. Prosent.	52
4.10 Avstander til nærmeste butikk, barneskole, kommunesenter eller naboer for landbruksbefolkningen. Prosent.....	52
4.11 Materielle goder i husholdningen; Personbiler og andre transport- og produksjonsmidler. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen 1995. Prosent.	53
4.12 Fritidshus m.m. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen 1995. Prosent.....	54
5. Arbeidsforhold	55
5.1 Andel innen landbruksbefolkningen som vanligvis er utsatt for ulike fysiske påkjenninger i sitt arbeid på bruket. Fordelt etter kjønn og alder. Prosent.....	56
5.2 Fysisk arbeidsmiljø blant landbruksbefolkningen. Prosent.....	57
5.3 Fysisk arbeidsmiljø ved ulike produksjonsformer blant gårdbrukere. For landbruksbefolkningen og gårdbrukere gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.....	57
5.4 Fysisk arbeidsmiljø i landbruket og ellers. For landbruksbefolkningen og gårdbrukere gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.....	58

5.5	Organisatorisk arbeidsmiljø i landbruket og ellers. Andel som opplever sitt arbeid som lite, noe eller svært variert. For landbruksbefolkningen (herunder gårdbrukere) gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.....	58
5.6	Grad av selvbestemmelse mhp. arbeidstempo og arbeidsrekkefølge. For landbruksbefolkningen (herunder gårdbrukere) gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.....	59
5.7	Organisatorisk arbeidsmiljø i landbruket. Om arbeidet er oppjaget og masete, eller oppleves som en psykisk påkjenning. For landbruksbefolkningen (herunder gårdbrukere) gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.....	59
5.8	Gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid i forbindelse med bruket etter kjønn og alder blant ulike grupper i nnen landbruksbefolkningen. Gjelder perioden nov 1994-okt 1995. Timer.....	61
5.9	Prosentandel som <i>ikke</i> har hatt sammenhengende ferie og/eller fridager utenom ferie/helg siste år. Prosent....	62
5.10	Ferielengde hos landbruksbefolkningen. Prosent.....	62
5.11	Avløsningsformer på brukene. Flere former kunne oppgis. Prosent.....	63
5.12	Synet på ulike sider ved eget arbeidsmiljø blant ektefeller og gårdsarbeidere. Gjelder arbeidet på bruket. Prosent.....	64
5.13	Tilfredshet med arbeidsoppgaver, arbeidstid, arbeidstidsordninger og sikkerhet mot å miste jobben på bruket blant de som arbeider på bruket, men som ikke er gårdbruker. Andel som har valgt svaralternativ 4, 5 eller 6 på en 6-delt skala. (Se også Tabell 10.29, side 124.) Andeler i prosent.....	65
6.	Yrkeskombinasjon	67
6.1	Hovedproduksjon og gjennomsnittlig eid fulldyrket jordbruksareal i ulike landsdeler. Prosent og dekar.....	68
6.2	Andel gårdbrukere som leide ut deler av eiendommen til jakt og fiske i 1994. N=1398. Prosent.....	69
6.3	Andel av gårdbrukerne som driver gårdsturisme i ulike former, eller som på bruket driver annen næringsvirksomhet enn jord/skogbruk/gårdsturisme. Prosent.....	69
6.4	Yrkestilpasning i landbruksbefolkningen etter kjønn og alder. Prosent.....	70
6.5	Gårdbrukeres yrkestilpasning fordelt etter ulike bakgrunnsvariable. Prosent.....	71
6.6	Gjennomsnittlig arbeidstid utenfor bruket etter grad av yrkeskombinasjon. Egenrapportert for perioden nov 1994-okt 1995.	74
6.7	Gjennomsnittlig selvoppgitt ukentlig arbeidstid på og utenfor bruket for hele landbruksbefolkningen, og for undergrupper av denne. Inkludert ikke-yrkesaktive (4 prosent). Timer og prosent.....	75
6.8	Andel innen ulike yrkesgrupper. Landbruksbefolkningen, herunder gårdbrukere, og hele befolkningen, herunder bosatte i distriktene (utenom gårdbrukere). Yrkesaktive. Prosent.....	77
6.9	Andel i ulike yrkeskategorier innen landbruksbefolkningen etter kjønn og alder. Prosent.	78
6.10	Syssettingspreferanser uten hensyn til økonomi blant de som har hovedyrke utenom bruket. Prosent.....	79
7.	Helse, omsorg og bruk av offentlige tjenester og ytelser	81
7.1	Andel med hjerte- og karsykdommer og muskel- og skjelettsykdommer etter kjønn og alder. Prosent.....	83
7.2	Andel med ulike helseplager i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.....	84
7.3	Forekomst av helseplager blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel med varig sykdom eller lidelse (uten at sykdomseksempler ble forevist), og andel med lidelse som man mener virker inn på hverdagen i betydelig grad betinget av kjønn og alder. Prosent.	84
7.4	Ulike følger av varige helseproblemer eller funksjonshemming blant personer i alder 30-59 år. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel av alle. Prosent.....	85
7.5	Førlighet, syn og hørsel blant personer i alder 30-59 år. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.....	85
7.6	Gårdbrukerhusholdningenes bruk av kommunale tjenester. Andel gårdbrukerhusholdninger som har benyttet ulike kommunale tjenester <i>siste måned</i> , etter gårdbrukers samlivsstatus og alder. Prosent.....	86
7.7	Andel av landbruksbefolkningen som er trygdet, herav andel som mottar alderspensjon, etterlattepensjon eller uførepensjon (ikke grunn- eller hjelpestønad). Prosent.....	87
7.8	Bruk av kommunale tjenester og trygder blant gifte/samboende 60 år og over i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel som sier at husholdningen har hatt besøk av hjemmehjelp eller hjemmesykepleier siste måned, og andel som mottar alderspensjon/tjenestepensjon og uføretrygd fra folketrygden. Prosent.....	87
7.9	Tid brukt på husarbeid* i timer per uke blant landbruksbefolkningen. Prosent.....	88
7.10	Tid brukt på husarbeid blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Kvinner og menn. Prosent.....	89
7.11	Omsorgsarbeid blant landbruksbefolkningen. Andel som <i>regelmessig</i> gir noe ulønnet hjelp til andre etter kjønn og alder. Prosent og timer/uke.....	90
7.12	Uformell omsorg ytt blant landbruksbefolkningen og i hele befolkningen. Prosent.....	90
8.	Sosialt nettverk, fritid og livskvalitet	91
8.1	Andel med foreldre i live etter (intervjuobjektets) kjønn og alder. Prosent.	91
8.2	Kontakt med egne foreldre i landbruksbefolkningen (blant de som har foreldre i live). Prosent og kumulativ prosent.	92
8.3	Foreldrekontakt i landbruksbefolkningen og hele den voksne befolkning. Prosent og kumulativ prosent.....	92

8.4	Kontakt med voksne barn (som har fylt 16 år og som har flyttet hjemmefra) betinget av egen alder. Prosent og kumulativ prosent.....	92
8.5	Kontakt med voksne barn blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent og kumulativ prosent.....	93
8.6	Søskenkontakt. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent og kumulativ prosent.....	94
8.7	Kontakt med lokale venner etter kjønn i landbruksbefolkningen. Prosent og kumulativ prosent.....	94
8.8	Kontakt med lokale venner etter alder i landbruksbefolkningen. Prosent og kumulativ prosent.....	94
8.9	Kontakt med lokale venner i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent og kumulativ prosent.....	95
8.10	Andel som har noen utenom familien (venn e.l.) som står en nær og som en kan snakke fortrolig med. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.....	95
8.11	Nabokontakt blant landbruksbefolkningen. Prosent og kumulativ prosent.....	96
8.12	Samvær med naboer i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent og kumulativ prosent.....	96
8.13	Andel som opplever ensomhet blant landbruksbefolkningen. Prosent.....	97
8.14	Ensomhet blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.....	98
8.15	Andel som har opplevd vold eller trusler siste 12 måneder etter alder og kjønn blant landbruksbefolkningen. Prosent.....	98
8.16	Andel som har blitt utsatt for vold eller trusler siste 12 måneder i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.....	98
8.17	Fritidssysler og aktiviteter blant landbruksbefolkningen og i hele befolkningen. Andel som har gjort ulike ting minst en gang siste 12 måneder. Prosent.....	99
8.18	Fritidssysler og aktiviteter blant landbruksbefolkningen og i hele befolkningen. Andel som har gjort ulike ting minst en gang siste 12 måneder. Prosent.....	100

Forord

Arbeidet med denne rapporten har vært lærerikt. Det har vært inspirerende å ta for seg en såpass konkret og særegen gruppe som landbruksbefolkningen. Jeg deltok ikke i de innledende faser av prosjektet. Datainnsamlingen var forlenget unnagjort da jeg kom inn i bildet og startet analysen av det særegne og komplekse datamaterialet. Det har hele tiden vært fristende å gå dypere inn i interessante problemstillinger, og gjøre mer avanserte (og multivariate) analyser, men plassen (og tiden/bevilgningene) satt her klare grenser. Rapporten tar først og fremst sikte på å beskrive de faktiske forhold, og jeg håper den gir et godt innblikk i hvordan det egentlig er å bo og arbeide på en gård i Norge i dag.

Takk til prosjektleder Kari Skrede og kollega Anders Barstad som har vært med under hele prosessen. Takk til Elisabeth Gulløy og Thore Nafstad-Bakke for tilrettelegging av data. Jeg vil også takke Ole Moss og Ole Rognstad ved seksjon for primærnæringsstatistikk, som på kort varsel tok seg tid til å lese gjennom rapporten før den gikk i trykken.

Jeg har selv laget alle figurer, og har måttet lese korrektur selv. Eventuelle trykkfeil og andre mangler beklages sterkt.

1. Innledning

Levekårsundersøkelser skal gi et innblikk i ulike sider ved befolkningens tilværelse, og omhandler både materielle, sosiale, arbeidsmessige, helsemessige og trivselsmessige forhold. Et viktig siktemål med slike undersøkelser er å avdekke forskjeller mellom ulike grupper i samfunnet. Denne rapporten fokuserer på én slik gruppe: landbruksbefolkningen. Statistisk sentralbyrå (SSB) besøkte høsten 1995 omlag 1400 gårdsbruk over hele landet og intervjuet til sammen nær 3000 gårdbrukere, ektefeller og gårdsarbeidere. Spørsmålene var dels hentet fra den generelle levekårsundersøkelsen fra samme år, og var dels spesielt relevante for landbruksbefolkningen. Datagrunnlaget har gjort det mulig å gi en bred oversikt over hvordan landbruksbefolkningen og ulike undergrupper av denne har det i liv og arbeid. Rapporten presenterer analyser av materialet, og omhandler alle levekårsområder unntatt inntekt.

1.1. Bakgrunn

Bakgrunnen for rapporten er bl.a. Stortingets ønske om bedre innsikt i inntekts- og levekårsutviklingen hos landbruksbefolkningen. Stortingets behandling av jordbruksoppkjøret våren 1995 ledet til en innstilling fra Næringskomitéen der det het at "Flertallet ber departementet vurdere om det kan utvikles målemetoder som kan gi et mer reelt bilde av inntekts- og levekårsutviklingen hos landbruksbefolkningen". Landbruksdepartementet ba Norges forskningsråd (NFR) om å forberede og igangsette et større samfunnsvitenskapelig forskningsprogram under området "Kultur og samfunn" som fikk navnet "Levekår, utvikling og omstilling i landbruket" (Norges forskningsråd 1996b:5). Ved siden av økonomiske fortrinnsanalyser, studier av prisdannelsen på matvarer og av maktforholdene i landbrukssektoren, fikk inntekt og levekår blant landbruksbefolkningen en helt sentral plass i forskningsprogrammet (Norges forskningsråd, 1996b:13). Som ledd i arbeidet med forberedelsene til programmet deltok flere forskningsmiljøer i et forprosjekt med sikte på å danne et bredt faglig grunnlag for opplegget (Norges forskningsråd, 1996a). I tillegg besluttet NFR i samråd med Landbruksdepartementet at det skulle gjøres en egen undersøkelse om landbruksbefolkningens levekår.

SSB påtok seg å gjennomføre selve intervjuundersøkelsen, som ble planlagt i samråd med en referansegruppe oppnevnt av NFR. Undersøkelsen hadde et tosidig formål. Den skulle gi et datagrunnlag for videre analyser innenfor forskningsprogrammet, og samtidig bidra direkte til utviklingen av et data- og metodegrunnlag for de regelmessige undersøkelsene som programmet skulle bidra til. Parallelt med iverksettelsen av denne undersøkelsen høsten 1995 besluttet Norges Bondelag å gjennomføre en egen undersøkelse om bønders levekår (Strøm m.fl. 1996). Denne undersøkelsen som også var basert på personlig intervju ble relativt lik SSBs opplegg både i utvalg, emner og spørsmålsformuleringer. Svarfordelingene ble også svært like. I motsetning til SSBs intervjuundersøkelse ble vel og merke gårdbrukeres ektefeller og gårdsarbeidere ikke intervjuet, og frafallet var dessuten høyt. Relevante resultater og avvik mellom de to undersøkelsene behandles flere steder i denne rapporten.

SSBs intervjuundersøkelse ble gjennomført i perioden november-desember 1995. De første resultatene ble publisert våren 1996 i en tabellrapport (Statistisk sentralbyrå 1996a) samtidig som det anonymiserte datamaterialet fra intervjuundersøkelsen ble overlevert NFR og gjort tilgjengelig for forskningsmiljøene gjennom Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Tabellrapporten inneholder frekvensfordelinger og en del sammenligningstabeller med tall for hele befolkningen hentet fra den ordinære levekårsundersøkelsen fra 1995. På oppdrag av NFR og Landbruksdepartementet våren 1996 supplerte SSB intervjuet materialet med inntektsopplysninger fra Selvangivelsesregistret 1994, og gjorde en preliminær analyse av gårdbrukernes inntektsforhold (Haraldsen 1996)¹.

¹ Nærmere opplegg for koblinger var ikke avtalt som del av hovedundersøkelsen. Men at koblinger til foreliggende registre (med opplysninger om inntekt, utdanning m.m.) ville kunne bli gjort ble varslet i brevet som ble sendt til intervjuobjektene før intervjuet fant sted: "For å begrense intervjuetiden unngår vi å spørre etter enkelte opplysninger som allerede finnes i offentlige registre. Vi henter opplysninger om enkelte økonomiske og sosiale forhold fra slike registre." (Statistisk sentralbyrå 1996a).

I et senere oppdrag under forskningsprogrammet "Levekår, utvikling og omstilling i landbruket" påtok SSB seg å gjøre en bredere analyse av levekår og inntektsdannelse i landbruket. Prosjektet gjennomføres som et samarbeid mellom Seksjon for demografi og levekårsforskning og Seksjon for offentlig økonomi og personmodeller. Prosjektarbeidet startet i 1997 og består av flere delprosjekter og -analyser. Delprosjektet om levekår benytter i tillegg til dataene fra Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen både data fra den generelle levekårsundersøkelsen fra samme år (Levekårsundersøkelsen 1995) og tilkoblede registeropplysninger for individ og husholdning. Delprosjektet om inntektsdannelse er basert på data fra SSBs ordinære Inntekts- og formuesundersøkelser (IF) og det supplerende utvalget av selvstendige næringsdrivende (IFN). Prosjektet har analysert inntektsnivå, -struktur og endringer i perioden 1992-1994 for ulike grupper av selvstendig næringsdrivende i jordbruk, samt andre selvstendige og lønnsinntakere (Lund 1998b).

Det er hovedtrekkene i den brede analysen av landbruksbefolkningens levekår, med alderskontrollerte sammenligninger til befolkningen for øvrig, som oppsummeres i denne rapporten. Landbruksbefolkningens økonomi og inntekt er foreløpig holdt utenfor levekårsanalysen, og blir hovedtema i en egen delrapport. NFR ga våren 1998 tilsagn på en søknad fra SSB om en utvidelse av det opprinnelige opplegget, og som et delprosjekt skal landbruksbefolkningens *inntekts historier* konstrueres gjennom å koble registeropplysninger (Selvangivelsesregistret/Ligningsdata) fra slutten av 1980-tallet fram til 1995 til intervjuopplysningene.

Det er publisert flere artikler og rapporter fra SSB-prosjektet om levekår og inntektsdannelse i landbruket. Artikkelen "Ikke bare gøy på landet" i Samfunnsspeilet nr 2/1998 ga smakebiter fra resultatene som presenteres i denne rapporten, men med hovedvekt på arbeidsforhold og omfanget av inntektskombinasjon (Løwe 1998). Artikler som omhandler inntektsnivå, -sammensetning og -fordeling i landbruks-husholdningene er presentert i Økonomiske analyser (Lund, m.fl. 1998) og i Landbruksøkonomisk forum (Lund 1998a). Dessuten foreligger en prosjektrapport om inntektsfordelingen i landbruket og fordelingseffekten av de direkte tilskuddsordningene (Lund 1998b).

1.1.1. Hvorfor gjøre en egen levekårsundersøkelse for landbruksbefolkningen?

Det er flere grunner til å vie landbruksbefolkningen, som bare utgjør en knapp tyvendel av landets innbyggere, spesiell oppmerksomhet gjennom en egen levekårsstudie. Landbruksbefolkningen - særlig den kvinnelige delen av denne - er en gruppe vi vet relativt lite om. Landbruksbefolkningens livsgrunnlag er i betydelig grad politisk styrt, og dens valg og prioriteringer og den politikken den møter har betydning også for resten av befolkningen. Både matforsyning, matkvalitet, prisnivå, og mulighetene for landlige utflukter og rekreasjon i et levende kulturlandskap er betinget av tilstanden i landbruket og av landbrukspolitikken. Det samme er selvfølgelig også nivået på de offentlige utgifter, og dermed skattetrykk og tilbudet av offentlige ytelser.

Landbruksbefolkningens levekår - og da særlig inntektsforhold - er i større grad enn for andre selvstendig næringsdrivende et produkt av *politiske beslutninger*. Rammebetingelsene for landbruket legges gjennom landbrukspolitikken og overføringsordningene. Landbrukspolitiske virkemidler som importrestriksjoner, pristilskudd, produksjonstillegg og forbrukersubsidier har avgjørende betydning for landbruksbefolkningens næringsinntekter. Skjerming, støtte og subsidiering gjør at omlag tre firedeler av sektorens inntekter hviler på politiske tiltak (Strøm m.fl. 1996:4). Nærheten til og avhengigheten av naturen gjør dessuten at landbruksbefolkningen lever og arbeider under andre betingelser enn resten av befolkningen. Levekårsforskjellen vil nok derfor først og fremst ytre seg i arbeidsforhold, men også i muligheten for rekreasjon og sosial kontakt.

Landbruket har gjennomgått store sosiale, materielle og økonomiske endringer de siste tiårene, med avvikling, rasjonalisering og fraflytting som nøkkelord. Og selv om de politisk-institusjonelle rammer stort sett beholdes, ser endringene ut til å måtte fortsette, ikke minst som følge av nylig inngåtte internasjonale avtaler om friere handel med landbruksprodukter. Gjennom dette århundret, og særlig i løpet av de siste femti år, har primærnæringene sysselsatt stadig færre personer, men likevel opprettholdt produksjonen takket være nye produksjonsmidler og stordriftsfordeler som følge av mer ensidig drift og færre driftsenheter. Teknologiske og politisk-økonomiske forandringer har, sammen med endrete preferanser - særlig hos de yngre generasjoner - gjort at antall sysselsatte i landbruket har falt dramatisk de siste årtier, og bidratt til at mange i dag kombinerer gårdsdrift med vanlig lønnsarbeid. En nærmere utredning omkring endringene i landbruket presenteres i kapittel 2.

Til tross for at bondebefolkningen ettervert er blitt en fåtallig samfunnsgruppe, har den likevel betydelig tyngde og innflytelse i distrikts- og næringspolitikken. Samtidig får den - på godt og vondt - stor oppmerksomhet i media. Den offentlige diskurs preges av markerte interessekonflikter og motstridende virkelighetsoppfatninger. Bøndene hevder å ha "verdens viktigste yrke", og klager over at fallende jordbruksinntekter gjør det nødvendig å ha inntekter utenom bruket. Motsatt hevder røster fra andre ståsteder at landbruket koster for mye, at det er byene som står for den viktigste verdiskapningen i samfunnet, og at bonden tjener mer enn nok og har det godt nok. Den politiske

debatt blir lett opphetet og følelsesladet når bøndernes situasjon - og ønskeligheten av tiltak for å endre denne - drøftes. Innsikt i hvordan landbruksbefolkningen faktisk har det, vil kunne bidra til en ryddigere offentlig debatt, og ikke minst til et sikrere beslutningsgrunnlag for landbrukspolitikken. Denne rapporten bidrar forhåpentligvis til at politiske myndigheter og andre får et pålitelig og realistisk bilde av landbruksbefolkningens livssituasjon.

1.2. Problemstillinger og definisjoner

1.2.1. Problemstillinger

Målsettingen med denne rapporten er å gi en bred og detaljert fremstilling av hvordan bønder, deres ektefeller og samboere og andre som arbeider i landbruket har det i liv og arbeid. Vi vil både se på hele landbruksbefolkningen under ett, vise variasjonen innen denne, og sammenligne med resten av befolkningen. Boforhold, materielle goder, arbeidsforhold, inntektskombinasjon, helsetilstand, fritidsvaner, og sosialt nettverk blir er temaer som vil bli behandlet. Studier av arbeidsforhold, og i hvilken grad landbruksbefolkningen kombinerer gårdsarbeid med annet arbeid, vil stå helt sentralt i analysene. Foruten å kartlegge generell tilstand og variasjon vil vi til en viss grad avdekke hvilke forhold som kan forklare variasjonen innen landbruksbefolkningens kår på hvert av levekårsområdene. Det vil legges vekt på eventuelle alders- eller generasjonsforskjeller, samt ulikhet mellom kjønnene og mellom gårdbrukere og ektefeller. I tillegg vil variasjonen i levekår generelt sees på bakgrunn av et knippe av andre relevante bakgrunnsvariable, bl.a. samlivsstatus, utdanning, geografisk region, gårdens hovedproduksjon og størrelse.

En vesentlig del av analysene består i å avgjøre i hvilken grad og på hvilke områder landbruksbefolkningen skiller seg fra - eller har det omtrent som - befolkningen ellers. Enkelte forskjeller vil *nødvendigvis* måtte følge av landbruksbefolkningens valg av næring og kan dermed virke selvfølgelige (men er likefullt viktige å dokumentere og tallfeste), mens andre kan være mer latente og uventete.

Foruten å sammenligne hele landbruksbefolkningen med hele befolkningen, skal vi sammenligne relevante eller like undergrupper f.eks. gårdbrukere og andre sysselsatte, unge medlemmer av landbruksbefolkningen og unge ellers osv. Det primære formålet med studien er å beskrive og å gjøre enkle sammenligninger. Søken etter årsaksammenhenger og forklaringer på forskjeller innen landbruksbefolkningen, og mellom landbruksbefolkningen og andre deler av befolkningen, vil derfor få en relativt underordnet plass.

1.2.2. Hva er "gårdbrukere" og "landbruksbefolkning"?

Det finnes ingen allmenngyldig definisjon av "bonde", og det er langt mindre entydig hva som menes med "landbruksbefolkning". I denne undersøkelsen omfatter landbruksbefolkningen personer som lever og/eller arbeider i tilknytning til landbruket, eller som får sin livssituasjon direkte påvirket av forholdene i landbruket. Nærmere bestemt utgjør følgende tre grupper til sammen det som i denne rapporten benevnes som *landbruksbefolkningen*:

- personer som er ansvarlige for driften av en gård (gårdbrukere)
- personer i alder 18 - 79 år som deltar regelmessig i gårdsdrift (ansatte, gårdsarbeidere)
- personer som er gift eller samboende med gårdbrukere eller med personer som deltar i gårdsdrift

Mens tidligere undersøkelser har vært avgrenset til eller konsentrert om bøndernes og dermed i hovedsak *mennenes* situasjon, er det i denne undersøkelsen lagt vekt på også å få med landbrukets kvinner. Gårdbrukeres og andre gårdsarbeideres ektefeller og samboere er alle blitt intervjuet, uansett om de tar del i gårdsdriften. Gårdbrukere er personer med ansvar for den daglige driften av en gård. Gården må riktignok være av en viss størrelse, men det er ingen krav om at en viss andel av inntekten kommer fra gårdsdriften. Det er verdt å merke seg at hjemmeboende barn som er under 18 år, eller som er over 18 år men ikke deltar i gårdsdriften, ikke er med i utvalget. Hvordan utvalget ble trukket og sammensatt vil bli nærmere beskrevet senere (avsnitt 1.3 om "datagrunnlaget" og kapittel 11 på side 142).

1.2.3. Levekår og levekårsstudier

Norge har i likhet med de andre nordiske land en solid tradisjon med å kartlegge sosialstatistiske kjennetegn hos befolkningen. Dette har bl.a. sammenheng med utviklingen av velferdsstaten og med velferdspolitikkenes behov for et nyansert og sikkert beslutningsgrunnlag. Behovet for en bredspektret oversikt over befolkningens "leveskår" meldte seg for alvor på 1960-tallet, da etterkrigstidens overordnede mål om økende økonomisk velstand ble avløst av en utvidet målsetting om "velferd" også i ikke-materiell forstand. Dagens levekårsundersøkelser har sine røtter i den såkalte "sosiale indikatorer"-bevegelsen, som sto sterkt i amerikanske og europeiske sosiologiske og økonomiske fagmiljøer som var opptatt av velferdsutvikling og sosial planlegging på 1960-tallet. Man hadde opprinnelig ambisjoner om å utvikle omfattende "sosialregnskap", med aggregerte mål for sosial velferd på linje med de som finnes i det økonomiske nasjonalregnskapet. Planene ble ettervert modifisert og man endte opp med bred statistisk beskrivelse av levekår på ulike områder, gjennom sosial rapportering av såkalte levekårskomponenter (NOU 1993).

Utvalgsbaserte levekårsundersøkelser, der "bare" noen få tusen personer ble intervjuet, ble ansett som en hensiktsmessig og kostnadseffektiv metode til å få en samlende oversikt over befolkningens livssituasjon, herunder både levestandard (inntekt, formue, boforhold m.m.), og immaterielle livsdimensjoner (helse, sosiale relasjoner, generell trivsel, "livskvalitet"). Den svenske Levnadsnivåundersøkelsen i 1968, som ble gjennomført som et delprosjekt under den svenske Låginkomstutredningen, ble den første bredere levekårsundersøkelsen av denne typen. Den svenske undersøkelsen var en viktig inspirasjonskilde for opprettelsen av den norske Levekårsutredningen i 1972, som tok initiativ til å igangsette en tilsvarende norsk undersøkelse. SSB gjennomførte den første norske levekårsundersøkelsen i 1973 på oppdrag fra Levekårsutredningen. SSB har siden påtatt seg ansvaret for en løpende sosial rapportering innen levekårsområdet.

Siden den første norske levekårsundersøkelsen i 1973 er det gjennomført tilsvarende undersøkelser i 1980, 1983, 1987 og 1995. I 1996 gikk SSB over til årlige "temaroterende" levekårsundersøkelser, der man legger spesiell vekt på utvalgte livsområder hvert år, samtidig som sentrale spørsmål gjentas (Andersen 1998). Til hver undersøkelse trekkes uavhengige utvalg av personer². Levekårsundersøkelsene inneholder alle omfattende opplysninger om en lang rekke levekårsområder, eller "levetårskomponenter", hos hvert enkelt intervjuobjekt. De viktigste er - eller omhandler og dekker ulike aspekter ved - *lønn, arbeid, bolig, helse, utdanning, omsorgsoppgaver og husarbeid, sosialt nettverk, fritid, rekreasjon og trygghet*. Innen hvert emne kan det være ett eller flere spørsmål (opplysninger) som omhandler ulike sider av det samme felt, og disse kan kombineres til samlende mål.

Levekårsundersøkelsene har gjort det mulig å:

- gi en oversikt over levekårene hos hele befolkningen
- sammenligne levekårene hos ulike grupper av befolkningen
- kartlegge utvikling over tid for hele befolkningen og innen ulike grupper
- kartlegge sammenhengen (uavhengighet, hopning, erstatning) mellom ulike levekårskomponenter

Med dette har Levekårsundersøkelsene gitt myndigheter og andre et verdifullt vurderingsgrunnlag for en rekke beslutninger. Når det gjelder spørsmål om årsaker til forskjeller og endringer i levekår, eller konsekvenser av levekårsforskjeller og av politiske tiltak, har imidlertid levekårsundersøkelsene klare begrensninger (Statistisk sentralbyrå 1981:7, NOU 1993:17, Andersen 1998)³. Gitt den nordiske tilnærmingen måles levekår dessuten først og fremst gjennom de mer objektive aspekter ved personers og gruppers tilværelse. Det gjøres bare i liten grad forsøk på avgjøre hvor *fornøyd* den enkelte er med denne tilværelsen, dvs hvordan man opplever eller vurderer sin livssituasjon. På den annen side vil det at opplysningene er selvrapporterte gjøre at intervjuobjektene rapportering inneholder en betydelig subjektiv feilkilde, uansett hvor "objektive" målene er.

For å konkretisere levekårsbegrepet, og for å gjøre levekår til et målbart fenomen, har man i de norske (og nordiske) studier lagt vekt på hvilke *ressurser* den enkelte har. Ressurser er viktige på to måter. Ressursene bestemmer (utgjør) dels personers nåværende levekår, og kan dels "investeres" med sikte på fremtidig behovstilfredsstillelse. Når ressursene - utdanning, inntekt, helse, familieressurser osv - settes inn på ulike områder ("arenaer"), gir dette en avkastning på de samme eller andre felt senere. Levekårene i dag vil dermed, i samspill med *personenes egne valg og muligheter*, dels være avgjørende for fremtidige levekår, og dels er de et resultat av levekår og prioriteringer på et tidligere tidspunkt. Dette perspektivet er ikke minst viktig når det gjelder landbruksbefolkningen, da en viktig ressurs som utdanning neppe har samme betydning for inntekt hos denne gruppen som blant andre yrkesgrupper, eller blant personer bosatt i urbane områder.

1.3. Datagrunnlaget

1.3.1. Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995

Opplysninger om totalt 2918 personer, hvorav 1401 gårdbrukere, ble innhentet gjennom besøksintervjuer og enkelte telefonintervjuer i tidsrommet 13. november - 8. desember 1995. Gårder fra 172 kommuner i alle landets fylker er representert. Spørreskjemaet er basert på spørreskjemaet til den generelle levekårsundersøkelsen fra samme år, og de fleste spørsmål er identiske i de to undersøkelsene. Av flere grunner var det ikke mulig å kartlegge landbruksbefolkningens levekår gjennom den generelle levekårsundersøkelsen. For det første omfatter denne undersøkelsen for få personer tilhørende landbruksbefolkningen til at grundige analyser av disse - og særlig undergrupper - kan gjøres (gruppen "gårdbrukere og fiskere" utgjør knapt 100 personer). Skal vi med tilfredsstillende grad av statistisk sikkerhet kunne kartlegge forholdene for en såpass begrenset gruppe - med mulighet for å undersøke variasjon og ulikhet innen gruppen - er det nødvendig å innhente informasjon om et langt høyere antall individer gjennom en egen undersøkelse. For det andre er det vanskelig å identifisere landbruksbefolkningen i

² I tillegg finnes et panel, dvs. en større gruppe personer som følges gjennom flere år.

³ Panelutvalget kan gi en viss innsikt i slike årsaksspørsmål på individnivå, men et høyt frafall som følge av svarnekt begrenser sikkerheten.

Levekårsundersøkelsen 1995. Ikke minst gjelder dette gårdbrukeres ektefeller og samboere. Dessuten er det svært mange landbruksrelevante opplysninger som ikke finnes i den generelle levekårsundersøkelsen, da man her har prioritert å kartlegge livsområder som angår hele, eller større grupper av, befolkningen (SSB-rapport 24/1981:9).

1.3.2. Hvilke forhold vi har opplysninger om

I forbindelse med utarbeiding av spørreskjema til undersøkelsen fikk Statistisk sentralbyrå innspill og forslag fra ulike brukerinstanser, bla. bondeorganisasjonene, slik at viktige «landbruksrelevante» spørsmål er dekket. Valg av temaer, spørsmålsformuleringer og svaralternativer ble utformet i samarbeid med følgende organisasjoner: Norges Bondelag, Norges Bonde- og småbrukarlag, Norges bondekvinnelag, Norges bygdeomdomslag, Norges skogeierforbund, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Landbruksdepartementet, Administrasjonsdepartementet, Norsk Skogbruksforening og Forbrukerrådet.

Da de fleste av spørsmålene i det 35 sider lange spørreskjemaet likevel er identiske med spørsmål som finnes i den generelle levekårsundersøkelsen som ble gjennomført samme år (1995), ligger forholdene til rette for grundige sammenligninger med normalbefolkningen. Videre er intervjuopplysningene supplert med tall fra næringsoppgaver og med andre opplysninger fra ulike offentlige registre (inntekt, formue, utdanning, trygder, stønader og arbeidsforhold). Følgende emneområder finnes både i levekårsundersøkelsen 1995 og i undersøkelsen om levekår blant landbruksbefolkningen 1995:

- Personlige forhold, familie, utdanning
- Boforhold og materielle goder
- Uformelt arbeid, kommunale tjenester
- Arbeid og arbeidsmiljø
- Inntekt og økonomi
- Helse og trivsel
- Sosialt nettverk
- Fritidsaktiviteter
- m.m.

Følgende emner finnes bare i levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995:

- Tilfredshet med husholdningens økonomi og med livet
- Sertifikat
- Ferie/fridager
- Preferanser mhp. yrkeskombinasjon
- Andre tema som er spesielt relevant for landbruksbefolkningen

1.3.3. Sammenligningsgrunnlag og undergrupper

For alle emnene som er dekket vil vi som nevnt vise hvordan tilstanden er for landbruksbefolkningen, samt avdekke eventuelle forskjeller innen landbruksbefolkningen, og, såsant dette er mulig (og interessant), sammenligne landbruksbefolkningen med befolkningen ellers. Utvalgene til landbruksundersøkelsen og den generelle levekårsundersøkelsen er på mange måter forskjellige, og kan derfor sies ikke å være direkte sammenlignbare. En viktig forskjell mellom utvalgene er at landbruksundersøkelsen i hovedsak omfatter yrkesaktive, noe som for gårdbrukerne gjelder per definisjon, mens den vanlig levekårsundersøkelsen representerer hele befolkningen over 15 år.

For å gjøre sammenligningene mest mulig relevante vil vi som hovedregel kontrollere for ulikheter i alderssammensetning (jf.kapittel 3). På enkelte områder skal vi dessuten sammenligne gruppen av gårdbrukere med den *yrkesaktive* delen av befolkningen ellers. Fordi gårdbrukerne stort sett er menn, vil vi også der dette synes relevant sammenligne gårdbrukerne (eventuelt kun de mannlige) med *sysselsatte menn*. Avhengig av problemstilling og detaljeringsnivå vil vi også sammenligne med personer som bor på landet, men som ikke er gårdbrukere ("rural befolkning"), samt med personer i manuelle yrker og selvstendig næringsdrivende.

Tabell 1.1 Sammenligningsgrunnlag og undergrupper:

Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995		Den generelle Levekårsundersøkelsen 1995
Landbruksbefolkningen	↔	Hele befolkningen (inkl. ca 3% gårdbrukere) Rural befolkning unntatt gårdbrukere
Gårdbrukere	↔	Alle yrkesaktive Manuelle yrker (ufaglærte arbeidere) Yrkesaktive menn Selvstendig næringsdrivende

Valg av referansegruppe vil påvirke resultater og konklusjoner, og landbruksbefolkningen vil på mange områder komme svært ulikt ut avhengig av hvem vi velger å sammenligne den med. Det er selvfølgelig ingen "riktig" gruppe å sammenligne landbruksbefolkningen eller undergrupper av denne med. Ved å velge strategisk og selektivt blant sammenligningsgrupper kan man få landbruksbefolkningen til å komme relativt godt ut på alle områder, eller snarere tvert imot. Når vi for eksempel ser på arbeidsmiljø i landbruket kan det være relevant å sammenligne med forholdene innen andre manuelle yrker (fysisk arbeidsmiljø), mens arbeidstiden - men ikke inntekten - kan være mer på linje med andre selvstendig næringsdrivende. Derfor vil vi som hovedregel basere oss på enkle men aldersstandardiserte sammenligninger mellom landbruksbefolkningen og hele befolkningen, uten å spekulere for mye i hva som kan være årsaken til eventuelle forskjeller (eller uventete likheter). Vi sammenligner da med hele utvalget i Levekårsundersøkelsen 1995, uten å «fjerne» eventuelle representanter for landbruksbefolkningen. Denne forenklingen har i praksis liten betydning, da bare knapt 3 prosent er gårdbrukere. Hele befolkningen blir likevel i analysene, for variasjonens skyld, ofte benevnt som «resten av befolkningen».

1.3.4. Endring over tid og gjennom livsløpet

For landbruksbefolkningen har vi kun én levekårsundersøkelse, foretatt på ett tidspunkt. Opplysningene vi med dette har til rådighet gir grunnlag for å fortelle hvordan forholdene er i dag. Men slike tverrsnittsdata kan generelt bare i begrenset grad si noe om utvikling over tid. For de fleste variable skal vi imidlertid studere eventuell variasjon på bakgrunn av intervjuobjektens alder. Med dette kan vi til en viss grad antyde endringsprosesser. Dersom eldre f.eks. har lavere utdanning enn yngre, tyder dette på at det har blitt vanlig å tilbringe stadig mer tid innen utdanningsinstitusjonene, og at det over tid har skjedd en utvikling i utdanningsnivået. Men om eldre har lavere inntekt, eller mindre gårder og våningshus enn yngre, kan dette like gjerne være uttrykk for livsløpsendringer som at yngre kohorter har det bedre enn eldre.

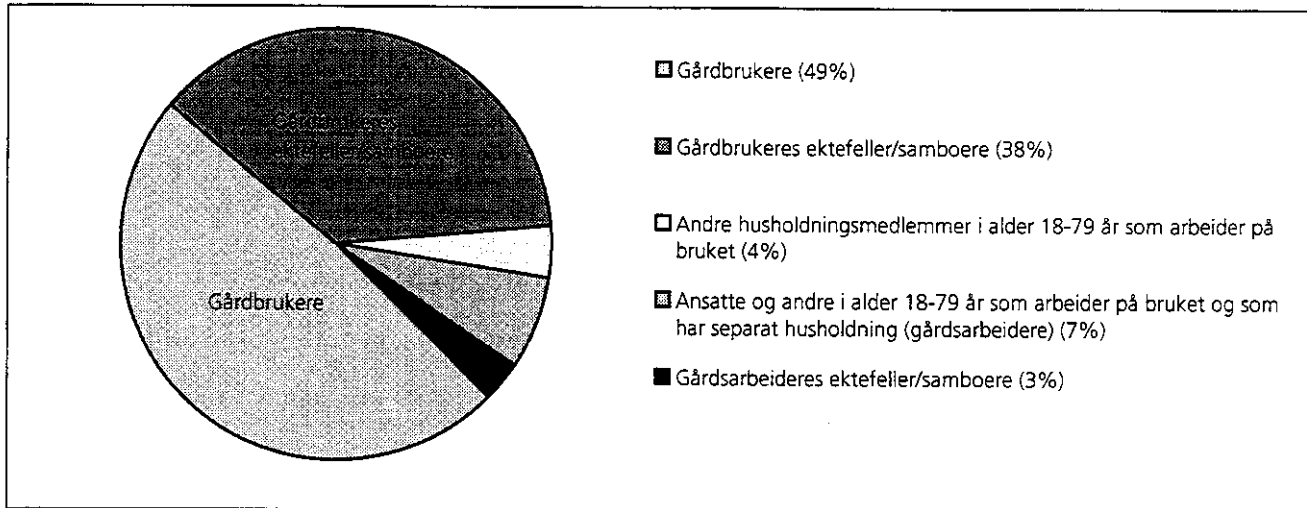
1.3.5. Utvalget til Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995

Utvalgsprosedyren skiller seg fra vanlige utvalgsundersøkelser ved at utvalget ikke er trukket direkte fra noen allerede foreliggende liste over alle dem som tilhører «landbruksbefolkningen». Undersøkelsen bygger derimot på et landsrepresentativt utvalg *gårdsbruk* trukket fra Landbruksregistret (se vedlegg og Statistisk sentralbyrå (1996a)). Ved hvert bruk skulle både gårdbrukeren, dennes eventuelle ektefelle/samboer og alle personer i alderen 18 - 79 år som deltar regelmessig i gårdsdriften, samt deres ektefeller og samboere, intervjues. De som deltar i gårdsdriften utenom gårdbruker og ektefelle/samboer kan f.eks. være ansatte eller voksne barn, og kalles i denne rapporten som regel "gårdsarbeidere". Med regelmessig deltakelse i gårdsdriften menes at man deltar jevnlig over hele eller deler av året. Sesongarbeidere og deltidsavløserne er utelatt fra utvalget, og det er dermed usikkert i hvilken grad vi har fått med "landbruksvikarer" (selv de som er dette på hel tid) da disse jo kun er kort tid på hvert bruk. Ektefeller/samboere er med i utvalget uansett om de deltar i gårdsdriften.

Gårdbrukeren er den som tar ansvar for den daglige driften av bruket, og er ikke nødvendigvis identisk med brukets eier eller den som står *formelt* som ansvarlig for driften⁴. Gårdbrukerne spilte en nøkkelrolle i utvalgsprosedyren gjennom å lede intervjueren til de andre intervjuobjektene, dvs ektefelle/samboer og eventuelle gårdsarbeidere. Totalt ble 2918 personer representert ved 1401 bruk intervjuet, og svarprosenten var på hele 86 prosent på individnivå og 84 prosent på bruksnivå. Dette er en klart høyere svarprosent enn ved den generelle levekårsundersøkelsen, der 75 prosent av det opprinnelig utvalget svarte. Antall intervjuobjekter på hvert bruk varierer, men ligger i gjennomsnitt på vel 2 personer. Bruk fra ulike regioner hadde forskjellig sannsynlighet for å bli med i undersøkelsen, og i analysene er derfor tallene vektet for å kompensere for dette. Utvalgsprosedyre og vektning blir nærmere beskrevet i vedlegget bakerst i rapporten (side 142), og i (Statistisk sentralbyrå 1996a).

⁴ Hvis mann og kone driver sammen, og han har arbeid ute og hun står for daglig drift, regnes hun som gårdbruker uansett om det er han eller hun som står som referanseperson, dvs. er registrert som bruker i Landbruksregistret.

Figur 1.1 Utvalgets sammensetning. Prosent.

Det vektete utvalget slik det kommer til uttrykk i analysene teller 2855 personer, hvorav 49 prosent er gårdbrukere (1398) og 38 prosent (1069) er ektefeller og samboere til disse gårdbrukerne (Figur 1.1). I tillegg kommer 378 andre hvorav 109 i alder 18-79 år som arbeider på bruket og som deler husholdning med gårdbruker (voksne barn, m.m.), samt 193 personer i alder 18-79 år som arbeider på gårdsbrukene, men som har egen husholdning på eller utenfor bruket (ansatte, m.m.), samt 92 ektefeller og samboere til disse (Tabell 10.1, side 108). Utvalgets kjønnsfordeling, aldersstruktur og andre kjennetegn drøftes i kapittel 3 og utover.

Selv om utvalget snarere er et *husholdningsutvalg* av gårdbrukerhusholdninger enn et *personutvalg* av landbruksbefolkningen, vil vi behandle utvalget som et personutvalg, og som representativt for landbruksbefolkningen. Når ikke annet er presisert er tallene i tabeller og figurer vektet etter region. Videre er de personer det mangler opplysninger om utelatt fra de analyser (tabeller og figurer) der de aktuelle opplysningene mangler. Der frafallet er betydelig (mer enn 5 prosent), blir dette som oftest presisert i tabellteksten, eller frafallet tas med i analysen som en egen kategori.

2. Et landbruk i endring

Gjennom hele etterkrigstiden har landbruket gjennomgått en formidabel strukturendring på flere plan. Innsikt i disse utviklingstrekkene er en forutsetning for å forstå dagens sosiale og levekårmessige situasjon i landbruket, og er særlig relevant i forbindelse med generasjonsforskjeller. Sosiodemografisk sett har forandringene først og fremst ytret seg som et dramatisk fall i antall personer som har sitt (hoved)virke i landbruket. Antall bruk har falt sterkt, men de gjenværende brukene har samtidig vokst betydelig i størrelse, og arealet dyrket mark har derfor holdt seg relativt uendret. Dette har dels skjedd som følge av mer rasjonelle produksjonsmåter, og dels som følge av endrete bosteds- og yrkespreferanser. De strukturelle endringsprosessene har medført sosiale og økonomiske omstillinger for landbruksbefolkningen, og nylig inngåtte internasjonale avtaler om friere handel representerer en ytterligere utfordring for landbruket. Mange supplerer i dag inntekten fra gården med inntekt fra annen virksomhet (Kapittel 6), og det er ikke lenger gitt at barna overtar gården og driver den videre, eller at driften overhodet kan opprettholdes, og mange frykter at driften må legges helt om, trappes ned eller bringes til opphør (Tabell 10.49, side 139).

2.1. Færre bønder og færre men større gårdsbruk

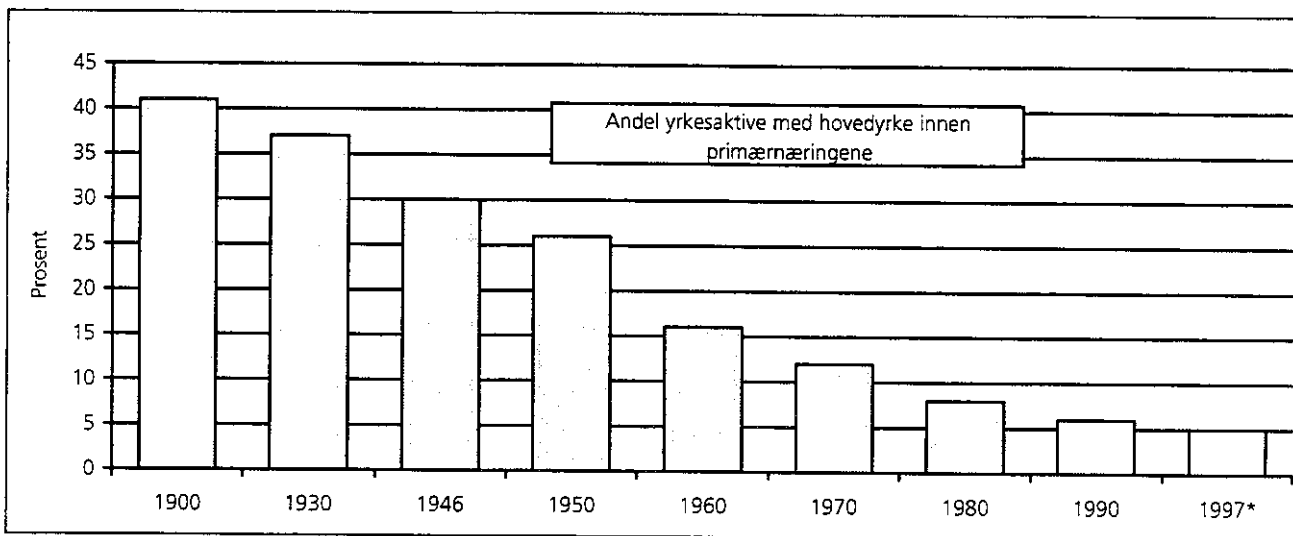
Produksjonen i landbruket er i dag mer spesialisert enn tidligere. Hver bonde, og dels også hver landbruksregion, har konsentrert seg om et smalere «repertoar» av landbruksprodukter. Denne spesialiseringen har gitt stordriftsfordeler. Samtidig har økt energibruk i form av nye og bedre maskiner og nye gjødslings- og foringsprodukter (kunstgjødsel, kraftfor) bidratt til å øke produktiviteten ytterligere. Produksjonen per arealenhet land og per husdyr har økt betraktelig. Til sammen har dette resultert i at hver bonde i dag kan produsere langt mer enn før, selv med samme arbeidsinnsats. Produksjonen av en gitt mengde jordbruksvarer krever i dag i gjennomsnitt bare omlag tiendedelen av den arbeidsmengden som var nødvendig for hundre år siden (Brunstad m.fl. 1995:15). I motsetning til hva som er tilfelle for avsetningen innenfor de fleste andre næringer og virksomheter, kan ikke forbruket av landbruksprodukter øke i takt med produktivitetsøkningen. Dette fordi den innenlandske etterspørselen etter matvarer er begrenset, og eksport er som regel ulønnsomt. Når produksjonen stadig blir mer effektiv, samtidig som etterspørselen er "uelastisk", vil arbeidsinnsatsen i landbruket *nødvendigvis* måtte reduseres.

2.1.1. Landbruket sysselsetter stadig færre

Landbruket sysselsetter i dag færre personer enn noen gang i dette århundret (Historisk statistikk 1994:236). Omlag 86 000 personer, eller 4 prosent av landets 2,2 millioner yrkesaktive, har hovedyrke innen jord- og skogbruk i Norge i dag (Arbeidskraftundersøkelsen 1997). Disse er fordelt på nesten like mange bruk over 5 dekar (80 000 i 1997). Det totale registrerte arbeidsforbruket i landbruket var i 1995 på 170 mill. timeverk, eller omlag 91 000 årsverk beregnet til 1875 timeverk (Jordbruksstatistikk 1996). Hvert bruk krever dermed vel ett årsverk i gjennomsnitt.

Figur 2.1 viser utviklingen i andelen med hovedyrke innen primærnæringene jordbruk, skogbruk, jakt, fiske og fangst gjennom dette århundret. Årsaken til at vi her ser på primærnæringene generelt er at tallene skal være mest mulig sammenlignbare over tid. Innen primærnæringene er jordbruk uansett den største undergruppen, og tallene vil derfor gi et godt inntrykk av utviklingen for gårdbrukere (med gårdsdrift som hovedyrke).

Figur 2.1 Endringer i andel av de yrkesaktive som har hovedyrke innen primærnæringene (jordbruk, skogbruk, jakt, fiske og fangst) 1900-1997. Prosent.

*Tallene fra Arbeidskraftundersøkelsen er ikke helt sammenlignbare med Folke- og boligtellingene.

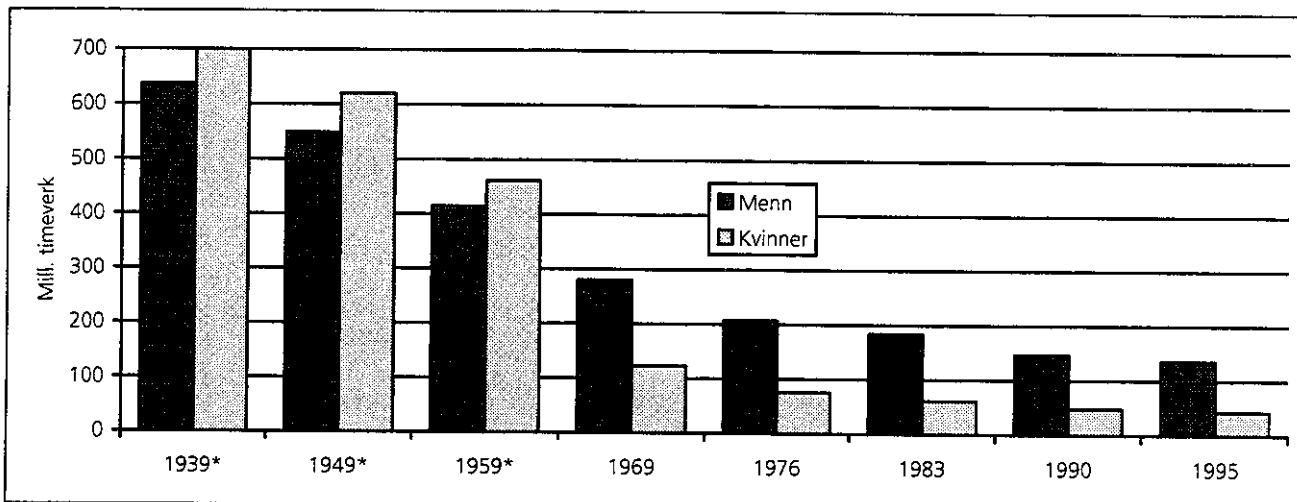
Kilde: Statistisk sentralbyrå, 1900-1990: Folke- og boligtellingene (Historisk statistikk 1994:236), 1997: Arbeidskraftundersøkelsene.

I forrige århundre representerte primærnæringene jordbruk, skogbruk, jakt, fiske eller fangst viktigste kilde til livsopphold for godt og vel halvparten (52 prosent i 1875) av alle sysselsatte. I begynnelsen av dette århundret gjaldt dette fremdeles så mange som to av fem, men med unntak av deler av mellomkrigstiden har andelen falt gjennom hele dette århundret (Figur 2.1). Avgangen var særlig sterk i etterkrigstiden fram til 1960. I løpet av 1950-årene ble antallet redusert med vel 1/3, og i 1960 utgjorde de med hovedyrke innen primærnæringene kun 16 prosent av de yrkesaktive. Siden 1960 har den relative avgangen fra primærnæringene vært litt mindre dramatisk, og de siste årene har den flatet noe ut.

Fordi det samlede antall yrkesaktive har økt i takt med befolkningsveksten vil tilbakegangen i *antallet* primærnæringsysselsatte være noe mindre enn de relative tallene i Figur 2.1 gir inntrykk av. Kvinnenes inntog på arbeidsmarkedet vil også virke forstyrrende, og ektefeller og andre familiearbeidere er dessuten underregistrert før 1970 (da Folketellingen for første gang inkluderte disse grupperes innsats).

Videre er det mange som kombinerer flere yrker, og mange av disse vil falle utenfor når vi, som her, kun ser på hovedyrke. Vi skal derfor nå også betrakte sysselsettingsreduksjonen med utgangspunkt i antall timeverk. Figur 2.2 viser utviklingen i antall timeverk i jordbruket i tidsrommet 1939-1995 blant kvinner og menn.

Figur 2.2 Arbeidsinnsats i jordbruket. Timeverk for menn og kvinner 1939-1995.

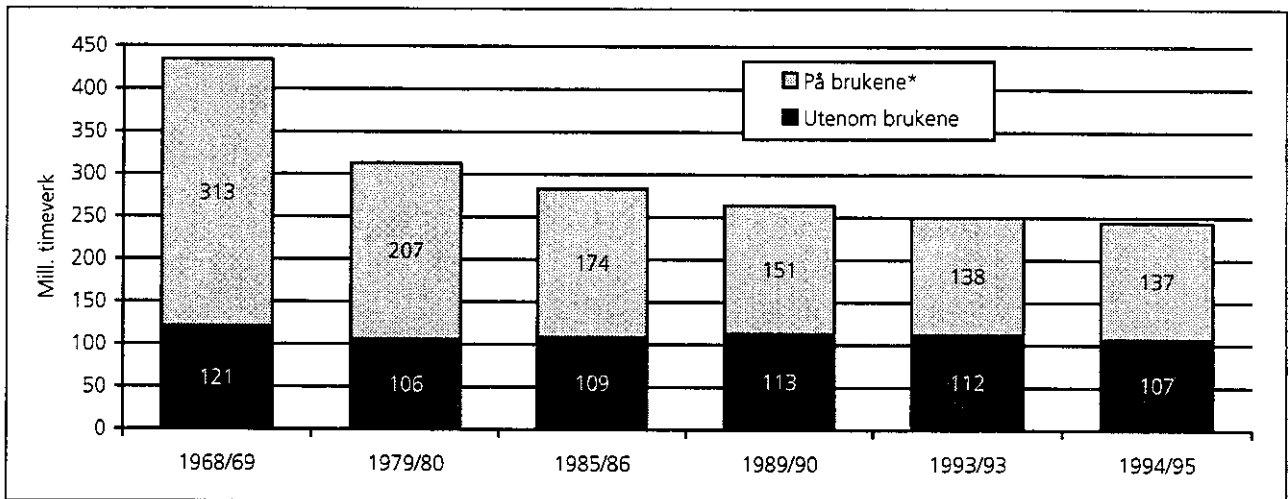

*Medregnet husarbeid i 1939-1959.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikk 1996:115. Gjelder bruk over 5 dekar.

Timeverksinnsatsen og dermed antall årsverk har, i likhet med andelen primærnæringsstilknyttete, falt sterkt (Figur 2.2). I perioden 1949-1969 ble timeverksinnsatsen halvert for menn, men fra midten av 70-årene skjedde det en utflatning. Mens den samlede arbeidsinnsatsen i jordbruket årlig minket med gjennomsnittlig 6 millioner timeverk (tilsvarende 3200 årsverk) i 1980-åra, var nedgangen vel 4 millioner timeverk (2200 årsverk) per år tidlig på 1990-tallet⁵. De to siste årene har nedgangen vært på 1 million timeverk (530 årsverk) per år (Statistisk sentralbyrå 1997b). Når det gjelder forskjeller mellom kvinner og menn er tallene dessverre ikke sammenlignbare gjennom hele perioden da husarbeid er inkludert fram til og med 1959. Som vi ser av Figur 2.2 gir dette et kraftig utslag for kvinnenes del.

Figur 2.3 Arbeidsinnsats på og utenom brukene. Gårdbrukere og ektefeller samlet. Gjennomsnitt. 1968-1995.

*Inkludert skogbruk og utmarksnæringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikk 1996:117. Gjelder bruk over 5 dekar.

Mens tallet på landbrukssysselsatte og arbeidsinnsatsen i landbruket har sunket, har innslaget av arbeid utenfor gården økt blant landbrukssysselsatte. Figur 2.3 viser utviklingen gjennom de siste 30 årene i tallet på timeverk lagt ned på brukene og i arbeid utenom gården blant gårdbrukere og ektefeller. Arbeidsinnsatsen på brukene har falt i takt med at stadig færre har sitt virke innen landbruket, mens arbeid utenom brukene har holdt seg helt konstant og dermed hatt en økende (relativ) betydning. For 30 år siden (i 1968/69) la gårdsekstern virksomhet beslag på vel fjerdeparten av gårdbrukeres og ektefellers totale arbeidstid, mot nærmere halvparten i dag. Dagens praksis med inntektskombinasjon i landbruket er et tema som vil bli grundig drøftet i kapittel 6 i denne rapporten.

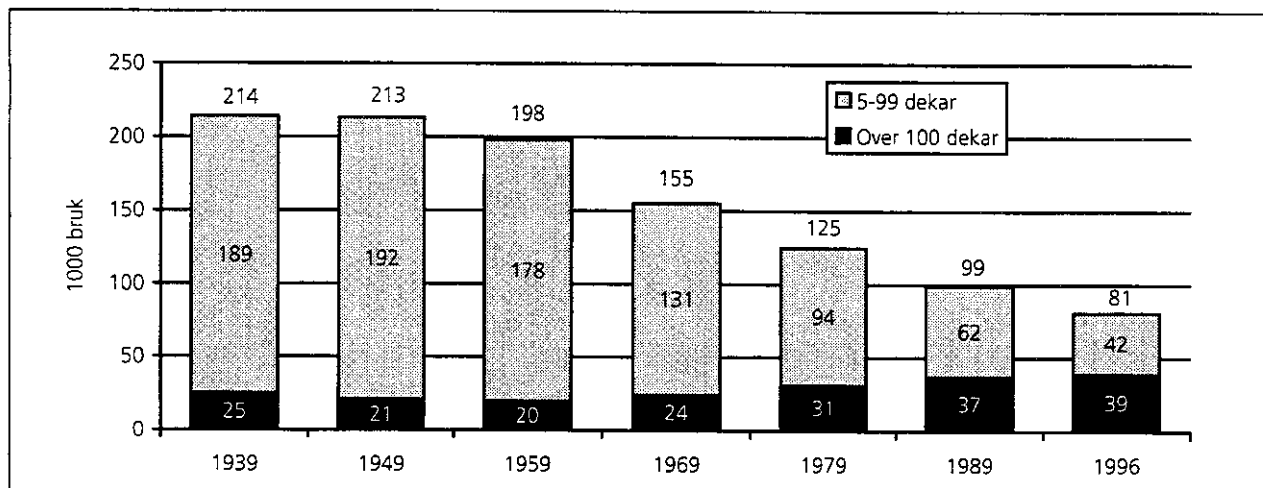
2.1.2. Sterkt fall i antall bruk, men uendret jordbruksareal og flere dyr

Antall bruk har falt sterkt i etterkrigstiden. I 1949 fantes det 214 000 driftsenheter med minst 5 dekar (mål) jordbruksareal, mens tallet i dag bare er omlag 81 000 (Figur 2.4). Dette betyr at det har vært «kroken på døra» for omlag 133 000 bruk, og i gjennomsnitt vel 2800 driftsnedleggelse hvert år i hele perioden. Reduksjonen var sterkest i perioden fra slutten av 1950-årene til midten av 1970-tallet, da det ble lagt ned hele 5000 bruk årlig i gjennomsnitt. Som Figur 2.4 viser er det kun de mindre brukene (under 100 dekar) det har blitt færre av, mens antall større bruk har steget jevnt gjennom de siste 40 årene. Fallet i det samlede antall bruk har dermed ikke gitt et tilsvarende utslag for jordbruksarealet.

Til tross for nedleggelsene har samlet jordbruksareal i drift faktisk holdt seg relativt konstant gjennom hele dette århundret, takket være jordleie og brukssammenslåinger. Arealet har ligget på 10 mill dekar, og har kun variert med +/-10 prosent (SSB 1995:319). De siste årene har arealet faktisk steget noe, og ligger i dag på samme nivå som på 1950-tallet (Figur 2.5). Veksten skyldes sannsynligvis dels omleggingen av virkemiddelbruken i landbrukspolitikken på 1990-tallet. Overgangen fra produksjonsavhengige til arealavhengige tilskudd har gjort det lønnsomt for bonden å ta i bruk mindre produktive arealer, og kravene til spredeareal for husdyrgjødsel har også økt (Budsjettnemda for jordbruket 1997).

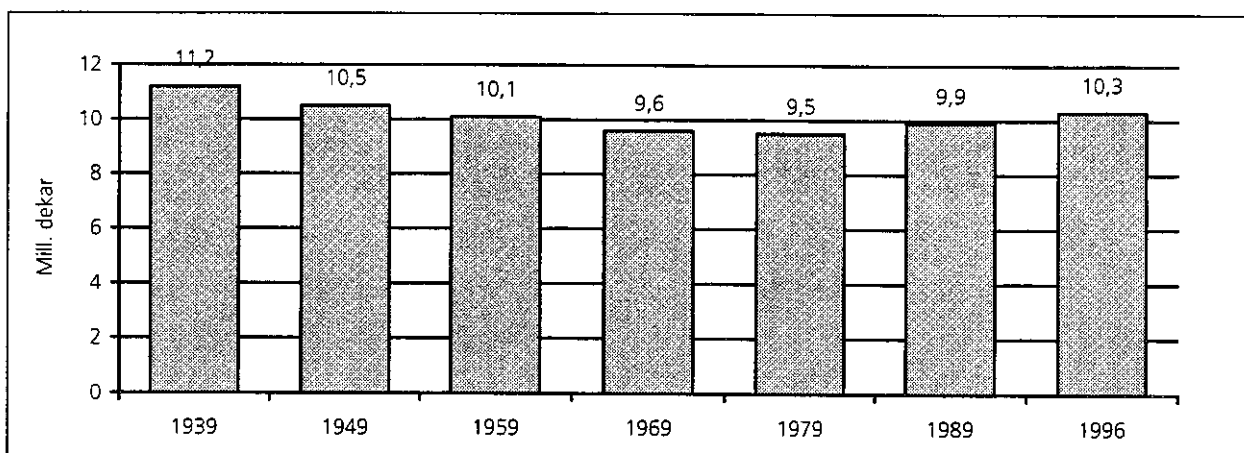
⁵ Ett årsverk beregnes her til 1875 timverk.

Figur 2.4 Antall bruk (driftsenheter med mer enn 5 dekar jordbruksareal) etter jordbruksareal. 1000 bruk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Historisk statistikk 1994:316, Statistisk årbok 1997:288 og Jordbruksstatistikk 1996:25.

Figur 2.5 Jordbruksareal i drift 1939-1996.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Statistisk årbok 1997:290, 291.

Når antall bruk er mer enn halvert samtidig som jordbruksarealet har holdt seg relativt stabilt, betyr dette at hvert bruk har vokst til mer enn dobbelt størrelse i gjennomsnitt. Jordbruksareal per driftsenhet med mer enn 5 dekar økte fra gjennomsnittlig 50 dekar i 1959 til 123 dekar i 1995. I dag har vi omlag 40000 bruk med over 100 dekar jordbruksareal, og dette er dobbelt så mange som på 1950-tallet (Figur 2.4).

Tabell 2.1 Antall husdyr (storfe, sau, geit, svin og fjørfe i juni/juli) 1939-1996. 1000 dyr.

	1939	1949	1959	1969	1979	1989	1996
Storfe	1455	1224	1105	972	969	949	1006
Sau	1744	1736	1806	1841	1952	2183	2558
Geit	249	147	101	91	81	--	--
-Mjølkegeit	--	--	75	72	58	68	58
Svin	362	419	475	621	673	657	--
-Avlssvin	--	--	62	78	86	84	93
Høner	3438	3711	3039	3270	3828	3442	3460

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Historisk statistikk 1994:323 og Jordbruksstatistikk 1996:55

Som Tabell 2.1 viser har også tallet på dyr holdt seg relativt stabilt over lang tid. Gjennom de siste 60 år har "bestanden" av storfe og geit sunket noe, mens tallet på sau og svin har økt. Antallet høner er i dag det samme som for 60 år siden. Når antall bruk er mer enn halvert, samtidig som husdyrtallet totalt sett har holdt seg relativt stabilt, betyr dette at hvert bruk i dag har gjennomsnittlig dobbelt så mange dyr som for 60 år siden.

2.2. Landbruksmaskiner, spesialisering og produktivitetsøkning

Parallelt med avgangen i arbeidskraft har det vært en sterk økning i tallet på maskiner i landbruket. I den grad det er en årsaksmessig sammenheng mellom disse faktorer, går nok årsaksretningen begge veier: maskinene har gjort hender overflødige, men har også overtatt der hender har falt fra. Landbruksmaskinene har uansett vært en forutsetning for produktivitetsøkningen. Maskinene har dessuten bidratt til at mange sider ved livet og arbeidet på gården har blitt lettere. Traktoren, skurtreskeren og melkemaskinen har en helt sentral plass i industrialiseringen av landbruket etter siste krig, som har blitt kalt "det andre hamskiftet" (Berger 1997). Den voksende maskinparken har gjort landbruk til en stadig mer energikrevende og ikke minst kapitalintensiv næring, og gårdbrukerne sitter som regel med store lån. Gunstige låne- og avskrivingsordninger kan nok ha bidratt til investering i for mange maskiner sett fra et effektivitetsperspektiv, grunnet tap av stordriftsfordeler ved for liten grad av maskindeling mellom bruk.

Tabell 2.2 Utviklingen i antall landbruksmaskiner 1929-1994 på bruk med minst 5 dekar jordbruksareal.

	1929	1939	1949	1959	1969	1979	1989	1994
Traktorer	889	2831	9354	54358	105474	147925	162854	152600
Herav 2-hjuls	--	--	211	10071	18752	17723	8158	4462
Traktorer per 1000 bruk		13	44	275	680	1183	1645	1774
Andel bruk m. traktor		--	--	27%	57%	81%	91%	94%
Skurtreskere	--	--	--	4634	10851	16093	16671	15085*
Gjødselspredere	--	6470	9701	29002	38416	54758	--	--
Potetoptakere	--	17429	27563	41253	31253	34733	--	--
Potetsettemaskiner	--	--	1353	9049	15968	--	--	--
Melkemaskinanlegg		1166	6357	39924	51539	44033	--	--
-per 100 bruk med ku		1	3	27	63	112	--	--

*Kun selvgående skurtreskere

Kilde: SSB Historisk statistikk 1994, Statistisk årbok 1964, Statistisk årbok 1997 og Jordbruksstatistikk 1996 (Jordbruks- og landbrukstellingene, 1994: Utvalgstilling for landbruket) og Figur 2.4.

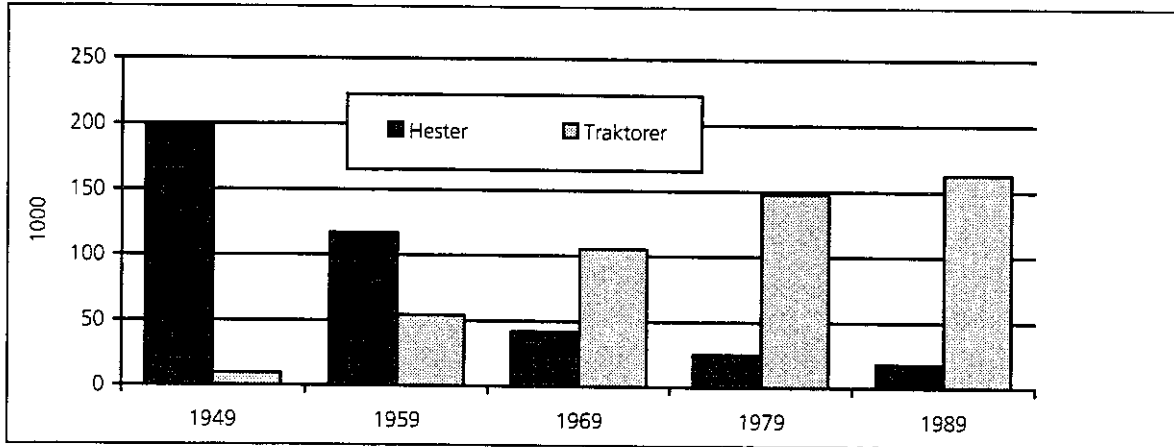
Tabell 2.2 gir en oversikt over utviklingen av de viktigste maskintyper i landbruket. Med forbehold om usikkerhet grunnet "huller" i statistikken, hadde den samlede maskinparken sin sterkeste relative vekst på 1950- og 1960-tallet. Ser vi veksten i den samlede maskinparken i sammenheng med etterkrigstidens bruksnedleggelse, har veksten i antall landbruksmaskiner fordelt på antall bruk vært formidabel. Forholdet mellom de ulike maskintypene må sees på bakgrunn av at brukene har blitt stadig større. Veksten i antall landbruksmaskiner (særlig traktorer og skurtreskere) stagnerte på 1970- og 1980-tallet, og antallet falt faktisk noe på 1990-tallet. Vi skal her huske at antall bruk fortsatt synker, slik at hvert bruk i gjennomsnitt har flere maskiner enn noen gang.

2.2.1. Traktoren

Traktoren står nok for den største tekniske revolusjonen innen landbruket. "Jernhesten" ble tidlig et uunnværlig verktøy på mange bruk, uansett produksjonsform. Traktoren kan påkobles allverdens tilleggsredskaper og kan gjøre svært mange arbeidsoperasjoner. Antall traktorer økte meget raskt de første tiårene etter krigen, og den årlige veksten holdt seg jevn fram til slutten av 1970-tallet. I dag har så godt som alle (94 prosent) gårdsbruk på minst 5 dekar minst én traktor, mot bare ett av fire gårdsbruk på slutten av 1950-tallet. I løpet av 1950-årene var økningen særlig stor, og tallet på traktorer ble femdoblet gjennom dette tiåret. Den relative - og på 1980- og 1990-tallet absolutte - tilbakegangen i antall 2-hjulstraktorer (Tabell 2.2) har nok dels sammenheng med at antallet småbruk (særlig i kupert terreng) har falt sterkt, og skyldes nok dels bedre økonomiske rammebetingelser.

Traktoren har ikke bare gjort mange menneskehender overflødige. Den overtok børen for tidligere tiders «traktor» hesten, som hadde vært en forutsetning for mekaniseringen av jordbruket (Figur 2.6). Hestebestanden falt med over 90 prosent fra 1949 til 1989 da det var knapt 18 000 hester "igjen" (hvorav sannsynligvis svært få var i bruk i gårdsdriften). I samme periode ble traktorantallet 17-doblet, og i dag har antall traktorer som brukes i jord- og skogbrukssammenheng stabilisert seg på omlag 150 000. En traktor gjør mange hesters jobb, samtidig som den har flere bruksområder og er langt mer anvendelig og utholdende. Når traktorer likevel erstattet hester nærmest i et 1-1-forhold, er det klart at traktoren spilte en nøkkelrolle for landbrukets produktivitetsøkning.

Figur 2.6 Antall traktorer og hester på bruk med minst 5 dekar jordbruksareal i drift.

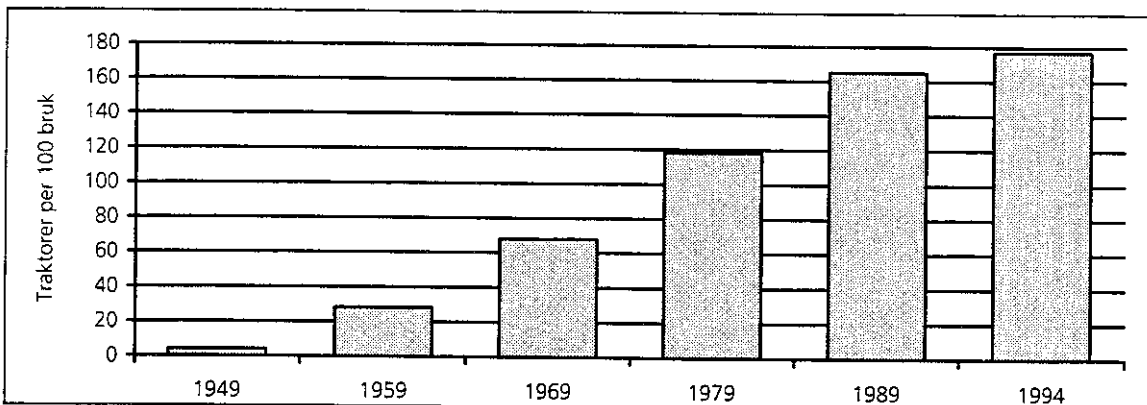

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Historisk statistikk 1994

"Gråtass": en liten revolusjon i landbruket

På 1950 og 60-tallet ble den lille 4-hjuls engelskproduserte Massey-Ferguson-traktoren, med tilnavnet «gråtass», en kjær arbeidskamerat for titusener av bønder. Traktoren, som var gråmalt med overskuddsmaling fra krigsindustrien, var tilgjengelig for bensindrift, og den relativt beskjedne motorkraften ble omgjort til nyttig trekraft og drivkraft for en mengde ulike tilleggsredskaper som kunne ta hånd om de fleste tunge oppgaver på gården. Takket være dens anvendelighet, driftssikkerhet, holdbarhet og lave vekt er en rekke Gråtasser, hvorav mange har fylt 40 år, i daglig bruk fremdeles. Gråtassen mangler veltebøyle, som siden er blitt påbudt, og har nok vært årsak til en rekke ulykker da den lett kan gå rundt. Det nøyaktige antallet Gråtasser som er i bruk i dag er usikkert, men de utgjør nok en betydelig andel av de omlag 50 000 traktorer som i dag er over 20 år gamle, og i alle fall av de omlag 15 000 traktorer som mangler førervern (Jordbruksstatistikk 1996:84, 92). Blant 13 ulike traktormerker er Massey-Ferguson fremdeles den mest solgte (Romerikes Blad 12/1 1998).

Figur 2.7 Antall traktorer per 100 bruk over 5 dekar.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Historisk statistikk 1994, Statistisk årbok 1995 og 1997.

Figur 2.7 viser veksten i antall traktorer per bruk. I 1949 var det en traktor for hvert 24. bruk, mot nærmere to traktorer per bruk i 1994. Selv om sannsynligheten for å ha traktor på gården økte sterkt i hele etterkrigstiden, var det ikke før mot slutten av 1970-tallet man fant en traktor per bruk i gjennomsnitt. De siste årene har veksten avtatt noe, og salget av nye traktorer er i dag fallende⁶. I 1994 var det nesten dobbelt så mange traktorer som gårdsbruk, og det fantes minst en traktor på 81 000 av landets 86 000 bruk (Statistisk årbok 1995 og 1997).

⁶ I 1997 ble det registrert 3609 nye traktorer i Norge. Dette er 488 færre enn året før, en nedgang på 12 prosent. 1985 var et toppår hva angår traktorsalg, med hele 8547 solgte traktorer, mens bunnen ble nådd i 1992 da tallet var 2238. Salget økte så fram til 1996 (Romerikes blad 12/1 1998).

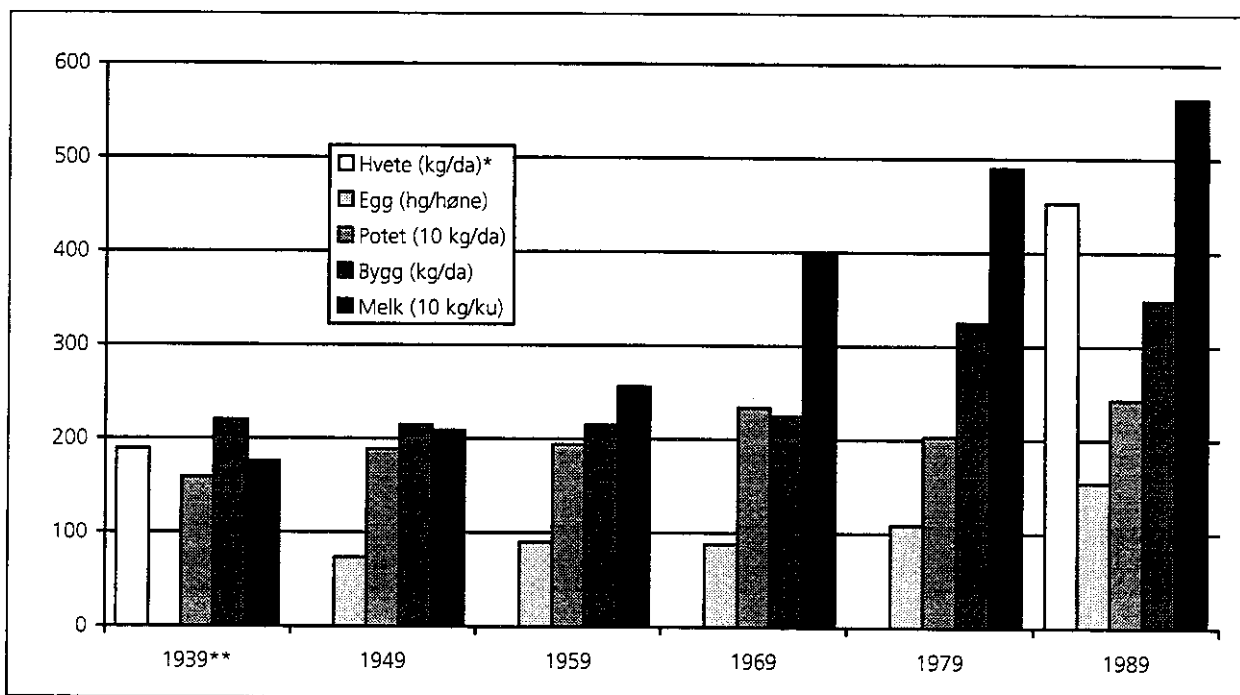
2.2.2. Spesialisering og produktivetsøkning gir økt produksjon tross mindre arbeid

Gjennomsnittlig størrelse på brukene har som vist i avsnitt 2.1 økt gjennom de siste 50 år. Hver gårdbruker dyrker et større stykke land, og har flere dyr enn tidligere. I tillegg kaster hvert stykke land mer av seg enn før, samtidig som også husdyra har blitt langt mer "produktive". Produktivetsforbedringene skyldes nye produksjonsmetoder, herunder nye maskiner, nye gjødslings- og foringsteknikker⁷, medisinske framskritt, avlsarbeid og en stadig mer industriell drift på husdyrssiden. Gårdbrukerne har dessuten i økende grad spesialisert seg på en eller få produkter, noe som innebærer stordriftsfordeler.

Argumenter for spesialisert drift anno 1964

...Mange trur at de vil få mest mulig ut av drifta ved å dyrke flest mulig vekster og ha dyr av alle slag. Dette fører til at en ikke blir dyktig nok på noe område og arbeidet vokser en over hodet. (...) En enklere drift, mer spesialisert er betingelsen for å få ned arbeidstiden på svært mange gårder. (Leserinlegg i Bonde og Småbruker 1964)

Figur 2.8 Avling per dekar, melkeproduksjon per ku og eggproduksjon per høne (kg/år).

*Tall for hvete vises kun for 1939 og 1989 **Egg mangler for 1939.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Historisk statistikk 1994:319, 320 og Jordbruksstatistikk 1996:59, 64 (beregnete tall).

Figur 2.8 gir en oversikt over produktivetsutviklingen i landbruket, der produktivitet beregnes som produksjon per arealenhet og per dyr. Den største produktivetsøkningen i landbruket finner vi for melk. Fra 1939 til 1989 tredoblet Dagros sin melkeproduksjon. Foringsmessig har man gjennom perioden erstattet høy, beite og rotvekster med surfor og kraftfor (Statistisk sentralbyrå 1998:68). Fra 1989 har produksjonen per ku vært relativt uendret (Statistisk sentralbyrå 1998:68). Økende krav til eggproduksjon på 1970 og 1980-tallet (jfr. husmødrenes krav om lavere matvarepriser på 1970-tallet) gjorde at Hønemor nesten doblet sin produksjon gjennom disse to tiårene⁸. For vegetabiliske landbruksprodukter har produktivetsøkningen ikke vært fullt så dramatisk som for animalske, men for mange produkter har det skjedd en dobling eller i det minste en 50 prosents økning i produksjonen per arealenhet siden 1939. Produktiviteten for hvete er godt og vel fordoblet fra 1939 til 1989, mens økningen for bygg og poteter har vært mer beskjeden.

⁷ Forbruket av handelsgjødsel («kunstgjødse») «eksploerte» etter siste verdenskrig; forbruket av nitrogen ble tidoblet, og kaliumbruken er femdoblet (Statistisk sentralbyrå 1995:310,328). Forbruket av kraftfor (karbohydrat- og proteinkonsentrat) er tredoblet på førti år (Statistisk sentralbyrå 1995:327).

⁸ Dette til tross for at målsettingen for eggproduksjon er endret fra høyest mulig produksjon per høne, til mest mulig rasjonell produksjon (mest mulig egg per arbeidstime for bonden) (Berger 1997).

Tabell 2.3 Produksjon 1000 tonn/liter. Nettoproduksjon.

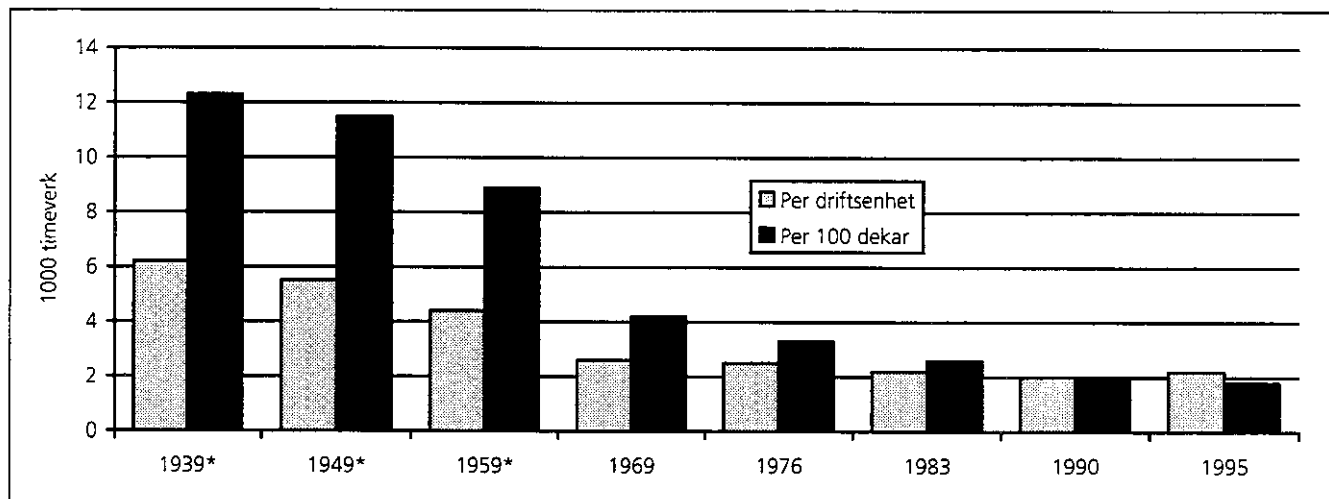
	1900	1927	1939	1949	1959	1969	1979	1989	1995	1996
Kjøtt/flesk	61*	84*	108	104	118	151	182	205	240	252
Melk	885	1190	1540	1570	1538	1731	1872	1961	1851	1839
Egg	7	17	20	26	32	38	46	53	50	50
Poteter	558	823	807	1099	1071	763	435	455	400	420
Korn/ærter	295	341	401	329	448	642	1108	1180	1227	1345

*Ikke medregnet fjørfe

Kilde: Historisk statistikk 1994:324, Statistisk årbok 1997:296, Jordbruksstatistikk 1996:42, 64

Produktivitetutviklingen målt som produksjon per arealenhet og per dyr har, sammen med det relativt stabile dyringsarealet og dyretallet, ført til en sterk produksjonsvekst (Tabell 2.3). En reduksjon i antall kyr har holdt melkeproduksjonen relativt stabil, mens kjøttproduksjonen er mer enn fordoblet siden 1939. Potetproduksjonen har, i motsetning til hva som gjelder for andre landbruksvarer, sunket gjennom de siste femti år. Dette må sees på bakgrunn av overgangen til alternative varer som ris og pasta, og en konsumøkning for dyrere matvareslag (bl.a. kjøtt) etterhvert som høyere inntekter har gitt rom for dette.

Figur 2.9 Arbeidsinnsats per driftsenhet og per 100 dekar jordbruksareal.

*Medregnet husarbeid før 1969.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikk 1996:116

Til tross for kombinasjonen av stadig færre men større bruk, økende produksjon og produktivitet per arealenhet, har både jorda, dyra og hver enkelt gård blitt mindre og mindre arbeidskrevende. For 60 år siden - da gårdene var mye mindre enn i dag - representerte hvert bruk vel tre årsverk⁹, vel og merke inkludert husarbeid. Tallet sank jevnt til slutten på 1960-tallet, hvoretter hvert bruk gjennomsnittlig har sysselsatt vel ett årsverk. Fordi brukene har blitt stadig større har fallet i arbeidskrav per arealenhet sunket sterkere enn per driftsenhet (Figur 2.9).

2.2.3. Andelen av husholdningenes inntekter som går til matvarer

Landbrukets produktivitetutvikling har i kombinasjon med en generell økonomisk vekst, økende inntekter, endringer i husholdningssammensetningen (lavere barnetall) og det faktum at behovet for næring er begrenset bidratt til at en stadig mindre andel av husholdningenes inntekter går til matvarer.

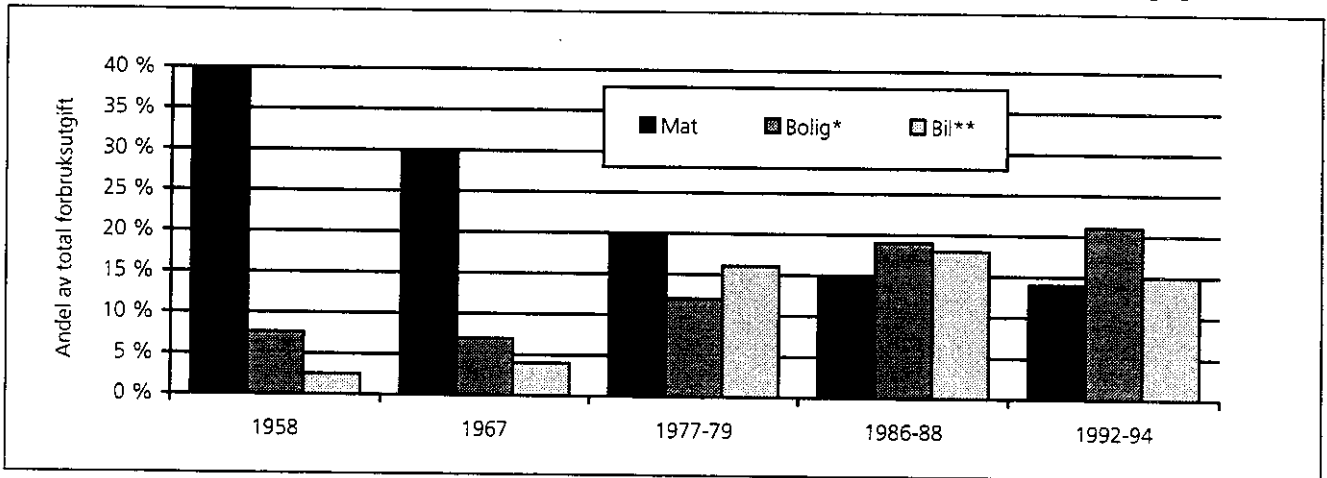
Figur 2.10 viser at mat har lagt beslag på en jevnt og sterkt synkende andel av husholdningenes samlede forbruksutgifter gjennom de siste 40 år. Matutgiftenes andel av husholdningenes utgifter har falt fra 40 prosent i 1958, til under 14 prosent i dag. Den største endringen skjedde i periodens første to tiår, da husholdningene opplevde en halvering i matutgiftenes andel av de samlede utgifter (1958-1978). Utgiftene til bolig og bil (og ikke minst reiser/ferier/restaurantbesøk m.m.) har i samme periode vokst kraftig¹⁰. At matvarer har utgjort en stadig synkende andel av utgiftene skyldes først og fremst økende realinntekter, samtidig som behovet for mat er underlagt naturlige begrensninger. Selv om man velger å konsumere (mer av) dyrere matvareslag, blir det stadig mer penger til

⁹ Vi beregner her ett årsverk til ca 2000 timer, som er vel høyt i dag, men lavt i tidligere tider (særlig når husarbeid også var inkludert).

¹⁰ Her spiller politiske faktorer en viss rolle: deregulering av boligmarkedet og av rentenivået har nok bidratt til at vi bruker mer på bolig enn før, og salget av privatbiler var underlagt regulering (rasjonering) fram til 1960.

overs til andre former for forbruk. Når matvarene legger beslag på en så liten del av husholdenes forbruksutgifter som i dag, vil matvareprisene og eventuelle endringer i disse ha begrenset betydning for gjennomsnittshusholdets budsjett.

Figur 2.10 Matvarenes andel av total forbruksutgift i husholdningene. Til sammenligning vises tilsvarende tall for bolig og bil. Prosent.

*Bolig- og vedlikeholdsutgifter. **Kjøp, drift og vedlikehold av transportmidler.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Historisk statistikk 1994/Forbruksundersøkelsen 1992-1994

2.3. Reguleringer, støtteformer og dereguleringer

De store sosiale og teknologiske endringene jordbruksnæringen har gjennomgått i dette århundret har skjedd i et nært samspill med landbrukspolitikken. Næringen, som har vært gjenstand for en rekke offentlige utredninger, er blant samfunnets mest regulerte og subsidierte virksomheter (Brunstad m.fl. 1995:15). Dette til tross for at jordbruket i dag bare er hovedbeskjeftigelse for omlag hver tyvende yrkesaktiv (jf. Figur 2.1), og innebærer en relativt beskjeden verdiskapning. Mens jordbruket ved århundreskiftet var den dominerende næringsgren, står næringen i dag for knapt 2 prosent av bruttonasjonalproduktet (Statistisk årbok 1997:232).

Totalt ligger den statlige støtten til landbruket på 11,7 milliarder kroner av et samlet budsjett for Landbruksdepartementet på 14,5 milliarder kroner. Støtten per gårdsbruk er i gjennomsnitt på 141000 kroner (Borch 1997:3).

Statsstøtten til jordbruket var 12,2 milliarder kroner i 1990, mens skjermingsstøtten var 6,8 milliarder. Støtten tilsvarende brutto driftsutgifter på samtlige norske sykehus. Med 1 million hushold vil hvert hushold bidra med 19000 kroner i støtte til bøndene. (Brunstad m.fl. 1995:12).

2.3.1. Støtteformer og målsettinger

Landbruksnæringen har gjennom storparten av dette århundret vært beskyttet mot konkurranse fra både identiske produkter fra utlandet og alternative varer produsert innenlands (f.eks. margarin), samt mot lave og/eller ustabile priser. Dette har sikret bøndene en betydelig høyere og mer stabil inntekt enn hva som ville vært tilfelle dersom de måtte innordne seg verdensmarkedets priser på landbruksvarer. Støtten har vært begrunnet ut fra skiftende mål. Ønsket om å sikre bøndene en rimelig inntekt har både vært et mål i seg selv, men også et middel til å opprettholde matvareproduksjonen (bl.a. av beredskapshensyn) og til å sikre et kollektivt gode som levende distrikter/kulturlandskap. Landbrukspolitikk og distriktspolitikk sees ofte som to sider av samme sak. De ulike støtteordningene kan sorteres i fire hovedgrupper: *forbrukersubsidier*, *pristilskudd*, *produksjonstillegg* og *konkurranseskjerming*, hvorav de tre første er direkte statsstøtte.

Statsstøtte

Bøndene får støtte over statsbudsjettet i form av pristilskudd, produksjonstillegg og ferie- og avløsertilskudd. Som pristilskudd kan regnes både direkte støtte i form av tilskudd til bøndenes salgspriser (til grossist), og indirekte tilskudd i form av forbrukersubsidier/momskompensasjon. Forbrukersubsidiene (momskompensasjon) gir lavere priser for forbrukeren, og bidrar til å holde etterspørselen og avsetningen oppe. Begge former for pristilskudd gir bonden en høyere pris for råvarene/produktene enn hva han ellers ville fått. Produksjonstilleggene er mer produktjonsnøytrale enn pristilskuddene, og er knyttet til antall husdyr, størrelsen på bruket og dyrkningsarealet, og tillegget varierer mellom distriktene (Brunstad m.m. 1995:28). Driftstilskudd er en form for støtte som i dag gis til alle, mer eller mindre uansett bruksstørrelse og produksjon.

Tabell 2.4 De viktigste former for statsstøtte. 1985 og 1993. Mrd. kr. og andel i prosent.

	1985		1993	
	Mrd. kr	Andel	Mrd. kr.	Andel
Forbrukersubsidier/momskompensasjon	2,0	22	1,0	8
Direkte pristilskudd	3,5	40	2,7	23
Produksjonstillegg	2,4	27	6,9	58
Ferie/avløsertilskudd	0,9	10	1,3	11
Sum statsstøtte	8,9	100	11,9	100

Kilde: Brunstad m.fl. 1995:28, bearbejdede tall.

Statsstøtten utgjorde omlag 12 mrd kr i 1993 og har vært relativt stabil de siste par tiår, men har gjennom de senere årene blitt vridd fra pristilskudd (subsidiar) til mer produksjonsnøytrale tilskudd (Tabell 2.4). Dette har bidratt til å dempe produksjonsvolumet og dermed overproduksjonen av visse typer landbruksvarer (melk/meieri-produkter).

Skjerming

Norske bønder har som kjent et klimatisk-topografisk "handicap", og det er selvfølgelig en stor fordel av å slippe å konkurrere med jordbruksvarer produsert i land der produksjonskostnadene er vesentlig lavere. Gunstigere naturgitte forhold, stordriftsfordeler, lavere inntekter samt hormonbehandlingar og liberale krav til dyrs velferd bidrar til at verdensmarkedsprisene på landbruksprodukter er lavere enn de priser norske bønder oppnår for varene sine innenlands. I dag er transportkostnadene beskjedne, slik at de fleste landbruksprodukter ville kunne importeres til svært lave priser. Importrestriksjoner, herunder toll (på opptil flere hundre prosent), kvoter og minsteprisbetinget innførsel er virkemidler som hindrer billig import. Verdien av disse skjermingstiltak kan beregnes som differansen mellom utsalgsprisen på norske landbruksvarer og prisen på tilsvarende ikke-tollbelagte utenlandske varer, multiplisert med omsetningen. Forutsatt et relativt uendret konsumnivå dersom skjermingen skulle opphøre¹¹, kunne verdien av skjermingen i 1992 beregnes til knapt 7 mrd kr, tilsvarende halvparten av statsstøtten (Brunstad m.fl. 1995:12,30).

2.3.2. Kort landbrukspolitisk historikk¹²

Fra århundreskiftet og inntil utbruddet av den første verdenskrig var jordbrukspolitikken svært defensiv, med liten grad av subsidier og tollbeskyttelse. Krigen førte til frykt for forsyningskrise, og av hensyn til matvaresikkerheten skjedde et skarpt brudd med den liberalistiske linjen. Myndighetene engasjerte seg nå aktivt i oppbyggingen av kriselagre, innførsel av korn, nydyringsprogrammer osv. Viktige elementer i denne politikken, i hovedsak importreguleringene, ble videreført etter krigen.

I tråd med den reguleringsfilosofi som preget Arbeiderpartiet ble det etter den andre verdenskrig lagt sikrere rammebetingelser for bøndenes drift. I 1950 kom den første hovedavtalen mellom bøndene og staten, der staten ga garantier for bøndenes salgspriser. Ambisjonshøydepunktet kom i 1975, da bla kornkrisen førte til at Stortinget vedtok å sikre bøndene en inntekt tilsvarende en gjennomsnittlig industriarbeiderlønn: «Det skal føres en landbrukspolitikk som gir yrkesutøverne i landbruket økonomisk og sosialt likeverdige forhold med lønnstakerne i industrien» (St. meld. nr. 14 (1976-77)).

«Opptrappingsvedtaket» som foruten inntektsmålsettingen inneholdt - mer eller mindre motstridende - målsettinger for produksjonsvolum, effektivitet, bosettings- og miljøhensyn, skapte optimisme i jordbruket. Men politikken hadde sin pris. Foruten økte kostnader over statsbudsjettet fulgte overinvesteringer (jmf. tallet på landbruksmaskiner i avsnitt 2.2) og overproduksjon som førte til dumpingsalg og kvotereguleringer for melkeprodukter (Elstrand i Romarheim & Hagleød (red) 1998:25). Effektivitetsmålsettingen og "strukturrasjonaliseringen" hadde også sin menneskelige pris, og bidro faktisk til en stikk motsatt virkning enn inntektsmålsettingen. Inntektsøkningen, som isolert sett burde lokke folk til (å bli værende i) jordbruket, bidro til investeringer i maskiner som overflødiggjorde arbeidskraften (Elstrand i Romarheim & Hagleød (red.) 1998:26-27). I tillegg hadde det på 1970-tallet skjedd en kraftig ekspansjon i den offentlige sektor, som i distriktene ga mange alternative arbeidsplasser, særlig for kvinner. I 1990 la Alstadheimutvalget fram sin anbefaling om framtidig landbrukspolitikk, der "matvaresikkerhet" ble foreslått som overordnet mål, samtidig som man mente kostnadsnivået i jordbruksproduksjonen måtte reduseres bla. gjennom "sterkere bruk av pris- og markedsmekanismen" (NOU 1991:2a:6).

¹¹ Dette er en urealistisk forutsetning da forbruket av matvarer sannsynligvis vil øke noe dersom prisene blir lavere. Priselasiteteten (endring i forbruk dividert med endring i pris) er vel og merke generelt svært lav for landbruksvarer.

¹² Avsnittet bygger i hovedsak på fremstillinger av Brunstad m.fl. (1995), Elstrand i Romarheim & Hagleød (red) (1998) og Borch (1997).

I 1993 vedtok Stortinget nye retningslinjer for landbrukspolitikken, og markerte med dette et endelig brudd med opptrappingsvedtaket fra 1975. Man ønsket et mer robust og kostnadseffektivt jordbruk, med redusert overproduksjon og lavere matvarepriser. Foruten et økende kostnadsnivå i næringen, fantes også sterke internasjonale føringer som virket inn på politikken. Norge forpliktet seg til redusert dumpingsalg i utlandet, og en effektiv overtrykksventil for produksjonen ble dermed delvis plombert. Samtidig gikk den internasjonale trenden i retning av færre handelsbarrierer, og forskjellen mellom norske matvarepriser og prisene i våre naboland økte (Borch 1997:2). St.prp. nr. 8 (1992-93) «Landbruk i utvikling» gikk langt med hensyn til markedstilpasninger, og de viktigste endringene i jordbrukspolitikken har siden dengang vært følgende (Brunstad m.fl. 1995:33,35):

- Inntektsmålet fra 1975 er opphevet
- Jordbruksstøtten er redusert
- Det er lagt mer vekt på produksjonsnøytrale overføringer

De produksjonsnøytrale overføringer (drifts/arealtilskudd m.m.) bidrar til å redusere overproduksjonen, samtidig som de er i overensstemmelse med ønsket om å støtte landbruket av hensyn til opprettholdelse av kulturlandskapet.

2.3.3. Fremtiden

Landbruksbefolkningen utgjør en stadig mindre del av befolkningen, og har dermed ikke den samme politiske tyngde som før. Samtidig finnes sterke krefter som vil bevare det norske jordbruket. De siste årenes dereguleringer av markedene for landbruksprodukter har bidratt til en ytterligere endring - i manges øyne forverring - i de økonomiske rammebetingelsene for landbruksbefolkningen i Norge, og mange gårdbrukere har i dag sine viktigste inntekter fra andre kilder enn bruket. De internasjonale avtalene om friere handel utsetter det norske landbruket for konkurranse fra land og regioner der stordriftsfordeler og lave lønninger preger landbruket og dermed prisene på landbruksprodukter. For landbruksbefolkningen *kan* derfor fremtidsutsiktene synes å ha blitt forverret. Men nye markeder for norske landbruksprodukter - produsert under de spesielle nordiske klimatiske forhold, og eventuelt uten bruk av sprøytemidler og kunstgjødsel (økologisk) - åpner samtidig for nye muligheter, også for eksport.

Trenden har lenge vært stadig færre markedsreguleringer og mindre økonomisk støtte til landbruksnæringen. Ytterligere avregulering var antydnet i den forrige regjeringens langtidsprogram for perioden 1998-2001:

Næringer og bedrifter som tidligere var skjermet må i økende grad tilpasse seg *konkurranse* både på markedene for innsatsfaktorer og for ferdige produkter. (I jordbruket må) inntjeningen bedres og avhengigheten av næringsstøtte reduseres.

(St. meld. nr. 4 (1996-1997):56,66)

I kontrast til dette har den nåværende sentrumsregjeringen (Kristelig folkeparti, Senterpartiet og Venstre) uttrykt ambisiøse mål for distrikts- og jordbrukspolitikken. Regjeringen ønsker dessuten å bremse flyttestrømmen fra distriktene, og mener at en jordbrukspolitikk som sikrer bedre kår for landbruksbefolkningen vil være en forutsetning for dette. I den såkalte «Voksenåserklæringen» som er grunnlaget for regjeringen kan vi lese at «...en sentrumsregjering legger til grunn at yrkesutøverne i landbruket skal ha en inntektsutvikling og tilbys sosiale ordninger på linje med det øvrige samfunn og at det inntektsgap som har oppstått i forhold til andre grupper de senere år blir redusert.» Det siste jordbruksoppgjøret ble også bedre enn på lange tider, og selv landbruksorganisasjonene var relativt fornøyd.

EØS og GATT/WTO setter imidlertid klare begrensninger på valget av virkemidler som skal sikre næringen mot konkurranse utenfra. Neste WTO-runde kan bli hard med tanke på å beholde eller utvide de støtteordninger landbruket i dag nyter godt av.

3. Sosiodemografiske særpreg

Dette kapittel omhandler landbruksbefolkningens fordeling på grunnleggende variable som alder, kjønn, samlivsstatus og utdanning. Disse mønstre er ikke bare interessante i seg selv, men er viktige å ta hensyn til når vi sammenligner levekår for undergrupper av landbruksbefolkningen, og når vi sammenligner landbruksbefolkningen med befolkningen forøvrig.

Tabell 3.1 nedenfor gir en oversikt over en del demografiske særtrekk for landbruksbefolkningen. Til sammenligning vises tilsvarende kjennetegn for hele den voksne befolkningen, representert ved utvalget til Levekårsundersøkelsen 1995 som er representativt for befolkningen over 15 år. Fra landbruksbefolkningen har vi skilt ut den viktige gruppen som er ansvarlig for driften på bruket; «gårdbrukeren» (i motsetning til ektefeller, samboere, ansatte og andre som arbeider på gården). Som tidligere nevnt er det relevant å sammenligne gårdbrukere med den yrkesaktive delen av befolkningen ellers, som derfor har fått en egen kolonne i Tabell 3.1.

Tabell 3.1 Noen demografiske forskjeller mellom landbruksbefolkningen, herunder gårdbrukere, og hele befolkningen i alder 16 år og eldre, herunder sysselsatte. Prosent og gjennomsnitt.

	Landbruksbefolkningen		Hele befolkningen (over 15 år)	
	Alle	Gårdbrukere	Alle	Sysselsatte*
Andel kvinner	42%	9%	51%	47%
Alder, gjennomsnitt	46år	49år	44år	39år
Andel under 30 år	11%	5%	27%	27%
Andel uten ektefelle/samboer	16%	21%	35%	28%
Andel som bor i enpersonshushold	8%	11%	18%	13%
Antall personer i husholdningene, gjennomsnitt	3,2	3,1	2,8	3,0
Andel bosatt i spredtbygd strøk (under 200 innb.)	84%	83%	21%	21%
Antall som svarte	2885	1398	3718	2413

*Personer som utfører minst én times inntektsgivende arbeid i uka.

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

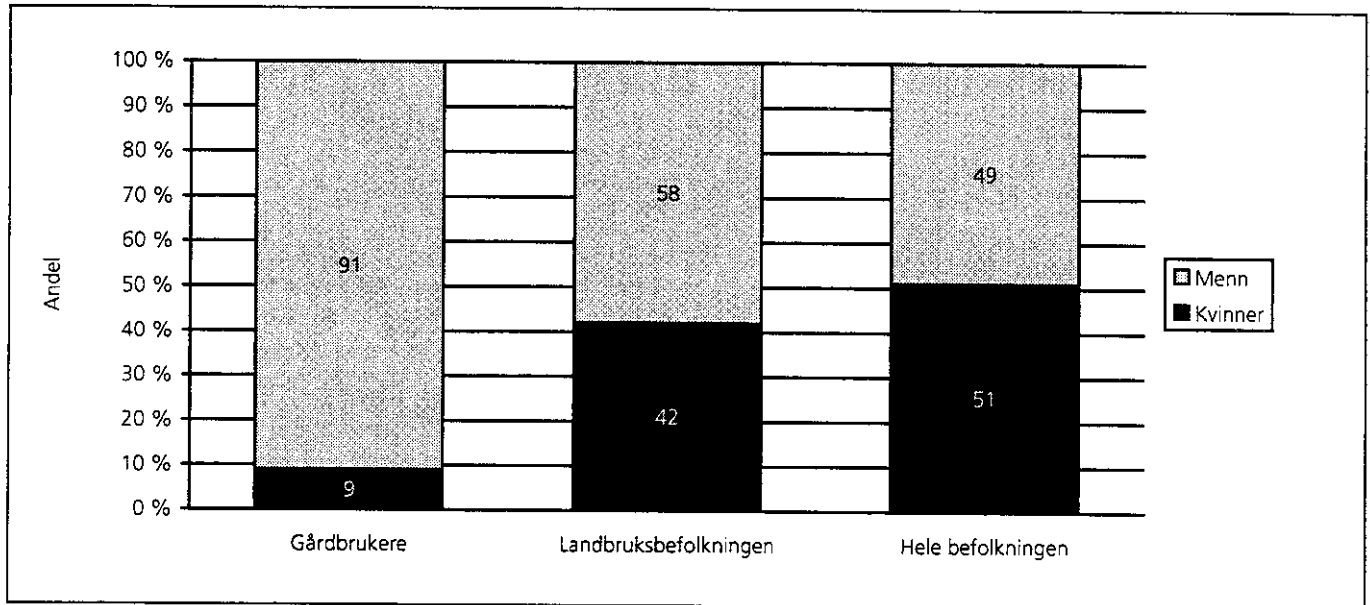
Det er til dels store forskjeller mellom landbruksbefolkningen og resten av befolkningen når det gjelder alders og kjønnsfordeling. Landbruksbefolkningen er mannsdominert og i gjennomsnitt klart eldre enn befolkningen ellers, og forskjellene er særlig store blant gårdbrukerne. Videre lever flere i parforhold og husholdningene i landbruket er generelt noe større enn i befolkningen ellers. Landbruksbefolkningen bor selvfølgelig som regel i spredtbygd strøk, men likevel bor omlag 16 prosent i tettsteder.

3.1. Kjønn, alder og samlivsstatus

3.1.1. Kjønnsfordelingen i landbruksbefolkningen

Kjønnsstrukturen i landbruksbefolkningen må sees i lys av tradisjoner og lovreguleringer. Tradisjonen var og er at gårdbrukere er menn, og den eldste *sønnen* på gården har som kjent lenge hatt en lovfestet rett til å overta gården. Den "nye" Odelsloven av 28. juni 1974 gir ikke lenger brødre en slik juridisk forrang framfor eldre søstre, men overgangsregler gjør likevel at den nye likestillingen mellom kjønnene bare gjelder personer født etter 1. januar 1965 (som i 1974 var under 10 år), og som dermed ikke var over 30 år på intervju tidspunktet for levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen (i 1995). Endringen i rettigheter har dermed skjedd gradvis, og det er bare den yngste gruppen i vårt utvalg som opplever juridisk likestilling. Fremdeles er sterke sosiale normer om at mannen er gårdbruker. Men selv om bondekona neppe har en like viktig funksjon på bruket som før (i det tradisjonelle familiejordbruket var hennes plass like fremtredende som bondens), har gårdbrukerne som regel en ektefelle eller samboer (Figur 3.6, side 35), og kjønnsfordelingen jevnes derfor ut for landbruksbefolkningen samlet sett.

Figur 3.1 Kjønnsfordelingen innen landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel kvinner og menn.

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

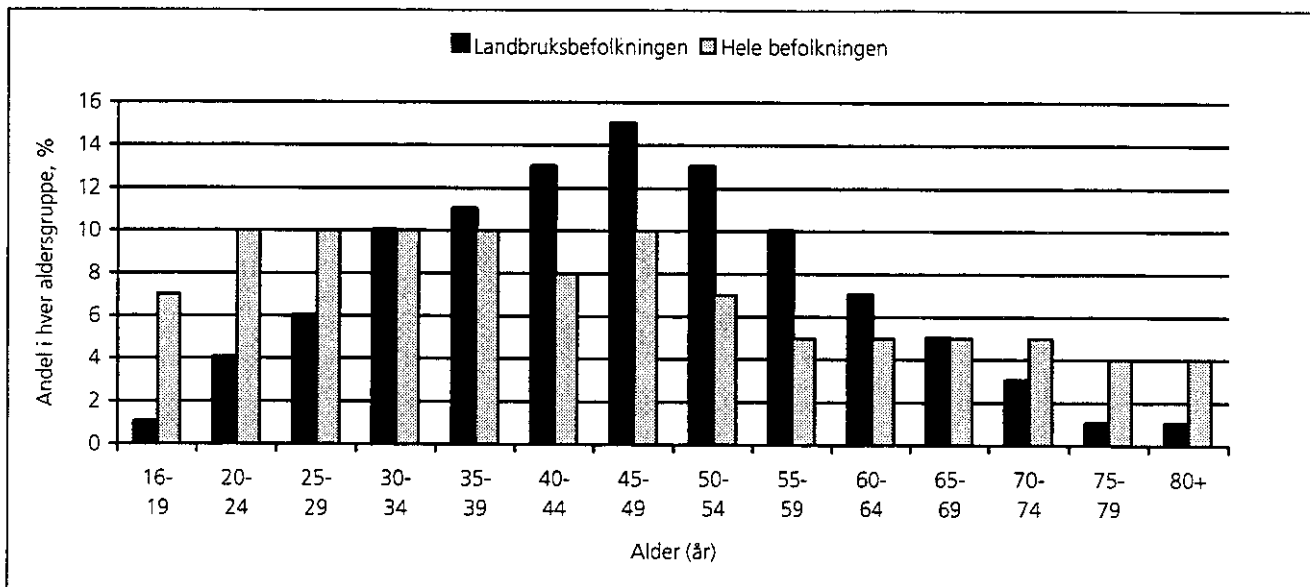
Mens befolkningen som helhet består av 49 prosent menn, er mannsandelen hele 58 prosent innen landbruksbefolkningen (Figur 3.1). Blant gårdbrukerne - som utgjør omlag halvparten av utvalget - er mennene som ventet i et overveldende flertall. Knappt hver tiende gårdbruker er kvinne. Videre er tre fjerdedeler (77 prosent) av landbruksbefolkningens menn gårdbrukere, mot bare vel hver tiende kvinne (11 prosent). Forskjellen i kjønnfordeling mellom gårdbrukere og resten av landbruksbefolkningen skyldes selvfølgelig dels at gårdbrukeryrket er sterkt mannsdominert, og dels at størstedelen av "resten av landbruksbefolkningen" er med i utvalget nettopp fordi de er gårdbrukeres ektefeller. Hvordan kjønnfordelingen varierer med alder kommer vi tilbake til (Figur 3.5, side 35).

3.1.2. Landbruksbefolkningens aldersprofil

Fordi mange levekårsaspekter varierer sterkt med alder, har aldersvariabelen en sentral forklaringsverdi innen levekårsfeltet. Alderskontrollerte sammenligninger er i denne undersøkelsen svært viktig fordi de to utvalgene vi sammenligner (og undergrupper av disse) har svært ulik aldersprofil. I Tabell 3.1 så vi at gjennomsnittsalderen innen landbruksbefolkningen er omtrent den samme som i hele befolkningen, men landbruksbefolkningens aldersstruktur er likevel helt spesiell. Mens 27 prosent av hele den voksne befolkning¹³ var under 30 år, er den tilsvarende andelen i landbruksbefolkningen bare 11 prosent, og blant gårdbrukere er den bare 5 prosent. Fordi det er så få unge gårdbrukere, er gruppen av gårdbrukere i gjennomsnitt hele 10 år yngre enn andre sysselsatte (etter en vid definisjon, se note under Tabell 3.1).

¹³ Slik den kommer til uttrykk i utvalget til (den generelle) Levekårsundersøkelsen 1995, som omfatter alle personer over 15 år.

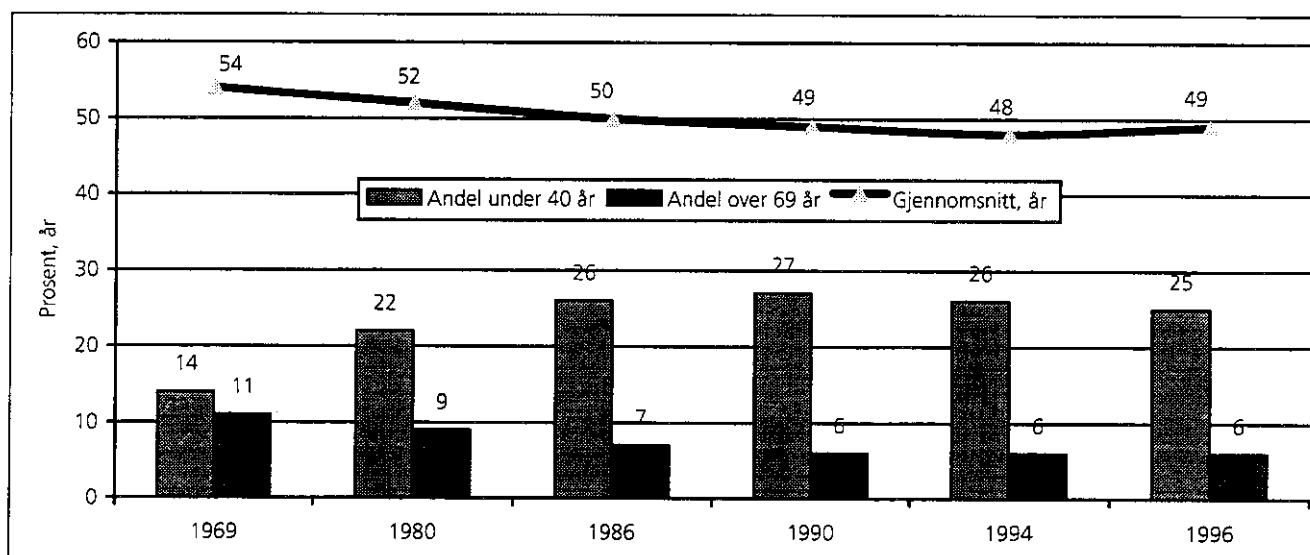
Figur 3.2 Aldersfordelingen i landbruksbefolkningen og i hele befolkningen. Andel i ulike aldre i prosent.

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Aldersfordelingen i landbruksbefolkningen er som vi ser av Figur 3.2 helt pyramideformet, med aldersgruppen 45-49 år som toppunkt. Aldersfordelingen i hele befolkningen er langt jevnere, men med et klart tyngdepunkt hos de relativt unge. Forenklet kan vi si at aldersgruppen 35-65 år er overrepresentert i landbruksbefolkningen, mens de eldste og særlig de yngste er underrepresentert. Det er svært få under 30 år, og de som er under 20 år utgjør bare én prosent. Ulikheten i aldersprofil skyldes dels at barn under 18 år og eldre over 70 år er utelukket fra utvalget, såfremt de ikke er gårdbrukere eller gårdbrukeres ektefelle/samboere (se side 14)¹⁴. Dessuten inkluderer "hele befolkningen" et representativt innslag av 16- og 17-åringer.

Figur 3.3 Aldersutviklingen blant gårdbrukere (med bruk på minst 5 dekar) 1969-1996.

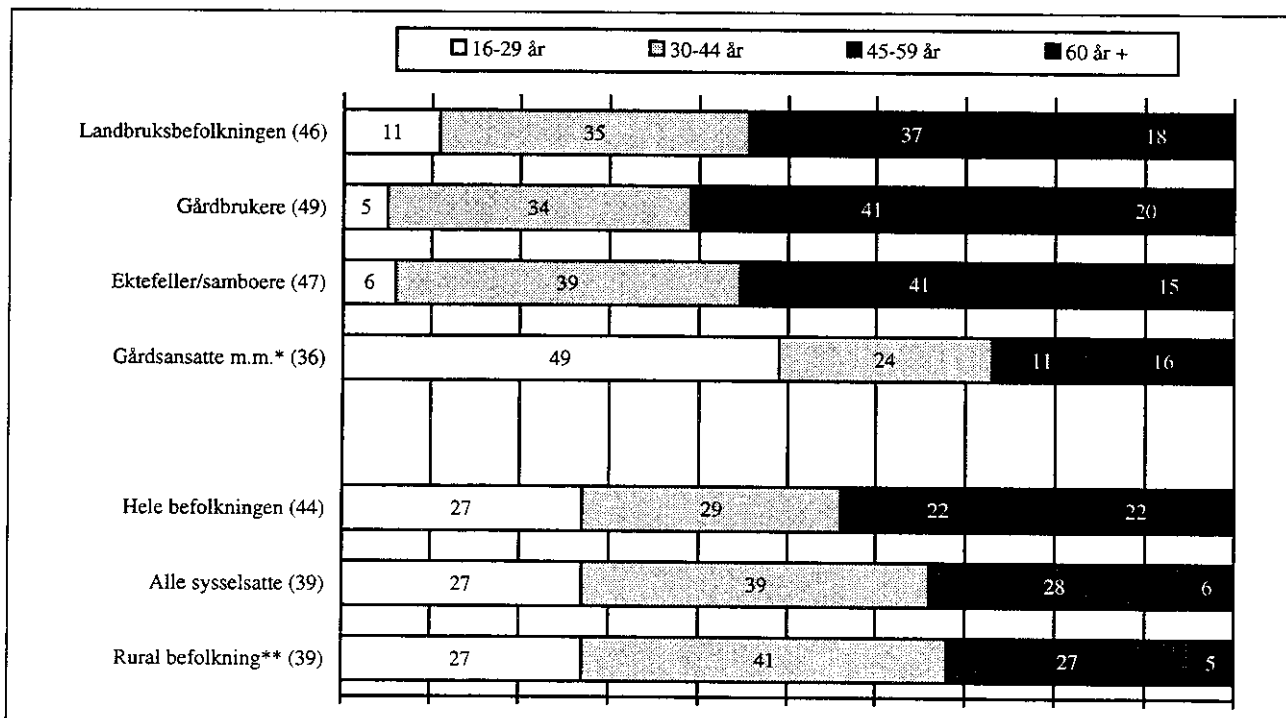
Kilde: Jordbruksstatistikk 1996:111, Statistisk sentralbyrå (delvis omregnede tall).

Mens man hører at unge mennesker "rømmer" landsbygda, og at distriktene står i fare for å "forgubbes" og "avfolkes", viser det seg at gruppen av gårdbrukere i gjennomsnitt faktisk har blitt yngre gjennom de siste 30 år (Figur 3.3). Gjennomsnittsalderen blant gårdbrukere falt jevnt fra 54 år i 1969 til 48-49 år på 1990-tallet. Dette skyldes at andelen unge har økt, mens andelen eldre har sunket. Trenden mot lavere gjennomsnittsalder blant gårdbrukere kan imidlertid se ut til å ha snudd på midten av 1990-tallet.

¹⁴ Ser vi på de som ble trukket ut, men som ikke ville eller kunne delta i undersøkelsen, viser det seg at eldre personer hadde et forholdsvis høyt frafall. Dette gjaldt særlig blant gårdbrukerene. Det reelle antall eldre i landbruksbefolkningen derfor noe høyere enn i utvalget (1-2 prosentpoeng).

Gjennom rapporten skal vi for det meste bruke en enkel aldersinndeling, og har valgt følgende fire aldersgrupper: under 30 år, 30-44 år, 45-59 år og 60 år og over. Grupperingen skiller seg noe fra den som vanligvis brukes ved SSBs levekårsundersøkelser: 16-24 år, 25-44 år, 45-66 år, 67-79 år og 80 år og over¹⁵. Sett i forhold til dette, har vi gjort den laveste og høyeste aldersgruppen noe større (bredere, omfatter et bredere aldersspenn), og redusert antall grupper til fire. Endringen er dels gjort for at analysegrunnlaget ikke skulle bli for tynt i den yngste aldersgruppen, særlig for gårdbrukernes del¹⁶. En såpass grov aldersinndeling gjør det dessuten lett å oppdage eventuelle alders- og dermed generasjons- og livsfaseforskjeller (med visse forbehold, se side 34), samt å kontrollere for ulikhetene i aldersfordelingen mellom landbruksbefolkningen og befolkningen ellers. Den eldste aldersgruppen rommer de som er født før 1935, de «middelaldrende» på 45-59 (i 1995) år er født mellom 1935 og 1950, de som er 30-44 år («yngre middelaldrende») er født i 1950- og første halvdel av 1960-årene, mens de som er under 30 år er født mellom 1966 og 1979.

Figur 3.4 Aldersfordelingen blant landbruksbefolkningen, hele den voksne befolkning og undergrupper av disse. Andel i prosent og gjennomsnittsalder innen hver aldersgruppe i parentes.

*Ansatte og andre i alder 18 - 79 år som deltar regelmessig i gårdsdriften, samt deres ektefeller/samboere.

** Bosatt i spredtbygd strøk (under 200 innb.), men ikke bønder (dvs ikke næringskode 1 og 2).

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Figur 3.4 viser hvor stor andel av landbruksbefolkningen, hele befolkningen og undergrupper av disse som faller inn under de fire aldersgruppene. Landbruksbefolkningens aldersmessige konsentrasjon omkring de «midlere» aldersgrupper fremtrer klart. Vi ser at andelen under 30 år er svært liten, særlig blant gårdbrukere. Personer bosatt i spredtbygd strøk, men som ikke er gårdbrukere (rural befolkning), har en mye yngre aldersprofil enn landbruksbefolkningen. Og som vi allerede har sett er gårdbrukere i gjennomsnitt mye "eldre" enn den yrkesaktive delen av befolkningen ellers. Gruppen av gårdsansatte og andre som arbeider regelmessig på gården og deres ektefeller/samboere er svært unge. Halvparten av disse er under 30 år, og gjennomsnittsalderen er 36 år.

3.1.3. Alder som viktig forklarings- og kontrollvariabel

Som nevnt innledningsvis vil ulik aldersstruktur mellom de grupper man sammenligner kunne være en viktig årsak til eventuelle ulikheter i levekår mellom disse. De fleste sosiale, økonomiske, arbeidsmessige og helsemessige forhold varierer som kjent sterkt med alder, og i analyser omkring forskjeller mellom landbruksbefolkningen og befolkningen ellers på disse områdene bør vi sammenligne innenfor samme aldersgruppe. Når vi kontrollerer for

¹⁵ Den endrete aldersgrupperingen har gjort det nødvendig å foreta nye tabellkjøringer/analyser av Levekårsundersøkelsen 1995.

¹⁶ At den laveste aldersgruppen strekker seg fem år lenger enn "vanlig" er også hensiktsmessig i og med at etableringsfasen etterhvert generelt har blitt forlenget slik at inndelingen er mer i tråd med dagens realiteter.

aldersforskjellene gjennom å sammenligne innenfor de fire grove aldersgruppene vi har definert, er dette ikke en fullgod løsning før vi vet om aldersfordeling og gjennomsnittsalder *innen* hver av de fire aldersgruppene også er noenlunde identisk. Et raskt blikk på Figur 3.2 avslører at aldersstrukturen også innen hver av de fire aldersgruppene er noe ulik mellom landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Blant de som er under 30 år er de aller yngste sterkt underrepresentert, og blant de over 60 år er de aller eldste underrepresentert i landbruksbefolkningen. Forskjellene kan medføre at eventuelle levekårsulikheter mellom landbruksbefolkningen og resten av befolkningen selv ved «alderskontroll» likevel helt eller delvis kan skyldes aldersforskjeller.

Tabell 3.2 Gjennomsnittsalder innen aldersgruppene, ved firedelt gruppering. År

Alder (år)→	under 30	30-44	45-59	over 59	Alle	N
Landbruksbefolkningen	24,4	37,6	51,3	67,0	46,4	2854
Gårdbrukere	26,5	38,2	51,6	67,3	49,0	1398
Ektefeller/samboere	25,5	37,7	50,8	66,6	46,6	1069
Gårdsarbeidere m.m.*	23,7	34,4	52,3	66,5	36,2	388
Hele befolkningen	22,9	36,7	50,8	71,4	43,9	3718
Sysselsatte	23,9	36,9	50,6	64,6	38,1	2413
Rural befolkning**	23,6	37,0	50,6	62,2	38,5	385

*Ansatte og andre i alder 18 - 79 år som deltar regelmessig i gårdsdriften, samt deres ektefeller/samboere.

** Bosatt i spredtbygd strøk (under 200 innb.), men ikke bønder (næringskode 1 og 2).

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Tabell 3.2 viser at i den yngste aldersgruppen - der levekårsendringene også gjerne skjer raskest - er gjennomsnittsalderen blant landbruksbefolkningen 1 1/2 år høyere enn i hele befolkningen, mens gårdbrukerne i snitt er 2 1/2 år eldre enn gruppen av sysselsatte ellers. I den eldste aldersgruppen er forskjellene enda noe større. De to midterste gruppene - og dermed hele aldersspennet 30-59 år - har derimot svært lik gjennomsnittsalder mellom de nevnte grupper. Alt i alt er gjennomsnittsalderen innen alle aldersgruppene relativt lik for landbruksbefolkningen og hele befolkningen samt relevante undergrupper av disse. Dette betyr at vi i de fleste tilfeller vil kunne få en tilfredsstillende kontroll for alder dersom vi sammenligner svarfordelingene betinget av den firedelte inndelingen.

I vedleggsdelen finnes en tabell som gir en utfyllende oversikt over aldersvariasjoner innen og mellom ulike *undergrupper* av landbruksbefolkningen, uttrykt ved gjennomsnittlig alder og andel innen de fire aldersgruppene (Tabell 10.3, side 109).

3.1.4. Aldersvariabelen som indikator på endring

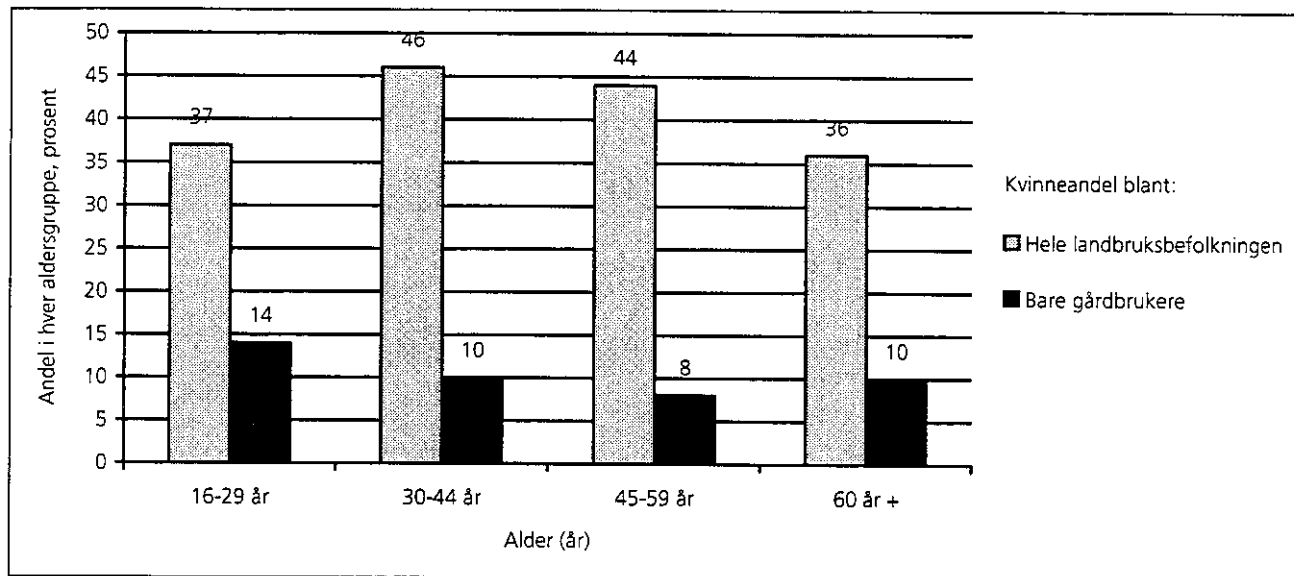
En oversikt over hvordan et levekårsrelevant forhold varierer mellom ulike aldersgrupper i en tverrsnittsundersøkelse som denne sier strengt tatt bare hvordan ulike generasjoner - i ulike aldre - har det i dag. En slik aldersbettinget oversikt vil også til en viss grad kunne gjenspeile endring over tid, både på mikro- og makronivå. Forskjeller mellom aldersgrupper er i de fleste tilfeller et resultat av *både* endringer gjennom livsløpet (livsfaseendringer) og generasjonsforskjeller (historisk endring). Når for eksempel dagens middelaldrende har et høyere boligkonsum enn yngre og eldre kan dette skyldes en kombinasjon av at de økonomiske rammebetingelser har endret seg og gitt nye generasjoner nye muligheter (økonomisk vekst, politiske tiltak m.m. som dessuten er med på å gi nye generasjoner nye preferanser) og at behov, preferanser og økonomiske ressurser varierer gjennom livsløpet for hver enkelt generasjon.

3.1.5. Kjønn og alder

Mens kvinnene er i flertall blant de eldre i befolkningen som helhet, er det omvendt i landbruksbefolkningen der menn er i flertall uansett alder. I landbruksbefolkningen sett under ett er det like mange kvinner blant de eldste som blant de yngste, og kvinneandelen er høyest blant de som er mellom 30 og 60 år (Figur 3.5).

Blant *gårdbrukerne* er kvinneandelen derimot høyest blant de yngste, og dette må sees i lys av lovendringer og normendringer. Som nevnt innledningsvis (avsnitt 3.1.1) er det kun i den yngste aldersgruppen Odelsloven ikke favoriserer menn framfor eldre søstre. For dem som i 1995 var 30 år eller yngre er det lik rett til overtakelse uansett kjønn. Teoretisk sett betyr dette at halvparten av brukene med unge gårdbrukere som har overtatt på odel kunne vært drevet av jenter. Det er selvfølgelig noe tidlig å evaluere virkningen av likestillingen for den kvinnelige rekrutteringen til yrket, da de aktuelle odelsberettigete jentene ennå er unge. Men mange nøler, og selv om vi ikke vet hvordan fordelingen hadde vært uten likestillingsvedtaket, ser det i alle fall ikke ut til å ha gjort noe *stort* utslag for kjønnsfordelingen (jf. Ølnes 1989, Blekesaune m.fl. 1997).

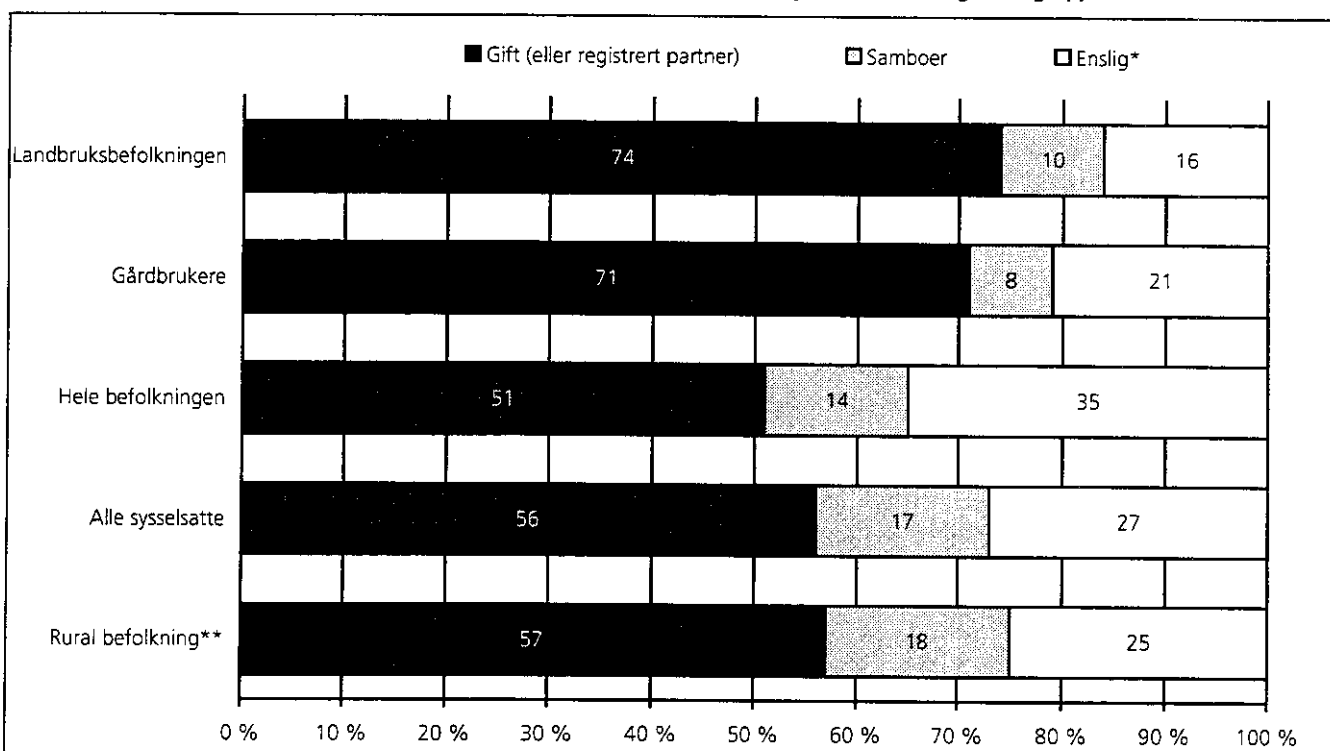
Figur 3.5 Kvinneandel i ulike aldre i landbruksbefolkningen, herunder blant gårdbrukere.

3.1.6. Samlivsstatus

Vi skal nå se nærmere på landbruksbefolkningens samlivsmønster. Figur 3.6 viser hvor mange som er henholdsvis gift, samboere eller enslige både blant landbruksbefolkningen, herunder gårdbrukere samt for hele befolkningen, herunder sysselsatte og ruralt bosatte utenom bønder.

Figur 3.6 Samlivsstatus hos landbruksbefolkningen, hele den voksne befolkningen (over 15 år) og undergrupper av disse. Prosent.

*Personer som "ikke er i fast parforhold" (men som selvfølgelig kan ha kjæreste m.m.).

**Bosatt i spredtbygd strøk (under 200 innb.), men ikke bønder (dvs ikke næringskode 1 og 2).

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

I vårt utvalg av landbruksbefolkningen er så mange som tre av fire gift og en av ti er samboere. Andelen som er gift er klart større enn i befolkningen forøvrig, der dette bare gjelder en av to. Årsaken til ulikheten er selvfølgelig dels at landbruksbefolkningen er noe «eldre» og dermed i en senere livsfase, og at ektefeller/samboere har blitt

systematisk inkludert i utvalget. Men det er nok også slik at landbruksbefolkningen rett og slett gifter seg tidligere eller oftere - og at skilsmisser skjer sjeldnere - enn befolkningen ellers. Gårdsdrift krever tross alt en viss familjestørrelse, og i det minste er det nyttig å ha en ektefelle. Blant gårdbrukere er det naturlig nok litt færre gifte/samboende enn i landbruksbefolkningen sett under ett. Hver femte gårdbruker er verken gift eller samboer.

Hvorvidt ulikhetene i ekteskapsfrekvensen må tilskrives forskjeller i aldersstruktur kan avgjøres ved å sammenligne landbruksbefolkningens og hele befolkningens samlivsstatus innen samme aldersgruppe. De aldersspesifikke samlivsstatusfordelingene i Figur 3.7 og Tabell 3.3 viser imidlertid at det i alle aldersgrupper er en høyere andel som lever i fast parforhold i landbruksbefolkningen enn i hele befolkningen.

Landbruksbefolkningen er dessuten «konservativ» i valg av samlivsform, da par langt oftere er gift enn samboende enn i normalbefolkningen (Tabell 3.3). Det er særlig de yngste som her skiller seg ut¹⁷, men med unntak av for de aller eldste gjelder forskjellen uansett hvilken aldersgruppe vi ser på.

Videre er hvert fjerde mannlige medlem av landbruksbefolkningen ikke i noe fast parforhold, hvorav de fleste (en av fem blant alle) aldri har bodd fast sammen med en partner. Blant gårdbrukere er det 15 prosent som aldri har bodd fast sammen med en partner, og blant gårdbrukere over 60 år gjelder dette hele 22 prosent.

Tabell 3.3 Samlivsstatus hos landbruksbefolkningen, herunder gårdbrukere og hele befolkningen fordelt etter kjønn og alder. Forholdet mellom gifte og samboere er andel gifte dividert med andel samboere. Prosent.

Gruppe↓	Samlivsstatus ↓	---Kjønn---			-----Alder (år)-----			
		Alle	Mann	Kvinne	< 30	30-44	45-59	60 +
Landbruksbefolkningen:								
	Gift, partner eller samboer	84	75	96	54	88	91	79
	gift/partner	74	66	85	28	74	87	75
	herav samboer	10	9	11	26	14	4	4
	Ikke i fast parforhold	16	25	5	46	12	9	21
	aldri hatt fast parforhold	4	19	3	3	4	3	8
	Forholdet gifte/samboere	7,4	7,4	7,7	1,1	5,3	22	19
	N	2829	1648	1208	304	978	1047	500
Gårdbrukere:								
	Gift, partner eller samboer	79	79	83	58	80	86	70
	gift/partner	71	71	73	36	66	82	66
	herav samboer	8	8	10	22	14	4	4
	Ikke i fast parforhold	21	21	17	43	21	14	30
	aldri hatt fast parforhold	15	15	5	39	13	10	22
	Forholdet gifte/samboere	8,9	8,9	7,3	1,6	4,7	21	17
	N	1397	1270	129	64	476	573	284
Hele befolkningen:								
	Gift, partner eller samboer	65	67	63	40	80	80	62
	gift/partner	51	52	50	16	62	72	60
	herav samboer	14	15	13	24	18	8	2
	Ikke i fast parforhold	35	23	37	60	20	20	39
	aldri hatt fast parforhold	18	13	12	50*	6	5	7
	Forholdet gifte/samboere	3,6	3,5	3,8	0,7	3,4	9	30
	N	3719	1826	1891	1000	1061	827	831

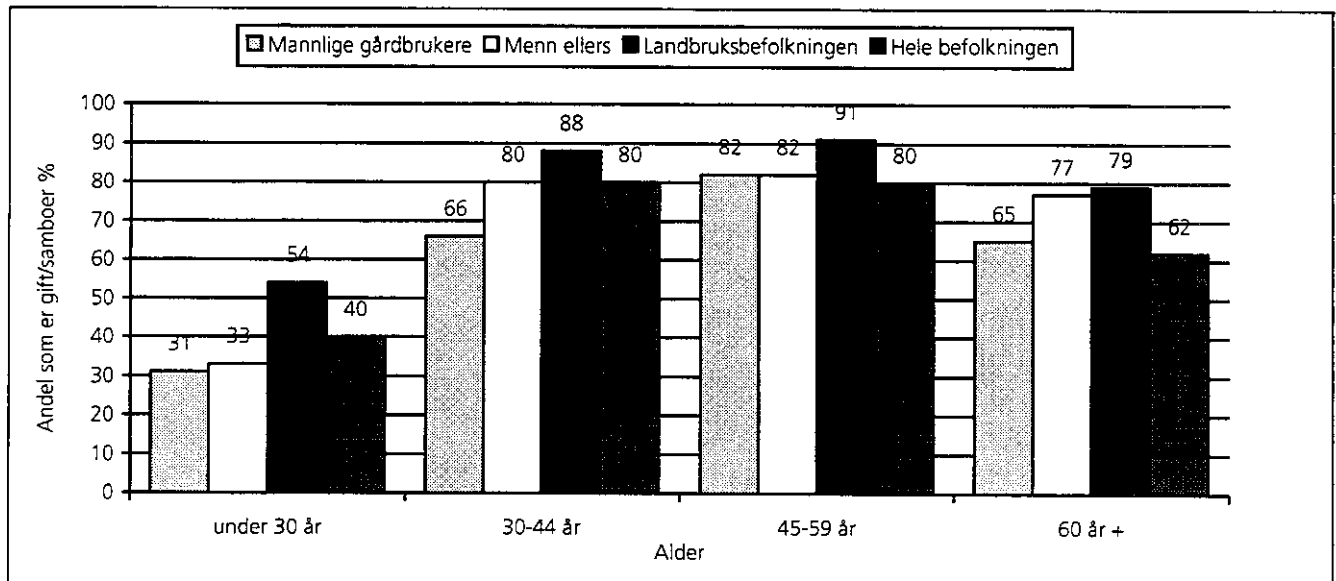
*Spørsmålet ble kun stilt til personer som hadde fylt 18.

3.1.7. Samlivsinngåelse og ungarstatus

At landbruksbefolkningen oftere er gift enn befolkningen ellers, og at forskjellen er særlig stor blant de yngste, kan tyde på at gårdbrukere stifter familie tidligere enn andre. Mannsdominansen i landbruksbefolkningen og i distriktene generelt taler for det motsatte. Jentene flytter som kjent gjerne til mer urbane strøk mens gutta blir igjen. Spørsmålet om tidligere familieetablering kan belyses gjennom å sammenligne det aldersbetingede samlivsmønsteret hos *mannlige gårdbrukere* og hos menn ellers.

¹⁷ Forskjellen blant de yngste skyldes til en viss grad at vårt utvalg av "hele befolkningen" inneholder flere 16 og 17-åringer enn landbruksbefolkningen, hvorav få eller ingen er gifte.

Figur 3.7 Andel som er gift eller samboer (i fast parforhold) blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen, og blant mannlige gårdbrukere og menn ellers. Prosent.

Når vi sammenligner andelen gifte/samboende blant mannlige gårdbrukere med menn ellers finner vi at mannlige gårdbrukere *sjeldnere* er i faste parforhold enn menn ellers. Blant de yngste gårdbrukerne er knapt en av tre gift eller samboere, mot to av fem i befolkningen ellers (Figur 3.7). Også blant *eldre* mannlige gårdbrukere er det en uforholdsmessig høy andel ugifte, hvorav de fleste er "gamle ungarer", dvs. at de aldri har bodd fast sammen med en partner.

Når det gjelder spørsmålet om tidspunkt for samlivsinngåelse vet vi ikke *når* første samliv ble stiftet. Men at mannlige bønder inntil midten av 40-årene har mindre sannsynlighet for å *være* i et fast parforhold enn menn ellers tyder på at gårdbrukere ikke stifter familie tidligere enn andre menn. Mange forblir nok dessuten ungarer gjennom hele livet. Gårdbrukerne ligget her også etter andre menn i spredtbygd strøk¹⁸.

3.2. Utdanning

I levekårssammenheng regnes utdanning som en ressurs med stor betydning for den enkeltes muligheter til personlig og økonomisk utvikling. Foruten hensynet til økonomisk vekst og landets konkurransevne har målet om lik tilgang til utdanning (og dermed utjevning av levekår) mellom grupper av befolkningen vært en viktig begrunnelse for å bygge ut den ikke-obligatoriske høyere utdanningen. Sosial bakgrunn - foreldrenes utdanning, inntekt og bosted - skulle få redusert betydning for barnas utdanningsvalg, og utbyggingen av utdanningsinstitusjonene var ikke minst et distriktpolitisk virkemiddel. Fra siste halvdel av 1960-tallet skjedde det en omfattende etablering av høyskoler rundt om i landet, noe som har sikret en bredere geografisk rekruttering til høyere utdanning (Jørgensen, 1997:39). Både når det gjelder videregående og høyere utdanning vil tilbudene i nærområdet ha betydning for ungdommens utdanningsvalg, og utviklingen har bidratt til en heving av det generelle utdanningsnivået blant den yngre delen av landbruksbefolkningen.

Blant bønder vil utdanning neppe ha like stor økonomisk og sosial betydning som blant mange andre grupper i samfunnet. Bondeyrket fordrer få eller ingen *formelle* krav til kunnskap eller kvalifikasjoner. Den kompetansen en gårdbruker besitter er for det meste tilegnet gjennom uformell opplæring, bl.a. gjennom oppveksten. Jordbruk krever i alle fall ikke universitetsutdanning, og utdanningsnivået vil derfor generelt i liten grad påvirke gårdens økonomiske avkastning. Utdanningens *art* vil derimot ha innflytelse på landbrukerens evne til å øke gårdens produktivitet (agronomi, økonomi). For arbeid *utenfor gården* vil imidlertid både utdanningstype og utdanningsnivå ha stor betydning, både når det gjelder mulighetene til å få slikt arbeid, og for lønnsnivået. Vi forventer derfor at gårdbrukere - særlig de uten biarbeid - sjelden har vært innom høyskoler og universiteter, mens gårdbrukeres ektefeller - i alle fall de som arbeider innen offentlig virksomhet (undervisning, helse m.m.) - oftere har slik utdanning.

¹⁸ Andel gifte eller samboende innen de fire aldersgruppene er her henholdsvis 26, 83, 84 og 78 prosent blant menn, og 38, 85, 80 og 65 prosent når vi ser på begge kjønn under ett.

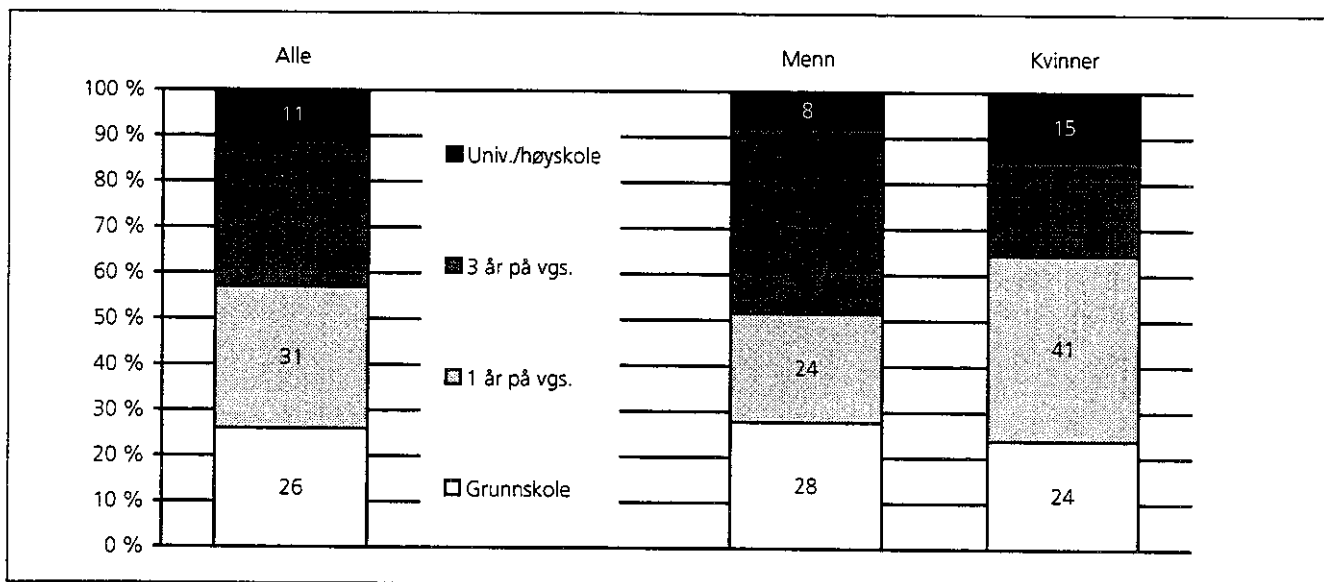
3.2.1. Landbruksbefolkningens utdanningsnivå

Når vi nå skal se på landbruksbefolkningens utdanningsnivå vil vi i hovedsak basere analysene på en firedelt ordnet gruppering av utdanningsnivå. Grupperingen er basert på basert på Norsk standard for utdanningsgruppering (Statistisk sentralbyrå 1989), der gjeldende utdanning på intervju tidspunktet er *høyeste oppnådde utdanningsnivå*:

- I Grunnskolenivå, eller inntil 9 års skolegang
- II Videregående skole nivå I (ett år/grunnkurs); tilsvarer 10 års skolegang
- III Videregående skole nivå II (tre år); tilsvarer 11-12 års skolegang
- IV Høyere utdanning (høyskole/universitet); minst 13 års skolegang/utdanning

Figur 3.8 viser hvor stor del av landbruksbefolkningen som har "oppnådd" hvert av de fire utdanningsnivåene. Figur 3.9 viser sammenhengen mellom utdanningsnivå og alder. En mer detaljert oversikt over utdanningsnivå for ulike grupper innen landbruksbefolkningen finnes i Tabell 10.5 på side 110.

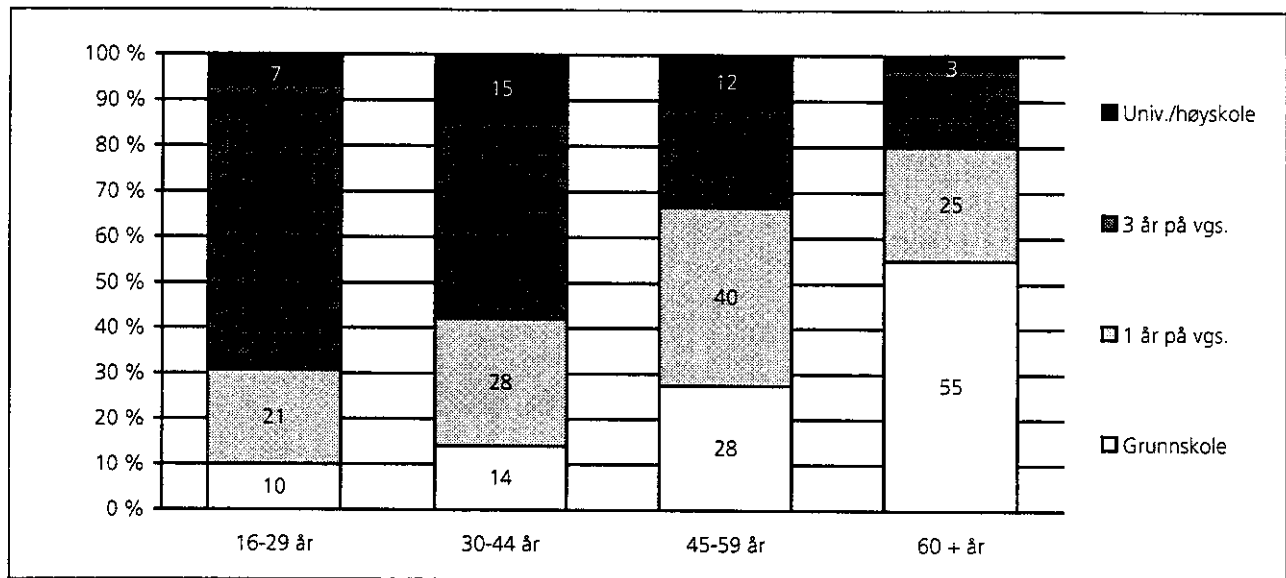
Figur 3.8 Landbruksbefolkningens utdanningsnivå. Andel med gjeldende utdanningsnivå som høyeste fullførte utdanning. 5 prosent uoppgitt utelatt.

Hvert fjerde medlem av landbruksbefolkningen "mangler" utdanning ut over 9-årig grunnskole, en av tre har ett år på videregående skole, og like mange avsluttet utdanningen først etter tre års videregående utdanning (Figur 3.8). Den resterende tiendedelen har utdanning fra høyskole eller universitet. Blant denne gruppen har nesten halvparten bare har et ett eller to års kurs/studium, mens like mange har utdanning på cand-mag.-nivå. Knappt en av femti (1,5 prosent) har utdanning på hovedfagsnivå.

I landbruket har kvinner langt oftere høyere utdanning enn menn. Kvinnenes forsprang må sees på bakgrunn av at landbruksbefolkningens mannlige medlemmer stort sett er gårdbrukere (og følgelig har mindre behov for høyere utdanning), mens kvinnene i langt større grad har arbeid utenfor bruket og er i yrker som krever høyere utdanning (se kapittel 6). Menn og kvinner har omtrent like ofte vært innom videregående skole, men mennene har her tatt lengre kurs enn kvinnene, som regel innen jordbruksfag (Tabell 3.6, side 42). At mennene som oftest har tre års videregående skolegang, mens to av tre kvinner har nøydt seg med ett år, virker utjevne på kjønnsforskjellene (reduserer kvinnenes forsprang) i utdanningsnivå.

Figur 3.9 Landbruksbefolkningens utdanningsnivå innen 4 aldersgrupper. Andel med gjeldende utdanningsnivå som høyeste fullførte utdanning. 5% uoppgitt utelatt.

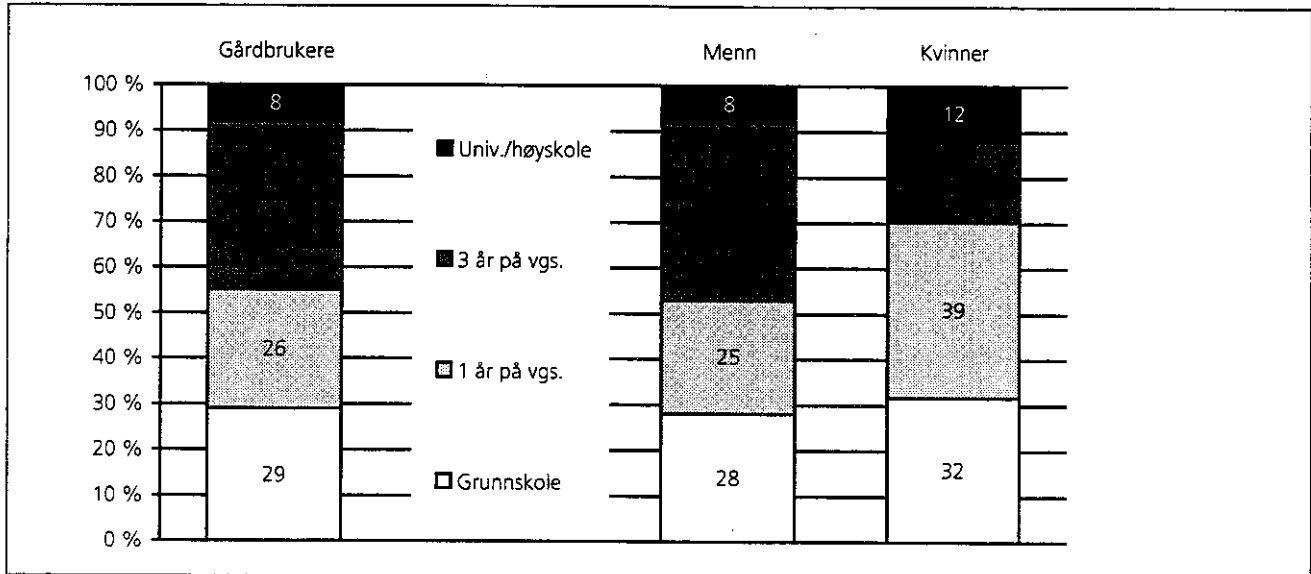
Som et resultat av den sterke veksten i utdanningsnivå de siste 30 årene («utdanningseksplasjonen») faller utdanningsnivået sterkt med alder (Figur 3.9). Jo eldre man er, jo større er sannsynligheten for at man ikke har utdanning ut over grunnskolen (jfr. Figur 3.14). Blant den delen av landbruksbefolkningen som er over 60 år har knapt halvparten fortsatt utdanningen etter grunnskolen, mot hele ni av ti blant dem som er under 30 år. Variasjonen i andelen med høyskole- eller universitetsutdanning er ikke fullt så markert. Andelen er foreløpig relativt lav i den yngste aldersgruppen, men dette skyldes at mange ennå ikke har rukket å fullføre (eller påbegynne) høyere utdanning, og andelen høyt utdannede vil dermed kunne stige en del for denne kohorten.

Landbruksbefolkningens utdanningsnivå varierer til en viss grad både med landsdel og produksjonsform (Tabell 10.5, side 110). Når det gjelder regionale forskjeller er "ytterpunktene" flatbygdene på Østlandet, der 13 prosent av landbruksbefolkningen har høyere utdanning, og Rogaland med bare halvparten så mange. Den høyeste andelen som ikke har utdanning ut over grunnskolen finner vi i Nord-Norge, hvor dette gjelder så mange som en av tre. Forskjellene må sees i sammenheng med produksjonsformen på brukene. Blant kornprodusentene - som er konsentrert på Østlandets flatbygder - finner vi at hele 16 prosent har utdanning på høyskole - eller universitetsnivå. For disse grupper er det relativt uproblematisk å kombinere gårdsdrift med annen virksomhet (se kapittel 5.3, side 60). Videre finner vi at utdanningsnivået øker med brukets størrelse, målt som areal på eid fulldyrket mark. Vi skal her huske at det er innbyrdes sammenheng mellom både region, produksjonsform og areal.

3.2.2. Gårdbrukeres utdanningsnivå

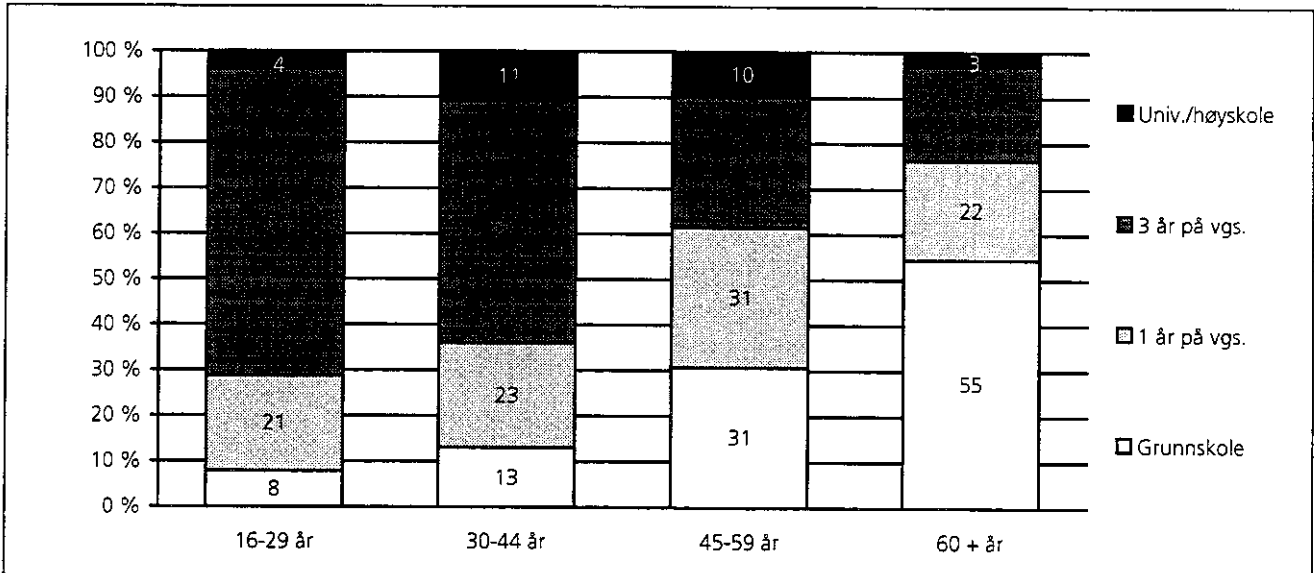
Blant gruppen av gårdbrukere har vel to av tre utdanning ut over 9-årig grunnskole (Figur 3.10). En av fire har utdanning tilsvarende 10-årig skolegang, mens drøyt en av tre har fullført 12 årig skole hvorav tre år på videregående. Knapt en av ti har utdanning på universitets- eller høyskolenivå, og 2 prosent har utdanning på hovedfagsnivå.

Figur 3.10 Gårdbrukeres utdanningsnivå. Andel med gjeldende utdanningsnivå som høyeste fullførte utdanning.

Andelen kvinnelige gårdbrukere med høyere utdanning er - i motsetning til for resten av landbruksbefolkningen - ikke signifikant høyere enn blant mannlige. Den klare forskjellen mellom kjønnene i landbruksbefolkningen sett under ett (Figur 3.8) skyldes derfor dels at menn stort sett er gårdbrukere. Mannlige gårdbrukere har langt oftere tilbrakt tre år på videregående enn kvinnelige, og dette betyr at kvinnelige gårdbrukere jevnt over har noe lavere utdanning enn sine mannlige kolleger.

Figur 3.11 Gårdbrukeres utdanningsnivå innen 4 aldersgrupper. Andel med gjeldende utdanningsnivå som høyeste fullførte utdanning.

Også blant gårdbrukerne varierer utdanningsnivået sterkt med alder. Bland gårdbrukere under 30 år mangler bare knapt en av ti utdanning ut over 9-årig grunnskole, mens det samme gjelder en av tre 45-59-åringene, og drøyt halvparten av gårdbrukerne over 60 år.

Når utdanningsnivået sees på bakgrunn av andre bakgrunnsvariable (region, produksjonsform osv.) er variasjonsmønsteret for gårdbrukere omtrent det samme som for hele landbruksbefolkningen (Tabell 10.5 og Tabell 10.6, side 110 og 111). Videre finner vi at jo større del av inntekten næringsdriften på bruket utgjør, jo mindre blir sannsynligheten for at gårdbrukeren har høyere utdanning. Den klare sammenhengen mellom utdanning og biarbeid behandles nærmere senere (Figur 6.3).

3.2.3. Utdanningens art

Vi skal nå se hvilke fagfelt landbruksbefolkningen har sin høyeste utdanning innenfor. Kategoriseringen er i likhet med den for utdanningsnivå basert på Norsk standard for utdanningsgruppering (Statistisk sentralbyrå 1989)¹⁹. Av Tabell 3.4 går det fram at en av tre medlemmer av landbruksbefolkningen har (høyeste) utdanning innenfor kategorien "allment fagfelt", som i to av tre tilfeller innebærer utdanning på grunnskolenivå. Jordbruksfag er som man kunne vente den vanligste fagutdanning (17 prosent), tett fulgt av håndverksrelatert utdanning (15 prosent). Da tallene gjelder høyeste oppnådde utdanning, vil andelen med disse utdanningstyper være noe høyere totalt sett. Deretter følger administrasjonsrelaterte fag (10 prosent), tjenesteyting (6 prosent) og undervisning og helsevesen (4 prosent på hver).

Tabell 3.4 Utdanningens art (fagfelt/faggruppe) blant landbruksbefolkningen. Gjelder høyeste utdanning. Fordelt etter kjønn og alder. Prosent.

Utdanning	Alle	Menn	Kvinner	<30	30-44	45-59	60 +
1 Allment fagfelt	36	35	39	17	24	41	63
3 Undervisning	4	2	7	3	5	5	0,4
4 Administrasjon*	10	5	17	13	12	10	4
5 Håndverksfag**	15	23	4	27	19	10	7
7 Helsevesen	4	1	9	1	6	5	2
8 Jordbruk, skog, fisk	17	28	3	21	18	16	16
9 Tjenesteyting***	6	2	13	4	7	7	5
Annet/uoppgitt****	8	4	8	14	9	6	2
N	2855	1548	1208	312	984	1056	501

* Administrasjon, økonomi, samfunnsvitenskap og jus.

** Industri, håndverk, naturvitenskap og teknikk

*** Tjenesteyting og forsvar

**** Inkludert humaniora og estetikk (2) og samferdsel og post (6) (som til sammen utgjør 2 prosent).

Andelen med jordbruksutdanning er omtrent den samme innenfor alle generasjoner, noe som betyr at jordbruksutdanning blant de med utdanning ut over obligatorisk grunnskole øker kraftig med alder. Blant de eldste (med utdanning) har vel fire av tre valgt jordbruksfag, mot bare en av fire blant de yngste. Utdanningsmønstret er sterkt kjønnsbetinget. Blant menn har 28 prosent høyeste utdanning innen jordbruksfag, mot kun 3 prosent blant kvinnene. Kjønnsfordelingen må også her selvfølgelig sees i sammenheng med at mennene oftest er gårdbrukere.

Tabell 3.5 Utdanningens art (fagfelt/faggruppe) blant gårdbrukere. Gjelder høyeste utdanning. Fordelt etter kjønn og alder. Prosent.

Utdanning	Gårdbrukere						
	Alle	Menn	Kvinner	<30 år	30-44	45-59	60 +
1 Allment fagfelt	39	37	46	12	22	42	62
3 Undervisning	2	2	4	0	3	3	1
4 Administrasjon o.l.	7	6	17	10	9	7	4
5 Håndverksfag o.l.	20	21	5	40	30	15	8
7 Helsevesen	1	0,4	4	0	1	1	0,3
8 Jordbruk, skog, fisk	28	30	11	31	31	27	23
9 Tjenesteyting	2	2	9	1	3	2	2
Annet/uoppgitt	2	2	4	6	2	3	1
N	1398	1270	129	64	477	574	284

Blant gårdbrukere er det som man kunne vente relativt vanlig med jordbruks- eller håndverksrelatert utdanning. Men også blant gårdbrukerne er det her stor forskjell mellom kjønnene (Tabell 3.5). Bare en av ti gårdbrukerkvinner har slik utdanning, mot nesten en av tre menn. Håndverksutdanning (inkl. industri m.m.) har blitt stadig vanligere blant gårdbrukere. Blant de unge er denne form for utdanning vanligere enn jordbruksutdanning, i motsetning til blant middelaldrende og eldre der det er stikk motsatt.

¹⁹ Kategoriene for fagfelt eller utdanningens art er felles for alle utdanningsnivåer. Fagfelt henger likevel til en viss grad sammen med utdanningsnivå, da fagutdanning som kjent fordrer utdanning ut over grunnskole og i mange tilfeller høyere utdanning. Så godt som alle med bare grunnskole kommer inn under gruppen "allment fagfelt".

Tabell 3.6 Utdanningens art (fagfelt/faggruppe) fordelt etter utdanningsnivå. Grunnskolenivå utelatt. Gjelder høyeste utdanning. Prosent.

Utdanning	Landbruksbefolkningen			Gårdbrukere		
	Videreg. sk. nivå I (10 år)	Vid. sk. nivå II (11-12 år)	Høyere utdanning	Videreg. sk. nivå I (10 år)	Vid. sk. nivå II (11-12 år)	Høyere utdanning
1 Allment fagfelt	23	17	0	19	13	0
3 Undervisning	1	1	35	1	0	29
4 Administrasjon o.l.	19	10	14	13	7	11
5 Håndverksfag o.l.	20	24	11	33	25	22
7 Helsevesen	4	2	22	1	0	6
8 Jordbruk, skog, fisk	14	40	8	27	52	15
9 Tjenesteyting	16	4	2	4	2	5
Annet/uoppgitt	3	2	8*	2	1	12**
N	841 (31%)	874 (32%)	291 (11%)	360 (26%)	520 (37%)	118 (8%)

*Hvorav 7% innen gruppen humaniora og estetikk.

**Hvorav 10% innen gruppen humaniora og estetikk.

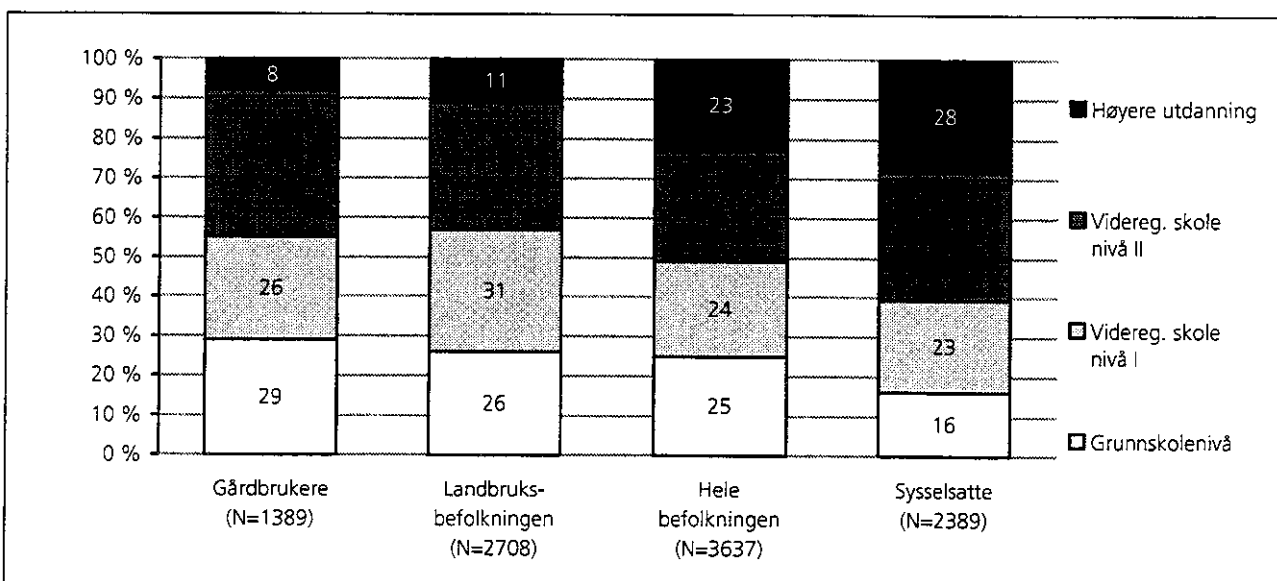
Tabell 3.6 viser høyeste utdannings art i hele landbruksbefolkningen, og blant gruppen av gårdbrukere, fordelt etter utdanningsnivå. De som ikke har utdanning ut over grunnskolen er utelatt. Vi ser at de med 10 års skolegang fordeler seg jevnt på gruppene allment fagfelt, administrasjon og håndverksmessig utdanning. En god del av disse har også utdanning innen tjenesteyting og jordbruk. Jordbruksfag er den vanligste utdanningsretning for de med 3-årig videregående. To av fem av de som har 3-årig videregående skole har jordbruksfag (og nesten tre firedeler (71%) av de jordbruksutdannede har 3-årig videregående skole). Høyere utdanning er for det meste undervisnings- eller helserettet, og er i knapt en av ti tilfeller jordbruksfaglig. Blant de med jordbruksrettet utdanning har 5 prosent utdanning på universitets- eller høyskolenivå, og 71 prosent har treårig videregående utdanning (ikke vist).

Også blant gårdbrukere med høyere utdanning er undervisningsrettet utdanning vanligst (29 prosent), og dette er dobbelt så vanlig som jordbruksrettet høyere utdanning (15 prosent). Videre har 14 prosent av gårdbrukerne agronomutdanning, hvorav en av tyve på hovedfagsnivå. Av alle gårdbrukere har dermed bare omlag 1 prosent høyere utdanning innen jordbruksfag. Blant gårdbrukere over 60 år har bare 1 prosent av de med jordbruksfag universitets- eller høyskoleutdanning.

3.2.4. Landbruksbefolkningens utdanningsnivå sammenlignet med befolkningen forøvrig

Når vi sammenligner landbruksbefolkningens utdanningsnivå med resten av befolkningen, må vi som nevnt ta hensyn til at høyere utdanning som regel vil ha begrenset økonomisk og sosial betydning for en gårdbruker (og derfor ikke er så "nødvendig").

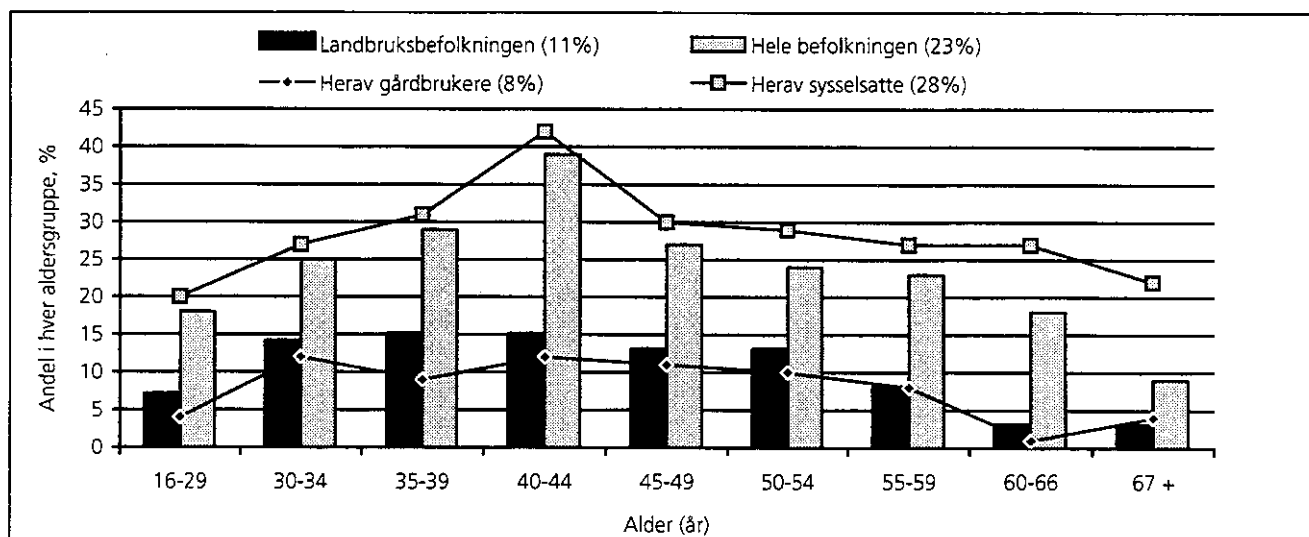
Figur 3.12 Utdanningsnivå blant gårdbrukere, hele landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel med gjeldende utdanningsnivå som høyeste fullførte utdanning.

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Av Figur 3.12 ser vi at det innen landbruksbefolkningen bare er halvparten så vanlig med høyere utdanning som i befolkningen ellers. Sammenligner vi gårdbrukere med andre sysselsatte er forskjellen i utdanningsnivå meget stor. Gårdbrukere har mer enn tre ganger sjeldnere høyskole eller universitetsutdanning, og har dobbelt så ofte ingen utdanning ut over grunnskolen, sammenlignet med sysselsatte generelt. Gårdbrukere har til gjengjeld ofte 3-årig videregående (hvorav nesten 3 av fire er jordbruksutdannet). Landbruksbefolkningen ligger imidlertid utdanningsmessig ikke mye "under" andre som bor i spedtbygde strøk (ikke vist).

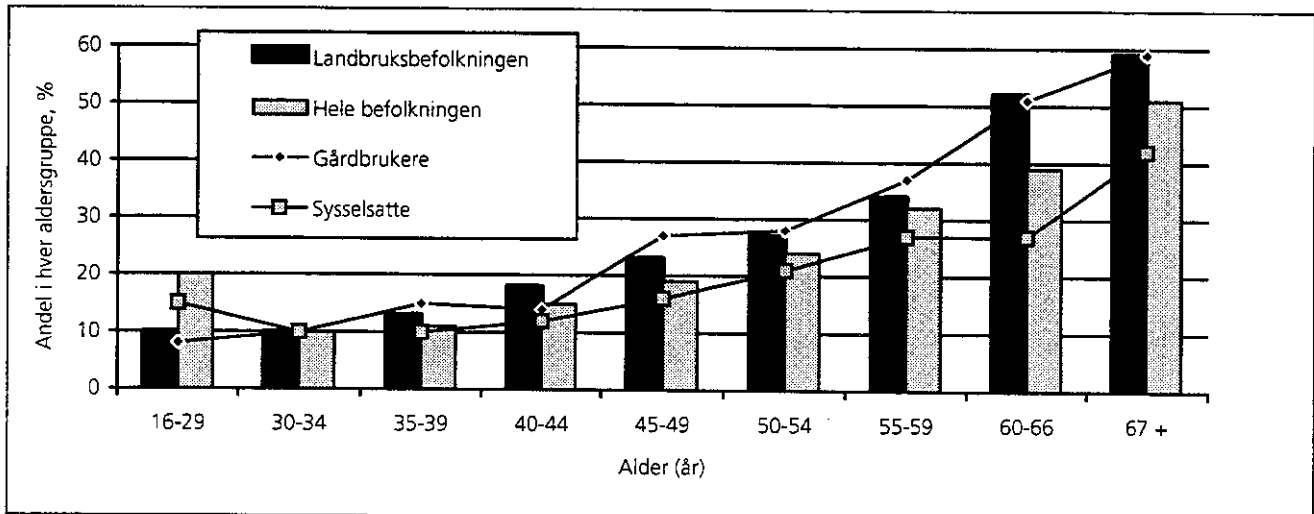
Figur 3.13 Andel med høyere utdanning (universitet/høyskole) fordelt etter alder. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel blant alle vises i parentes.

At landbruksbefolkningen - og særlig gårdbrukere - relativt sjelden har høyere utdanning, kan tenkes å skyldes deres høyere gjennomsnittsalder. Av Figur 3.13 (der vi benytter en detaljert aldersinndeling for å få fram nyanser både i generasjons- og livsløpssammenheng) fremgår imidlertid at landbruksbefolkningen skårer lavt i alle aldre når det gjelder andelen høyt utdannede. Forskjellen mellom landbruksbefolkningen og hele befolkningen sett under ett (Figur 3.12) skyldes derfor i liten grad forskjeller i alder. Landbruksbefolkningen kommer spesielt dårlig ut innen aldersgruppen 40-44 år, hvor den høye andelen med universitets- eller høyskoleutdanning i befolkningen generelt skyldes utbyggingen av utdanningsinstitusjonene og den sterke veksten i antall studenter på begynnelsen av 1970-tallet. For landbruksbefolkningen kan det være at utdanningen ikke nødvendigvis tas i ung alder, og/eller at 70-tallets vekst i høyere utdanning i begrenset grad nådde denne gruppen.

Når andelen med høyere utdanning varierer med alder skyldes dette ikke bare generasjonsforskjeller, men også livsløpsendringer. Høyere utdanning tas ikke nødvendigvis i ung alder, og andelen med høy utdanning kan derfor øke innen den enkelte generasjon. En sikrere innsikt i generasjonsforskjeller - og i utviklingen i utdanningsnivået gjennom tid - får vi derfor ved å se på hvor mange innen ulike aldersgrupper som ikke har utdanning ut over obligatorisk grunnskole. En eventuell utdanning ut over grunnskolen er som regel påbegynt eller unnagjort allerede i tenårene.

Figur 3.14 Andel uten høyere utdanning enn 9-årig grunnskole etter alder. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen.

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Figur 3.14 viser at utviklingen i utdanningsnivået, uttrykt ved andelen uten utdanning ut over obligatorisk grunnskole innen ulike aldersgrupper, har vært jevn både for landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Det er bare blant de over 60 år at landbruksbefolkningen kommer klart dårligere ut enn andre, noe som tyder på at forskjellen mellom landbruksbefolkningen og befolkningen ellers i andelen som tok utdanning ut over grunnskolen minket betraktelig for omlag 40 år siden (ca 1955).

3.2.5. Muligheter for videreutdanning

Landbruksbefolkningen ble spurt om hvilke muligheter de så for seg for videreutdanning innen landbruk eller landbruksrelatert virksomhet. Spørsmålet tar snarere sikte på å fange opp sjansene til omstilling og forbedring av produksjonen, enn mulighetene for å satse på helt annen virksomhet.

Tabell 3.7 Landbruksbefolkningens muligheter for videreutdanning innen landbruk eller landbruksrelatert virksomhet. Gjelder kun personer som deltar i gårdsarbeidet²⁰.

Landbruksbefolkningens muligheter for videreutdanning↓	---Kjønn---			-----Alder-----			
	Alle	Menn	Kv.	<30 år	30-44	45-59	60 +
Svært gode	7	7	7	21	8	3	2
Gode	23	23	23	44	31	17	7
Middels	20	20	20	20	22	23	9
Dårlige	32	32	32	9	29	40	34
Svært dårlige	19	19	19	6	11	17	48
N>	2423	1544	879	264	828	920	410

Halvparten av landbruksbefolkningen mente at de hadde fra middels til svært gode sjanser til å skaffe seg videreutdanning, hvorav 7 prosent anså mulighetene for svært gode. Svarfordelingen var nøyaktig den samme hos menn som hos kvinner, men det er selvfølgelig store aldersforskjeller. To av tre blant de under 30 år mener mulighetene for videre utdanning er gode eller svært gode. Se ellers Tabell 10.8, side 112.

²⁰ Både regelmessig eller indirekte deltagelse regnes med. Med regelmessig deltagelse i gårdsdriften menes at man deltar jevnlig over hele eller deler av året. Sesongarbeidere og deltidsavløserer regnes ikke med. Med indirekte deltagelse i gårdsdriften menes ektefellers/samboeres (ekstra)arbeid som følge av gårdsdriften f.eks. matlaging, rengjøring, klesstell etc.

4. Boforhold og materielle goder

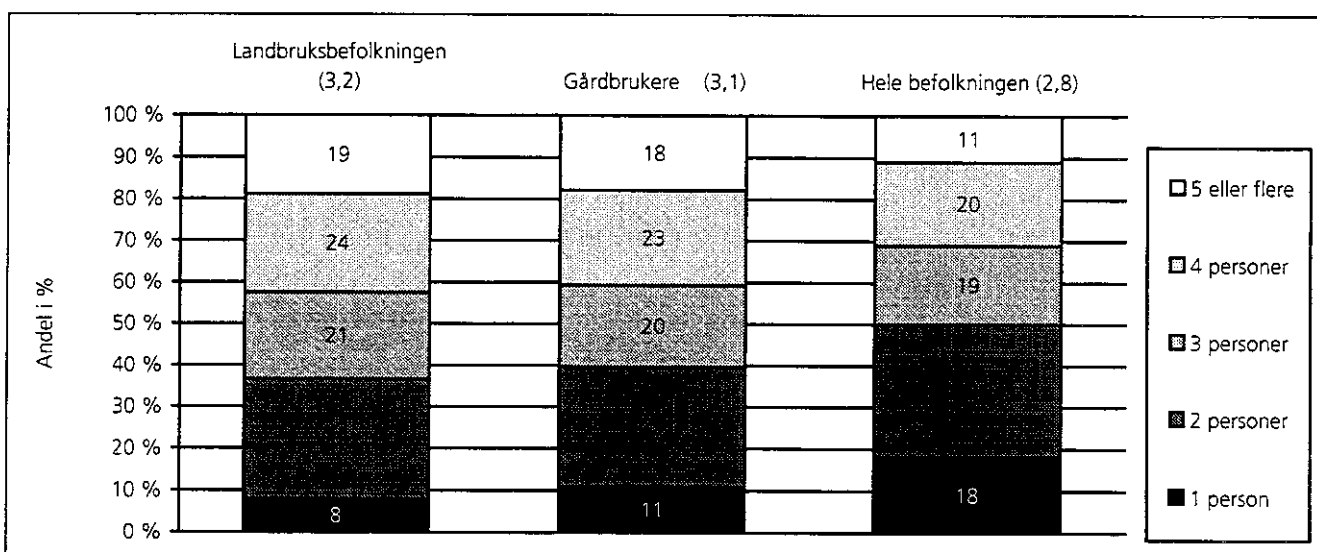
Boligen utgjør en sentral del av ens materielle levekår. Boforhold omhandler både hustype, boligstørrelse, boligstandard, husholdningsstørrelse, eierform, boligens omgivelser og sammenhengen mellom disse variable. Landbruksbefolkningen bor selvfølgelig som regel i spredtbygd strøk (Tabell 10.4, side 109), og boforholdene på landet skiller seg i mange henseende fra forholdene for personer bosatt i urbane strøk. Stikkord her er større boliger, spredt bosetting og mindre forurensning og støy (Boforholdsundersøkelsen 1973 og 1981 og Levekårsundersøkelsen 1995). Landbruksbefolkningen vil naturlig nok vanligvis være bosatt på et gårdsbruk, der boligen eller «våningshuset» som regel er en relativt stor enebolig. Boforhold og tilgang til materielle goder vil dessuten ventelig i noe mindre grad avhenge av alder og familiefase enn i befolkningen som helhet. Den vanlige boligkarrieren, med økende boligstørrelse og en innledende fase med midlertidige boforhold i hybler og andre usikre leieforhold, har nok et noe annerledes forløp blant landbruksbefolkningen. Odels- og kårordninger gjør at gårdbrukere kan flytte inn i - eller fortsette å bo i foreldrenes - rommelige boliger allerede i tidlig alder. 28 prosent av de som er under 30 år sier de har bodd på gården hele livet.

4.1. Hvem bor på gårdsbrukene?

4.1.1. Gårdbrukeres husholdningssammensetning

Gårdbrukerne og gårdsarbeidere med egen husholdning ble bedt om å gi en oversikt over sin husholdnings medlemmer²¹. Til husholdningen regnes alle som er fast bosatt i boligen, og som vanligvis har minst ett måltid felles - eller deler matutgiftene - de dager de oppholder seg i boligen (Statistisk sentralbyrå 1996a). Husholdningsmedlemmene vil dels kunne utgjøre andre enn de som etter vår definisjon tilhører landbruksbefolkningen, og svarfordelingen gir ikke et uttømmende bilde av hvem som bor på gården, som jo kan romme både flere husholdninger og flere boliger.

Figur 4.1 Antall husholdningsmedlemmer innen landbruksbefolkningen, blant gårdbrukere og i hele befolkningen på personnivå. Gjennomsnitt og andeler i prosent.

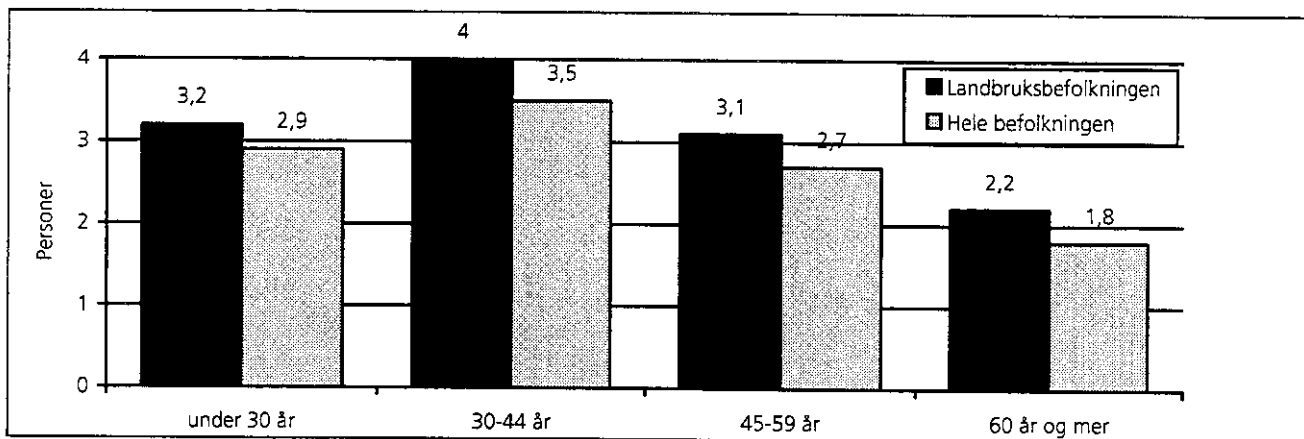

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995

²¹ En komplett svarfordeling finnes i Tabell 10.9, side 113.

Mange landbrukshushold er store, og enpersonhusholdninger er lite utbredt. En av fem medlemmer av landbruksbefolkningen bor i en husholdning med minst fem medlemmer, noe som bare er halvparten så vanlig i befolkningen ellers (Figur 4.1). Knappt en av ti medlemmer av landbruksbefolkningen deler ikke husholdning med noen²², mot mer enn dobbelt så mange i befolkningen ellers. Dessuten er ikke "enslige" gårdbrukere nødvendigvis alene, da det kan bo andre personer i andre husholdninger på gården eller i boligen. I gjennomsnitt tilhører et medlem av landbruksbefolkningen en husholdning som består av 3,2 personer (3,1 for gårdbrukere), mot 2,8 for hele befolkningen.

Figur 4.2 Husholdningens gjennomsnittlige størrelse fordelt etter intervjuobjektets alder i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Antall personer.

Landbruksbefolkningens spesielle aldersstruktur, med både få unge og få gamle, forklarer bare litt av avviket i husholdningsstørrelse, da landbrukshusholdningene er relativt store innen alle aldersgrupper (Figur 4.2). Når det gjelder andelen aleneboere er forskjellen mellom landbruksbefolkningen og hele befolkningen minst blant unge (Tabell 10.10, side 113), men landbruksbefolkningens forsprang i gjennomsnittlig husholdningsstørrelse er omtrent den samme uansett hvilken aldersgruppe vi sammenligner innenfor (Figur 4.2). Det aldersbetingede mønster for husholdningsstørrelse - med en "topp" for aldersgruppen 30-44 år - er omtrent den samme i landbruksbefolkningen som i befolkningen ellers.

Tabell 4.1 Hvem gårdbrukere deler husholdning med. Tall i prosent. (Summerer ikke til 100 prosent, da flere husholdningsmedlemmer er mulig.)

Husholdningsmedlemmers relasjon til gårdbruker	Prosent
Ektefelle	70
Samboer	7
Egne barn	54
Stebarn	1
Søsken	2
Foreldre eller svigerforeldre	8
Annen slektning*	1
Annet**	1

*Barnebarn, besteforeldre, onkler, tanter m.m.

**Svigersønn eller -datter, hybelboere og andre ikke-slektninger

Blant gårdbrukerne bor syv av ti sammen med ektefelle, og knapt en av ti har samboer (Tabell 4.1). Drøyt halvparten har egne barn i husholdningen. Knappt hver tiende gårdbruker deler husholdning med egne foreldre. 2 prosent deler husholdning med søsken, mens nesten hver tiende gårdbruker har felles husholdning med egne eller ektefelles foreldre. På 2 prosent av brukene deler gårdbruker husholdning med andre slektninger, svigersønn eller -datter, hybelboere eller andre ikke-slektninger.

²² Har ingen man deler måltider eller matutgifter med (Statistisk sentralbyrå 1996a: Instruks til intervjuerne, spørsmål 26).

4.1.2. Andre husholdninger på gårdene

I tillegg til egne husholdningsmedlemmer, ble gårdbrukere spurt om det finnes «personer som bor på bruket men som har egen husholdning». Her er det snakk om personer som bor mer eller mindre fysisk adskilt enten i samme bygning som gårdbruker, eller i en annen/andre bygninger på bruket.

Tabell 4.2 Andel gårdbrukere/gårdsbruk med følgende personer i separat(e) husholdning(er). Tall i prosent.

Minst én separat husholdning	36
Foreldre eller svigerforeldre	23
Sønn eller datter	5
Søsken	2
Annen slektning*	7
Svigersønn eller -datter	3
Annet	5

*Barnebarn, besteforeldre, onkler, tanter m.m.

Svarfordelingen viser at det på drøyt hvert tredje bruk er minst én husholdning i tillegg til gårdbrukers egen (Tabell 4.2)²³. På hvert femte bruk er det minst to personer som har egen husholdning, og som regel er dette foreldre eller svigerforeldre (Tabell 10.11, side 113). På hver tyvende gård bor gårdbrukers sønn eller datter i separat husholdning. Ellers består separate husholdninger stort sett av andre slektninger (barn, barnebarn, besteforeldre, tanter, onkler m.m.), eller svigerbarn (Tabell 4.2). På en av tyve gårder er det minst tre personer som bor i egen husholdning.

4.1.3. Mange bor sammen med foreldrene

I landbruket er det er tradisjon for at den yngre generasjon, representert ved odelsberettigete barn, tar over drift og våningshus når tiden er moden for det. Foreldrene blir da i mange tilfeller boende på gården i en "kårstue", eller de deler hovedhuset med barna, men har eventuelt sin egen husholdning.

Tabell 4.3 Andel av landbruksbefolkningen, herav gårdbrukere, som bor sammen med foreldrene (i samme hus eller på samme tun). Tallene gjelder for alle uansett om foreldrene er i live. (Se også Tabell 10.12, side 114 og Tabell 8.1, side 91)

	----Kjønn----			-----Alder-----			
	Alle	Menn	Kv.	<30 år	30-44	45-59	60 +
Landbruksbefolkningen	17	26	4	40	21	14	3
Gårdbrukere	23	24	15*	37	34	21	5*

*Beregningsgrunnlag 30-100.

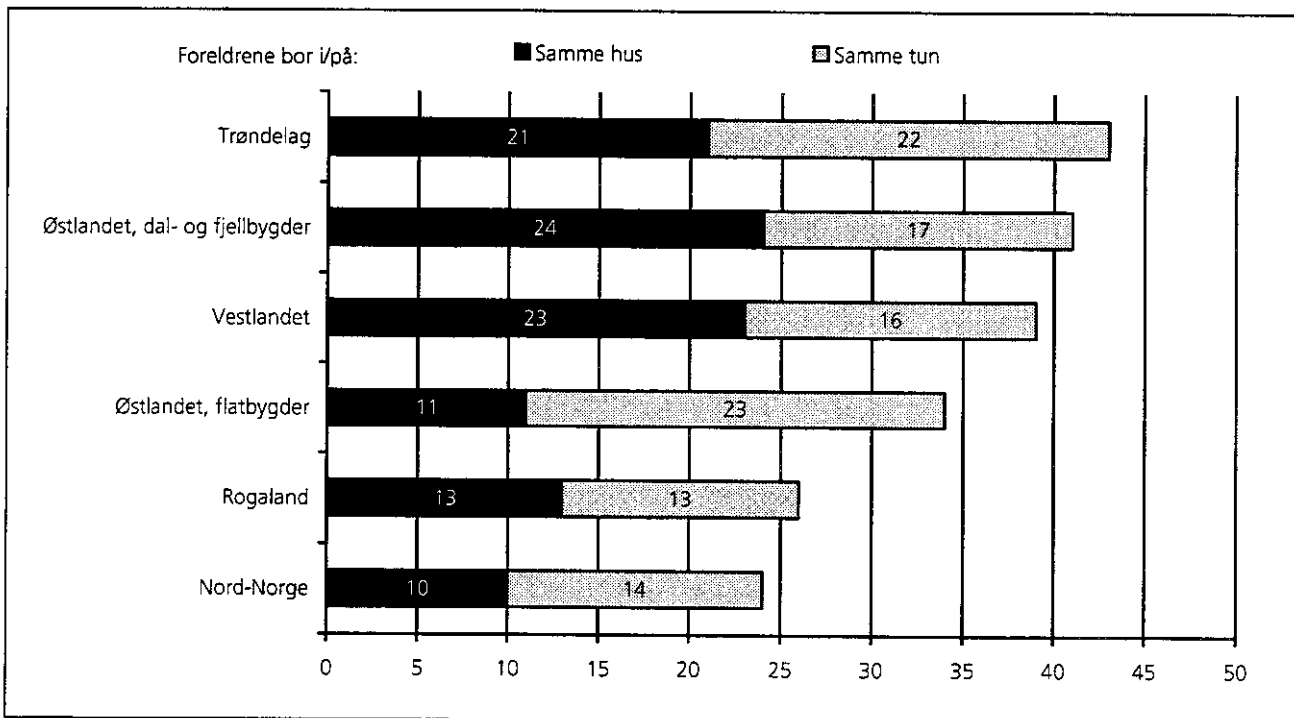
Blant landbruksbefolkningen bor en av seks sammen med egne foreldre, enten i samme hus eller på samme gårds-tun (Tabell 4.3). Forskjellen mellom kjønnene er stor. Mens hver fjerde mann bor sammen med sine foreldre, gjelder dette bare 4 prosent av kvinnene. Forskjellen skyldes først og fremst at mennene som regel driver slektsbruket, mens kvinnene er "inngiftet", og dels at sønnene i større grad - og lengre enn døtrene - blir boende på gården.

Blant de under 30 år bor to av fem sammen med egne foreldre, og da som regel i samme hus. Andelen faller sterkt og jevnt med alder, men dette skyldes dels at færre har foreldre i live (Tabell 10.12 side 114 og Tabell 8.1 side 91). Blant gårdbrukere bor en av fire sammen med egne foreldre. På minst hvert fjerde gårdsbruk bor det dermed representanter for foreldregenerasjonen. Blant gårdbrukere med foreldrene i live bor vel hver tredje sammen med disse, og eldre bor relativt ofte sammen med foreldrene. Mens gårdbrukere sett under ett like ofte har foreldre boende under samme tak som på samme tun, deler eldre gårdbrukere som regel hus med foreldre (Tabell 10.12).

Det er klare regionale forskjeller i "kårpraksis". I dal- og fjellbygdene på Østlandet har hver fjerde gårdbruker (med foreldre i live) foreldre boende i samme hus som han/henne selv, mot bare en av ti på flatbygdene og i Nord-Norge (Figur 4.3). På Vestlandet er det også mange som har foreldrene boende i samme hus. Når vi medregner de som har foreldre boende "på tunet" er det å ha foreldrene boende på gården vanligst i Trøndelag (43 prosent), og minst utbredt i Nord-Norge (24 prosent).

²³ Minst én betyr at det kan være flere (enn en) husholdninger i tillegg til gårdbrukers, og disse husholdningene kan enten rommes i samme (separate) bygning, eller i flere separate hus innenfor gårdens område.

Figur 4.3 Regional variasjon i "kårpraksis". Andel av gårdbrukere med foreldre i live som har foreldrene boende på gården, i samme hus eller på samme tun.

4.1.4. Botid i nåværende bolig

Landbruksbefolkningen har som man kunne vente bodd lenger i nåværende bolig enn hva som er vanlig innen resten av befolkningen. Mens så mange som hver tredje person i hele befolkningen flyttet inn i nåværende bolig i løpet av de siste fem årene (1990-1995), er så kort botid bare halvparten så vanlig innen landbruksbefolkningen (Tabell 4.4).

Tabell 4.4 Andel som har bodd inntil fem og inntil ti år i nåværende bolig i landbruksbefolkningen og i hele den voksne befolkning. Prosent.

Botid	Landbruksbefolkningen	Gårdbrukere	Hele befolkningen
Inntil fem år	14	10	32
Inntil ti år	28	25	50
Hele livet*	17	25	6

*For landbruksbefolkningen: "bodd her hele livet", for befolkningen ellers: "født her".

Det samme mønster gjelder for inntil ti års botid, og for lenger botid er forskjellen enda større. Hver fjerde gårdbruker og 17 prosent av hele landbruksbefolkningen har bodd i nåværende bolig hele livet, mot kun 6 prosent i befolkningen generelt. Forskjellen skyldes dels landbruksbefolkningens beskjedne innslag av unge, som naturlig nok har kortere botid enn middelaldrende og eldre, men illustrerer først og fremst at landbruksbefolkningen relativt sjelden er på flyttefot.

4.2. Boligtype, -størrelse og -standard

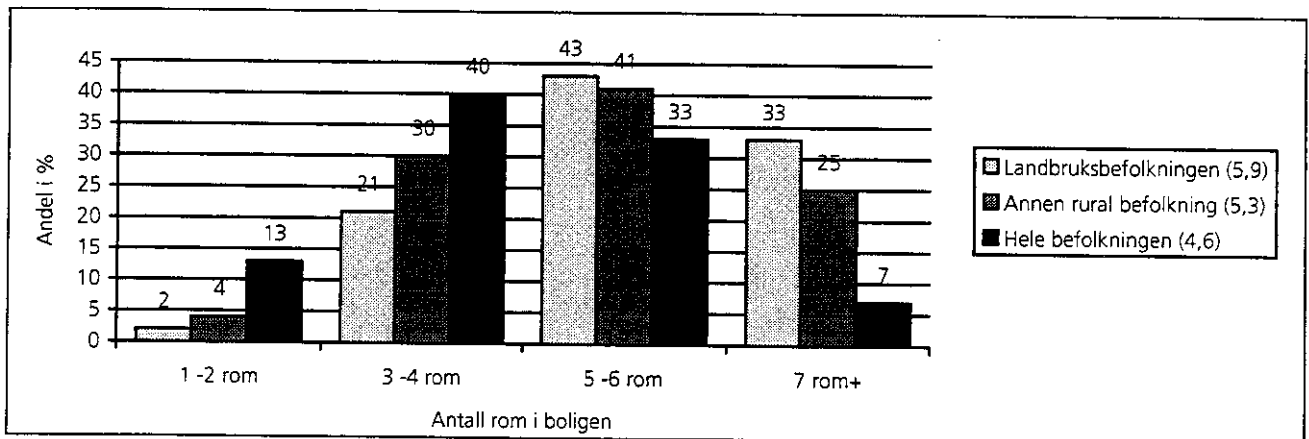
Landbruksbefolkningens boliger skiller seg fra gjennomsnittsbefolkningens både når det gjelder boligtype, disposisjonsform og ikke minst størrelse. Landbruksbefolkningen bor nesten uten unntak i selveid våningshus eller enebolig (Tabell 10.13 side 114). Når det gjelder disposisjonsform er ni av ti selveiere. Resten forpakter bruket, leier det eller driver det for familie (Tabell 10.14, side 114). Som i befolkningen ellers stiger eierandelen med alder²⁴. Blant de under 30 år eier "bare" to av tre, mens så godt som samtlige middelaldrende og eldre eier.

²⁴ For befolkningen ellers tenker vi her på disposisjonsform til bolig. En kartlegging av hvordan hvordan boligforhold varierer med alder finnes f.eks. hos Gulbrandsen 1993 og Løwe 1995:38.

4.2.1. Boligens størrelse

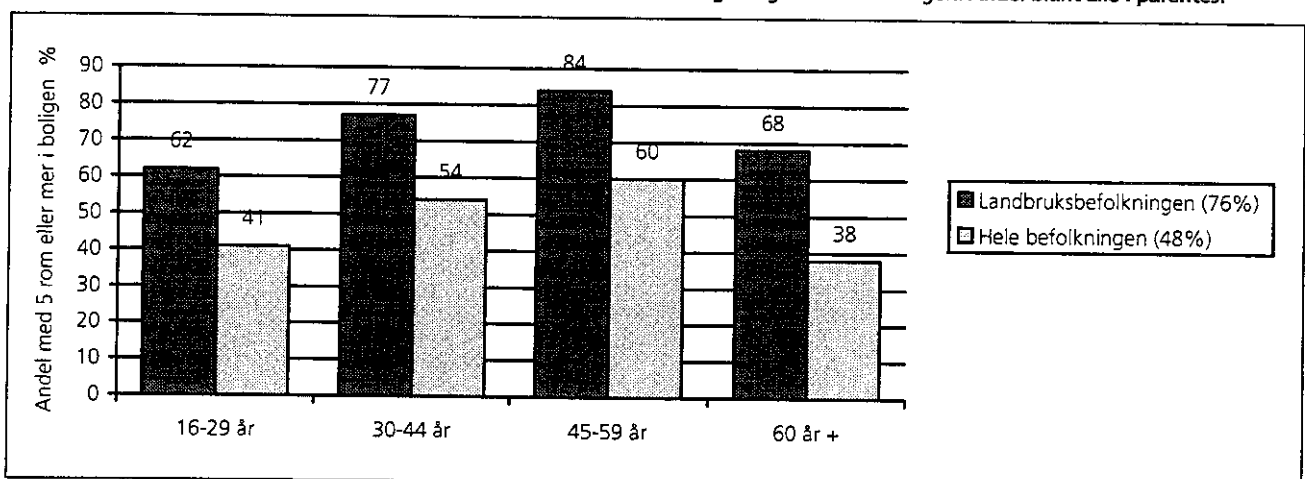
Antall rom i boligen er et mye brukt mål på boligens størrelse. Boligflate ville nok gitt et bedre uttrykk for boligens «rommelighet». Dette ikke minst fordi store boliger som regel ikke bare har flere men også større rom enn mindre boliger. Dessuten blir variasjonen boligstørrelse undervurdert gjennom å måle antall rom. Likevel er romantall en relevant og ikke minst en utvetydig og pålitelig størrelse som er lett å oppgi for intervjuobjektene. Som i den ordinære levekårsundersøkelsen ble intervjuobjektene bedt om å oppgi *hvor mange rom husholdningen disponerer til eget bruk, eksklusive bad, kjøkken, entré og rom som er mindre enn 6 kvadratmeter*²⁵.

Figur 4.4 Boligstørrelse målt i antall rom. Andel med 1-2, 3-4, 5-6 eller over 6 rom og gjennomsnittlig romtall blant landbruksbefolkningen, annen rural befolkning og hele befolkningen.

Figur 4.4 og Tabell 10.15 (side 115) viser at landbruksbefolkningen gjennomgående har svært så «rommelige» boliger. Tre av fire medlemmer av landbruksbefolkningen disponerer 5 rom eller mer, herav har de fleste (en av tre blant alle) minst syv rom. Mens hele 13 prosent av hele befolkningen har en bolig på ett eller to rom, bor bare 2 prosent av landbruksbefolkningen i en bolig med færre enn tre rom (og ingen har bare ett rom). Gjennomsnittlig boligstørrelse blant landbruksbefolkningen er 5,9 rom, mot 4,6 rom i hele befolkningen. Gårdbrukere disponerer i gjennomsnitt hele 6,1 rom, og enslige gårdbrukere har i snitt hele 5,6 rom å boltre seg på alene (ikke vist). Landbruksbefolkningens ikke-agrare naboer havner mellom landbruksbefolkningen og hele befolkningen i boligstørrelse.

Figur 4.5 Andel med stor bolig (minst 5 rom) blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel blant alle i parentes.

²⁵ Det er verdt å legge merke til at da spørsmålet gjelder rom til eget bruk, kan boligen være større enn hva som her kommer til uttrykk. På landet er det som vi har sett ikke uvanlig at et gårdsbruk rommer flere husholdninger, og disse befinner seg sannsynligvis i mange tilfeller i samme bolig/våningshus.

Forskjellene mellom landbruksbefolkningen og andre må sees i sammenheng med at de midlere aldersgrupper - der både familiestørrelse (boligbehov) og inntekt generelt er på sitt høyeste - er overrepresentert i vårt utvalg av landbruksbefolkningen. Tolket som uttrykk for boligkarrierer har landbruksbefolkningens karrierer imidlertid noe overraskende omtrent et identisk forløp med hele befolkningen (Figur 4.5). Landbruksbefolkningen har et visst forsprang i boligstørrelse innenfor alle aldersgrupper, men boligen "vokser" med alder omtrent i samme grad som i befolkningen generelt, og dette gjelder også blant gruppen av gårdbrukere (Tabell 10.17 side 116). Forspranget er litt større blant de eldste, noe som i et boligkarriæreperspektiv kan tolkes som at medlemmer av landbruksbefolkningen i liten grad skifter bolig når de blir gamle.

4.2.2. Boligens størrelse sett i forhold til antall husholdningsmedlemmer

Et fullstendig bilde av hvor god plass landbruksbefolkningen har i forhold til befolkningen ellers krever at boligen sees i forhold til hvor mange personer den rommer. For å ta hensyn til at landbrukshusholdningene er større enn gjennomsnittet (jfr. Figur 4.1), har vi i Tabell 4.5 beregnet gjennomsnittlig antall rom per person både for landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Vi har dessuten beregnet andelen som bor «trangt» og andelen som bor «romslig» etter kriterier som vanligvis brukes i levekårsundersøkelsene. De som disponerer minst to rom per person, eller har minst tre rom alene, bor "romslig". "Trangt" bor de som disponerer bare ett rom og bor alene, eller hører til en flerpersonhusholdning som disponerer mindre enn ett rom per person.

Tabell 4.5 Boligens størrelse sett i forhold til husholdningens størrelse fordelt etter intervjuobjektets alder. Antall rom og andel som bor trangt eller romslig i landbruksbefolkningen og hele befolkningen 1995. Jf. Tabell 10.16 side 115.

Alder	Landbruksbefolkningen					Hele befolkningen				
	Alle	<30	30-44	45-59	60 +	Alle	<30	30-44	45-59	60 +
Gjennomsnittlig antall:										
Rom i boligen	5,9	5,4	5,9	6,3	5,6	4,6	4,3	4,8	5,1	4,2
Personer i husholdningen	3,2	3,2	4,0	3,1	2,2	2,8	2,9	3,5	2,7	1,8
Rom per person	1,8	1,7	1,5	2,0	2,6	1,6	1,5	1,4	1,9	2,3
Andel som bor trangt*	5	6	9	2	2	8	14	10	3	2
Andel som bor romslig**	49	40	27	58	80	40	24	22	55	70
N	2779	298	962	1029	490	3720	1000	1061	827	831

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995

* Bor alene og disponerer bare ett rom, eller tilhører et flerpersonhushold som disponerer mindre enn ett rom per person.

** Disponerer minst to rom per person i flerpersonhushold, eller minst tre rom for aleneboende.

Antall rom per person er i gjennomsnitt henholdsvis 1,8 i landbruksbefolkningen, og 1,6 i hele den voksne befolkning. Landbruksbefolkningen disponerer dermed i gjennomsnitt 13 prosent mer plass målt som rom per person enn hele befolkningen, og dette er bare halvparten av forskjellen i antall rom (som er på hele 28 prosent i landbruksbefolkningens favør). Ser vi på andelene som bor trangt og romslig bekreftes at landbruksbefolkningen ikke har spesielt mye mer plass enn andre, og forskjellen er omtrent den samme innen alle aldersgrupper²⁶.

4.2.3. Boligstandard

Gjennom de siste tiårene har det skjedd betydelige fremskritt i den jevne nordmanns bostandard. Goder som bad, vannklosett og innlagt varmtvann er i dag en selvfølge i de fleste boliger, og en forutsetning for en tilfredsstillende boligstandard. Tradisjonelt har landsbygda ligget noe etter de mer urbane strøk og byer når det gjelder sanitære forhold og opplegg for oppvarming av boligen (Boforholdsundersøkelsen 1973, se Tabell 4.7). Dette skyldes dels at landbruksbefolkningens boliger ofte er av eldre dato. Nesten en tredel av boligene på landets gårdsbruk er bygd før århundreskiftet, mot bare 7 prosent på landsbasis (Strøm m.fl.1996:36-37).

I dag har så godt som hele landbruksbefolkningen minst ett av godene vannklosett, bad eller dusj, kjøkken på minst 6 kvm og innlagt varmt vann. Selv om nesten alle har vannklosett, selv på landet, mangler 3 prosent av landbruksbefolkningen denne fasiliteten, mot 1 prosent i befolkningen ellers (Tabell 4.6). Det er videre betydelige forskjeller mellom landbruksbefolkningen og hele befolkningen når det gjelder oppvarmingskilde. På landet fyres det fremdeles svært ofte med ved, noe som kan innebære et ustabil inneklime. Blant landbruksbefolkningen har færre enn halvparten sentralvarme eller faste elektriske ovner som viktigste kilde til oppvarming (43 prosent for begge grupper). Det samme gjelder for andre bosatt i spredtbygd strøk. Tallene viser at landbruksbefolkningen samlet sett ligger litt tilbake i forhold til resten av befolkningen når det gjelder boligstandard.

²⁶ Forskjellen i hvor mange som bor trangt eller romslig etter de nevnte kriterier er likevel størst blant de yngste, men for denne aldersgruppen blir sammenligningen her noe usikker, da enkelte intervjuobjekter kan bo hos foreldrene.

Tabell 4.6 Boligstandard. Andel som bor i bolig med ulike sanitære goder m.m. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. 1995. Prosent.

Boligen har	Landbruksbefolkningen		-----Hele befolkningen -----		
	Alle	Gårdbrukere	Rural befolkning*	Sysselsatte	Alle
WC (Vannklosett)	97	97	99	99	99
Bad eller dusj	98	98	100	100	99
Kjøkken (minst 6kvm)	99	100	98	96	96
Innlagt varmt vann	99	99	99	100	99
Fast varmeopplegg**	43	43	49	71	70
Terasse/uteplass	86	86	92	92	91

*Bosatt i spredtbygd strøk, men ikke bønder

**Sentralvarme eller faste elektriske ovner som viktigste kilde til oppvarming

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen mangler flere sentrale spørsmål om boligens standard, bla. om forekomsten av taklekkasjer, råte, fuktighet og kalde rom. Landbrukets Utredningskontors levekårsundersøkelse avdekket her at det å ha rom som er kalde eller vanskelige å varme opp er noe mer utbredt blant gårdbrukere enn i befolkningen ellers, men at boligene på andre områder ikke er dårligere (Strøm m.fl.1996:36-37).

Tabell 4.7 Utvikling i boligstandard og tilgang på husholdningsapparater for landbrukshushold fra 1973 til i dag. Andeler som har de ulike goder i boligen eller husholdningen. Tall for hele befolkningen vises for 1973 og 1981. Prosent.

	1973		1981		1995
	våningshus	alle husholdninger	våningshus	alle husholdninger	
WC (Vannklosett)	48*	73	73	90	97
Bad eller dusj	51*	69	74	85	98
Kjøkken (minst 6kvm)	97*	89	98	88	100
Innlagt varmt vann	67*	80	91**	94	99
Oppvaskmaskin	3**	5	29**	26	70
Vaskemaskin	85**	76	93**	93	98
Fryser	79**	66	96**	88	99
Telefon (egen/eier)	51**	52	77**	74	99
	517/942	2906	323/643	2201	1390

Kilde: Boforholdsundersøkelsene i 1973 og 1981 og Levekårsundersøkelsen blant landbr.befolkn.1995.

*Vektet gjennomsnitt for våningshus bygd før og etter 1946.

**Gjelder alle husholdninger i spredtbygd strøk (under 2000 bosatte).

Tabell 4.7 viser at landbruksbefolkningen gjennom de siste tre tiår har opplevd en rivende utvikling i bostandard²⁷. I 1973 var knapt halvparten av gårdsbrukene utstyrt med vannklosett, og det var ikke stort flere som rommet bad eller dusj. Den gang var slike goder heller ingen selvfølge for andre deler av befolkningen, der tre av fire boliger hadde klosett, og mer enn to av tre (boliger) hadde bad eller dusj. Hvert tredje våningshus var dessuten helt uten innlagt vann. I 1981 hadde ni av ti våningshus innlagt vann, og andelen med vannklosett og bad/dusj hadde steget kraftig. I 1995 hadde, som vi har sett, så godt som alle gårdsbruk "samtlige" sanitære goder.

4.3. Materielle goder

Materielle goder i og utenfor hjemmet er en viktig side ved personers og husholdningers levekår.

Fordi landbrukshusholdene er store, og fordi avstandene er store, kan vi her vente at landbruksbefolkningen ligger relativt godt an både når det gjelder husholdningsmaskiner/apparater og det å ha bil.

4.3.1. Materielle goder i hjemmet

Tabell 4.8 viser hvor mange innen landbruksbefolkningen (herunder gårdbrukere) og hele befolkningen (herunder personer i arbeid og personer bosatt i spredtbygde strøk utenom bønder) som disponerer ulike typer av husholdnings- og underholdningsmaskiner/apparater. Det går klart frem at landbruksbefolkningen er fullt på høyde med andre "husholdningsteknologisk" sett.

²⁷ Vi bruker her tall fra boforholdsundersøkelsene i 1973 og 1981. Befolkningsgrupper og boligtyper er ikke fullstendig sammenlignbare, men tilstrekkelig like til at visse sammenligninger kan gjøres.

Tabell 4.8 Materielle goder og fasiliteter i hjemmet. Landbruksbefolkningen (herunder gårdbrukere) og hele befolkningen (herunder sysselsatte, rural befolkning og alle). Prosent.

Andel som eier	Landbruksbefolkningen		Hele befolkningen		
	Alle	Gårdbrukere	Sysselsatte	Rural befolkning*	Alle
Videospiller	61	59	69	74	60
Mikrobølgeovn	64	61	61	68	56
Oppvaskmaskin	73	70	64	67	56
Fryser	99	99	92	95	91
Vaskemaskin	99	98	94	97	93
Telefon	99	99	98	98	97
N >=	2885	1398	2411	385	3714

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

*Bosatt i spredtbygd strøk, men ikke bønder.

Så godt som samtlige innen landbruksbefolkningen har fryser, vaskemaskin og telefon. Dessuten har tre av fire oppvaskmaskin, og to av tre har henholdsvis videospiller og mikrobølgeovn. Andelen som har de nevnte godene er som ventet jevnt over litt høyere enn i hele befolkningen. Forskjellen er størst når det gjelder om man har oppvaskmaskin, mens det for videospiller nesten ikke er noen forskjell.

For å få et innblikk i generasjonsforskjeller, og for å hindre at landbruksbefolkningens overrepresentasjon innenfor de midlere og etablerte aldersgrupper gir et falskt inntrykk av et «husholdningsteknologisk forsprang», skal vi sammenligne "apparatfordelingen" innen ulike aldersgrupper i de to utvalgene.

Tabell 4.9 Materielle goder og fasiliteter i hjemmet fordelt etter alder. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel som har ulike apparater. Prosent.

Materielle goder i huset	Landbruksbefolkningen					Hele befolkningen				
	Alle	<30	30-44	45-59	60 +	Alle	<30	30-44	45-59	60 +
Videospiller	61	76	71	63	28	60	67	73	68	26
Mikrobølgeovn	64	71	67	68	47	56	58	61	63	39
Oppvaskmaskin	73	66	81	79	51	56	47	68	69	36
Fryser	99	94	99	100	99	91	81	93	97	97
Vaskemaskin	99	97	100	99	96	93	86	96	97	92
Telefon	99	98	100	99	100	97	94	98	98	97
N (ca)	2785	300	963	1032	490	3815	1000	1060	826	929

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Det viser seg at landbruksbefolkningen har et "forsprang" innen alle aldersgrupper for så godt som alle typer utstyr. Eneste unntak er andelen med videospiller innen aldersgruppen 45-59 år. Generelt finner vi størst forskjell for de yngste, noe som dels skyldes at en større andel er etablert med familie enn i befolkningen ellers. Blant de yngste er det også en klart større andel som har video innen landbruksbefolkningen, noe som ikke er uventet tatt i betraktning at kinotilbudet på landet er begrenset.

4.3.2. Personbiler, avstander m.m.

Når det gjelder andre sider ved ens materielle levekår har personbilen generelt en sentral plass²⁸. I grisgrendte strøk regnes bilen i dag nærmest som en nødvendighet, da veien kan være lang - og kollektivtilbudet dårlig - både til butikk, skole, venner og til arbeid utenfor bruket.

Tabell 4.10 Avstander til nærmeste butikk, barneskole, kommunesenter eller naboer for landbruksbefolkningen. Prosent.

Avstand til	Under 1 km	1>5 km	5>15 km	over 15 km	Gj.snitt (km)
Fastboende naboer	94	5	1	0	--
Nærmeste dagligvarebutikk	10	53	34	3	4,5
Nærmeste barneskole	10	52	34	4	5
Kommunesenteret	2	18	44	36	13

²⁸ Bilens popularitet kommer klart til uttrykk gjennom folks betalingsvillighet. Av en gjennomsnittshusholdnings utgifter går omlag 16 prosent (33000 kr i 1995) til bil (kjøp, drift og vedlikehold av transportmidler 1993-1995; Statistisk sentralbyrå 1997:173).

I gjennomsnitt er det nesten 5 km fra gårdene til nærmeste dagligvarebutikk (Tabell 4.10). Like langt er det til barneskolen, og det er hele 13 km til kommunesenteret. Selv nærmeste bebodde hus kan være langt unna, og en av tyve bor mer enn en kilometer unna naboen. Samtidig er kollektivtransporten dårlig utbygd (eller nedbygd i takt med - og som følge av - økende bilbruk). Syv av ti gårdbrukere bor på steder uten kollektivtransport med minst åtte avganger daglig (Strøm m.fl. 1996:44).

Det er klare geografisk-strukturelle skiller når det gjelder bilhold (Tabell 4.11). Mens 17 prosent av hele den voksne befolkning tilhører en husholdning uten bil, er tilsvarende andel bare 6 prosent blant landbruksbefolkningen (og 8 prosent blant gårdbrukerne). Når det kan se ut til at det er flere innen landbruksbefolkningen som ikke har bil enn blant andre grupper som bor på landet (3 prosent), kan dette dels forklares ved aldersforskjeller, dels ved ulikt behov i og med at landbruksbefolkningen naturlig nok for en stor del arbeider «hjemme».

Tabell 4.11 Materielle goder i husholdningen; Personbiler og andre transport- og produksjonsmidler. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen 1995. Prosent.

Andel som disponerer	Landbruks- befolkningen	Rural befolkning*	Sysselsatte	Hele befolkningen
Personbil -minst 1 bil	94	97	92	83
-to biler eller flere	42	49	38	28
- herav 3 eller flere	6	5	5	3
Motorsykel eller moped	16	17	10	10
N=	2855	385	2398	3815

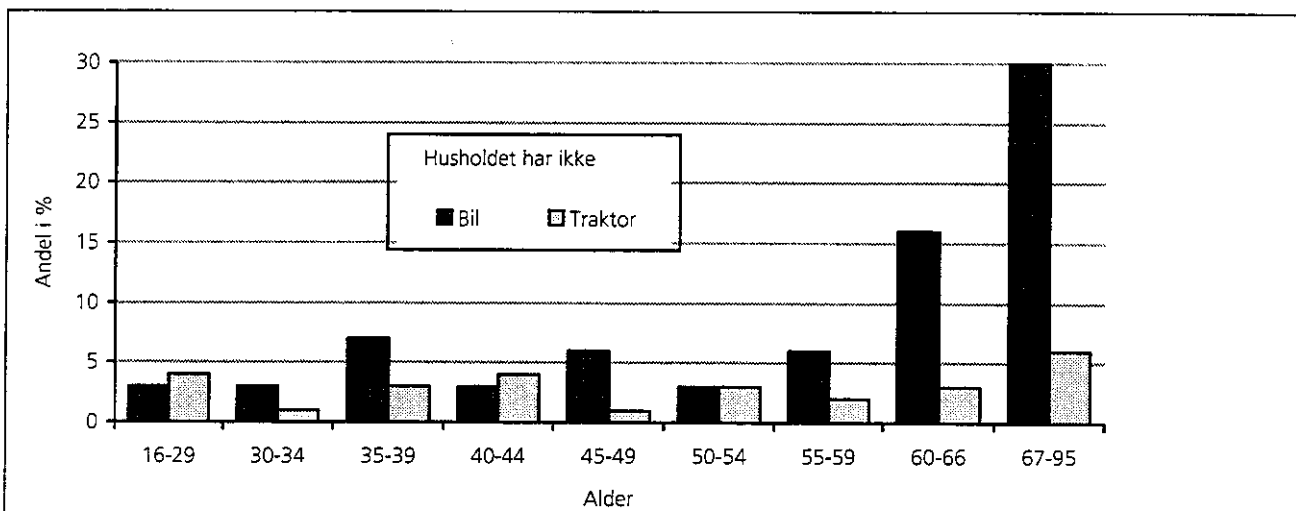
Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

*Bosatt i spredtbygd strøk, men ikke bønder

42 prosent av landbruksbefolkningen disponerer flere enn én bil, mot 28 prosent i hele befolkningen, og mot hele 49 prosent blant landbruksbefolkningens ikke-agrarer naboer. 6 prosent av landbruksbefolkningen disponerer 3 eller flere biler. Videre oppgir 16 prosent av landbruksbefolkningen at husholdningen disponerer motorsykel eller moped, mot 10 prosent i hele befolkningen.

I sin omfattende stall av produksjonsmidler har gårdbrukeren andre kjøretøy i tillegg til (eller i stedet for) vanlig personbil. En av fire gårdbrukere (24 prosent) oppgir at de har «lastebil, pickup, landrover e.l.». Nesten alle som har lastebil eller pickup har også personbil²⁹.

Figur 4.6 Andel gårdbrukere som ikke har traktor og som ikke har bil fordelt etter alder.

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995.

Traktoren er i dag en selvfølge rundt om på landets gårdsbruk. Med omlag 150000 "aktive" traktorer fordelt på omlag 80000 bruk over 5 dekar betyr dette at det i gjennomsnitt finnes to traktorer per bruk (Statistisk årbok

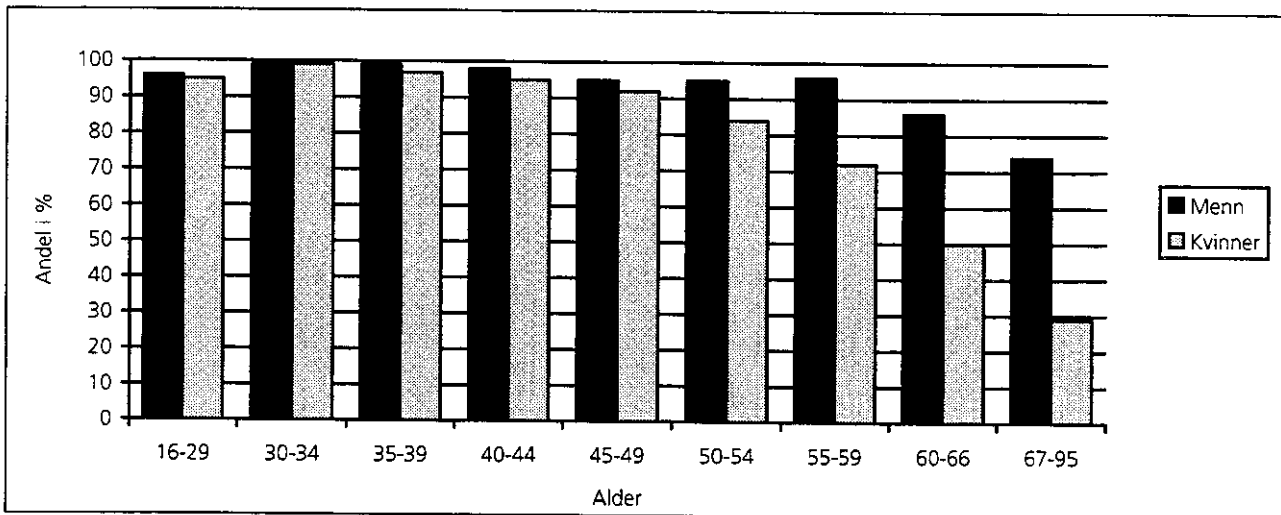
²⁹ Andelen gårdbrukere med personbil eller lastebil osv er på 95 prosent, og dette er bare 1 prosentpoeng høyere enn andelen som sa de hadde personbil. 7 prosent av de med lastebil, pickup el. har ikke personbil.

1998:296, 288). 97 prosent av landbruksbefolkningen oppgir at de disponerer traktor. Som Figur 4.6 viser er traktoren relativt jevnt fordelt over aldersgruppene, og selv blant de aller eldste er bare en av tyve uten traktor. I motsetning til bilhold er traktorhold dermed ikke alders- eller generasjonsbetenget.

4.3.3. Andel med sertifikat i landbruksbefolkningen

Muligheten til selv å kunne kjøre bil er nok minst like vesentlig som at husholdningen disponerer bil. Landbruksbefolkningen ble spurt om de selv har sertifikat, og i motsetning til spørsmålet om bil som gjaldt husholdningen gir spørsmålet mulighet til å avdekke kjønnsforskjeller og gir sikrere innsikt i aldersforskjeller. I vårt utvalg av landbruksbefolkningen har ni av ti sertifikat, og mennene har oftere sertifikat (94 prosent) enn kvinnene (84 prosent).

Figur 4.7 Landbruksbefolkningen: Andel med sertifikat for personbil i fordelt etter kjønn og alder.

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995.

Av Figur 4.7 går det fram at andelen med sertifikat er høyest blant 30-34-åringene, hvor bare et par prosent både blant kvinner og menn mangler «lappen». Andelen med sertifikat er like høy blant kvinner og menn inntil 50 årsalderen, hvoretter andelen blant kvinner synker kraftig. Blant den eldste gruppen (67-95) har seks av ti medlemmer av landbruksbefolkningen sertifikat, men menn har her over dobbelt så ofte lappen som kvinner. Den aldersbetingede kjønnsforskjellen er nok langt på vei et generasjonsfenomen, som i så fall vil viskes ut etterhvert.

4.3.4. Hytter, campingvogner og båter

Ferie og rekreasjon er et viktig aspekt ved levekår, og tilgang til hytte, båt eller campingvogn har betydning for ens valgmuligheter i denne sammenheng.

Tabell 4.12 Fritidshus m.m. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen 1995. Prosent.

Andel som disponerer	Landbruksbefolkning	Rural befolkning*	Sysselsatte	Hele befolkningen
Campingvogn	9	14	8	8
Båt med køyeplasser	5	9	9	7
Hytte/fritidsbolig	39	29	32	29
herav eier alene	32	18	21	21
eier sammen med andre	9	11	11	9
N=	2855	385	2365	3815

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

*Bosatt i spredtbygd strøk, men ikke bønder

Fire av ti medlemmer av landbruksbefolkningen eier eller er medeier i (minst en) hytte eller fritidshus, mot tre av ti i befolkningen ellers (Tabell 4.12). Igjen må vi huske at forskjellen kan skyldes aldersfordelingen og den høyere andelen gifte/samboende. Landbruksbefolkningen har like ofte campingvogn og båt som hele befolkningen, men disponerer i noe mindre grad slike goder enn andre som bor på landet.

5. Arbeidsforhold

Fordi arbeidet legger beslag på en betydelig del av livet, både målt i tid og gjennom fysisk og mental påvirkning, er arbeidsforhold helt sentralt i en levekårsammenheng. Arbeidsmiljøet er summen av de fysiske og organisatoriske sider ved arbeidssituasjonen, og er en viktig side ved arbeidsforholdene. Arbeidsmiljøloven (som skal sikre arbeidstakere mot fysiske og psykiske skadevirkninger, og bidra til tryggere ansettelsesforhold og et meningsfullt arbeid) var opprinnelig myntet på vanlige ansatte, men ble i 1986 endret til også å omfatte landbruket, herunder både ansatte og selvstendige gårdbrukere (Strøm m.fl.1996:101).

Tette bånd mellom gårdsbruket og livet ellers gjør at arbeidet får en helt spesiell betydning for landbruksbefolkningen. Gårdbruker og ektefelle er ofte arbeidskamerater, og arbeidet er vevd sammen med andre sider ved tilværelsen. Gården blir nok derfor for mange en viktig del av livet og identiteten, og arbeidsforholdene på bruket vil utgjøre en betydelig del av landbruksbefolkningens levekår. Mange forbinder jordbruksarbeid med sunn fysisk aktivitet i frisk luft og grønn natur. Den generelle levekårsundersøkelsen 1995 antydte at gårdbrukeryrket kjennetegnes ved et ugunstig fysisk arbeidsmiljø, men at de organisatoriske sidene ved gårdsarbeidet later til å være bra (SSB1995). Her må vi ikke glemme at gårdsdrift i dag for mange er et ensomt yrke. Gårdsbrukene har utviklet seg fra å være familiebedrifter til i økende grad å være enmannsforetak, og det er hovedsakelig ektefelle/samboer som utgjør gårdbrukerens sosiale arbeidsmiljø. Landbrukets utredningskontor fant at en av ti gårdbrukere helt mangler menneskelig kontakt i arbeidssituasjonen (Strøm m.fl.1996:114). Videre er arbeidsmengden sterkt skiftende og sesongavhengig, og mulighetene for ferie eller fridager er små - særlig blant de som har husdyr.

Landbrukets Utredningskontor fant at fire av fem gårdbrukere gleder seg til å ta fatt på en ny arbeidsdag (Strøm m.fl.1996:113). Når vi nå skal se hva "våre" intervjuobjekter mener om arbeidsforholdene er det grunn til å minne om at opplysningene utelukkende baseres på subjektive vurderinger fra intervjuobjektene. Slike vurderinger kan som kjent avvike systematisk fra de "objektive" kjensgjerninger, og avvikene vil kunne variere systematisk mellom ulike grupper (f.eks. kvinner og menn). Det ble presisert at spørsmålene kun gjelder arbeidet på bruket, og med dette ekskluderes store deler av landbruksbefolkningens arbeidshverdag (se kapittel 6 om arbeid utenfor bruket). En tiendedel av utvalget utelukkes helt fra analysene da de overhodet ikke er involvert i gårdsarbeidet, verken direkte eller indirekte gjennom gårdsrelatert ekstraarbeid i form av matlaging, rengjøring, klesstell osv.

5.1. Fysisk arbeidsmiljø

Mange arbeidsoppgaver på gården har blitt mindre fysisk belastende ettersom maskiner har tatt over for tunge løft og harde tak. Men samtidig har kravene til produksjon økt betraktelig, og gårdsarbeid er fremdeles et utpreget manuelt yrke som innebærer tildels store fysiske påkjenninger. Og selv om mange tidligere manuelle operasjoner har blitt lettere, representerer maskinene som har overtatt disse gjøremål både støy og avgasser og kan med sine krefter og tyngde forårsake alvorlige helse- og personskader. Driftsbygningen, som er landbrukerens viktigste arbeidsplass, rommer mange avkroker som er dårlig belyst og utilstrekkelig sikret mot fall og andre personskader. Driftsbygningene er dessuten ofte kalde om vinteren, og er som regel trekkfulle, møkkete og støvete. Videre kommer bonden ofte i kontakt med etsende maursyre, sprøytemidler og andre kjemikalier. Landbruksarbeid er derfor risikofyllt, og ulykkesfrekvensen er da også høy (Ødegård 1986). Gjennom 1980-tallet var det i gjennomsnitt vel 20 dødsulykker i året i landbruket. Tallet ble halvert på 1990-tallet (Strøm m.fl.1996:103), men nedgangen må selvfølgelig sees i sammenheng med fallet i antall sysselsatte i næringen.

5.1.1. Andel som er utsatt for belastninger

Landbruksbefolkningen ble stilt en rekke spørsmål om ulike fysiske belastninger og fordeler ved intervjuobjektets «vanlige arbeidsforhold». Foruten enkelte spesielt landbruksrelevante emner, er spørsmålene identiske med de som finnes i den generelle levekårsundersøkelsen. I Tabell 5.1 har vi beregnet andelen som er utsatt for ulike grupper

av fysiske belastninger. Tabellens fire første belastningsgrupper eller *områder* er sammensatte mål (indekser) som er bygget opp av flere enkeltspørsmål som omhandler det samme aspekt ved arbeidsmiljøet. En komplett liste over de enkelte belastninger finnes i tabellvedlegget bak i rapporten (side 117 ff.).

De som opplever klimatiske arbeidsmiljøproblemer er nærmere bestemt de som i sitt arbeid *vanligvis* er utsatt for trekk, høy temperatur (over 30 grader), kulde (under 10 grader) eller fuktighet. Til forurensninger regnes sveiserøyk, damper fra løsningsmidler e.l., samt annen forurenset eller støvet luft (stein-, metall-, dyre-, korn eller flise-støv). Personer som er utsatt for ergonomiske arbeidsmiljøbelastninger er de som daglig må løfte minst 20 kg, arbeide i bøyde, vridde eller på annen måte belastende stillinger, eller som ofte gjør gjentatte og ensidige bevegelser. Risikofylt arbeidsmiljø innebærer at man vanligvis arbeider under dårlige lysforhold, høyt over bakken/gulvet, eller med farlige maskiner eller kjemikalier (syrer, etsende, brannfarlige eller eksplosive stoffer). Farer i forbindelse med husdyr er dessverre ikke med, og dette må vi anta at medfører en viss undervurdering av andelen som er utsatt for farer. De fleste landbruksulykker skjer nemlig i driftsbygningen, som oftest i husdyrrommet, og viktigste utløsende faktor er husdyr, underlag og traktor/redskap (Strøm m.fl.1996:103).

Tabell 5.1 Andel innen landbruksbefolkningen som vanligvis er utsatt for ulike fysiske påkjenninger i sitt arbeid på bruket. Fordelt etter kjønn og alder. Prosent.

Andel av landbruksbefolkningen som i arbeidet <i>vanligvis</i> er utsatt for ↓	----Kjønn----			-----Alder-----			
	Alle	Menn	Kv.	<30 år	30-44	45-59	60 +
Klimatiske arbeidsmiljøproblemer	56	63	44	64	60	54	48
Forurensninger	70	76	61	80	76	69	56
Ergonomiske arbeidsmiljøproblemer	80	86	67	85	81	79	77
Risikofylt arbeidsmiljø (farer)	65	80	40	75	67	64	60
Støy	39	47	25	41	41	40	31
Sterke rystninger eller vibrasjoner	19	26	6	24	20	19	12
Skitt (blir daglig svært skitten)	57	63	46	68	58	56	50
Belastende fysisk arbeidsmiljø, minst en av ovenstående 7 belastninger	92	96	84	96	93	90	90
Antall belastninger, gjennomsnitt (1-7)	3,9	4,4	2,9	4,4	4,0	3,8	3,3
N>	2503	1596	907	267	853	945	437

Som vi ser av Tabell 5.1 må fire av fem innen landbruksbefolkningen arbeide i ugunstige kroppsstillinger eller under tunge belastninger (ergonomiske belastninger). Nesten like mange utsettes for forurensninger, i hovedsak dyre-, korn eller flisestøv. Vel to av tre har et risikofylt arbeidsmiljø, hovedsakelig grunnet farlige maskiner og etsende syrer (se Tabell 10.23). Mer enn halvparten oppgir at de vanligvis arbeider under ugunstige klimatiske forhold, to av fem har et støyende arbeid og en av fem utsettes vanligvis for sterke vibrasjoner. I tillegg til de nevnte belastninger, sier tre av fem at de daglig blir svært skitne som følge av arbeid med jord, dyr osv. Bare knapt en av ti slipper unna alle disse 7 indikasjoner på belastende fysisk arbeidsmiljø, og i snitt opplever landbruksbefolkningen 4 belastningstyper.

5.1.2. Kønns- og aldersforskjeller i arbeidsmiljø

Tradisjonelt har bondekona hatt en minst like fremtredende plass innenfor gårdsdriften som mennene, men det er grunn til å tro at kvinner som deltar i driften ikke har de tyngste eller farligste oppgavene. Tabell 5.1 viser at den fysiske arbeidsmiljøbelastningen er mye større hos menn enn kvinner, og at den avtar jevnt med alder. Ikke uventet finner vi de største kjønnsforskjellene når det gjelder spørsmålet om arbeidet er farlig, støyende eller "vibrerende". Menn er dobbelt så ofte utsatt for farer og støy som kvinner, og er fire ganger oftere eksponert for kraftige vibrasjoner. Dette skyldes nok at landbruksmaskinene som regel betjenes av menn. Når det gjelder arbeidsstillinger, klima og forurensninger, er forskjellene mellom kvinner og menn noe mindre. Uansett hvilken indikator vi ser på avtar sannsynligheten for at man har et ugunstig fysisk arbeidsmiljø jevnt med alder. Men sammenhengen med alder er ikke veldig sterk, og selv blant de som er 60 år og eldre utsettes ni av ti for minst en av de 7 belastningskategorier. En mer detaljert oversikt over kjønns- og aldersforskjellene finnes i tabellvedlegget bak i rapporten (side 117 ff.).

Tabell 5.2 Fysisk arbeidsmiljø blant landbruksbefolkningen. Prosent.

Andel som i arbeidet vanligvis er utsatt for↓	Landbruksbefolkningen	Gårdbrukere	Ektefeller og samboere	Gårdsarbeidere o.l.
Klimatiske arbeidsmiljøproblemer	56	63	43	59
Forurensninger	70	76	60	72
Ergonomiske arbeidsmiljøproblemer	80	86	68	83
Risikofylt arbeidsmiljø	65	79	38	75
Støy	39	46	25	45
Sterke rystninger eller vibrasjoner	19	25	7	23
Skitt (blir daglig svært skitten)	57	62	43	65
Belastende fysisk arbeidsmiljø, minst en av ovenstående 7 belastninger	92	95	83	95
Antall belastninger, gjennomsnitt (1-7)	3,9	4,4	2,8	4,2
N	2512	1386	803	324

Tabell 5.2 viser at gårdbrukere - som jo oftest er menn - har et noe mer belastende arbeidsmiljø enn hva ektefelle- ne har. Men gårdbrukerne har ikke færre fysiske prøvelser enn gårdsarbeidere (voksne barn, ansatte m.m.), snare- re tvert i mot. Videre finner vi at ektefeller med hovedyrke utenfor bruket sjeldnere har fysisk belastende gårdsar- beid enn de som bare har litt eller overhodet ikke noe eksternt arbeid (Tabell 10.20, side 117).

At spørsmålene om arbeidsmiljø gjelder *alle* som tar mer eller mindre del i arbeidet på bruket kan forklare mye av kjønns- og aldersforskjellene. Landbruksbefolkningens kvinner og eldre har som nevnt neppe de tyngste oppgave- ne, og enkelte bidrar nok bare indirekte til gårdsdriften via gårdsrelatert ekstraarbeid som matlaging, rengjøring osv. Marginal deltakelse betyr naturlig nok liten arbeidsmiljøbelastning.

Når landbrukets kvinner er langt mindre utsatt for helseskadelige og harde fysiske påkjenninger enn menn skyldes imidlertid dette ikke bare den skjeve fordelingen av gårdbrukeransvaret. Også blant gårdbrukere er kvinner van- ligvis mindre utsatt for «farlige» arbeidssituasjoner (maskiner, kjemikalier) enn sine mannlige kolleger (Tabell 10.23 side 120). Til gjengjeld har de like ofte andre (men mindre farlige) ugunstige arbeidsforhold i form av ensi- dige bevegelser, møkk, fukt, trekk og dyrestøv.

5.1.3. Arbeidsmiljø ved ulike produksjonsformer

Vi skal nå undersøke hvordan omfanget av ulike fysiske belastninger varierer mellom forskjellige produksjonsfor- mer, og vi ser nå bare på gårdbrukere.

Tabell 5.3 Fysisk arbeidsmiljø ved ulike produksjonsformer blant gårdbrukere. For landbruksbefolkningen og gårdbrukere gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.

Andel gårdbrukere som i sitt arbeid på bruket vanligvis er utsatt for↓	----- Viktigste produksjon -----				
	Melk	Husdyr	Korn	Annet	Alle
Klimatiske arbeidsmiljøproblemer	72	64	49	55	63
Forurensninger	89	70	79	49	76
Ergonomiske arbeidsmiljøproblemer	87	89	66	78	86
Risikofylt arbeidsmiljø	91	74	67	75	79
Støy	62	32	42	39	46
Sterke rystninger eller vibrasjoner	31	21	24	19	25
Skitt (blir daglig svært skitten)	81	58	47	46	62
Belastende fysisk arbeidsmiljø, minst en av ovenstående 7 belastninger	99	96	90	91	95
Antall belastninger, gjennomsnitt (1-7)	5,2	4,1	3,8	3,6	4,4
N	449	451	275	156	1331

Tabell 5.3 viser at det er klare forskjeller i fysiske belastninger mellom produksjonsformene. Melkeproduksjon skiller seg klart ut med et mye dårligere fysisk arbeidsmiljø enn andre produksjoner. Hele ni av ti melkebønder har et risikofylt arbeidsmiljø, like mange er utsatt for forurensninger, to av tre utsettes for støy og fire av fem blir dag- lig svært skitne. Kornprodusentene skiller seg ut med et relativt bra fysisk arbeidsmiljø. En detaljert sammenligning av produksjonsbetingede belastningsformer finnes i Tabell 10.21 på side 118.

5.1.4. Fysisk arbeidsmiljø i landbruket og ellers

Landbruksbefolkningen, og særlig gårdbrukere, kommer svært dårlig ut når det gjelder fysisk arbeidsmiljø sammenlignet med sysselsatte generelt (Tabell 5.4). Dette gjelder både kvinner og menn, på alle belastningsområder og for de fleste enkeltbelastninger (jf. Tabell 10.23, side 120). Selv relatert til ufaglærte arbeidere (industri m.m.) er det relativt stor sannsynlighet for at et medlem av landbruksbefolkningen opplever ugunstige arbeidsforhold på de fleste områder. Dette gjelder særlig luftforurensninger og farefylte situasjoner, mens støy og ergonomiske belastninger derimot er et mindre problem i landbruket enn i industrien.

Tabell 5.4 Fysisk arbeidsmiljø i landbruket og ellers. For landbruksbefolkningen og gårdbrukere gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.

Er i arbeidet vanligvis utsatt for↓	Landbruks- befolkningen	Gårdbrukere	Alle sysselsatte	Ufaglærte arbeidere*
Klimatiske arbeidsmiljøproblemer	56	63	29	57
Forurensninger**	70	76	25	55
Ergonomiske arbeidsmiljøproblemer	80	86	62	92
Risikofyllt arbeidsmiljø***	65	79	28	54
Støy	39	46	27	53
Sterke rystninger eller vibrasjoner	19	25	7	19
Skitt (blir daglig svært skitten)	57	62	15	36
N=	2512	1386	2373	285

*Arbeideryrker i laveste utdanningsgruppe uten ledelsesoppgaver.

**For landbruksbefolkningen inkluderes her dyre-, flis-, og kornstøv.

***For landbruksbefolkningen inkluderes arbeid høyt over gulvet innendørs.

Tallene vi nå har sett gir et utvetydig inntrykk av at personer som arbeider i landbruket har et belastende fysisk arbeidsmiljø. Møkk, tunge og gjentatte arbeidsstillinger, støy, trekk, kulde, fuktighet, sterke vibrasjoner, farlige maskiner, kontakt med syrer (maursyre) og andre farlige stoffer er farer som landbruksbefolkningen - og særlig gårdbrukere - ofte utsettes for i sitt daglige arbeid. Dersom vi går i detalj finner vi at det kun er for spørsmålet om man arbeider i lokaler som er tilstrekkelig ventilert at landbruksbefolkningen kommer bedre ut enn resten av befolkningen (Tabell 10.23 side 120). Arbeid ute i frisk luft og i trekkfulle driftsbygninger innebærer selvfølgelig en annen luftkvalitet enn vanlig innendørsarbeid i lokaler der mange oppholder seg og ventilasjonen er mangelfull. Samtidig skal vi huske at forurensninger i form av korn-, dyre-, og flisstøv utgjør en erkjent belastning for to av tre medlemmer av landbruksbefolkningen (og for hele tre av fire gårdbrukere). Støvet utgjør en betydelig helserisiko, og er sannsynligvis årsak til at mange bønder lider av luftveislidelser (Strøm m.fl.1996:104).

5.2. Organisatorisk arbeidsmiljø og stressfaktorer

Selv om arbeidsmiljøet for landbruksbefolkningen er sterkt fysisk og helsemessig belastende, har det også sine positive sider. Jordbruksarbeid innebærer relativt stor grad av frihet, og gir rom for individuelle tilpasninger. Selv om fleksibiliteten ble redusert på slutten av 1980-tallet (Bolsø og Brandt 1991), kan arbeidsoppgavene langt på vei legges opp etter familiens arbeidskapasitet på kort eller lang sikt (Blekesaune, A. m.fl. 1997). Landbrukeren - i alle fall den driftsansvarlige - er i motsetning til andre yrkesgrupper i liten grad styrt av andre mennesker eller av maskiner, og han kan langt på vei selv definere sine arbeidsoppgaver, bestemme arbeidsrekkefølgen og sette sine egne "tidsfrister" for arbeidet. Den generelle levekårsundersøkelsen 1995 bekreftet at gårdbrukere i mindre grad opplever stress, mas og mangel på kontroll over egen arbeidssituasjon enn gjennomsnittet av befolkningen ellers. Gårdbrukere kommer godt ut både i forhold til andre manuelle yrker, og sammenlignet med andre selvstendige næringsdrivende. Men på gårdbrukeren hviler samtidig et stort ansvar, og gårdbrukeren vil nok dermed være mer mentalt belastet i forbindelse med gårdsdriften (stress, bekymringer) enn landbruksbefolkningen ellers.

Tabell 5.5 Organisatorisk arbeidsmiljø i landbruket og ellers. Andel som opplever sitt arbeid som lite, noe eller svært variert. For landbruksbefolkningen (herunder gårdbrukere) gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.

Arbeidsoppgavene er↓	Landbruksbefolkningen			Gårdbrukere			Hele befolkningen			
	Alle	Menn	Kv.	Alle	Menn	Kv.	Alle	Menn	Kv.	Ufaglærte*
Kjønn→										
Lite varierte	16	12	25	12	12	16	13	10	15	33
Noe varierte	53	52	55	54	54	54	--	--	--	--
Svært varierte	31	37	21	35	35	30	--	--	--	--
Sum	100	100	100	100	100	100	--	--	--	--
N	2503	1596	907	1386	1260	127	2373	1269	1104	285

*Ufaglærte arbeidere, dvs. arbeideryrker i laveste utdanningsgruppe uten ledelsesoppgaver.

Tabell 5.5 viser at en av tre innen landbruksbefolkningen mener å ha svært varierte arbeidsoppgaver, en av to opplever bare noe variasjon mens en av seks har lite variasjon i arbeidet. Kvinner har som regel langt mindre variert arbeid enn menn. Hver fjerde kvinne rapporterer at de har liten variasjon i arbeidsoppgavene, noe som bare er halvparten så vanlig blant menn. Videre er det dobbelt så mange menn som kvinner som har svært varierte oppgaver. Kjønnforskjellene skyldes langt på vei at landbrukets kvinner sjelden har rollen som gårdbruker. Riktignok finnes det tilsvarende kjønnforskjeller også blant gårdbrukerne, men disse er små.

Når vi sammenligner med resten av befolkningen, finner vi, noe overraskende, at andelen med lite variert arbeid ikke er lavere i landbruksbefolkningen, og at landbrukskvinnene (mannlige gårdbrukeres ektefeller) kommer dårligere ut enn kvinner generelt. Sammenlignet med ufaglærte arbeidere - som i hele en av tre tilfeller har lite variert arbeid - kommer landbruksbefolkningen derimot godt ut når det gjelder arbeidsvariasjon.

Tabell 5.6 Grad av selvbestemmelse mhp. arbeidstempo og arbeidsrekkefølge. For landbruksbefolkningen (herunder gårdbrukere) gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.

Kan selv bestemme	Landbruksbefolkningen			Gårdbrukere			Hele befolkningen				
	Alle	Mann	Kv.	Alle	Mann	Kv.	Alle	Mann	Kv.	Ufagl*	
<i>-arbeidstempo</i>											
I høy grad	73	75	69	76	76	73	--	--	--	--	
I noen grad	22	20	26	20	20	24	--	--	--	--	
I liten grad	4	4	5	4	4	4	17	14	18	22	
<i>-arbeidsrekkefølge</i>											
I høy grad	60	63	54	66	66	60	--	--	--	--	
I noen grad	32	30	36	28	27	30	--	--	--	--	
I liten grad	8	7	11	7	6	10	19	20	21	33	
N=(ca)	2520	1610	910	1390	1260	130	2203	1133	1070	285	

*Ufaglærte arbeidere, dvs. arbeideryrker i laveste utdanningsgruppe uten ledelsesoppgaver.

Svarfordelingen i Tabell 5.6 bekrefter at landbruksarbeid svært ofte er preget av stor individuell frihet. Tre av fire rapporterer om høy grad av selvbestemmelse når det gjelder arbeidstempo, og to av tre mener de har høy grad av innflytelse på arbeidsrekkefølgen. Både inne hele befolkningen og blant landbruksbefolkningen har kvinner litt mindre frihet enn menn. Kjønnforskjellen innen befolkningen generelt har selvfølgelig sammenheng med yrkesvalg og stillingstyper, og for landbruksbefolkningens del kan forskjellen igjen forklares ved at mennene som regel har gårdbrukerrollen. Men kjønnforskjellen forsvinner ikke helt selv om vi avgrenser analysen til gårdbrukere.

Sammenlignet med folk flest kommer landbruksbefolkningen svært godt ut når det gjelder selvbestemmelse i arbeidssituasjonen. Sannsynligheten for at en har liten innflytelse på arbeidstempo er fire ganger mindre for landbruksbefolkningen enn for befolkningen ellers. Landbruksbefolkningen kommer også godt ut når det gjelder innflytelse på arbeidsrekkefølgen. Forskjellene blir enda større i landbruksbefolkningens favør dersom vi sammenligner med forholdene i industrien (Tabell 5.6).

Tabell 5.7 Organisatorisk arbeidsmiljø i landbruket. Om arbeidet er oppjaget og masete, eller oppleves som en psykisk påkjenning. For landbruksbefolkningen (herunder gårdbrukere) gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.

	Landbruksbefolkningen			Gårdbrukere			Hele befolkningen			
	Alle	Mann	Kv.	Alle	Mann	Kv.	Alle	Mann	Kv.	Ufagl*
Mye å gjøre, mas:										
Daglig, mesteparten av tiden	3	4	1	4	5	2	11	13	9	11
Daglig, men ikke mesteparten av tiden	4	4	3	5	5	5	--	--	--	--
I perioder, men ikke daglig	60	64	53	67	66	67	--	--	--	--
Sjelden eller aldri	33	28	42	25	24	26	--	--	--	--
Plaget av bekymringer for vær/avlingsskade										
Oftre	5	6	4	7	6	14	--	--	--	--
Av og til	25	28	23	28	28	26	--	--	--	--
Aldri	70	67	73	66	66	60	--	--	--	--
Daglig arbeid er en psykisk påkjenning										
I høy grad	1	1	1	1	1	1	--	--	--	--
I noen grad	10	12	7	13	13	10	--	--	--	--
Nei	89	87	92	86	86	89	83	81	85	83
N=(ca)	2520	1610	910	1390	1260	130	2203	1133	1070	285

*Ufaglærte arbeidere, dvs. arbeideryrker i laveste utdanningsgruppe uten ledelsesoppgaver.

Hvert tredje medlem av landbruksbefolkningen sier at de sjelden eller aldri er utsatt for stress og mas i arbeidet, og Landbruksbefolkningens kvinner har sjeldnere enn menn så mye å gjøre at arbeidet blir oppjaget og masete. Som for andre arbeidsaspekter er det også her slik at forskjellen mellom kvinner og menn skyldes at mennene som regel har hovedansvar for gården. Blant gårdbrukere opplever tre av fire perioder med jag og mas i arbeidet, og en av ti har daglig en stresset arbeidssituasjon. Landbruksbefolkningen er likevel mindre utsatt for jag og mas enn gjennomsnittsbefolkningen.

For landbruksbefolkningen er været en betydelig stressfaktor. Selv om moderne maskiner, vanningsanlegg og produksjonsregulerende prosedyrer gjør landbruket mindre bundet av naturen enn hva som var tilfelle tidligere, kan en tørkesommer eller et kraftig uvær gjøre stor skade på avlinger og (dels på) inntekter. På spørsmål om man i løpet av de siste 6 måneder (mai-oktober) hadde vært så bekymret for været på grunn av frykt for avlingsskade e.l. at det virkelig hadde plaget en, svarte en av tre bekreftende (Tabell 10.24, side 121, og Tabell 10.50, side 140). En av tyve hadde ofte vært plaget. Landbrukets kvinner er nesten like bekymret som mennene, og blant gårdbrukerne er kvinner faktisk mer plaget av frykt for avlingsskader (14 prosent er ofte plaget) enn menn (6 prosent). I Nord-Norge er det langt flere som er bekymret for vær og avling enn i resten av landet, mens Rogaland kommer gunstigst ut. De regionale forskjellene har sammenheng med produksjonstype, og det er naturlig nok gårdbrukere på korngårder og på større gårder som oftest plages av værbekymringer.

De "midlere" aldersgrupper (30-60 år) er noe mer plaget av stress, bekymringer og psykisk ubehag enn yngre og eldre, noe som igjen må sees på bakgrunn av at disse oftere har gårdbrukeransvar. Alder har derimot ingen klar betydning for sjansen for at en har variasjon i arbeidsoppgaver eller innflytelse på arbeidssituasjonen (Tabell 10.24, side 121). Bakgrunnsvariable ut over de vi nå har nevnt gir heller ikke opphav til klare eller interessante variasjonsmønstre når det gjelder organisatorisk arbeidsmiljø i landbruket.

5.3. Arbeidstid og ferie

Landbruksbefolkningen ble spurt hvor mye arbeid målt i timer de hadde lagt ned på bruket de siste 12 månedene. Selv om spørsmålene gjelder perioden november 1994 - oktober 1995 antar vi at mønstrene er relativt generelle. For å fange opp sesongmessige svingninger, og for å gjøre anslagene sikrere (lettere å huske og å oppgi for intervjuobjektene) ble det spurt om gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid i hver enkelt måned i perioden. Arbeid utenom bruket kommer i tillegg, og mange bruker derfor mer tid på inntektsgivende arbeid enn hva som her kommer frem (se kapittel 6).

5.3.1. Om definisjoner av arbeidstid og måling av tidsbruk

Spørsmålsformuleringen "hvor mange timer arbeider du i gjennomsnitt på bruket" er upresist og vil kunne oppfattes ulikt av ulike personer. "Arbeidstid" er et uklart begrep, særlig innen landbruket der arbeidsintensiteten varierer sterkt både over året og gjennom arbeidsdagen. En melkeprodusent som starter arbeidsdagen klokken 0500, og gjør unna siste dyrestell klokken 2100, har tilsynelatende hatt en 16-timers arbeidsdag. Men dagen kan være preget av kortere eller lengre pauser og andre sysler enn gårdsarbeid, herunder måltider/middagshvil, venting, arbeid utenfor bruket, husarbeid osv., og den "effektive" arbeidstiden blir dermed betydelig kortere. Hva som er "effektiv" arbeidstid, eller rettere sagt hva som bør regnes som reelt arbeid, er det delte meninger om. Mange vil nok hevde at hele arbeidsdagen må regnes med, da alle typer arbeid har innslag av pauser og varierende arbeidsintensitet. Enkelte vil kanskje til og med mene at de er på jobb døgnet rundt, fordi de også om natten er "på vakt".

Når intervjuobjektet i tillegg må huske inntil et helt år tilbake får nok svarene mer preg av grove anslag basert på generell erfaring og eller ren gjetning enn reell erindring. Den enkeltes beregninger blir da lett - mer eller mindre ubevisst - påvirket av egne ønsker og idealer, som igjen er påvirket av sosiale normer om hva som er god eller dårlig adferd. Man overvurderer den sosialt eller personlig sett ønskelige atferden (f.eks. arbeid), og undervurderer mindre aktverdige adferd (f.eks. TV-titting). Undersøkelser viser at selv om begrepsdefinisjonen er klar kan det være betydelige avvik mellom surveybaserte (selvoppgitte erindringsbaserte) tidsangivelser og reell tidsbruk, noe som ikke minst gjelder arbeidstid (Robinson & Godbey 1997). En studie som sammenlignet dagboksbaserte opplysninger (der intervjuobjektene noterte sine gjøremål kontinuerlig) og opplysninger som kom fram gjennom intervju konkluderte med at *gårdbrukere overdriver arbeidstiden langt mer enn andre yrkesgrupper*. Mens gjennomsnittlig differanse mellom intervju og dagbok for alle yrkesgrupper var drøyt en time per uke, var avviket hele 13 timer for gårdbrukere (Niemi 1993:235).

5.3.2. Arbeidstid i innen ulike grupper

Innen hele landbruksbefolkningen er det stor variasjonen i hvor mange arbeidstimer man legger ned på bruket per uke. Tar vi med den tiendeparten av landbruksbefolkningen som ikke arbeider på bruket sier halvparten at de arbeider under/over 22 timer, en av fire arbeider henholdsvis under 8 timer og over 44 timer, mens en av ti legger

ned minst 60 timer i uka på gården. Tabell 5.8 viser arbeidsinnsatsen i forbindelse med bruket blant ulike grupper av landbruksbefolkningen uttrykt som gjennomsnittlig selvoppgitt arbeidstid i timer per uke. En mer detaljert oversikt finnes i Tabell 10.25 på side 122.

Tabell 5.8 Gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid i forbindelse med bruket etter kjønn og alder blant ulike grupper innen landbruksbefolkningen. Gjelder perioden nov 1994-okt 1995. Timer.

	---Kjønn---			-----Alder-----			
	Alle	Menn	Kv.	<30 år	30-44	45-59	60 +
Landbruksbefolkningen	27	35	16	22	26	29	27
Gårdbrukere	37	38	31	36	38	39	34
Ektefeller/samboere	16	24	14	11	14	17	17
Gårdsarbeidere	20	24	12	20	21*	18*	22*
Gårdbrukere med bruket som hovedyrke	47	48	37*	46*	52	51	36
Gårdbrukere med bruket som biyrke	21	21	20*	14*	22	20	21*

*20-100 intervjuobjekter

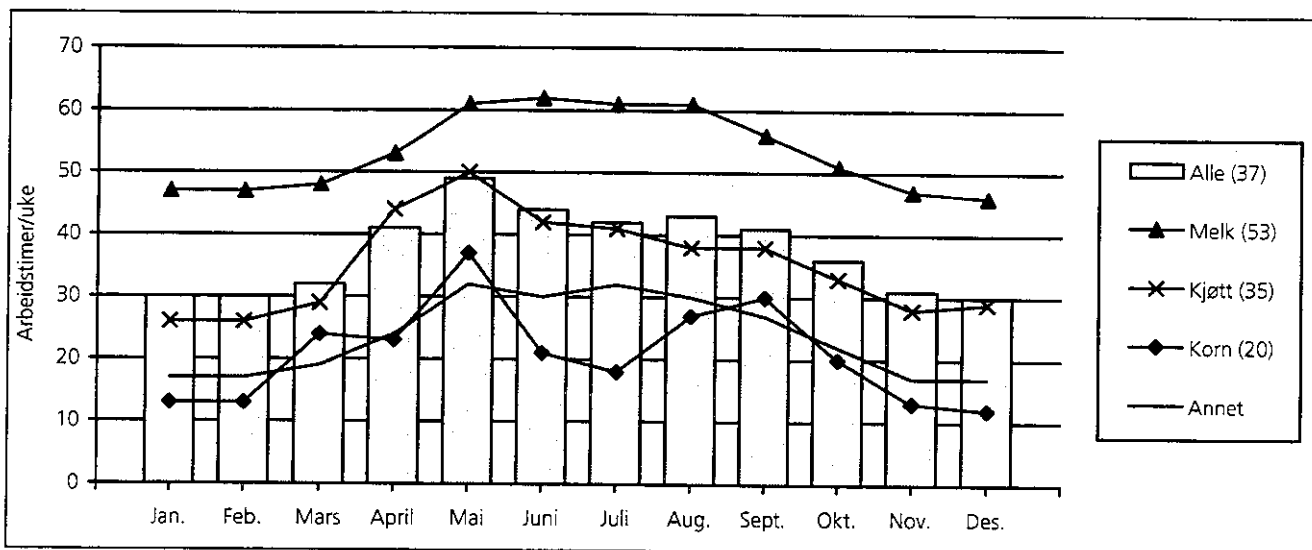
Gjennomsnittlig selvoppgitt ukentlig arbeidstid på bruket for hele landbruksbefolkningen (uansett deltakelse i gårdsdriften!) er 27 timer, mens de som har bruket som hovedyrke er 39 timer (Tabell 10.25). Gårdbrukere arbeider i gjennomsnitt 37 timer i uka på bruket, og halvparten arbeider mer enn gjennomsnittet (median er 38 timer). Gårdbrukere med bruket som hovedyrke arbeider hele 47 timer, mens de som har annet hovedyrke i gjennomsnitt legger ned 21 arbeidstimer på bruket. Kvinner arbeider mye mindre på bruket enn menn, og dette mønster gjelder også blant gårdbrukere. Likevel finnes det gårder der kona legger ned mer arbeid på bruket enn gårdbrukeren. Arbeidstiden varierer svært lite med alder, men personer i alderen 30-60 år arbeider klart mest, og eldre gårdbrukere arbeider ikke på langt nær så mye som middelaldrende og yngre (Tabell 5.8).

Arbeidsinnsatsen er relativt lav blant høyt utdannede og på Østlandets flatbygder (Tabell 10.25). Gårdbrukere med melk som viktigste produksjon arbeider mest (53 timer), mens gårdbrukere som driver kjøttproduksjon har kortere arbeidsuke på bruket (35 timer). Kornproduksjon (som er konsentrert på Østlandets flatbygder og som svært ofte kombineres med annet fulltids yrke, se Figur 6.2, side 72) krever i gjennomsnitt bare 20 timer, men de sesongmessige svingningene er her store.

5.3.3. Arbeidsinnsats fordelt over året

Landbruksbefolkningens arbeidsbelastning i forbindelse med gårdsarbeidet er som kjent sterkt sesongavhengig. Figur 5.1 gir en oversikt over gjennomsnittlig arbeidstid i timer per uke på gården gjennom året for gårdbrukere. Figuren viser både gjennomsnittet for alle gårdbrukere, og for gårdbrukere med henholdsvis melk, kjøtt (husdyr), korn eller annet som (arbeidsmessig) viktigste produksjon på gården.

Figur 5.1 Gjennomsnittlig arbeidstid i timer per uke på bruket gjennom året for gårdbrukere etter hovedproduksjon. Gårdbrukeres egne anslag for perioden nov 1994-okt 1995.

Det er selvfølgelig langt mer å gjøre på en gård i sommerhalvåret enn om vinteren. I figuren ser vi at mai stikker seg ut som den klart mest arbeidskrevende måneden for gårdbrukere sett under ett, og det er kjøtt- og kornprodusenter som i denne perioden har spesielt mye å gjøre (vårn). Kjøttprodusentene har i gjennomsnitt en arbeidsuke på 50 timer i denne måneden, og dette er 15 timer mer enn årsgjennomsnittet. Gårdbrukere med korn som hovedproduksjon, og som alt i alt bruker lite tid på gårdsdriften, har i mai en arbeidsuke på 37 timer i gjennomsnitt på gården. Kornprodusentene har en rolig periode midt på sommeren (juni-juli) med bare 20 timers uker (mens kornet gror, før innhøstingen starter i august-september). Først i oktober blir det mindre og gjøre for alle, og perioden november-mars er svært rolig for de fleste gårdbrukere. Melkeprodusenter oppgir likevel at de har mye å gjøre også om vinteren, med en gjennomsnittlig arbeidstid på ca 47 timer i uka. Melkeprodusentene har dermed både den lengste og den sesongmessig mest stabile arbeidstiden av alle de produsentgruppene vi her ser på.

5.3.4. Ferie og avløsningsmuligheter

Om sommeren går brukene på høygir, og gårdbrukere flest kan se langt etter sommerferie. Selv vinterstid krever mange gårdsbruk kontinuerlig tilsyn, iallfall der hvor det er dyr. Landbruksbefolkningen ble spurt om hvor mange dagers sammenhengende ferie de hadde hatt siste år. De ble også spurt hvor mange fridager utenom ferie og helger de hadde hatt. Svarene viser at ferie og fri langt fra er et selvsagt gode for landbruksbefolkningen. Tabell 5.9 viser andelen som oppga at de *ikke* har hatt ferie og/eller fri (utenom ferie og helg) siste 12 måneder.

Tabell 5.9 Prosentandel som *ikke* har hatt sammenhengende ferie og/eller fridager utenom ferie/helg siste år³⁰. Prosent.

	Landbruksbefolkningen			Gårdbrukere		
	Ingen ferie	Ingen fridager	Hverken ferie eller fri	Ingen ferie	Ingen fridager	Hverken ferie eller fri
Alle	20	45	12	23	47	14
Menn	22	46	13	22	46	13
Kvinner	17	45	11	30	54	19
<30 år	15	43	8	22*	51*	9*
30-44 år	14	46	8	16	47	8
45-59 år	17	43	11	18	43	11
60 + år	42	52	28	46	54	30

*Færre enn 100 intervjuobjekter (etter vektning).

Ser vi på hele landbruksbefolkningen oppga en av fem at de ikke hadde hatt noen ferie siste år, og drøyt en av ti hadde verken hatt ferie eller fridager utenom helg. Blant eldre er ferie mye mindre utbredt enn blant middelaldrende og yngre, og kvinnelige gårdbrukere har litt sjeldnere ferie/fri enn sine mannlige kolleger. Gårdbrukere har generelt nesten like ofte ferie som landbruksbefolkningen ellers. Sannsynligheten for sammenhengende ferie er halvparten så stor blant enslige som blant gifte eller samboende gårdbrukere (Tabell 10.26 side 123). Videre har de som driver husdyrhold (utenom melk) sjeldnere ferie enn andre, mens de med store bruk har noe bedre "feriesjanser" enn de med mindre bruk og enn de som bor i Nord-Norge.

Tabell 5.10 Ferielengde hos landbruksbefolkningen. Prosent.

	Landbruksbefolkningen			Gårdbrukere		
	0-6 dager	1-2 uker	Over 2 uker	0-5 dager	1- 2 uker	Over 2 uker
Alle	46	40	14	52	38	10
Menn	49	39	13	51	38	10
Kvinner	43	41	16	59	32	9
<30 år	39	38	23	53*	30*	17*
30-44 år	42	43	15	47	44	9
45-59 år	46	41	13	49	40	11
60 + år	61	29	11	66	25	9

³⁰ 5 prosent uoppgitt utelatt for ferie, og 20 prosent uoppgitt utelatt for fridager (uoppgitt-andelen faller ikke om de som ikke arbeider på bruket utelates). Ferie fra arbeid utenfor bruket er nok her medregnet, da også de som ikke arbeidet på bruket ble stilt spørsmål om ferie og fridager. Men andelen som har ferie eller fri er nok i langt større grad betinget av gården enn av arbeidet utenfor.

Når det gjelder lengden på ferien hadde bare halvparten av gårdbrukerne minst en ukes ferie, og en av ti hadde over 14 dager (Tabell 5.10). Unge har oftere "lang" ferie enn middelaldrende og eldre. Bare 3 prosent av gårdbrukerne hadde minst tre ukers sammenhengende ferie, og kornbønder hadde langt oftere minst to ukers ferie enn melkebønder (henholdsvis 22 prosent og 3 prosent, ikke vist).

Det er flere former for avløsning ved ferie (og sykdom³¹ m.m.) i landbruket, og tradisjonelt har familie og naboer fungert som de viktigste "avlastere" og "vikarer". Men det er ikke alle som har mulighet til å bruke sitt sosiale nettverk, og noen har bare et meget begrenset nettverk (se kap. 8).

Tabell 5.11 Avløsningsformer på brukene. Flere former kunne oppgis. Prosent.

	Alle	Menn	Kvinner	<30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år
Uaktuelt, ikke dyr på bruket	18	18	16	13	16	21	16
Avløserring	13	13	15	14	17	11	11
Deltidsavløsning (ikke nabo eller familie)	8	9	7	4	12	7	7
Felles drift (fellesfjøs, samdrift)	1	1	2	3	1	1	1
Naboavløsning	4	4	2	4	6	3	1
Fast, leid hjelp	2	2	4	4	3	1	3
Familieavløsning	30	30	26	29	25	36	26
Annen ordning	5	5	8	14	6	4	5
Ingen avløsning	20	20	21	21	17	17	31
N=	1387	1260	126	64	472	569	282

Tabell 5.11 viser at familien trår til ved behov på knapt hvert tredje bruk, og er dermed fremdeles den vanligste kilde til avløsning. 13 prosent av brukene har avløserring, 8 prosent har deltidsavløsning, 4 prosent får avløsning av nabo og 8 prosent har annen ordning, hvorav 2 prosent er fast leid hjelp og 1 prosent har felles drift med andre bruk/brukere. Hver sjettede gårdbruker mener han ikke har behov for avløsning fordi det ikke er dyr på bruket, mens den resterende femtedelen mangler avløsningordning helt. De eldste gårdbrukerne er oftere uten avløsningsmuligheter enn andre, noe som bare til en viss grad skyldes at disse litt sjeldnere er melkebønder enn de som er yngre. Det er ingen signifikante forskjeller mellom mannlige og kvinnelige gårdbrukeres valg av avløsningsløsning.

5.4. Hvor tilfreds er landbruksbefolkningen med arbeidet på bruket?

I likhet med hele befolkningen ble landbruksbefolkningen spurt hvor tilfreds man er med ulike sider ved sin nåværende jobb. Spørsmålene vi her skal se på gjelder både arbeidsmiljø/arbeidsforhold, arbeidsoppgaver og arbeidsinnhold generelt, samt konkrete sider ved arbeidet. Det ble presisert at spørsmålene gjelder arbeidet på bruket.

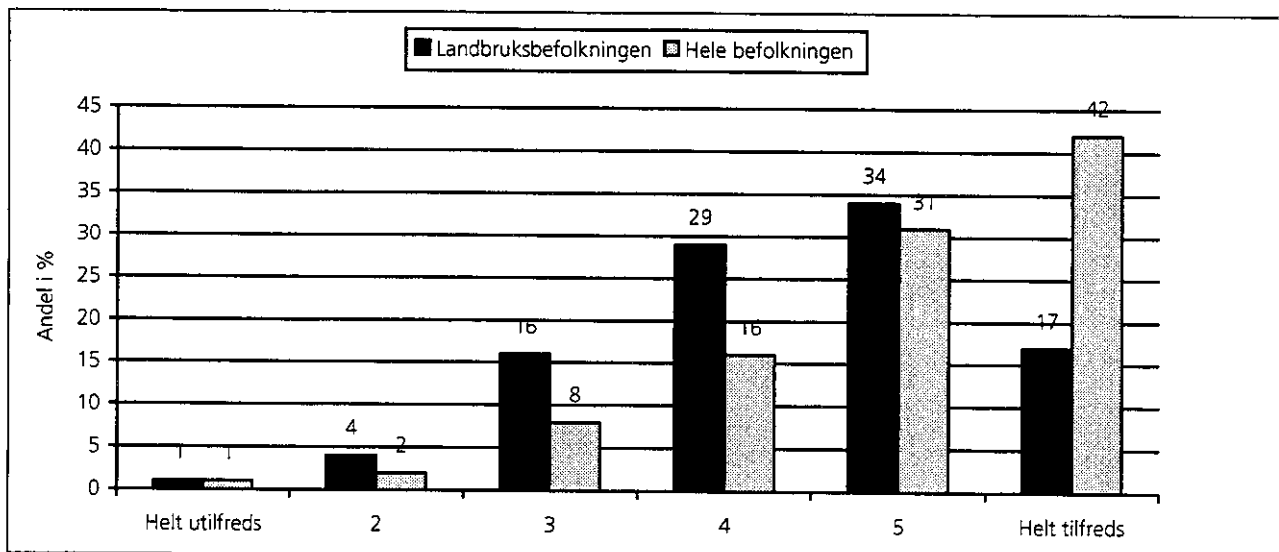
5.4.1. Vurdering av arbeidsforhold og arbeidsmiljø

Helhetsinntrykket av "arbeidsforhold, arbeidsmiljø" skulle bedømmes på en 6-delt skala, med "ikke tilfreds i det hele tatt" og "helt tilfreds" som ytterpunkter. Fire av fem medlemmer av landbruksbefolkningen uttrykte at de her er relativt fornøyd gjennom å plassere seg på den positive halvdel av skalaen (4-6), og så godt som ingen (knapt 1 prosent) er helt utilfredse. Blant gruppen av gårdbrukere er imidlertid "bare" tre av fire tilfreds, og gårdbrukere er dermed litt sjeldnere fornøyd enn gårdbruker-ektefeller. Gårdsarbeidere er den gruppen som er mest fornøyd (Tabell 10.27 side 124).

Forskjellen i synet på "arbeidsforhold, arbeidsmiljø" kommer klart til uttrykk gjennom andelen som er "helt tilfreds". Bare 13 prosent av gårdbrukerne er helt tilfreds med "arbeidsforhold, arbeidsmiljø", mot 20 prosent blant ektefeller og hele 28 prosent blant andre som arbeider på gård. Synet på arbeidsforholdene varierer ikke i nevneverdig grad verken med alder, produksjon, gårdens størrelse, region eller andre relevante bakgrunnsvariable.

³¹ For å sikre landbruksbefolkningen avløsning ved sykdom ble landbruksvikartjenesten startet i 1969, en ordning som i dag omfatter 313 av landets 435 kommuner (Jordbruksstatistikk 1996:106).

Figur 5.2 Tilfredshet med arbeidsforhold blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Fordeling på en 6-delt skala. Prosent.

Landbruksbefolkningen er i mindre grad tilfreds med arbeidsforhold/miljø enn resten av befolkningen. Mens svarfordelingskurven er jevnt stigende innen hele befolkningen, og hele to av fem er helt tilfreds, har kurven en knekk for landbruksbefolkningens del, og bare en av seks er helt tilfreds (Figur 5.2). Det er dermed bare godt under halvparten så vanlig å være *helt tilfreds* med arbeidsforhold/miljø blant landbruksbefolkningen som i befolkningen ellers.

5.4.2. Synet på ulike sider ved arbeidsmiljøet blant ektefeller og gårdsarbeidere

En rekke tillegsspørsmål omkring hvordan man ser på gårdsarbeidet ble kun stilt til ektefeller/samboere og andre som arbeider på brukene. Tabell 5.12 viser andelen som har svart "enig", i motsetning til "både- og" eller "uenig" på et kobbel av relevante spørsmål om arbeidsmiljø. (De som her har sagt seg enig har vi grunn til å tro er mer enn bare litt enig, da sistnevnte nok oftest velger midtalternativet "både- og".) Spørsmålene finnes ikke i den generelle levekårsundersøkelsen, og sammenligninger med normalbefolkningen kan derfor ikke gjøres. En fullstendig svarfordeling finnes i Tabell 10.28 (side 124).

Tabell 5.12 Synet på ulike sider ved eget arbeidsmiljø blant ektefeller og gårdsarbeidere. Gjelder arbeidet på bruket. Prosent.

Arbeidsmiljøet mitt er preget av	Ektefeller og gårdsarbeidere	Ektefeller	Gårdsarbeidere
-stor frihet i arbeidet	59	55	67
-stor ulykkesrisiko	43	41	46
-interessante arbeidsoppgaver	68	64	77
-mye helgearbeid	68	69	65
-at det er for mye bundet til dyrestell	44	48	33
-mye arbeid i frisk luft	71	69	77
-for mye tungt arbeid	32	35	26
-at det er for mye å gjøre i perioder	68	73	58
-at det er mye fritid i perioder	21	21	23
N=	1063	762	311

Tre av fem innen gruppen av ektefeller og gårdsarbeidere mener at arbeidet er preget av stor frihet. Slik frihetsfølelse oppleves imidlertid sjeldnere blant ektefeller (hvorav 87 prosent er kvinner) enn blant andre gårdsarbeidere (hvorav 73 prosent er menn). Innledningsvis påpekte vi at gårdsarbeid er risikabelt, noe som bekreftes av at vel to av fem mener at arbeidet utsetter dem for en stor ulykkesrisiko. To av tre mener å ha interessante arbeidsoppgaver, gårdsarbeidere noe oftere enn ektefeller. Like mange blant både ektefeller og gårdsarbeidere mener arbeidet innebærer mye helgearbeid. Arbeidet på gården kan som kjent, i motsetning til det meste av annen virksomhet, som regel ikke stanse opp i helgene. Dette gjelder i alle fall for dem som har dyr, og særlig for melkeprodusenter (da Dagros jo må melkes m.m. daglig uansett hvor hellig dagen måtte være). Videre mener halvparten av ektefellene at de er for mye bundet av dyrene, mot "bare" en av tre blant gårdsarbeidere.

Nesten tre av fire mener de får mye frisk luft gjennom sitt arbeid på gården. Men så mye som en av tre synes arbeidet er for tungt, og ektefeller føler seg oftere "tynget" enn andre. To av tre synes dessuten det periodevis er for mye å gjøre, noe som gjelder så mange som tre fjerdedeler av ektefellene. En av fem mener derimot at det er for mye fritid i perioder, men blant disse er det samtidig en majoritet (60 prosent, ikke vist) som også mener at det i perioder er for mye å gjøre. Dette "paradoks" må sees på bakgrunn av at gårdsarbeid er sterkt sesongbetont (jf. Figur 5.1).

Ektefeller og gårdsarbeidere ble videre spurt om hva de synes om flere sider ved arbeidsforholdene, herunder arbeidsoppgaver og arbeidsinnhold, arbeidstidens lengde, arbeidstidsordninger og sikkerhet mot å miste jobben. Her skulle man (som for spørsmålene om arbeidsmiljø) plassere seg på en skala fra 1-6. Gårdbrukere ble også her utelatt i levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen. Sammenligning med befolkningen forøvrig er imidlertid mulig, da identiske spørsmål også ble stilt i den generelle levekårsundersøkelsen.

Tabell 5.13 Tilfredshet med arbeidsoppgaver, arbeidstid, arbeidstidsordninger og sikkerhet mot å miste jobben på bruket blant de som arbeider på bruket, men som ikke er gårdbruker. Andel som har valgt svaralternativ 4, 5 eller 6 på en 6-delt skala. (Se også Tabell 10.29, side 124.) Andeler i prosent.

	Ektefeller og gårdsarbeidere	Hele befolkningen	Ufaglærte arbeidere
Er tilfreds med:			
Arbeidsoppgaver og arbeidsinnhold	86	87	76
Arbeidstidens lengde	77	83	81
Arbeidstidsordninger	74	85	80
Sikkerhet mot å miste jobben	87	82	79
	988	2374	278

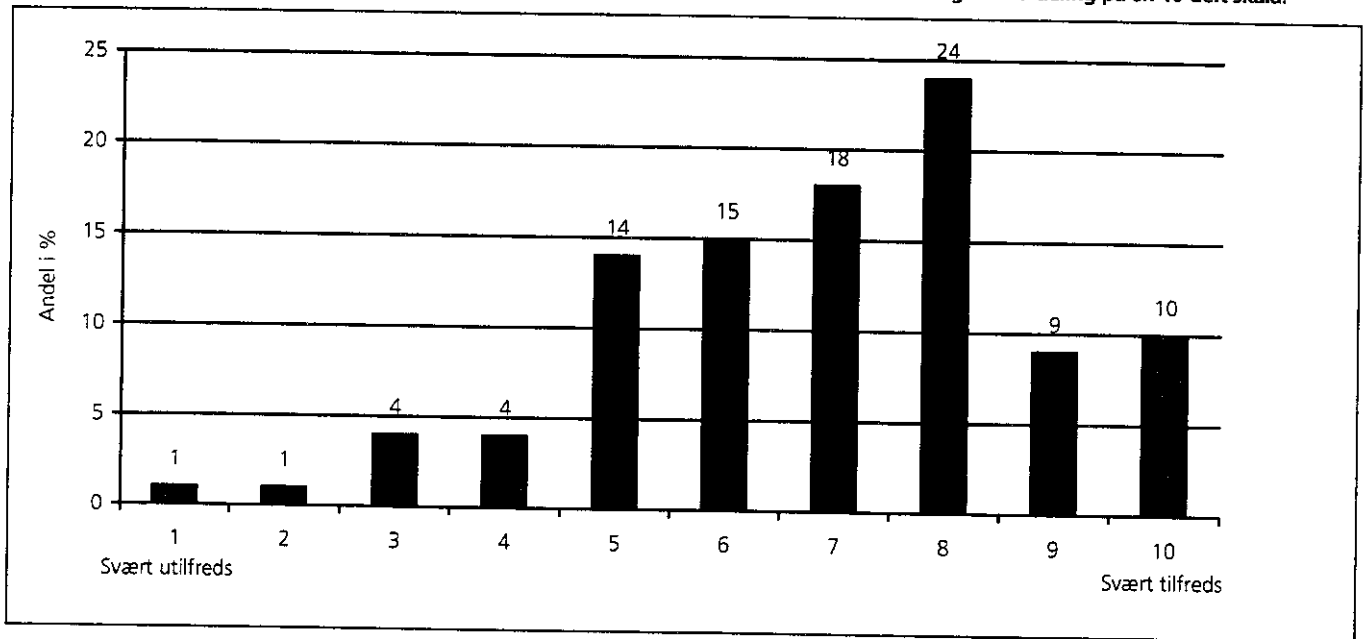
De aller fleste ektefeller og andre gårdsarbeidere er alt i alt fornøyd med både arbeidsoppgaver, arbeidstid, arbeidstidsordninger og sikkerhet mot å miste jobben (hvor nesten tre av fem er helt tilfreds). Gårdbrukeres ektefeller og samboere er imidlertid i noe mindre grad tilfreds med arbeidsoppgaver, arbeidstid og arbeidstidsordninger enn gårdsansatte og andre som arbeider på gårdene (ikke vist).

Sett i forhold til andre yrkesgrupper er det ikke store forskjeller i svarfordelingen. Landbruksbefolkningen (ektefeller og gårdsarbeidere) mener å ha større jobbsikkerhet enn gjennomsnittet av befolkningen, men er litt sjeldnere tilfreds med arbeidstidsordninger.

5.4.3. Hvor tilfreds er landbruksbefolkningen med arbeidet alt tatt i betraktning?

På spørsmål om hvor tilfredse man "alt tatt i betraktning" er med arbeidet i landbruket var det bare en av ti som var "svært tilfreds" på en ti-delt svarinndeling, og like mange (få) valgte det nest "høyeste" svaralternativ (Figur 5.3). Men en klar majoritet valgte den positive halvdel av skalaen, og dette gjaldt både gårdbrukere (76 prosent), ektefeller (77 prosent) og gårdsarbeidere (85 prosent). Det er ingen klare forskjeller mellom menn og kvinner og mellom ulike aldersgrupper. Det er dessuten små forskjeller mellom produksjonstyper og andre bakgrunnsvariable. De som bor på Vestlandet er imidlertid noe mindre fornøyd med arbeidet "alt tatt i betraktning" enn andre (67 prosent). Tilsvarende spørsmål finnes ikke i den generelle levekårsundersøkelsen, og vi kan dermed ikke sammenligne svarfordelingen med befolkningen ellers.

Figur 5.3 Hvor tilfreds landbruksbefolkningen er med arbeidet i landbruket, alt tatt i betraktning. Svarordeling på en 10-delt skala.

6. Yrkeskombinasjon

Spørsmålet om inntekts- og yrkesstrategier er helt sentralt for landbruksbefolkningen. Det å ha en «attåttnæring» ved siden av arbeidet på gården er ikke noe nytt fenomen innen landbruket. Arbeid og lønnsinntekter har vært en viktig strategi for norske landbrukshusholdninger gjennom de siste par tiår, og på norske småbruk har det alltid vært vanlig at gårdbrukeren også hadde inntekter fra skogbruk, anleggsarbeid eller fiske (Blekesaune m.fl. 1997).

I naturalthusholdets tid produserte mange alt de trengte på gården. Ettersom handelen satte fart på den samfunnsmessige arbeidsdeling, la dette til rette for større grad av spesialisering i produksjonen. Den enkelte bonde konsentrerte driften om færre produkter - eller kanskje bare ett produkt. Denne strategien har gitt omfattende produktivitetsøkning i landbruket (som for all annen produksjon i samfunnet).

Overgangen til stadig mer ensidig jordbruksproduksjon, der innsatsen for mange konsentreres til visse perioder av året eller dagen, har nok gjort det lettere å kombinere gårdsdrift med lønnsarbeid eller annen næringsvirksomhet. Visse produksjoner gir, som vi har sett, periodevis mye fritid (Figur 5.1), noe som åpner for allsidige yrkeskombinasjoner og inntektsstrategier, både på person- og husholdningsnivå. Veksten i offentlig sektor i distriktene har, sammen med den generelle overgangen til toinntektsfamilien, lagt til rette for at landbrukskvinnene er aktive i lønnsarbeid utenom bruket (Skrede og Tornes 1986, Blekesaune 1994). Også for gårdbrukeren kan en "bigeskjeft" være nødvendig for å få endene til å møtes, ettersom landbruksinntektene faller. En mer liberal praktisering av bo- og driveplikten for gårdsbruk har også åpnet for nye former for inntektskombinasjon. Det kan hende at man "egentlig" har et annet yrke, men driver et lite bruk på si. Landbrukets utredningskontor fant i denne sammenheng at en av tre gårdbrukere i dag ikke ser på seg selv først og fremst som bonde (Strøm m.fl. 1996:10).

Analysen i denne rapporten begrenses til personnivå. Vi skal ikke se på hvordan ektepar eller gårdbrukerfamilier kombinerer inntekter eller deler gårdsarbeidet mellom seg. Vi vil heller ikke sammenligne landbruksbefolkningens praksis for yrkeskombinasjon med omfang eller struktur når det gjelder yrkeskombinasjon blant befolkningen ellers, hvor det selvfølgelig også er en del som kombinerer inntekt fra ulike hold.

6.1. Hva produseres på brukene?

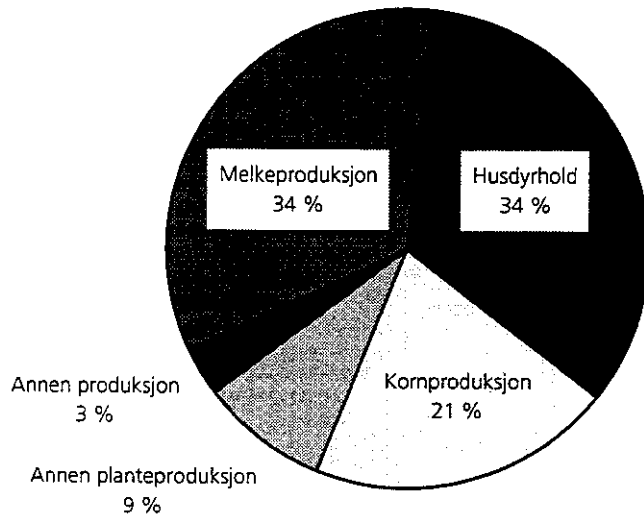
Gårdbrukerne ble spurt om hva som er den arbeidsmessig viktigste produksjonen på bruket. Svaralternativene var melkeproduksjon, husdyrhold, kornproduksjon, annen planteproduksjon inklusive frukt og grønnsaker, samt en restkategori for annen produksjon.

Som Figur 6.1 viser er melkeproduksjon og husdyrhold (kjøttproduksjon; storfe, sau, gris, høner) de vanligste hovedproduksjoner i det norske landbruk i dag. Disse legger hver beslag på mesteparten av arbeidskraften på hvert tredje bruk. Kornproduksjon er viktigste produksjon på hvert femte bruk. Annen planteproduksjon, inklusive dyrking av frukt og grønnsaker, er viktigste produksjon på hvert tiende bruk, mens bare 3 prosent av brukene har annen produksjon en de hittil nevnte som den viktigste. Produksjonstype - i betydningen arbeidsmessig viktigste produksjon på bruket - blir en viktig variabel gjennom kommende analyser. Selv om inndelingen allerede kan sies å være noe grov, vil vi forenkle den ytterligere ved å slå sammen de to minste produksjonskategoriene til én ("annen produksjon").

Innledningsvis er det verdt å merke seg noen svakheter ved produksjonsvariabelen. Til tross for stadig mer spesialisering av produksjonen kombineres gjerne flere typer produksjon på ett bruk. Når gårdbrukeren måtte velge ett produkt vet vi ikke hvor mange som totalt sett produserer det ene eller det andre, eller hvem som har en mer eller mindre allsidig produksjon. Videre er kategoriene grove og lite entydige. Kategorien "husdyrhold" kan f.eks. omfatte sterkt forskjellige produksjoner, f.eks. sauehold (som stort sett er lite arbeidskrevende da sauene gjerne

overlates mer eller mindre til seg selv i mange måneder) og produksjon av storfekjøtt, som (selv om okser i mange tilfeller ganske enkelt står bundet på bås livet igjennom) er langt mer arbeidskrevende enn sauehold. Dessuten er ikke den arbeidsmessig viktigste produksjonen nødvendigvis den som betyr mest økonomisk eller inntektsmessig.

Figur 6.1 Arbeidsmessig viktigste produksjon på brukene. Hele landet. 4% uoppgitt utelatt.

6.1.1. Regionale forskjeller i gårdenes hovedproduksjon og størrelse

Norge er et land med store klimatiske og topografiske variasjoner. I samspill med de ulike støtteordninger bidrar dette til at hva som produseres på brukene varierer sterkt mellom ulike landsdeler. Det er også sterke regionale forskjeller i gjennomsnittlig størrelse på gårdene (noe som dels skyldes at produksjonsform og areal henger sammen). Gårder med melk eller korn som viktigste produksjon er som regel størst med et gjennomsnittlig fulldyrket jordbruksareal på 110 dekar, mot omtrent halvparten der husdyrhold (57 dekar) eller annen produksjon (55 dekar) representerer den mest arbeidskrevende produksjonen.

Den arealkrevende *kornproduksjonen* er naturlig nok konsentrert på de Østlandske flatbygder (Tabell 6.1). Her er slik produksjon viktigst på to av tre bruk, mens bare til sammen en av fire konsentrerer produksjonen om melk eller kjøtt (mot to av tre i gjennomsnitt). På Vestlandet, i Rogaland og i Nord-Norge har derimot omlag ni av ti melk eller kjøtt som viktigste produksjon, mens bare 1-2 prosent konsentrerer driften om kornproduksjon. Husdyrhold (kjøttproduksjon) er mest utbredt på Vestlandet, der halvparten av brukene har dette som viktigste produksjon. Mens gårdene på Østlandets flatbygger er store med et gjennomsnittlig fulldyrket jordbruksareal på hele 117 dekar³², er Vestlandets gårdsbruk svært små. Bare 2 prosent av vestlandsbrukene er større enn 150 dekar målt ved gjennomsnittlig fulldyrket jordbruksareal, og gjennomsnittlig størrelse er på knapt 50 dekar.

Tabell 6.1 Hovedproduksjon og gjennomsnittlig eid fulldyrket jordbruksareal i ulike landsdeler. Prosent og dekar.

Brukets hovedproduksjon (areal) ↓	Alle	Østlandet, flatbygder	Østlandet, dal/fjell	Vestlandet	Rogaland	Trøndelag	Nord-Norge
Melk (110 da)	34	10	30	39	52	50	45
Husdyr (57 da)	34	15	40	47	40	24	45
Korn (110 da)	21	62	15	1	2	16	1
Annet, herav ↓	11	14	15	13	6	10	9
Andre planter	9	9	13	10	3	7	5
Annen produksjon	3	5	2	2	3	3	5
<i>Areal, dekar</i>	<i>87</i>	<i>117</i>	<i>81</i>	<i>48</i>	<i>77</i>	<i>117</i>	<i>81</i>
0-49 dekar	38	30	39	62	38	18	43
50-149 dekar	45	40	49	36	52	54	39
150 dekar og mer	17	30	12	2	10	28	17
N= (uvektet)	1401	232	247	227	242	240	213

³² Bruk med melk som hovedproduksjon på østlandets flatbygder har i snitt over 200 dekar fulldyrket areal.

6.1.2. Gårdsturisme og annen gårdstilknyttet tilleggsvirksomhet

Før vi ser på bierverv utenfor bruket, skal vi se på «gårdsinterne» former for attåttnæringer. Vi tenker her på utleievirksomhet til jakt og fiske, gårdsturisme og annen virksomhet på gården. Økende reiselyst og feriebudsjett for folk flest, samt en fornyet interesse for «det norske» kombinert med behov for alternative inntektskilder på gårdsbrukene, har lagt til rette for utleie av deler av gårdseiendommen, samt utleie av hytter og ulike former for guide-tjenester.

Tabell 6.2 Andel gårdbrukere som leide ut deler av eiendommen til jakt og fiske i 1994. N=1398. Prosent.

	Totalt	Herav i privat regi	Herav i regi av lag
Storviltjakt	35	7	28
Småviltjakt	28	4	12
Laks/sjøaufiske	6	1	5
Annet ferskvannsfiske	8	1	7
Minst en av ovenstående	42	11	33

Vel to av fem gårdsbruk driver utleievirksomhet til jakt- og fiskeformål. Vanligst er utleie til storviltjakt, tett fulgt av småviltjakt. En av syv driver utleie av fiskerettigheter, hvorav nesten halvparten til laks- eller sjøaufiske. For det meste drives utleien gjennom lag (gjelder ett av tre gårdsbruk), mens en av ti gårdbrukere leier ut i privat regi.

Tabell 6.3 Andel av gårdbrukerne som driver gårdsturisme i ulike former, eller som på bruket driver annen næringsvirksomhet enn jord/skogbruk/gårdsturisme. Prosent.

Landbruksbefolkningen	Alle	Menn	Kvinner	<30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år
Gårdsturisme drives	6	6	7	1	6	6	6
herav:							
Har rom til utleie	2	2	3	1	1	2	2
Hytteutleie	3	3	5	0	3	3	3
Hyttetomter -feste*	2	2	1	1	2	2	3
Hyttetomter -salg**	1	1	1	0	1	1	1
Annen gårdsturisme	1	1	2	0	1	0 (0,4)	1
Annen næring drives	12	12	13	6	13	12	10
N=	1398	1270	129	64	477	574	284

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995

*Har bortfestet hyttetomter.

**Har solgt hyttetomter i løpet av de siste 10 årene.

Tabell 6.3 viser at det på omlag 6 prosent av landets gårder drives en eller annen form for gårdsturisme. Vanligste form for gårdsturisme er utleie av hytter, mens romutleie og bortfesting av hyttetomter også er utbredt. Det er utelukkende etablerte gårdbrukere - de over 30 år - som driver gårdsturisme. Det er ingen klar forskjell mellom mannlige og kvinnelige gårdbrukeres satsing på gårdsturisme, men det er en klar tendens til at gårdbrukere med høy utdanning oftere leier ut hytter - og selger tomter - enn andre (Tabell 10.30, side 125). Det er ingen sammenheng mellom gårdsturisme og landsdel eller produksjon, men gårdsturisme (i form av utleie av rom og hytter) er litt vanligere på mellomstore gårder enn på små og store gårder (Tabell 10.30).

Drøyt en av ti oppgir at det drives annen næringsvirksomhet enn tradisjonelt jordbruk, skogbruk og gårdsturisme på gården. Vanligst her er virksomhet som likevel faller inn under kategoriene "Jordbruk og tjenester tilknyttet jordbruk. Jakt og viltstell" eller "Fiske, fangst og fiskeoppdrett. Tjenester tilknyttet fiske, fangst og fiskeoppdrett" (iflg. Norsk standard for næringsgruppering). Trelast og trevareindustri, bygge- og anleggsindustri samt eiendomsdrift er eksempler på andre viktige attåttnæringer som drives på brukene.

6.2. Arbeid utenfor bruket

Hvilke typer virksomhet som skal klassifiseres som tilhørende bruket og hva som skal regnes som «eksternt» arbeid kan selvsagt diskuteres. For lønnsarbeid er saken som regel klar, men visse typer næringsdrift kan ligge i et grenseland. Dessuten kan gårdbrukere arbeide mot godtgjøring på andres bruk, noe som her regnes som biarbeid, men som jo ikke er et annet yrke og som dermed strengt tatt ikke er "yrkeskombinasjon" (men inntektskombinasjon).

6.2.1. Hvor mange og hvem har arbeid ved siden av bruket?

Landbruksbefolkningen ble stilt følgende spørsmål: «Har du inntektsgivende arbeid ved siden av ditt nåværende arbeid på bruket?». De som her svarte bekreftende ble spurt om de regner bruket eller arbeidet utenom som sitt hovedyrke. Når vi i tillegg vet hvem som ikke arbeider på bruket i det hele tatt, får vi fem grupper:

- 1) de som bare arbeider på bruket
- 2) de som har bruket som hovedyrke, men som har biyrke i tillegg
- 3) de som har hovedyrke utenom bruket, men som også arbeider på bruket
- 4) de som bare arbeider utenfor bruket
- 5) de som ikke er yrkesaktive

Som arbeid på bruket (gruppene 1, 2 og 3) regnes både regelmessig deltagelse i gårdsdriften³³ og indirekte deltakelse i form av ektefeller/samboeres *ekstraarbeid som følge av gårdsdriften* f.eks. matlaging, rengjøring, klesstell etc³⁴. Gruppe 5 omfatter "hjemmевærende" som gjør vanlig hus- og omsorgsarbeid utenom det som indirekte følger av gårdsdriften, samt pensjonister og trygdete m.m.. Tabell 6.4 viser hvordan landbruksbefolkningen samlet sett fordeler seg på de fem alternative yrkestilpasninger, både blant kvinner og menn, og innen ulike aldersgrupper. En mer detaljert fordeling finnes i Tabell 10.31 på side 126, og fordelingen i arbeidstid for de fem kategorier vises i Tabell 6.7 på side 75.

Tabell 6.4 Yrkestilpasning i landbruksbefolkningen etter kjønn og alder. Prosent.

Landbruksbefolkningen	Alle	Menn	Kvinner	<30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år
Arbeider bare på bruket	39	45	32	33	29	37	68
Bruket er hovedyrke, men har også annet yrke	14	16	12	19	16	15	7
Annet arbeid er hovedyrke, men arbeider også på bruket	35	37	33	36	42	39	14
Arbeider kun utenfor bruket*	7	2	14	9	9	7	1
Ikke yrkesaktiv	4	1	10	3	4	3	10
N=	2833	1635	1198	306	979	1047	500

*De som ikke arbeider på bruket er de som spørsmålene om arbeidsmiljø på bruket ikke passet for³⁵, dvs. de som verken arbeider regelmessig eller indirekte på bruket.

Av Tabell 6.4 går det fram at halvparten av landbruksbefolkningen kombiner gårdsarbeid med inntekt fra annet arbeid, mens bare to av fem arbeider utelukkende på bruket. De aller fleste som kombinerer gårdsdriften med annet yrke, har dette eksterne arbeidet som hovedyrke. Noe av arbeidsinnsatsen utenom bruket er arbeid på andre bruk (eventuelt med egne maskiner), skogbruk og lignende. Men dette gjelder bare hver tiende av dem som har arbeid utenfor bruket (Tabell 6.8). Dermed er det eksterne arbeidet hovedsakelig vanlig lønnsarbeid og annen virksomhet som ikke har noe med gårdsdrift å gjøre (Tabell 6.8). Hvert tiende medlem av landbruksbefolkningen er verken direkte eller indirekte beskjeftiget med gårdsdrift.

Tabell 6.4 viser videre at landbruksbefolkningens menn i større grad arbeider på bruket enn kvinnene. Hver fjerde kvinne deltar overhodet ikke i gårdsarbeidet, og til sammen knapt halvparten (47 prosent) har hovedyrke utenom bruket. Hver syvende av landbruksbefolkningens kvinner arbeider bare utenfor bruket, mens hver tredje arbeider utelukkende på bruket. Forskjellen mellom kjønnene skyldes selvfølgelig dels at tre av fire menn i utvalget er gårdbrukere, mens dette bare gjelder hver tiende kvinne. Fire av fem kvinner er gårdbrukers ektefelle/samboer, og står dermed friere i forhold til gårdsarbeidet enn gårdbruker som er ansvarlig for gårdsdriften.

Sett på bakgrunn av alder finner vi at andelen som har arbeid utenfor bruket er noenlunde stabil fram til 50-års alder. Hos eldre medlemmer av landbruksbefolkningen er derimot eksternt arbeid langt mindre vanlig. Blant de over 60 år arbeider hele to av tre utelukkende på bruket, og blant de som er over pensjonsalder (67 år) har bare knapt en av ti (8 prosent) arbeid utenfor bruket. Når andelen med arbeid utenfor bruket varierer med alder kan dette dels være uttrykk for et livsløpsfenomen (at man konsentrerer seg mer om bruket etterhvert som man blir eldre). Men eldre landbrukeres passivitet på de eksterne arbeidsmarkedene er nok også et uttrykk for generasjonsforskjeller og sosial endring; at det har blitt stadig mer vanlig å kombinere gårdsdrift og annet arbeid.

³³ Med regelmessig deltagelse menes at man deltar jevnlig over hele eller deler av året, *ekskusive* sesongarbeidere og deltidsavløser.

³⁴ Her vil det selvfølgelig være mange grensetilfeller mellom gruppe 1 og gruppe 5.

³⁵ Spørreskjemaet mangler spørsmål om intervjuobjektet arbeider på gården, men intervjuerne spurte likevel om dette.

6.2.2. Gårdbrukeres yrkeskombinasjon

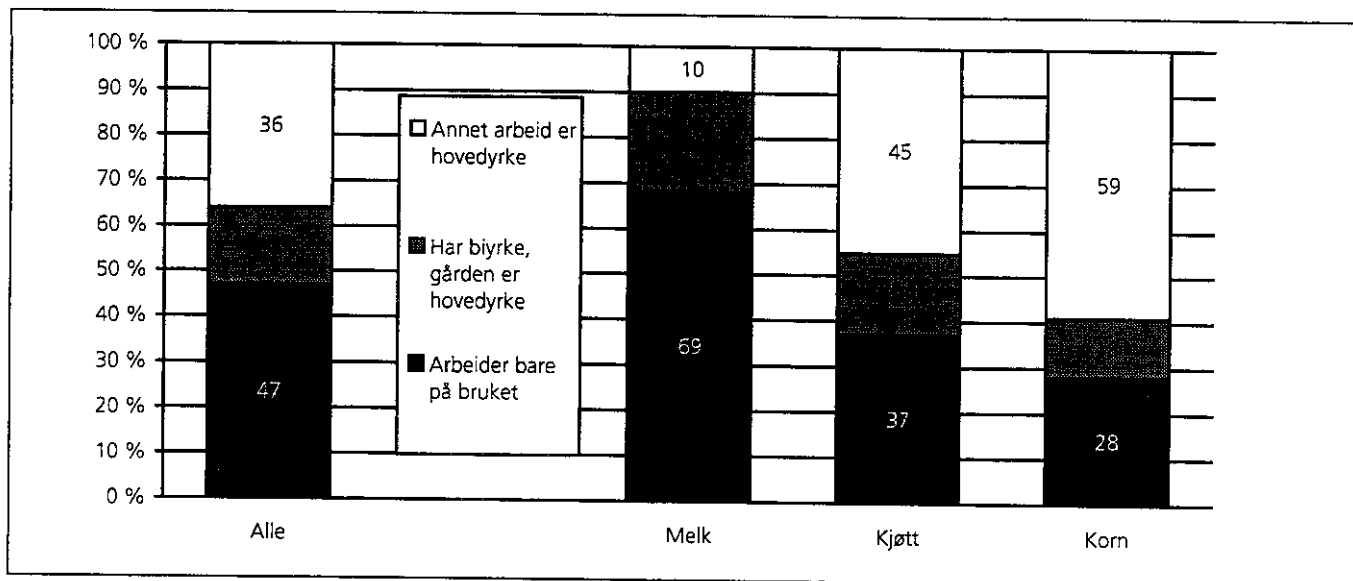
Vi skal nå se nærmere på yrkeskombinasjon blant gruppen av gårdbrukere. Gårdbrukere har det daglige ansvaret for gårdsdriften, og arbeider derfor per definisjon på gården. Av Tabell 6.5 går det likefullt fram at gårdbrukere i nesten samme grad har arbeid ved siden av bruket som andre medlemmer av landbruksbefolkningen. Bare snaut halvparten av gårdbrukerne er «heltidsbønder» i den forstand at de har gårdsdriften som eneste inntektsgivende arbeid, og knapt to av tre har gården som hovedyrke. Dette betyr at *drøyt hver tredje gårdbruker har annet arbeid enn gårdsdrift som hovedyrke*, og dermed *gårdsdriften som biyrke*. Dette sammenfaller med Landbrukets utredningskontors funn om at en av tre gårdbrukere ikke betrakter seg selv som "bonde" (Strøm m.fl.1996:10).

Tabell 6.5 Gårdbrukeres yrkestilpasning fordelt etter ulike bakgrunnsvariable. Prosent.

	Arbeider bare på bruket	Bruket er hovedyrke, men har også annet yrke	Annet arbeid er hovedyrke	N
Alle gårdbrukere	47	17	36	1392
Menn	46	17	37	1263
Kvinner	48	23	29	129
<30 år	37	31	32	64
30-44 år	35	20	45	475
45-59 år	43	17	40	571
60 + år	75	10	15	283
Grunnskolenivå (7-9 år)	57	15	29	395
Videreg. skole nivå I (10 år)	45	15	40	356
Vid. skole nivå II (11-12 år)	46	22	32	520
Univ./høyskole (13 år +)	19	13	69	118
Flatbygder på Østlandet	38	14	48	348
Dal- og fjellbygder på Østlandet	47	20	33	215
Vestlandet	41	19	40	384
Rogaland	61	14	25	131
Trøndelag	55	17	28	198
Nord-Norge	58	22	21	117
<i>Viktigste produksjon:</i>				
Meikeproduksjon	69	22	10	448
Husdyrhold	37	18	45	452
Kornproduksjon	28	13	59	278
Annen produksjon	35	9	55	156
<i>Fulldyrket jordbruksareal:</i>				
0 -49 dekar	35	14	51	562
50-149 dekar	51	21	28	604
150 dekar og mer	64	16	21	505

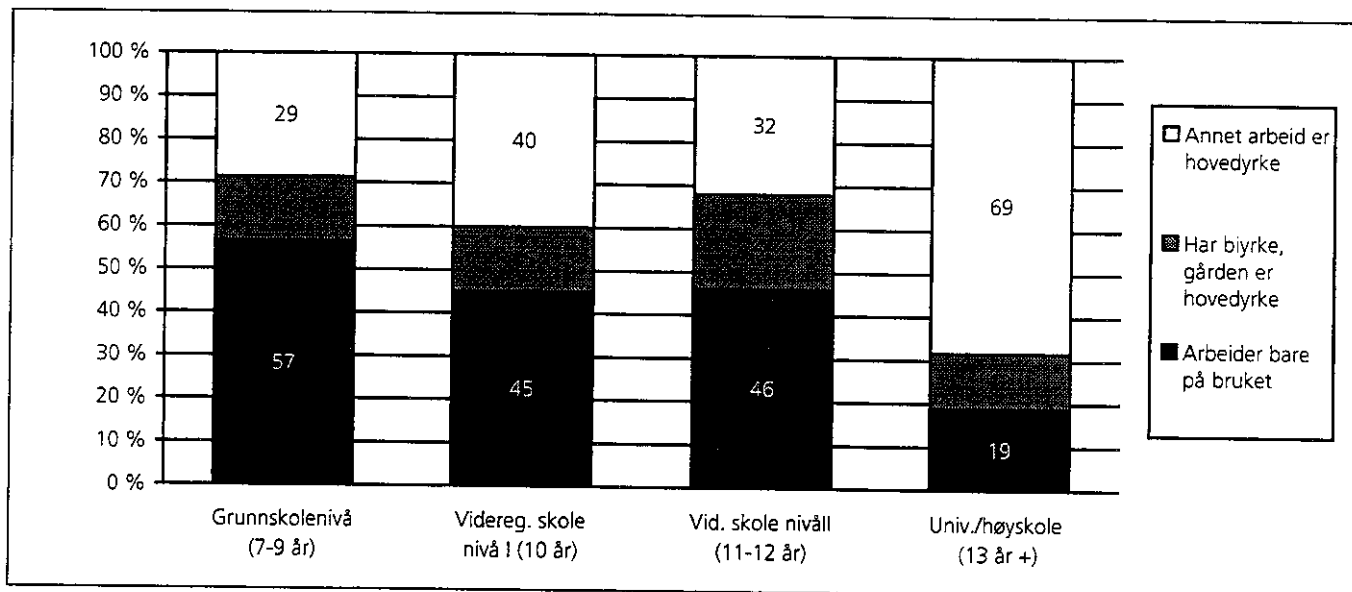
Mannlige og kvinnelige gårdbrukere har like ofte arbeid utenom bruket, men for menn er det eksterne arbeidet oftere *hovedyrke* enn hva det er blant kvinnene. Tabell 6.5 viser videre at sannsynligheten for at man har arbeid ved siden av bruket varierer med både alder, utdanning, region, produksjon og bruksstørrelse. Når det gjelder regionale forskjeller finner vi at gårdbrukere i Nord-Norge sjelden har annen hovedbeskjeftigelse enn bruket, mot nesten halvparten av gårdbrukerne på Østlandets flatbygder. De regionale forskjellene kan dels forklares ved variasjon i produksjonsformer, dels ved muligheten for annet arbeid, og dels ved systematiske ulikheter i utdanningsnivå. Vi skal nå se nærmere på disse variasjonsmønstrene.

Figur 6.2 Yrkeskombinasjon blant gårdbrukere fordelt etter hovedproduksjon. Prosent.

Innslaget av biarbeid varierer naturlig nok sterkt med hvilken produksjon gårdsdriften er konsentrert om. Melkeprodusenter er den gruppen som i størst grad konsentrerer seg om gårdsdriften (Figur 6.2). Drøyt to av tre (69 prosent) av disse driver kun med gårdsdrift, og bare en av ti har hovedyrke utenom bruket. Kornprodusenter (som i hovedsak holder til på Østlandet) kombinerer derimot svært ofte gårdsdriften med annet inntektsgivende arbeid. Bare 28 prosent av kornprodusentene driver utelukkende med gårdsdrift, og hele 59 prosent har sin hovedinntekt fra annet arbeid.

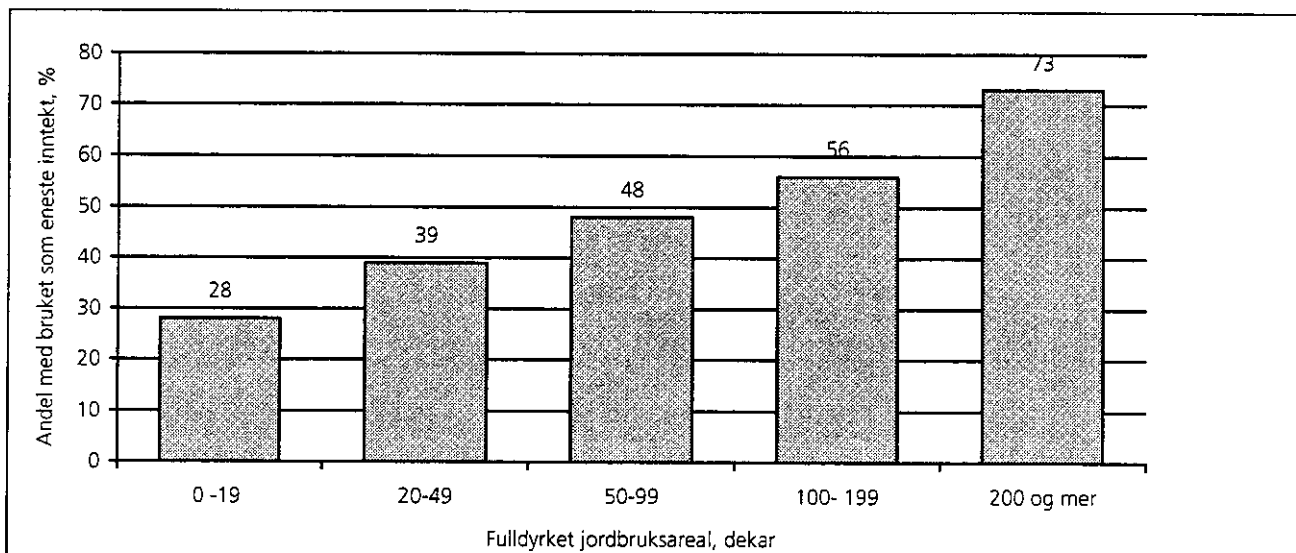
Figur 6.3 Yrkeskombinasjon blant gårdbrukere fordelt etter utdanning.

Sammenhengen mellom biarbeid og utdanningsnivå er markant. Gårdbrukere med høyere utdanning driver i en av fem tilfeller (19 prosent) utelukkende med gårdsdrift, mens dette er tre ganger mer vanlig (57 prosent) blant gårdbrukere med utdanning på grunnskolenivå. Og mens hele 69 prosent av de høyt utdannede gårdbrukerne har annet yrke som hovedyrke (og gårdsdriften som biarbeid), gjelder dette bare 29 prosent av de som ikke har utdanning ut over grunnskolen. At høyt utdannede sjelden konsentrerer seg om gårdsdriften må sees på bakgrunn av at vel ni av ti «gårdbrukere» med høyskole- eller universitetsutdanning har utdanning på andre områder enn jordbruksfag (Tabell 3.6).

Som kjent har yrkeskombinasjon tradisjonelt vært svært utbredt blant småbrukere. Mens småbrukeren var ute ble bruket drevet av kona og barna. Blant gårdbrukere med mindre enn 50 dekar fulldyrket jordbruksareal arbeider i dag bare en av tre utelukkende på bruket, og vel halvparten har eksternt hovedyrke (Tabell 6.5). Blant de som har et bruk på minst 150 dekar har en av fem annet hovedyrke, mens to av tre bare arbeider på bruket. Selv på bruk over 200 dekar (store bruk) har en av fire gårdbrukere arbeid i tillegg til bruket. Dette er riktignok ofte bruk som har korn som viktigste produksjon.

Figur 6.4 Andel gårdbrukere med bruket som eneste inntekt fordelt etter brukets størrelse

Figur 6.4 viser at sammenhengen mellom gårdens størrelse og sannsynligheten for at man har annet arbeid er sterk og helt jevn. Jo større fulldyrket jordbruksareal, desto mindre sannsynlig er det at man har biinntekt. Sammenhengen gjelder uansett produksjonsform eller gårdbrukers alder og utdanning.

Det er klare generasjonsforskjeller også blant gårdbrukere når det gjelder det å ha arbeid utenfor bruket. Som for hele landbruksbefolkningen skiller de eldste seg klart ut ved å ha lav deltakelse på det gårdseksterne arbeidsmarkedet (Tabell 6.5). Blant personer opptil 50-års alder har to av tre gårdbrukere eksternt arbeid, men over denne alder synker andelen sterkt. Bare en av fire gårdbrukere over 60 år har inntekt ved siden av bruket, og blant de over pensjonsalder gjelder dette en av ti (11 prosent). Generasjonsforskjellene må selvfølgelig sees i sammenheng med ulikheter i utdanningsnivå, og for universitetsutdannede er gården i de fleste tilfeller bare en bigeskjeft uansett alder. Fordi både sannsynligheten for å ha stor gård og eksternt arbeid minker med gårdbrukerens alder, blir alder en enda sterkere prediktor for om man har biarbeid dersom vi kontrollerer for gårdens størrelse (dvs. ser på sammenhengen mellom alder og eksternt arbeid blant gårdbrukere med like store gårder).

Vi har sett at sannsynligheten for at en gårdbruker har yrke utenom bruket først og fremst varierer med alder, utdanning, brukets størrelse og produksjonsform (melk/annet). Disse fire faktorene har betydning uavhengig av hverandre, og betydningene endres i liten grad under gjensidig kontroll (sammenhengen mellom det å ha biarbeid og hver av de fire variablene kontrollert for de tre andre) i en multivariat analyse.

6.3. Arbeidstid utenfor bruket og samlet arbeidstid

I dette avsnittet skal vi, på bakgrunn av landbruksbefolkningens egne vurderinger, beregne arbeidstiden utenom bruket, og dernest den totale arbeidstiden. Vi regner landbruksbefolkningens anslag over hvor mye de arbeider *utenfor* bruket som noe sikrere enn tilsvarende tidsbruksanslag for arbeid *på* bruket (jfr. kapittel 5.3). Dette fordi lønnsarbeid som regel blir betalt per time, og fordi fulltidsstillinger som regel er 37,5 timer per uke eller et annet fast timetall som er kjent for arbeidstakeren. Og selv om man i tidsbrukssammenheng neppe arbeider effektivt hele tiden (pauser m.m.), er det mindre kontroversielt å regne betalt arbeidstid som reell arbeidstid enn å regne hele landbrukerens arbeidsdag som arbeidstid. Uformelt omsorgsarbeid og husarbeid kommer selvfølgelig i tillegg (se side 88).

6.3.1. Arbeidstid utenfor bruket

Alle med arbeid utenom bruket ble spurt om sin arbeidstid i dette yrket. De som hadde jobben utenfor bruket som biyrke ble bedt om å oppgi (omtrent) hvor mange uker de hadde arbeidet siste år, og hvor mange timer per uke de vanligvis arbeidet disse ukene. De som sa at yrket utenom bruket er hovedyrke, og som vi dermed kan regne med at arbeider regelmessig gjennom året, oppga hvor mange timer per uke de vanligvis arbeider i dette yrket.

Tabell 6.6 viser gjennomsnittlig arbeidstid utenfor bruket blant de som har bruket som hovedyrke (men som har biyrke i tillegg), blant de som har hovedyrke utenom bruket men bruket som biyrke, og blant de som kun arbeider utenfor bruket.

Tabell 6.6 Gjennomsnittlig arbeidstid utenfor bruket etter grad av yrkeskombinasjon. Egenrapportert for perioden nov 1994-okt 1995.

	Bruket er hovedyrke, men har annet arbeid i tillegg			Bruket er biyrke	Arbeider kun utenom bruket
	Uker	Timer/uke	Timer x uker/48	Timer/uke	Timer/uke
Alle	31	21	13	35	31
Menn	28	24	14	39	36*
Kvinner	35	17	12	28	30
<30 år	28*	21*	14*	37	28
30-44 år	30	21	13	35	30
45-59 år	31	22	14	35	32
60 + år	33	22	15	33	**
Gårdbrukere	29	24	14	39	**
Ektefeller/samboere	33	16	11	29	30
Gårdsarbeidere m.m.	30*	21*	12*	37	31*

*20-100 intervjuobjekter (etter vektning).

**Under 20 intervjuobjekter.

Den delen av landbruksbefolkningen som har *biyrke* (ved siden av gården som er hovedyrke) arbeidet i gjennomsnitt 31 uker i dette yrket siste år (Tabell 6.6). Gjennomsnittlig arbeidstid for disse ukene var 21 timer. Fordelt på et fullt arbeidsår på 48 uker, blir gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid ($21 \times (31/48) =$) 13 timer. Både antall uker og antall timer i biyrket er sterkt varierende. Blant landbruksbefolkningen hadde en av ti arbeidet mindre enn fire uker, mens tre av fire hadde arbeidet i 40 uker eller mer. Nesten en av tre hadde arbeidet hver uke gjennom hele året (52 uker), med en gjennomsnittlig arbeidsuke på 18 timer. En av tre hadde jobbet mindre enn 10 timer i uka de ukene de jobbet, mens en av to hadde hatt 20-timers uke eller mer. En av ti arbeidet full tid, dvs. minst 37,5 timer i uka. Blant gårdbrukere er fordelingen noenlunde den samme.

Blant *gårdbrukere* med gården som hovedyrke og annet arbeid i tillegg, la biarbeidet beslag på 24 timer uka i 29 uker. Dette tilsvarer gjennomsnittlig 14 timer per uke fordelt på et helt år. Blant gårdbrukere med minst 37,5 timers arbeidsuke på bruket har en av ti (9%) hovedyrke utenom bruket. Landbruksbefolkningens kvinner arbeider færre timer i uka, men fordelt over flere uker, enn mennene. Alt i alt arbeider kvinner likevel mindre i sitt biyrke enn menn.

Den delen av landbruksbefolkningen som arbeider på bruket, men som har *hovedyrke utenom*, oppgir at de i gjennomsnitt arbeider 35 timer i dette yrket. Men det er stor forskjell mellom kjønnene og dermed mellom gårdbrukere og ektefeller. Menn/gårdbrukere arbeider i gjennomsnitt 39 timer, mens kvinner kun arbeider 28 timer, og har dermed ofte deltidsarbeid. Melkeprodusenter med hovedyrke utenom bruket (som gjelder 10 prosent av disse, jf. Figur 6.2) har litt kortere arbeidstid enn andre (Tabell 10.32, side 127). Ellers er det lite å finne av systematiske forskjeller sett på bakgrunn av alder eller andre bakgrunnsvariable når det gjelder den tiden landbruksbefolkningen bruker på biarbeid (Tabell 10.32).

6.3.2. Samlet arbeidstid på og utenfor bruket

Vi skal nå anslagsvis beregne hvor mye landbruksbefolkningen arbeider per uke når vi summerer arbeidet på bruket og arbeidet utenom. Tabell 6.7 viser gjennomsnittlig selvoppgitt ukentlig arbeidstid på og utenfor bruket for hele landbruksbefolkningen, og for undergrupper av denne. Det er verdt å minne om at tallene av flere grunner er beheftet med usikkerhet, men de skumme gi relativt pålitelig informasjon om *variasjonsmønstre* (mellom grupper).

I gjennomsnitt kan vi beregne landbruksbefolkningens selvoppgitte ukentlige arbeidstid til totalt omlag 43 timer i uka, hvorav 1/3 av tiden går med til arbeid utenfor bruket. Gårdbrukere arbeider til sammen 54 timer i gjennomsnitt, hvorav 37 timer på bruket pluss 16 timer utenfor. Landbruksbefolkningens kvinner arbeider bare til sammen 30 timer i uka, men blant disse arbeider hver tiende overhodet ikke³⁶ (noe alle menn gjør). Vel halvparten av kvinners arbeidstid tilbringes på bruket, mot to av tre timer for menn. I tråd med tidligere funn om generasjonsforskjeller (Tabell 6.4) finner vi at andelen av arbeidsinnsatsen som tilfaller gården er relativt høy blant de eldste. Det samme gjelder variasjon på bakgrunn av produksjon/region og gårdens størrelse. Melkeprodusenter legger fire av fem arbeidstimer til bruket, og disse arbeider også til sammen mest av de fire produksjonskategorier vi ser på.

De som kombinerer gårdsarbeid med annet arbeid jobber til sammen hele 52 timer i uka, mens de som kun arbeider på bruket arbeider 39 timer. De som arbeider utenfor gården og som ikke deltar i gårdsarbeidet (på ektefellens eller samboerens gårdsbruk, hvorav 86 prosent er kvinner) arbeider i gjennomsnitt 31 timer per uke. Videre legger personer med eksternt byrke eller eksternt hovedyrke i tillegg til arbeid på bruket, henholdsvis tre fjerdedeler og en tredjedel av sin arbeidstid til bruket.

Tabell 6.7 Gjennomsnittlig selvoppgitt ukentlig arbeidstid på og utenfor bruket for hele landbruksbefolkningen, og for undergrupper av denne. Inkludert ikke-yrkesaktive (4 prosent). Timer og prosent.

	På bruket	Utenfor bruket	Sum	Andel på bruket	N
Alle	27	16	43	63 %	2617
Menn	35	17	52	67 %	1505
Kvinner	16	14	30	53 %	1112
<30 år	22	18	39	56 %	273
30-44 år	26	20	46	57 %	908
45-59 år	29	17	46	63 %	968
60 + år	27	6	32	84 %	476
Gifte eller samboende	26	17	42	62 %	2185
Enslige	32	14	46	70 %	415
Gårdbrukere	37	16	54	69 %	1291
Ektefeller/samboere	15	16	31	48 %	989
Gårdsarbeidere m.m.	20	17	37	54 %	337
Utdanning på grunnskolenivå (7-9 år)	28	12	40	70 %	644
Videregående skole nivå I (10 år)	25	15	40	63 %	770
Videregående skole nivå II (11-12 år)	32	17	49	65 %	804
Universitet/høyskole (13 år +)	18	27	45	40 %	267
Arbeider ikke	0	0	0	--	121
Arbeider bare på bruket	39	0	39	100 %	1064
Bruket er hovedyrke, men har annet	39	13	52	75 %	318
Annet arbeid er hovedyrke, men arbeider og på bruket	17	35	52	33 %	927
Arbeider bare utenfor bruket	0	31	31	0 %	187
Flatbygder på Østlandet	20	19	39	51 %	664
Dal- og fjellbygder på Østlandet	29	15	43	67 %	401
Vestlandet	29	17	46	63 %	676
Rogaland	29	13	42	69 %	270
Trøndelag	28	14	42	67 %	383
Nord-Norge	31	13	45	69 %	224
Viktigste produksjon:					
Melkeproduksjon	37	9	46	80%	910
Husdyrhold	26	19	45	58 %	803
Kornproduksjon	14	23	36	39 %	508
Annen produksjon	18	20	38	47 %	281
Fulldyrket jordbruksareal:					
Under 50 dekar	21	20	41	51 %	1010
50-149 dekar	30	14	44	68 %	1153
150 dekar og mer	32	12	44	73 %	455

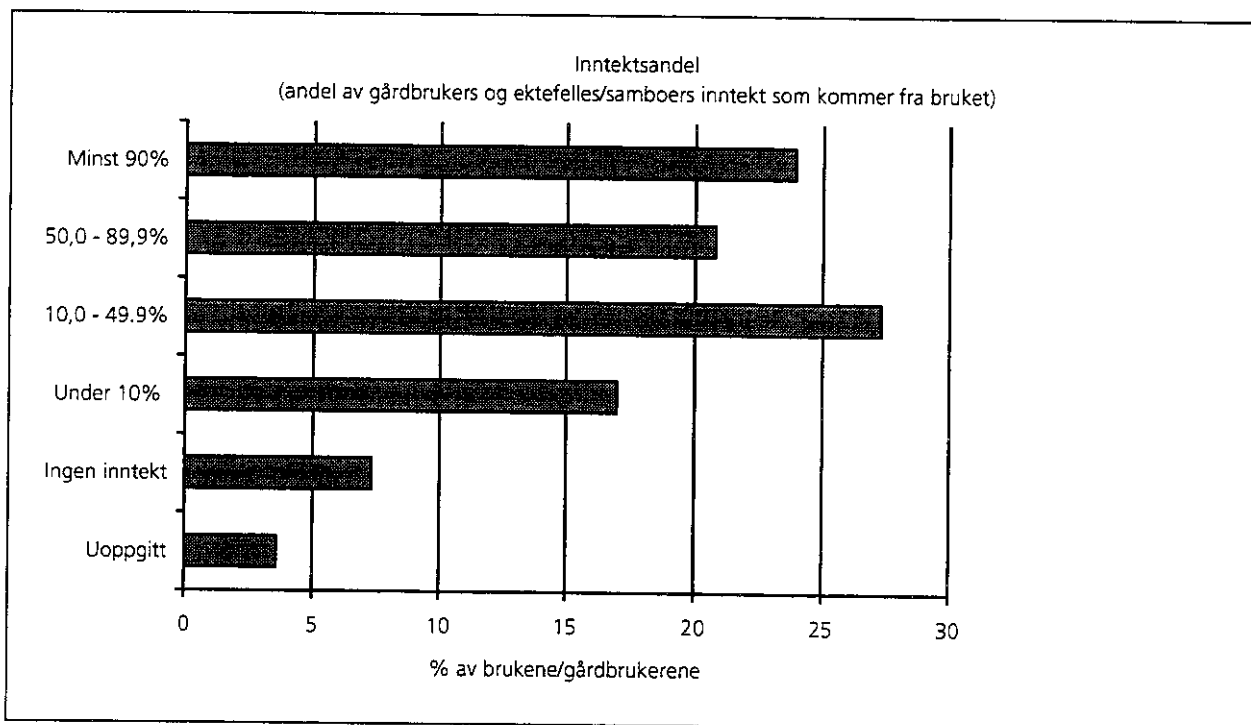
*Færre enn 100 intervjuobjekter (etter vektning). **Færre enn 20 intervjuobjekter (etter vektning).

³⁶ Hjemmeværende eller ikke-yrkesaktiv.

6.3.3. Andel av samlet inntekt som kommer fra bruket

De tallene vi har sett på hittil (Tabell 6.5) kan gi inntrykk av at bare knapt halvparten av gårdbrukerne er «heltidsbønder». Men mange med inntekt utenom bruket har slik inntekt i tillegg til en «fulltidsstilling» på eget bruk. Binntekten er dessuten i mange tilfeller fra gårdsarbeid på andre bruk. For å komme nærmere inn på problematikken omkring yrkes- og inntektskombinasjon ble landbruksbefolkningen spurt om hvor stor andel av inntekten som kommer fra bruket³⁷. Nedenfor presenteres svarfordelingen og de ulike svaralternativene på spørsmålet som var formulert slik: *Hvor stor del av din og din ektefelles/samboers samlede nettoinntekt kommer fra bruket?*

Figur 6.5 Andelen av gårdbrukerens inntekt som kommer fra bruket.

Bare knapt en av fire (24 prosent) mener at 90 prosent eller mer av de samlede inntekter kommer fra bruket. Til sammen mente noe under halvparten (45 prosent) at minst halvparten av den samlede inntekten kommer fra bruket, mens så mange som en av fire sa under 10 prosent. Inntektsforhold skal behandles nærmere i en kommende delrapport.

6.4. Landbruksbefolkningens yrker

Som i befolkningen sett under ett er det i landbruksbefolkningen store kjønnsforskjeller og markerte generasjonsforskjeller i yrkesvalg. Gjennom de siste 20 - 30 år har det som kjent skjedd store endringer i kvinners deltakelse på arbeidsmarkedet. Fra tidlig på 1970-tallet og utover på 1980-talet var det en sterk vekst i offentlig sektor, og særlig innen helse- og omsorgssektoren. Dette ga et gunstig arbeidsmarked for kvinnene på landsbygda, der slike arbeidsplasser tidligere hadde vært mangelvare (Skrede og Tornes 1986). Det er ingen grunn til å tro at landbruksbefolkningen skiller seg fra befolkningen ellers når det gjelder kjønnssegregering verken i arbeidsmarkedet (at kvinner velger omsorgsykker i offentlig sektor), eller ved familierelaterte arbeidsoppgaver. Da gårdsarbeid er svært tungt, kan vi vente å finne en tradisjonell-funksjonell arbeidsdeling der mennene tar seg av tungarbeidet på gården, mens kvinnene må fylle de nødvendige (helse/omsorgs-, undervisnings- og servicefunksjoner både på gården og i lokalsamfunnet/kommunen. Vi har jo allerede sett en indikasjon på dette da landbrukskvinnene oftere har høyere utdanning enn sine menn (Figur 3.8, side 38).

Den delen av landbruksbefolkningen som oppga å ha inntektsgivende arbeid ved siden av bruket ble spurt om hvilke yrker det var snakk om. Personer som eventuelt hadde flere slike yrker ble bedt om å oppgi det yrket de hadde «brukt lengst tid på de siste 12 månedene». Yrkesklassifiseringen er basert på Norsk standard for yrkesklassifisering (NYK).

³⁷ I en tilleggsinstruks til intervjuerne som ble sendt ut etter at datainnsamlingen hadde startet ble det presisert at spørsmålet gjelder *hver enkelt IOs inntekt*.

6.4.1. Stor yrkesspredning

Tabell 10.33 på side 128 gir et innblikk i spredningen i yrkesvalg og viser hvilke enkeltyrker som er mest utbredt blant landbruksbefolkningen. Omlag 3 prosent av landbruksbefolkningen er lærere, og dette er det vanligste enkeltyrke blant de mange ulike eksterne yrkene gårdbrukere og deres ektefeller har. Arbeid innen helsevesenet, varehandelen og bygningsbransjen er også utbredt. Visse yrker innehas utelukkende av personer med gårdsdriften som attåttnæring, eller som ikke deltar i gårdsarbeidet (på bruket som drives av ektefellen). Eksempler her er bedriftsledelse og sykepleie. Blant personer som derimot har gårdsdrift som hovedyrke er skogsarbeid (utenfor eget bruk) og anleggsmaskinkjøring typiske bijobber. Blant gårdbrukerne er bygningsarbeidervirksomhet vanligste inntektskilde utenom gården, tett fulgt av bedriftsadministrasjon og deretter lærer.

6.4.2. Andel innen ulike yrkesgrupper/områder

For å forenkle fremstillingen og forbedre analysemulighetene har vi slått sammen flere lignende yrker til yrkesgrupper. Vi har laget to inndelinger; en med 8 yrkesgrupper, og en grovere med bare 3 kategorier. I begge tilfeller har vi tatt hensyn til at yrkene skal være beslektet, og at de skal være relevante i forhold til landbruksbefolkningen. Den «detaljerte» 8-delte grupperingen vises i Tabell 6.8, der rekkefølgen er basert på NYK-nummereringen (og ikke yrkesgruppenes relative størrelse). Se også Tabell 10.34 og Tabell 10.35 på side 129.

Tabell 6.8 Andel innen ulike yrkesgrupper. Landbruksbefolkningen, herunder gårdbrukere, og hele befolkningen, herunder bosatte i distriktene (utenom gårdbrukere). Yrkesaktive. Prosent.

Yrkesgruppe(r) og NYK-koder	Landbruks- befolk- ningen	Gård- brukere	Ektefeller og sam- boere	Befolk- ningen	Rural befolkning*
1 Hjelpe- og sykepleie m.m. (041-049)	9	1	19	6	7
2 Undervisning (060-069)	8	5	12	8	7
3 Andre teknisk-humanistiske yrker, høyere funksjonærer i offentlig og privat virksomhet (001-039, 051-059, 079-152)	16	20	15	25	21
4 Kontor- og butikkarbeid (201-339)	14	9	20	20	12
5 Jordbruksrelatert virksomhet (401-442)	11	13	3	5	7
6 Tradisjonelle kombinasjonsyrker (Vare-/lastebilsjåfør, mekaniker, motorreparatør, bygg og anlegg) (644, 751, 753, 774, 874)	12	19	3	6	10
7 Øvrige yrker innen industri, håndverk og oljeutvinning (501, 530, 702-741, 752, 754-773, 776-871, 875-891)	12	19	4	12	15
8 Service- og trafikkyrker (600-643, 645-699, 901-999)	18	14	25	17	24
N	1603	742	644	2381	382

*Bosatt i spredtbygd strøk, men arbeider ikke som gårdbruker (NYK 401).

Blant den drøye halvdel av landbruksbefolkningen som har arbeid utenom bruket finner vi at knapt en av ti arbeider som hjelpe- og sykepleier eller lignende. Like mange arbeider innen undervisningssektoren (hvorav så godt som samtlige er lærere). En av seks tilhører gruppen av andre teknisk-humanistiske yrker, herunder høyere funksjonærer i offentlig og privat virksomhet. Nesten like mange driver med kontor og butikkarbeid. Vel en av ti har jordbruksrelatert arbeid, og like mange arbeider innenfor gruppen som har det vi kan kalle tradisjonelle kombinasjonsyrker, dvs vare-/lastebilsjåfør, mekaniker, motorreparatør, bygg- og anleggsarbeid. Drøyt en av ti har valgt andre yrker innen industri, håndverk og oljeutvinning. Resten, og i denne inndelingen den største gruppen som rommer vel en av seks, arbeider innen det vi har valgt å kalle service- og trafikkyrker (rengjøring, posttjenester, vaktmester, husmorvikar m.m.).

Gårdbrukerne har en helt annen yrkesfordeling enn ektefeller og samboere. Mens hver femte ektefelle/samboer har arbeid innen hjelpe- og sykepleie, gjelder dette nesten ingen av gårdbrukerne. Gårdbrukere gjør dessuten sjelden kontor- og butikkarbeid, mens tradisjonelle kombinasjonsyrker og industri derimot hver "legger beslag på" hver femte gårdbruker med arbeid utenfor bruket. Foruten normer/kjønnsroller/fysiske forutsetninger må mønstret sees i sammenheng med at enquete yrker er vanskelig å kombinere med ekstensiv gårdsdrift.

Foruten en høyere andel innen jordbruksrelatert virksomhet og tradisjonelle kombinasjonsyrker, og en tilsvarende lavere andel innen teknisk-humanistiske yrker utenom undervisning, samt litt færre innen handel og kontor, har landbruksbefolkningen en yrkesfordeling som ikke er ulik den som gjelder for befolkningen ellers.

6.4.3. Nærmere om kjønns- og aldersforskjeller i yrkesvalg

Vi skal nå se på yrkesfordelingen i landbruksbefolkningen etter en grovere klassifisering. Tabell 6.9 viser at landbruksbefolkningen fordeler seg omtrent likelig på følgende yrkesområder: 1) Humanistiske og tekniske yrker, inkludert undervisning og sykepleie, 2) butikk, kontor, service/rengjøring, trafikkyrker utenom vare-/lastebilsjåfør og 3) primærnæringer, varetransport, bygg, anlegg og industri). Tabellen inkluderer også de som ikke har arbeid utenom bruket, mens Tabell 10.35, side 129 viser fordelingen blant bare blant de som har gårdseksternt arbeid.

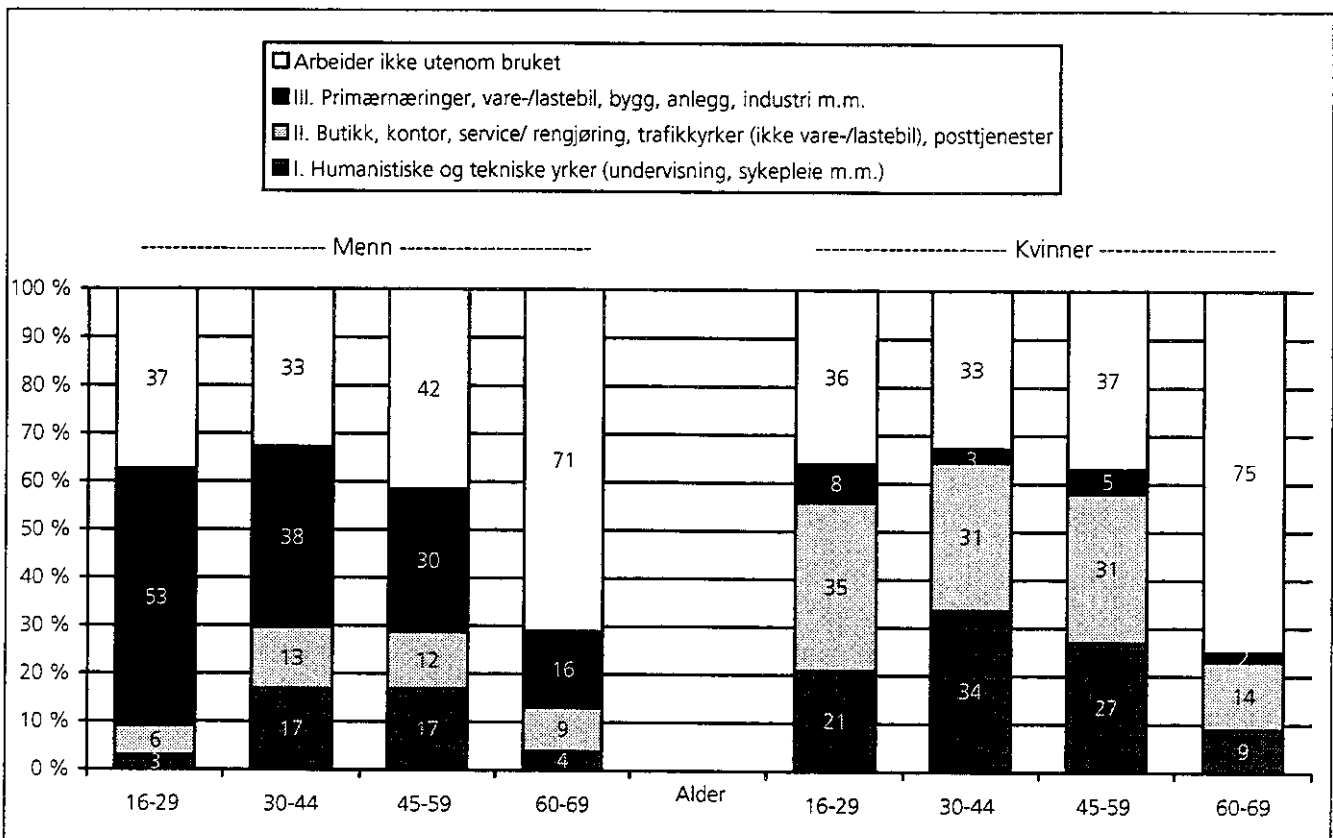
Tabell 6.9 Andel i ulike yrkeskategorier innen landbruksbefolkningen etter kjønn og alder. Prosent.

	Alle	Menn	Kvinner	<30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år
0 Har ikke arb. utenom bruket	44	46	41	37	33	40	79
I Humanistiske og tekniske yrker (undervisning, sykepleie m.m.)	18	12	26	10	25	21	5
II Butikk, kontor, service/rengjøring, trafikkyrker (ikke vare-/lastebil), posttjenester	18	10	29	17	21	20	9
III Primærnæringer, vare-/lastebil, bygg, anlegg, industri m.m.	20	32	4	37	22	19	8
	2855	1648	1208	312	984	1056	501

Kjønnssegregeringen kommer klart fram gjennom den grove yrkesinndelingen i Tabell 6.9. Knappt en av tyve kvinner arbeider innen primærnæringer, varetransport, bygg, anlegg og industri, mot hele en av tre menn. Når vi ser yrkesgrupperingen fordelt etter alder, finner vi at de yngste for en stor del har arbeid innen "mannsyrkene" primærnæringer, vare-/lastebil, bygg, anlegg og industri. Aldersfordelingen avhenger av kjønn, og dette samspillet vises i Figur 6.6.

Blant de unge er det nesten bare menn (og nesten alle menn) som arbeider innen primærnæringer, vare-/lastebil, bygg, anlegg, industri m.m. Andelen innen denne fysiske belastede yrkesgruppen synker med alder, men blant de med gårdseksternt arbeid har majoriteten slikt tungt arbeid også blant de eldste. Blant landbrukets kvinner er fordelingen på de tre yrkeskategoriene mindre aldersavhengig. Humanistiske og tekniske yrker (undervisning, sykepleie m.m.) er imidlertid som hos mennene mest vanlig blant middelaldrende.

Figur 6.6 Andel innen ulike yrkesgrupper blant kvinner og menn og i ulike aldersgrupper innen landbruksbefolkningen.

Yrkesfordelingen er naturlig nok sterkt betinget av utdanningsnivå. Mens halvparten av de uten utdanning ut over grunnskole har arbeid innen primærnæringer, vare-/lastebil, bygg, anlegg og industri, gjelder dette bare 2 prosent av de med høyere utdanning (Tabell 10.36, side 130). Og mens bare en av ti med kun grunnskole har valgt humanistiske og tekniske yrker, gjelder dette nesten ni av ti av de høyt utdannede. Yrkesfordelingen er også klart betinget av hvor mye man arbeider på bruket. De som har bruket som hovedyrke arbeider oftest med primærnæringer, vare-/lastebil, bygg, anlegg og industri (43 prosent), mot bare en av ti blant de som kun arbeider utenfor bruket. Det er dessuten visse geografiske forskjeller i yrkesvalg (i likhet med befolkningen som helhet). Landbruksbefolkningen på Østlandets dal- og fjellbygder har relativt ofte arbeid innen primærnæringer, vare-/lastebil, bygg, anlegg og industri, mens det i Trøndelag er relativt vanlig å ha humanistiske og tekniske yrker.

6.5. Eksternt hovedyrke; ønsket tilpasning eller økonomisk nødvendighet?

Et viktig spørsmål er om landbruksbefolkningens omfattende praksis med yrkeskombinasjon er et resultat av interesser og av ønske om variasjon, eller om bigeskjeften er en økonomisk nødvendighet eller kanskje et resultat av begrensninger i muligheten til å velge ideell (reduisert) arbeidstid. En relativt beskjeden og stadig synkende inntekt fra jordbruket peker i retning av at lønnsinnslaget for mange er helt nødvendig. Det er nok ofte lettere å ta en ekstrajobb enn det er å opprettholde eller øke gårdens økonomiske avkastning. Biarbeidet vil da kunne erstatte «manglende» eller fallende inntekter fra gårdsdriften. Vi skal imidlertid huske at det ikke er gitt hva som kom først av gården eller arbeidet utenfor. For manges vedkommende kan det være slik at de i utgangspunktet hadde et yrke, og i ettertid har overtatt en gård, eller har måttet delta i gårdsarbeid (f.eks. på ektefellens gård). Vi må regne med at landbruksbefolkningens kvinnelige medlemmer i større grad identifiserer seg med yrket utenfor gården enn mennene, og mange har nok giftet seg med en gårdbruker mens de har beholdt sitt gamle "eksterne" yrke.

For å belyse spørsmålet om arbeidet ved siden av gården er en økonomisk nødvendighet ble de som har *hovedyrke utenfor bruket* (gjelder 42 prosent av landbruksbefolkningen, og 36 prosent av gårdbrukerne) spurt om hvilket «blandingsforhold» mellom gårdsarbeid og annet lønnsarbeid de egentlig ønsker. Spørsmålet var formulert slik: *Dersom du kunne velge fritt uten å ta økonomiske hensyn, ville du da foretrekke å arbeide med gårdsdrift på heltid, ville du foretrekke å ha heltids- eller deltidsarbeid ved siden av eller ville du slutte med gårdsdrift?* Svaralternativer og svarfordeling blant landbruksbefolkningen, herunder kvinner, menn, ulike generasjoner og gårdbrukere vises i Tabell 6.10.

Tabell 6.10 Sysseleingspreferanser uten hensyn til økonomi blant de som har hovedyrke utenom bruket. Prosent.

Ønsker:	Alle	Menn	Kvinner	<30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år	Gårdbrukere
Gårdsdrift heltid (ikke annet arbeid)	35	51	18	42	37	32	35	50
Deltidsyrke ved siden av bruket	35	24	47	30	36	33	47	26
Heltidsyrke ved siden av bruket	14	15	12	16	12	15	12	14
Heltidsyrke uten gårdsdrift	16	10	23	12	15	20	6	9
	1090	582	507	124	456	441	68	465

Svarfordelingen i Tabell 6.10 viser at det å ha hovedyrke utenom bruket for mange ikke er i tråd med deres egentlige preferanser. Flertallet av landbruksbefolkningen er klart misfornøyd med dagens situasjon og ville i større grad konsentrere seg om gården hvis de kunne "velge fritt uten å ta økonomiske hensyn", og vel en av tre ville droppet det eksterne hovedyrket helt til fordel for gårdsdrift på heltid. Bare knapt en av tre foretrekker å ha hovedyrke utenom bruket, slik de har i dag (det kan riktignok tenkes at noen ektefeller/samboere har deltidsyrke utenom som de anser som hovedyrke), og blant disse vil halvparten ikke arbeide på gård i det hele tatt (16 prosent).

Kvinner og menn har som man kunne vente noe forskjellige preferanser når det gjelder forholdet mellom gårdsarbeid og annet inntektsgivende arbeid. Mens halvparten av mennene som i dag har hovedarbeid utenfor bruket helst ville konsentrert seg fullt og helt om gårdsdriften, gjelder dette bare hver femte kvinne. Og mens hver fjerde landbrukskvinne ønsker heltidsyrke uten gårdsdrift, er det bare en av ti menn som ønsker det samme (dvs ingen gårdsdrift). Her skal vi huske at de fleste av mennene er gårdbrukere³⁸, mens mange av kvinnene overhodet ikke arbeider på gården³⁹. Mennene er dermed i større grad enn kvinnene yrkesmessig sett dobbeltarbeidende, samtidig som det vel er naturlig at de som har ansvaret for gårdsdriften i større grad ønsker å konsentrere seg om gårdsdriften enn de som ikke har det.

³⁸ Blant den delen av landbruksbefolkningen som har hovedyrke utenfor bruket (som vi her ser på) er 74% av mennene og 7% av kvinnene gårdbrukere.

³⁹ 30% av landbrukskvinner med hovedyrke utenfor gården arbeider ikke på gården i det hele tatt.

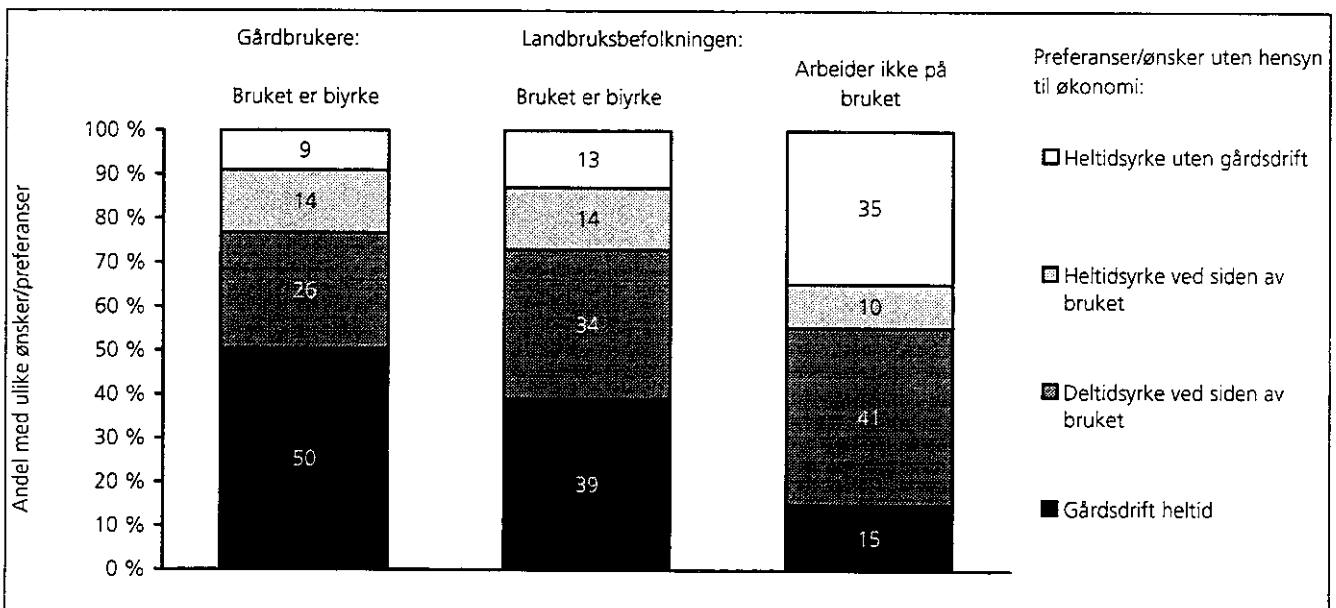
Blant gårdbrukere (med hovedinntekt utenom bruket, og vi antar at dette er et heltidsyrke) ville hele tre av fire helst konsentrert seg mer om gården enn hva de gjør i dag. De fleste av disse (halvparten av alle gårdbrukere med eksternt hovedyrke) ønsker helst å kutte ut det eksterne arbeidet helt, mens en av fire vil drive gården på hel tid og heller ha det andre yrket på deltid. En av syv ser ut til å være tilfreds med den yrkeskombinasjonen de har i dag, mens en av ti derimot egentlig ønsker å slutte med gårdsdriften til fordel for det andre yrket.

Det er ingen klare alders/generasjonsforskjeller når det gjelder preferanser for biarbeid. Andelen som ønsker å slutte helt med gårdsarbeid til fordel for annet lønnsarbeid stiger riktignok med alder inntil den eldste aldersgruppen der tvert i mot svært få (6 prosent) ønsker dette. Som man kunne vente er det relativt få (23 prosent) av de med høyere utdanning som ønsker å drive gården på hel tid (Tabell 10.37, side 131). Men til gjengjeld foretrekker uforholdsmessig mange av disse høyt utdannede (44 prosent) deltidsarbeid, dvs. å redusere sin yrkesaktivitet utenfor bruket. De som har 3-årig videregående er mest innstilt på gårdsdrift, men blant disse er det da også svært mange som har utdanning innen jordbruksfag (40 prosent, jf. Tabell 3.6, side 42).

De som har eksternt hovedyrke innen primærnæringer, vare-/lastebil-, bygg- og anleggsbransjen eller i industrien er mer lystne på å slutte helt med dette eksterne yrket enn de som har andre yrker, og som heller bare vil kutte dette noe ned til fordel for gården. Når det gjelder regionale forskjeller finner vi den største andelen som ønsker å forlate gårdsdriften helt til fordel for et annet heltidsyrke i Nord-Norge, mens Rogaland har den største andelen som tvertimot ønsker å kutte ut jobben til fordel for heltids gårdsdrift (Tabell 10.37, side 131).

Det er som nevnt ikke gitt at de som er "misfornøyd" bare "tvinges" av økonomiske årsaker. Det kan tenkes at muligheten til å velge/tilpasse/regulere (begrense) arbeidstiden i det eksterne hovedyrke er begrenset, og at man av den grunn ikke kan "velge fritt". På spørsmål om muligheten til å velge den arbeidstiden som passer i eksternt yrke sier en av fire gårdbrukere og en av fem innen hele landbruksbefolkningen at de ville redusere arbeidstiden i sitt nåværende hovedyrke dersom lønnen sank i tilsvarende grad. Ufleksible arbeidstidsordninger er dermed en relativt beskjeden forklaring på at misnøyen.

Figur 6.7 Preferanser og realiteter ved yrkeskombinasjon i landbruksbefolkningen.

Vi skal nå se på preferansene hos de som *ikke* arbeider på bruket, og sette disse opp mot andre. Som vi husker er det enkelte innen landbruksbefolkningen som bare arbeider utenom bruket, hvorav nesten alle er kvinner. Selv blant de som per i dag ikke deltar i gårdsarbeidet - hvorav nesten alle er kvinner - ønsker to av tre å delta i gårdsarbeidet på bekostning av sitt nåværende yrke (Figur 6.7). Av disse er det et flertall som vil ha deltidsyrke ved siden av, men det er også en del som ønsker å arbeide hel tid på bruket. Ektefellenes yrkesaktivitet utenom bruket ser dermed i like stor grad ut til å være økonomisk nødvendig som blant gårdbrukerne.

Vi har ikke spurt om preferansene for de (14 prosentene) av landbruksbefolkningen som har bruket som hovedyrke, og en attåt næring ved siden av. Strøm m.fl. (1996) fant imidlertid at blant alle gårdbrukere (uansett yrkeskombinasjon) var det bare en av tyve som ville sluttet helt med gårdsdriften forutsatt at det fantes annet arbeid på stedet (Strøm m.fl. 1996:160).

7. Helse, omsorg og bruk av offentlige tjenester og ytelser

Mange vil regne helse som den viktigste levekårskomponenten, så lenge grunnleggende behov for mat osv. er dekket. Er helsa dårlig vil dette kunne prege ens liv sterkt, og helsemessige skavanker kan i liten grad veies opp av andre levekårsressurser. Helse, uformell omsorg i hjemmene og bruk av offentlige tjenester og ytelser i og utenfor hjemmet er levekårsområder som bør sees i sammenheng, og som derfor behandles samlet i dette kapittel. Med offentlige tjenester og ytelser tenker vi først og fremst på kommunale tjenester som hjemmehjelp, hjemmesykepleie, støttekontakt osv., samt trygd. Den enkeltes bruk av kommunale hjemmetjenester bestemmes gjennom et samspill mellom helsetilstand (behov), familieressurser og kommunenes tilbud av hjemme- og hjelpetjenester.

Både landbruksundersøkelsen og den generelle levekårsundersøkelsen inneholder en rekke identiske spørsmål om intervjuobjektens helsetilstand, samt om privat hjemmeomsorg, husarbeid, og bruk av kommunale hjemmetjenester og andre offentlige ytelser relatert til helse og alder. Da helse som kjent er en *sterkt aldersavhengig* levekårskomponent er det avgjørende å kontrollere for alder når vi sammenligninger med befolkningen ellers. Dessuten må vi kontrollere for kjønn. Dette dels fordi landbruksbefolkningens kvinneandel synker i de øvre aldersgrupper (Figur 3.5, side 35), mens det motsatte som kjent er tilfelle i befolkningen ellers⁴⁰. At en langt høyere andel av landbruksbefolkningen er yrkesaktive enn i befolkningen ellers vil kunne medføre og forklare forskjeller i helsetilstand, men vi vil ikke foreta kontroll for denne eller andre relevante forskjeller gruppene imellom.

7.1. Landbruksbefolkningens helsetilstand

Når det gjelder landbrukeres helse er det forhold som taler både for og i mot at denne er god. Frisk luft og et visst minimum av fysisk aktivitet er viktig for helsa. Samtidig *fordrer* gårdsarbeid en relativt god helse, slik at en viss seleksjon vil gjøre seg gjeldende i hvert fall for gårdbrukernes del. Så godt som alle medlemmer av landbruksbefolkningen er sysselsatte, enten på bruket eller utenfor (Tabell 6.4). Men som vi har sett er landbruksarbeid samtidig sterkt fysisk belastende (kapittel 5), noe som vil kunne gi negative utslag for helsa (jf. Bolsø m.fl. 1990). Dessuten er det på landet vanlig å bli boende lenger "hjemme" før man flytter på institusjon (Løwe 1997).

Spørsmålene om helse omhandler både fysisk og psykisk helsetilstand, og spenner fra det generelle til det mer spesifikke. Vi vil konsentrere fremstillingen om de mer generelle spørsmålene, og i mindre grad gå inn på diagnoser. Innledningsvis er det verdt å minne om at alle opplysninger om helsetilstand bygger på intervjuobjektens *egne utsagn og vurderinger*, og at vurderingsgrenser og "rapporteringstilbøyelighet" kan variere fra person til person, og ikke minst mellom grupper (f.eks. mellom unge og eldre, menn og kvinner eller mellom landbruksbefolkningen og andre). Dessuten kan visse helseplager for mange være et svært så privat og ømtålig tema, noe som i en intervjustuasjon kan bidra til underrapportering.

7.1.1. Andel med kroniske helseplager i landbruksbefolkningen

På spørsmål om man har "sykdom eller lidelse av mer varig natur, noen virkning av skade eller noen funksjonshemming" svarte to av fem (42 prosent) av landbruksbefolkningen bekreftende (Tabell 10.38, side 131). Det ble her presisert at også bagatellmessige plager skulle medregnes. Intervjuobjektet kan likevel ha vent seg til og derfor glemt en sykdom, eller kan mene at hans/hennes «lille» plage ikke bør nevnes eller er noe å snakke om. For å begrense denne form for underrapportering ble intervjuobjektet i tillegg forevist et kort med en liste over

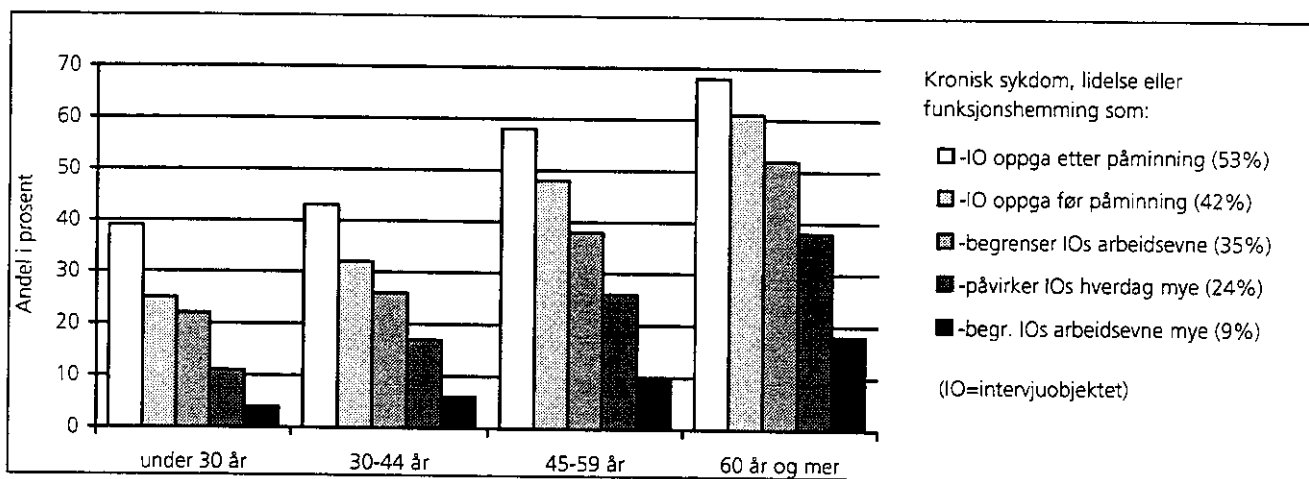
⁴⁰ I både hele befolkningen og i levekårsundersøkelsens utvalg fra hele den voksne befolkning er andelen kvinner høyere fra ca 50 års alder. Blant alle over 66 år er det ca 50 prosent fler kvinner enn menn (kvinnene utgjør nesten tre av fem), og blant de aller eldste (80 år og over) er det dobbelt så mange kvinner som menn (Levekårsundersøkelsen 1995:14).

sykdommer, noe som økte ja-frekvensen med drøyt 10 prosentpoeng. Vel halvparten av landbruksbefolkningen (53 prosent) har dermed en eller annen kronisk sykdom⁴¹.

De fleste av dem som hadde plager - eller drøyt en av tre av alle (35 prosent) - mente at plagene var av såpass alvorlig art at deres evne til å arbeide var begrenset. En av ti (9 prosent) mente at arbeidsevnen i høy grad ble begrenset. Som redusert arbeidsevne regnes da også begrensninger i evnen til å gjøre husarbeid eller til å gå på skole eller studere. Videre kunne en av fire (24 prosent) fortelle at de har plager eller funksjonshemninger som er så omfattende at de virker inn på hverdagen i betydelig grad i form av smerter, angst, begrenset handlefrihet m.m.

Det er ingen forskjell mellom landbruksbefolkningens kvinnelige og mannlige medlemmer (eller mellom gårdbrukere og ektefeller) når det gjelder andelen som har helsemessige plager, hverken når vi ser på de mer bagatellmessige eller de mer alvorlige. Selv når vi sammenligner innen samme alder glimrer kjønnsforskjellene med sitt fravær, med unntak av aldersgruppen 30-44 år der kvinner er litt oftere syke enn menn⁴². Alder er derimot selvfølgelig en svært viktig forklaring på variasjonen i helsemessige plager. Figur 7.1 viser hvordan ulike grader av helsemessige byrder varierer med alder i landbruksbefolkningen.

Figur 7.1 Andel som har varige helsemessige plager av ulik grad i betinget av alder i landbruksbefolkningen. Gjennomsnitt for alle aldre i parentes.

Blant de yngste medlemmene av landbruksbefolkningen - som selvfølgelig er de friskeste - mente bare hvert fjerde at de har en eller annen kronisk helsemessig lyte, og en av ti (11 prosent) mener å ha skavanker som i betydelig grad virker inn på deres hverdag. Blant de eldste er andelen henholdsvis 61 prosent og 38 prosent⁴³.

Personer med lav utdanning har oftere kroniske plager enn andre, men dette skyldes at lavt utdannede som oftest er eldre (Figur 3.9, side 39). Sammenhengen mellom det å kun ha grunnskole og det å ha kronisk plage forsvinner når det kontrolleres for alder. Nord-Norge skiller seg dermed klart ut med en relativt høy forekomst av helsemessige lyter enn hva som gjelder i andre deler av landet⁴⁴. I våre nordligste fylker mener tre av fem å ha en eller annen vedvarende last, og en av tre har helsemessige problemer som preger hverdagen i betydelig grad. Når det gjelder gårdens størrelse, produksjon eller arbeidstiden som legges ned på bruket finner vi ingen nevneverdige følger for den generelle helsetilstanden (Tabell 10.38, side 131).⁴⁵

⁴¹ Dette er nøyaktig samme andel som for gruppen av "gårdbrukere og fiskere" i den generelle levekårsundersøkelsen 1995.

⁴² Differansen er her på ca 5 prosentpoeng, og forskjellen er signifikant på 5 prosent nivå ($P=0,04$).

⁴³ Et interessant trekk ved sammenhengen mellom alder og helse er at avviket mellom andelen "kronisk syke" før og etter at sykdomseksempler ble nevnt minker jevnt med alder (fra 14 prosentpoeng hos gruppen under 30 år, til kun 7 prosentpoeng blant personer over 60 år). Dette betyr nok at man blir mer bevisst sine sykdommer med alderen, noe som nok skyldes at sykdommene blir mer alvorlige ettervert som alderen stiger.

⁴⁴ Dette er til en viss grad også tilfelle innen befolkningen forøvrig, men forskjellen ser ut til å være enda litt større i landbruksbefolkningen.

⁴⁵ Sammenhengen mellom arbeid og helse i landbruket er bl.a. behandlet av Haugen (1985) og av Bolsø m.fl. (1990).

7.1.2. Andel med konkrete helseplager og begrensninger i landbruksbefolkningen

Vi skal nå se nærmere på hvilke typer helseplager landbruksbefolkningen har, og hvilke begrensninger de helsemessige lytene setter for livsutfoldelse, bevegelighet og trivsel. Vi vil konsentrere analysen om de to viktige sykdomsgruppene hjerte- og karsykdommer og muskel- og skjelettsykdommer.

Tabell 7.1 Andel med hjerte- og karsykdommer og muskel- og skjelettsykdommer etter kjønn og alder⁴⁶. Prosent.

Andel som har	-----Kjønn-----			-----Alder-----			
	Alle	Menn	Kv.	<30 år	30-44	45-59	60 +
-hjerte- og karsykdommer*	11	10	12	1	5	12	25
-muskel- og skjelettsykdommer**	24	25	23	12	19	29	31
-begge de to ovenstående sykdommer	3	4	3	0	1	4	8
	2855	1648	1208	312	984	1056	501

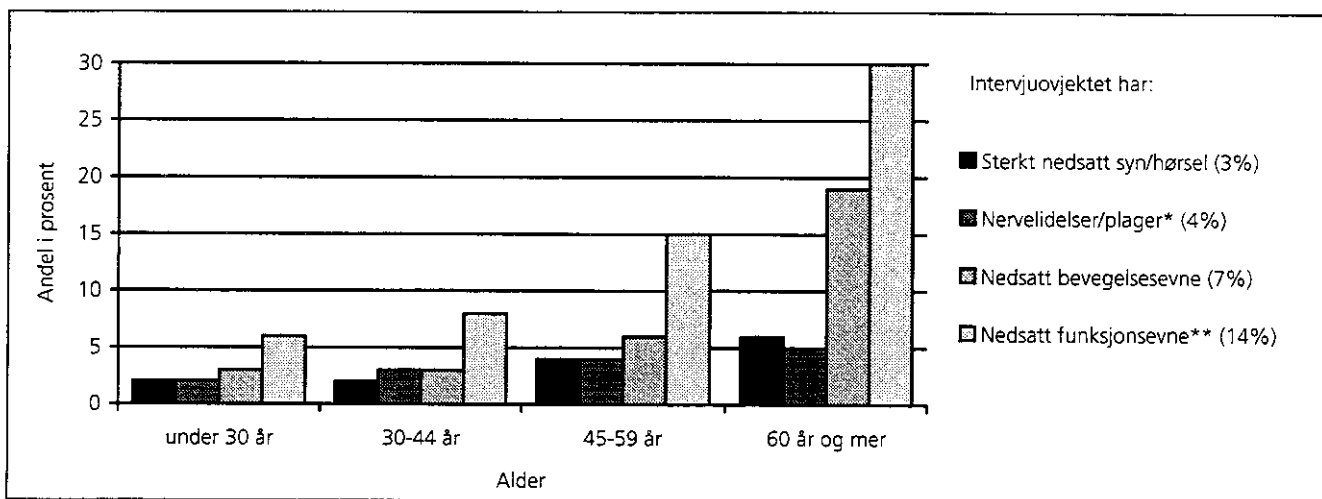
*Diagnose nr. 930-458, 746 og 747 (etter ICD 9).

**Diagnose nr. 710-738, 754-756 og 787 (etter ICD 9).

En av ti er rammet av hjerte- og karsykdommer, omtrent likelig fordelt mellom menn og kvinner, men andelen variere selvfølgelig sterkt med alder (Tabell 7.1). Blant de eldste er hver fjerde hjerte- eller karsyk, mot bare 1 prosent blant de under 30 år. Muskel- og skjelettsykdommer - hvorav ryggproblemer utgjør de fleste tilfellene - er langt vanligere, og plager en av fire. Heller ikke her finner vi noen signifikant forskjell mellom kjønnene. Sannsynligheten for å ha pådratt seg muskel- og skjelettsykdommer er ikke like aldersavhengig som hjerte- og karsykdommene. Sett på bakgrunn av andre bakgrunnsvariable (region, produksjon osv.) finner vi ingen nevneverdige forskjeller i sjansen for å ha hjerte- og karsykdommer eller muskel- og skjelettsykdommer.

Når det gjelder i hvilken grad landbruksbefolkningens helse innebærer fysiske begrensninger finner vi at 14 prosent har nedsatt funksjonsevne i den forstand at de har sterkt nedsatt arbeidsevne, nedsatt bevegelsesevne, nedsatt syn, hørsel eller evne til å bære (Figur 7.2). Av disse har halvparten nedsatt bevegelsesevne, ved at de ikke uten vansker kan gå i trapper eller spasere en 5 minutters tur i noenlunde raskt tempo. Dessuten har 3 prosent sterkt nedsatt syn eller hørsel. Disse kan ikke uten vansker lese vanlig tekst i aviser selv med briller, eller de er ikke uten vansker i stand til å høre hva som blir sagt i en normal samtale selv med høreapparat. Når det gjelder psykiske plager finner vi at 4 prosent ofte plages av svært kraftig hjertebank eller angst, rastløshet, depresjon eller annen nervøsitet (se Tabell 10.42, side 134 for detaljer).

Figur 7.2 Andel med ulike fysiske begrensninger eller psykiske plager fordelt etter alder. Landbruksbefolkningen.

*Er ofte plaget av svært kraftig hjertebank eller angst, rastløshet, depresjon eller annen nervøsitet.

**Sterkt nedsatt arbeidsevne, nedsatt bevegelsesevne, nedsatt syn, hørsel eller evne til å bære.

For detaljer se Tabell 10.38, Tabell 10.39, Tabell 10.40, Tabell 10.41 og Tabell 10.42 side 132-134.

⁴⁶ Klassifiseringen er den samme som i Levekårsundersøkelsen 1995 (Statistisk sentralbyrå 1996b: 120).

Forekomsten av fysiske begrensninger øker sterkt med alder, og det er naturlig nok først og fremst bevegelsesevnen som svekkes. Blant alle som er over 60 år har nesten en av fem nedsatt bevegelsesevne, mot kun 3 prosent av de som er under 30 år. Sjansen for at en har *hyppige psykiske plager* øker også noe med alder, men selv blant den eldste gruppen er det bare en av tyve som opplever dette. Når det gjelder kjønnsforskjeller er disse stort sett fraværende, med unntak av at en større andel av kvinnene *av og til* er plaget av ulike nervøse lidelser enn menn (Tabell 10.42). Som nevnt i kapitlet om arbeidsmiljø (jf. Tabell 5.7 side 59) sliter landbruksbefolkningen med bekymringer og usikkerhet som andre ikke har. En av tre mer eller mindre bekymret for vær og avlingsskader - menn noe oftere enn kvinner -, og nesten like mange bekymrer seg for brukets økonomi (Tabell 10.42).

7.1.3. Helseplager blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen

Tabell 7.2 gir en oversikt over andelen med ulike fysiske og psykiske lidelser og begrensninger i landbruksbefolkningen og i hele befolkningen.

Tabell 7.2 Andel med ulike helseplager i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.

Andel som har	Landbruksbefolkningen	Hele befolkningen
Kronisk sykdom (før eksempler ble forevist)	42	44
Kronisk sykdom (etter at eksempler ble forevist)	53	52
Betydelige plager av sykdom m.m.	24	22
Hyppige nervelidelser/plager	4	6
Nedsatt bevegelsesevne	7	11
Stekt nedsatt syn eller hørsel	3	--
Nedsatt funksjonsevne	14	20
Hjerte- og karsykdommer	11	12
Muskel- og skjelettsykdommer	24	22

Bortsett fra at landbruksbefolkningen litt sjeldnere hevder å ha nedsatt funksjonsevne enn befolkningen ellers, er det som vi ser ingen helsemessige forskjeller å snakke om mellom de to gruppene sett under ett.

I Tabell 7.3 nedenfor trekker vi kjønn og alder inn i analysen, og begrenser helseindikatorerne til varige plager generelt og (herav) de mer alvorlige sådanne. Med varige plager menes her bekreftende svar på spørsmålet om man har noen sykdom eller lidelse av mer varig natur, virkning av skade eller funksjonshemming før sykdomseksempler ble nevnt/forevist. Dette er altså kroppslige lyter man umiddelbart er klar over og føler at ikke er for bagatellmessig til å nevnes. Betydelig plage er sykdom eller funksjonshemming av såpass alvorlig art at den påvirker hverdagen i betydelig grad.

Tabell 7.3 Forekomst av helseplager blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel med varig sykdom eller lidelse (uten at sykdomseksempler ble forevist), og andel med lidelse som man mener virker inn på hverdagen i betydelig grad betinget av kjønn og alder. Prosent.

Sykdom:	Landbruksbefolkningen		Annen rural befolkning		Hele befolkningen	
	Varig	Betydelig	Varig	Betydelig	Varig	Betydelig
Alle	42	24	36	16	44	22
Menn	42	23	35	11	43	18
Kvinner	42	24	36	19	46	25
<30 år	25	11	29	11	32	12
30-44 år	32	17	33	14	33	16
45-59 år	48	26	44	20	45	23
60 år +	61	39	45*	20*	71	39
N=	2845		385		3717	

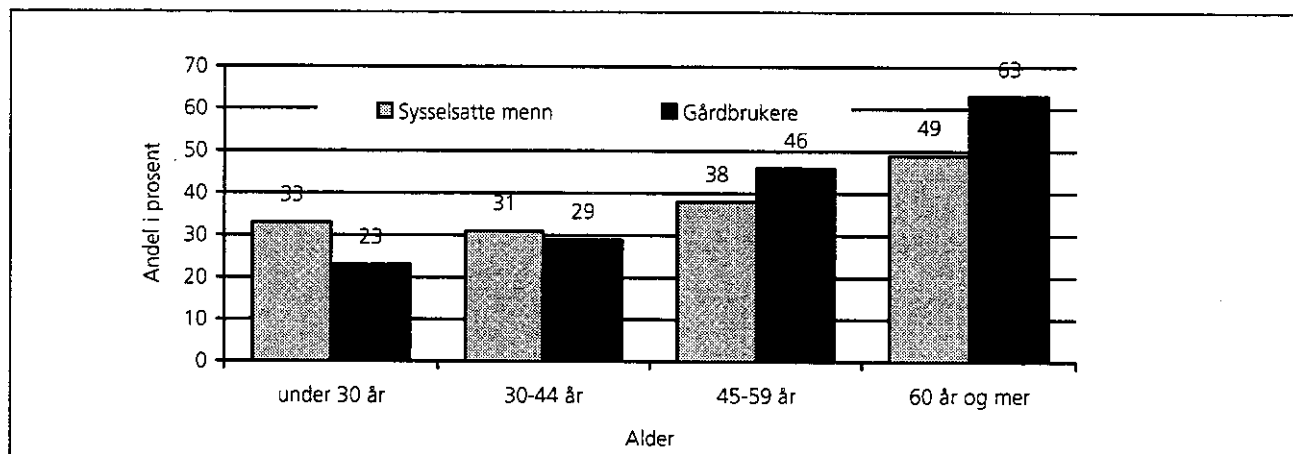
Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

*Færre enn 100 intervjuobjekter

Resultatene tyder på at forekomsten av helseplager i landbruksbefolkningen grovt sett ikke er stort forskjellig fra resten av befolkningen. Dette gjelder både for mindre og for mer alvorlige plager både blant kvinner og menn og gjelder dels uansett alder. Ser vi på de mindre betydelige helseproblemene kommer landbruksbefolkningens unge

og gamle litt bedre ut enn befolkningen ellers. Blant de under 30 år rapporterer hver fjerde representant for landbruksbefolkningen om varige plager, mot hver tredje innen hele befolkningen. Forskjellen blant de eldre kan nok dels forklares ved den innledningsvis nevnte seleksjonsprosessen som ligger i at det kun er spreke eldre som "overlever" i rollen som gårdbruker eller gårdsarbeider (en slik seleksjon vil riktignok neppe virke inn for ektefelle). Relativt unge medlemmer av landbruksbefolkningen (under 45 år) har samme helse som sine ikke-primærnæringsstilknyttete naboer i samme generasjon, mens de som er eldre er noe mer skrøpelige⁴⁷.

Figur 7.3 Andel som har varige helseplager (før sykdomseksempler ble forevist) blant gårdbrukere og sysselsatte menn ellers.

Når vi sammenligner gårdbrukere med mannlige sysselsatte generelt, finner vi at middelaldrende og særlig eldre gårdbrukere noe oftere plages av varige helseproblemer enn sysselsatte menn ellers i samme alder (Figur 7.3). Blant de yngste er imidlertid bildet motsatt. Mens bare knapt hver fjerde unge gårdbruker har kroniske lidelser, gjelder dette hver tredje blant sysselsatte menn ellers i samme alder.

Tabell 7.4 Ulike følger av varige helseproblemer eller funksjonshemming blant personer i alder 30-59 år. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel av alle. Prosent.

Har p.g.a varige helseproblemer eller funksjonshemming vansker med å:	Landbruksbefolkningen	Hele befolkningen
-bevege seg rundt i eller bruke boligen	4	4
-bevege seg ut av boligen på egen hånd	2	3
-delta i foreningsliv	3	5
-delta i andre fritidsaktiviteter	9	12
-bruke offentlige transportmidler	2	4
-få kontakt med eller snakke med andre	1	2
-få ønsket utdanning eller opplæring	4	7
-finne en jobb man kan klare	6	8
	2041	1888

Tabell 7.5 Førlighet, syn og hørsel blant personer i alder 30-59 år. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.

Kan ikke uten vansker eller besvær:	Landbruksbefolkningen	Annen rural befolkning	Hele befolkningen
Gå i trapper	3	5	5
Gå 5 minutters tur i raskt tempo	4	5	5
Bære 5 kilo 10 meter	3	5	5
Lese vanlig tekst i aviser (ev. m. briller)	2	4	3
Følge samtale mellom andre	2	3	3
N	2041	263	1888

Som vi har sett er det alt i alt ingen forskjell på landbruksbefolkningen og befolkningen ellers for andelen som mener de har lidelser som virker inn på hverdagen i betydelig grad. Likevel finner vi på de ulike spørsmål om konkrete fysiske eller mentale begrensninger en svak underrepresentasjon hos landbruksbefolkningen dersom vi kun ser på personer i alderen 30-59 år (Tabell 7.4 og Tabell 7.5).

⁴⁷ Med forbehold om lavt prosentueringsgrunnlag (få personer og dermed usikre tall) i gruppen av de eldste ikke-agrarer landlig bosatte, ser disse ut til å ha svært god helse.

7.2. Bruk av offentlige tjenester og ytelser

Når vi snakker om offentlige tjenester i forbindelse med helse er det som regel kommunenes tilbud til syke og hjelpetrequende vi tenker på. Landets 435 kommuner har hver for seg ansvar for å ha en helsetjeneste og sosialtjeneste som yter hjemmetjenestene hjemmehjelp og hjemmesykepleie, samt andre lovpålagte sosiale tjenester som institusjonsplass, avlastning, støttekontakt og omsorgslønn⁴⁸. Disse tjenestene tar sikte på redusere behovet for institusjonsomsorg til fordel for hjemmeomsorg og uformell omsorg slik at trengende i størst mulig grad, og lengst mulig, skal kunne bli boende hjemme. Lov om sosiale tjenester og Kommunehelseloven⁴⁹ legger rammene for hvilke tjenester som skal ytes, og forteller hvilke rettigheter den enkelte har. Loven angir i utgangspunktet et minstemål for omfanget av tjenestene, og kommunene står som regel svært fritt til å utforme tjenester og tildelingskriterier etter lokale behov og prioriteringer. Den som er hjelpetrequende, og samtidig enslig, sosialt isolert og uten familie eller slektninger i nærheten prioriteres generelt høyt når kommunene skal yte sine hjemmetjenester.

Tidligere undersøkelser har påvist klare regionale forskjeller i hjemmetjenestetilbudet. Små og spredtbygde kommuner har ikke høyere pleie- og omsorgsutgifter per bruker enn andre (NOU 1996-1:22), men har likevel et adskillig rausere hjemmehjelpstilbud samtidig som behovsprøvingen er mindre streng (Lingsom 1991:125). Vi kan vente at også landbruksbefolkningen (som jo nesten uten unntak bor i spredtbygde strøk) nyter godt av dette. Men fordi landbrukshusholdningene er større og dermed innehar større omsorgsressurser (flere omsorgsgivere) er det ikke sikkert antallet tjenestemottakere er større.

Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen inneholder de samme spørsmål om bruk av kommunale tjenester som den generelle levekårsundersøkelsen, men "mangler" spørsmål om husholdningen har personer med spesielle hjelpebehov. Spørsmålet om intervjuobjektet "har vansker med å bevege seg rundt i eller bruke boligen" kan imidlertid brukes som indikator på at husholdningen har behov for hjemmehjelp. 4 prosent av landbruksbefolkningen faller inn under denne gruppen, og dette er samme andel som i hele befolkningen. Når vi vet at landbruksbefolkningen bare halvparten så ofte bor i enpersonhusholdninger som befolkningen ellers (Figur 4.1 og Tabell 10.10, side 45 og 113), kan vi regne med at behovet for offentlige hjemmetjenester også er noe mindre. Foruten landbruksbefolkningens bruk av kommunale tjenester skal vi se på deres bruk av trygd.

7.2.1. Bruk av offentlige tjenester og ytelser i landbruksbefolkningen

Tabell 7.6 viser hvor mange av gårdbrukerhusholdningene som i løpet av den siste måneden har hatt besøk av hjemmehjelp eller hjemmesykepleier, eller har benyttet seg av andre kommunale tjenester. Foruten en aldersbetinget oversikt vises forbruket blant par (gifte/samboere) og enslige. Da ni av ti enslige innen landbruksbefolkningen er menn, kan vi vente at disse har et høyt forbruk av kommunale tjenester (forskjellen vil imidlertid dels skjules i en bivariat fordeling fordi mange enslige er unge). Samlivsstatus og alder gjelder gårdbruker, som ikke nødvendigvis er den direkte mottaker av tjenestene. En detaljert oversikt finnes i Tabell 10.43 på side 135.

Tabell 7.6 Gårdbrukerhusholdningenes bruk av kommunale tjenester. Andel gårdbrukerhusholdninger som har benyttet ulike kommunale tjenester *siste måned*, etter gårdbrukers samlivsstatus og alder. Prosent.

Husholdningen har i løpet av siste måned↓	Samlivsstatus			Alder			
	Alle	Par	Enslig	<30 år	30-44	45-59	60 +
Mottatt minst en kommunal tjeneste, herav↓	6	4	12	1	4	6	9
Hjemmehjelp	3	2	8	0	2	3	5
Hjemmesykepleier	2	2	5	1	1	3	4
Hjemmehjelp eller hjemmesykepleier	4	3	10	1	2	4	7
Annen kommunal tjeneste*	2	2	3	0	2	3	2
N	1398	1107	290	64	477	574	284

*Støttekontakt, avlastning, vakt-/alarmsentraltilknytning, korttidsopphold i sykehjem, transporttjeneste m.m.

⁴⁸ Omsorgslønn er lønn til pårørende eller andre omsorgsgivere som har et særlig tyngende omsorgsarbeid (se Løwe 1997).

⁴⁹ Av de tjenester vi her snakker om er det bare hjemmesykepleien som kommer inn under kommunehelseloven (Sosial- og helsedepartementet, Rundskriv I-1/93 (Lov om sosiale tjenester m.v.):107).

Blant alle gårdbrukerhusholdninger har 6 prosent benyttet seg av kommunale helse- eller omsorgstjenester i løpet av en måned (Tabell 7.6). Halvparten av disse har hatt besøk av hjemmehjelp, mens bruk av hjemmesykepleie er nesten like vanlig (2 prosent). Enpersonhusholdninger benytter, som man kunne vente, disse tjenestene langt oftere en andre. Bruken av tjenester øker naturlig nok med alder, og blant de som er over 60 år har en av tyve hatt besøk av hjemmehjelp siste måned. Det er stor forskjell mellom par og enslige. Blant gifte over 60 år har kun 2 prosent hjemmehjelp, mot 12 prosent blant de som er enslige (ikke vist)⁵⁰. Når det gjelder regional variasjon finner vi at bruk av kommunale tjenester generelt er mest utbredt på Østlandets dal- og fjellbygder. Her er gjennomsnittsalderen riktignok relativt høy, men det er tjenester utenom hjemmetjenestene som slår ut (Tabell 10.43 side 135).

Tabell 7.7 Andel av landbruksbefolkningen som er trygdet, herav andel som mottar alderspensjon, etterlattepensjon eller uførepensjon (ikke grunn- eller hjelpestønad). Prosent.

	----Kjønn----			-----Alder-----			
	Alle	Mann	Kvinne	<30 år	30-44	45-59	60 +
Er trygdet (herav↓)	15	15	15	1	2	9	58
Alderspensjon	9	10	7	0	0	1	46
Uføretrygd	6	5	7	1	2	7	11
Etterlattepensjon	1	1	1	1	0 (0,4)	1	2
N	2855	1648	1208	312	984	1056	501

Jf. Tabell 10.44, side 136

Når det gjelder alderspensjon, uføretrygd eller etterlattepensjon finner vi at 15 prosent av landbruksbefolkningen mottar minst en av disse slike ytelsene (Tabell 7.7). Av disse er en av ti alderstrygdet (9 prosent). Samlet sett er det ingen kjønnsforskjell i andelen trygdete, men det er visse forskjeller for de ulike typer trygd. Fordi menn er overrepresentert blant de eldste er menn litt oftere alderstrygdet enn kvinner, mens det er motsatt for uføretrygd. Andelen trygdete stiger naturlig nok sterkt med alder. Dette gjelder også for uføretrygd der andelen øker fra 1-2 prosent blant de under 45 år, til 7-11 prosent blant de to eldre aldersgruppene. En prosent har etterlattepensjon, omtrent likelig fordelt på alle aldersgrupper.

7.2.2. Bruk av offentlige tjenester og trygder i landbruksbefolkningen og hele befolkningen

Vi skal nå sammenligne landbruksbefolkningens forbruk av kommunale tjenester med forbruket i befolkningen ellers. Tabell 7.8 viser bruken av hjemmehjelp og hjemmesykepleie, samt andel som mottar alderspensjon eller uføretrygd, blant gifte/samboende 60 år og over i landbruksbefolkningen og hele befolkningen.

Tabell 7.8 Bruk av kommunale tjenester og trygder blant gifte/samboende 60 år og over i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel som sier at husholdningen har hatt besøk av hjemmehjelp eller hjemmesykepleier siste måned, og andel som mottar alderspensjon/tjenestepensjon og uføretrygd fra folketrygden. Prosent.

	Landbruksbefolkningen	Hele befolkningen
Hjemmehjelp	3	7
Hjemmesykepleier	2	5
Alderspensjon	45	70
Uføretrygd	11	13
N	224	512

⁵⁰ Da kvinner generelt anses som mer kompetente omsorgspersoner enn menn, er sjansen for at et par får hjemmehjelp generelt betydelig mindre om mannen er hjelpetrengende enn om kvinnen er det: "Kvinner utgjør eller forventes å utgjøre en større omsorgsressurs overfor sine menn enn menn overfor sine koner" (Lingsom 1991:129). Manglende opplysninger om hvem som er hjelpetrengende gir imidlertid begrensede muligheter til å studere denne problematikken for landbruksbefolkningen.

Tallene i Tabell 7.8 vitner om klare forskjeller mellom eldre i landbruksbefolkningen og i befolkningen ellers når det gjelder bruk av kommunale tjenester og trygdemottak. Mens bare henholdsvis 2 prosent og 3 prosent av landbruksbefolkningens eldre gifte rapporterer at husholdningen har hatt besøk av hjemmehjelper og hjemmesykepleier, gjelder dette henholdsvis 7 prosent og 5 prosent for eldre i befolkningen ellers. Landbruksbefolkningen gjør dermed lite bruk av hjemmehjelp. Landbruksbefolkningen mottar dessuten langt sjeldnere alderspensjon enn andre (noe som må sees i sammenheng med at gårdbrukere er driftsansvarlige), mens andelen uføredryggede er omtrent som i befolkningen ellers.

7.3. Uformelt omsorgsarbeid og husarbeid

Uformell omsorg er privat omsorg ytt i personlige relasjoner, vanligvis uten lønn (NOU 93:17). Slikt uformelt omsorgsarbeid kan være reglemessig hjelp gitt til syke, uføre eller eldre i og utenfor familien og husholdningen (foreldre, barn, ektefeller m.m.). De siste par-tre tiårene har det skjedd en markant reduksjon i kvinners tid brukt på husarbeid, mens tiden som går med til omsorgsarbeid samtidig har økt (Langsether & Lømo 1997). En interessant problemstilling i denne sammenheng er om landbrukskvinner har fulgt denne trenden, eller om kjønnsrollene på landet viser seg å være mer - eller kanskje mindre - «konservative» enn innen befolkningen ellers.

7.3.1. Tidsbruk i forbindelse med husarbeid

Som husarbeid regner vi matlaging, rengjøring, vask og stell av tøy ol., men ikke pass av barn, syke mv. Målingen av tidsbruk i denne forbindelse ble gjort gjennom å be intervjuobjektene anslå omtrentlig antall timer brukt, med 6 svaralternativer, slik det går fram i Tabell 7.9.

Tabell 7.9 Tid brukt på husarbeid* i timer per uke blant landbruksbefolkningen. Prosent.

	Alle	Menn	Kvinner		<30 år	30-44	45-59	60 +
			Alle	Brukere				
Under 5 timer	36	61	2	6	44	31	38	37
5-9 timer	16	23	7	13	21	17	13	19
10-19 timer	18	12	26	32	18	19	18	15
20-29 timer	16	3	34	31	8	17	17	14
30-39 timer	9	1	19	13	3	9	9	9
40 timer og over	6	0 (0,4)	12	6	5	7	5	5
Under 10	52	84	9	19	65	48	51	56
Over 19	30	4	65	50	16	33	31	28
N	2855	1648	1208	128	312	984	1056	501

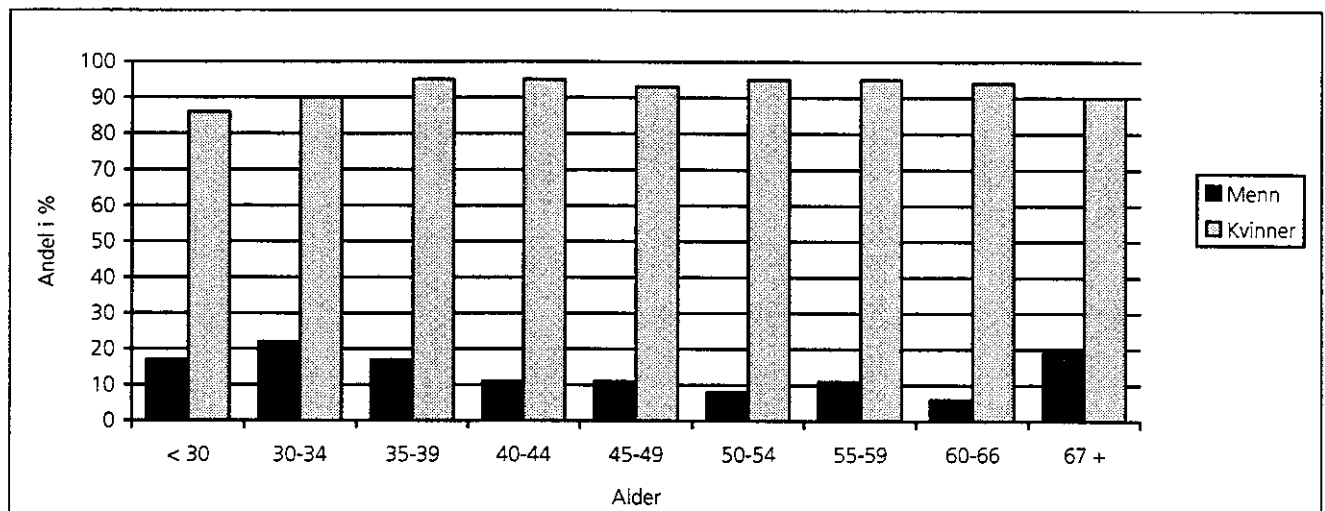
* Matlaging, rengjøring, vask og stell av tøy ol. (men ikke pass av barn, syke mv.)

Majoriteten av landbruksbefolkningen bruker godt under 10 timer i uka - eller 11/2 time om dagen - på slikt arbeid, men det er stor forskjell på kvinner og menn. Knappt en av ti landbrukskvinner bruker mindre enn ti timer i uka på husarbeid, mot vel fire av fem menn. Vi vet ikke hvor mye av husarbeidet som er gårdsrelatert, dvs. som er indirekte gårdsarbeid i form av ektefeller/samboeres *ekstraarbeid som følge av gårdsdriften* (se note 34). Kvinnelige gårdbrukere bruker noe mindre tid på husarbeid enn andre landbrukskvinner, men ligger likevel langt over menn. Det er også klare kjønns- og aldersforskjeller. De yngste - hvorav halvparten ikke har familie (Tabell 3.3) - bruker betydelig mindre tid på husarbeid enn andre aldersgrupper.

For å få bedre innsikt i generasjonsforskjeller, skal vi studere forskjeller mellom kvinner og menn i aldersmessig detalj. For å tilstrebe en viss konvergens i familiefase, og for å få en sikrere innsikt i fordelingen av husarbeid mellom kjønnene, konsentrerer vi analysen om gifte og samboende. Figur 7.4 viser andelen som bruker 10 timer eller mer i uka på husarbeid blant kvinner og menn i ulike aldersgrupper i landbruksbefolkningen.

Kjønnsforskjellen i tid brukt på husarbeid er som vi ser av figuren minst blant de relativt unge, og blant de aller eldste. "Kjønnsrollene" er klarest blant de som er i alder 40-66 år. I denne aldersgruppen er det bare omlag en av ti menn som bruker minst ti timer i uka på husarbeid, mens hele 95 prosent av kvinnene gjør det. Vi skal her huske at mange unge gårdbrukerkvinner har arbeid utenom bruket. Kvinner som ikke har arbeid utenom bruket gjør mindre husarbeid enn de som "bare" er hjemmeværende (Blekesaune og Haugen 1998). Men lønnsarbeidende landbrukskvinner er som regel trippelarbeidende, med arbeid utenom bruket, gårdsarbeid og husarbeid/omsorgsarbeid. Landbrukets kvinner bruker i gjennomsnitt fem ganger mer tid på husarbeid enn sine mannlige partnere, men de reduserer husarbeidet (men først og fremst gårdsarbeidet) når de har (fulltids) arbeid utenom bruket (Blekesaune og Haugen 1998).

Figur 7.4 Andel som bruker minst ti timer på husarbeid i uka på husarbeid blant kvinner og menn i ulike aldersgrupper i landbruksbefolkningen.

7.3.2. Landbrukskvinner gjør mye husarbeid

Landbrukshusholdningene er som vi har sett større enn gjennomsnittet i befolkningen (Tabell 4.5, side 50), og dette taler for at behovet for husarbeid er større. Vi skal nå sammenligne landbruksbefolkningens tidsbruk i forbindelse med husarbeid med befolkningen ellers.

Tabell 7.10 Tid brukt på husarbeid blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Kvinner og menn. Prosent.

Timer per uke	Hele befolkningen			Landbruksbefolkningen		
	Alle	Menn	Kv.	Alle	Menn	Kv.
Under 5	32	52	14	36	61	2
5-9	26	29	22	16	23	7
10-19	27	16	37	18	12	26
20-29	12	2	20	16	3	34
30-39	3	1	6	9	1	19
40 og over	0	2	1	6	0 (0,4)	12
Under 10	64	81	36	52	84	9
Over 19	15	5	27	30	4	65
N	3710	1820	1890	2855	1648	1208

Tallene i Tabell 7.10 vitner om at landbruksbefolkningen bruker betydelig mer tid på matlaging, rengjøring, vask og stell av tøy enn i befolkningen forøvrig. Forskjellen skyldes nesten utelukkende at kvinner i landbruket gjør en iherdig innsats i huset sammenlignet med kvinner generelt. Mens landbrukets menn gjør omtrent like mye husarbeid som andre menn, arbeider landbrukskvinnene mye mer i huset enn kvinner flest. Mens drøyt to av tre landbrukskvinner tilbringer minst 20 timer foran kjøkkenbenken, oppvaskmaskinen, skurefilla eller symaskinen, gjelder dette bare vel en av fire kvinner generelt. Selv om noe av forskjellen kan tilskrives landbruksbefolkningens - og særlig landbrukskvinnenes - spesielle aldersstruktur (med få unge og mange middelaldrende), tyder den store forskjellen på at arbeidsdelingen er klarere (kjønnsrollene er sterkere) i landbruksbefolkningen enn i befolkningen ellers.

7.3.3. Uformell omsorg

Foruten tidsbruk i forbindelse med husarbeid ble landbruksbefolkningen spurt om de regelmessig gir noe ulønnet hjelp til slektninger, naboer eller andre. Tabell 7.11 gir en oversikt over hvor mange som gir slik hjelp, og hvor mye hjelp de gir målt i timer, både blant kvinner og menn og i ulike aldre.

Tabell 7.11 Omsorgsarbeid blant landbruksbefolkningen. Andel som regelmessig gir noe ulønnet hjelp til andre etter kjønn og alder. Prosent og timer/uke.

	Alle	---Kjønn---		-----Alder-----			
		Mann	Kvinne	<30 år	30-44	45-59	60 +
Hjelp/tilsyn med syke, funksjonshemmete eller eldre, herunder ↓	20	20	20	17	22	24	10
-foreldre (blant alle)	12	13	10	10	14	14	4
-foreldre (har foreldre i live)	17	19	14	10	15	21	33
-foreldre (har foreldre, men bor ikke sammen med eller på samme tun som foreldrene)	15	18	12	9	14	17	25
-svigerforeldre	5	4	7	4	6	6	1
-andre slektninger	5	5	4	6	6	4	3
-kårfolk	1	1	0	1	1	1	0
-naboer/venner (som ikke er i slekt)	3	3	2	1	3	3	2
Timer ytt i snitt i uka blant yterene	5 t	5 t	6 t	5 t	4 t	6 t	8 t
Andel med mer enn 20 timer/uke	5	4	7	0	4	6	13
Passer barn, herunder for ↓	3	1	4	1	2	3	5
-slektninger (barnebarn m.m.)	2	1	4	0	1	3	5
-naboer/venner (som ikke er i slekt)	1	0	1	0	1	1	1
Timer ytt i snitt blant yterene	6 t	3 t	9 t	5 t	3 t	6 t	12 t
Andel med mer enn 20 timer/uke	10	2	17	0	3	10	23
Yter ingen slik hjelp	79	79	78	82	77	75	86
N	2855	1648	1208	312	984	1056	501

En av fem medlemmer av landbruksbefolkningen hevder at de selv gir noe ulønnet hjelp til foreldre, svigerforeldre, andre slektninger, kårfolk, venner eller naboer, herunder praktisk hjelp til, eller tilsyn med, syke, funksjonshemmete eller eldre. I motsetning til hva som gjelder for husarbeid, er det like mange menn som kvinner som yter denne form for uformell omsorg. Egne foreldre er viktigste mottakere av slik hjelp. Hele 17 prosent av de som har foreldre i live yter regelmessig hjelp, og menn gjør faktisk dette litt *oftere* enn kvinner (19 mot 15 prosent). Dette må sees på bakgrunn av at menn i vel tre av fire tilfeller er gårdbrukere og dermed - fordi de har overtatt driften av familiebruket - langt oftere enn kvinnene har sine foreldre boende på gården (Tabell 4.3, side 47).

Når det gjelder pass av barn er imidlertid kvinner, som man kunne vente, langt mer aktive enn menn. 4 prosent av kvinnene hjelper slektninger med regelmessig barnepass (i gjennomsnitt 9 timer i uka), mot 1 prosent blant menn (i gjennomsnitt 3 timer i uka). Middeldrende og yngre yter mer omsorgshjelp til syke og gamle enn hva eldre gjør. Til "gjengjeld" er eldre den gruppen som oftest passer barn. Blant de over 60 år som passer barn (5 prosent), gjør hver fjerde dette mer enn 20 timer i uka.

Tabell 7.12 Uformell omsorg ytt blant landbruksbefolkningen og i hele befolkningen. Prosent.

	Landbruksbefolkningen			Hele befolkningen		
	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner
Hjelp/tilsyn med syke, funksjonshemmete eller eldre	20	20	20	16	17	16
herunder hjelp/tilsyn med foreldre	12	13	10	3	3	3
Passer barn for slekt eller venner	3	1	4	5	3	8
N	2855	1648	1208	3720	1827	1893

Det å stille regelmessig for sine foreldre er langt mer vanlig blant landbruksbefolkningen (12 prosent) enn hva det er i befolkningen ellers (3 prosent). Dette må sees i sammenheng med at mange bor sammen med eller nær foreldrene (Tabell 4.3, side 47). Det viser seg imidlertid at det nesten er like mange "hjelpere" blant de som ikke har foreldrene i samme hus eller på samme tun (Tabell 7.11).

8. Sosialt nettverk, fritid og livskvalitet

For en gårdbruker er livet generelt preget av hans stilling som "bonde". Arbeidet, livet på gården, livet i bygda og fritiden er som regel tett sammenvevd. Mens folk flest ville komme fra et eventuelt jobbskifte uten de helt store konsekvenser for livet ellers, kan driftsopphør for en gårdbruker gi betydelige følger for identitet og sosial posisjon i familie og nærmiljø. Gårdbrukerens sosiale isolasjon i arbeidssituasjonen (jfr. side 55) tilsier dessuten at familie og venner har en svært viktig plass hans/hennes sosiale nettverk. For andre grupper er arbeidsplassen derimot en viktig kilde til sosialt fellesskap, uavhengig av familie og venner (Sosialt utsyn 1988:146).

Den relativt lave flyttefrekvensen på landet innebærer en stabilitet som vil kunne styrke de sosiale bånd (jf. Tabell 4.4, side 48). På landet er dessuten husholdningene større og det er mer samvær og samhandling mellom naboer enn i mer tettbygde strøk og byer (Statistisk sentralbyrå 1996b:161). Det er mange myter, på godt og vondt, om de tette sosiale og familiære bånd på landet. I dette kapitlet skal vi se i hvilken grad landbruksbefolkningen har kontakt med familie, venner og naboer. Foruten et spørsmål om man har en fortrolig venn, er datamaterialet imidlertid begrenset til omfang/hyppighet på relasjonene, og sier lite om kvaliteten på disse.

8.1. Sosialt nettverk

De sosiale relasjoner er annerledes på landet enn i byer og tettbygde strøk. På landet kjenner man som regel alle man treffer på i løpet av en dag, mens man i storbyen kan risikere å se hundrevis av mennesker uten å treffe noen kjente. Men selv om byboere ofte bor alene, og mange kanskje ikke engang vet hva naboen heter, er det ikke flere ensomme i byene enn på landet (Sosialt utsyn 1988: 154). I det følgende skal vi se hvor ofte landbruksbefolkningen ser nære familiemedlemmer, og hvilket sosialt nettverk de har ellers. Vi skal også se hvor mange som er sosialt isolerte og føler seg ensomme, og undersøke om, hvordan, og i hvilken grad landbruksbefolkningens sosiale nettverksmønstre avviker fra befolkningen ellers.

8.1.1. Nære slektninger

Kontakthypigheten mellom foreldre og voksne barn skal studeres både fra foreldrenes synsvinkel (når disse tilhører landbruksbefolkningen og har barn som har flyttet hjemmefra), og fra "barnas" synsvinkel (i den grad landbruksbefolkningen "er barn" med foreldre i live).

Tabell 8.1 Andel med foreldre i live etter (intervjuobjektets) kjønn og alder. Prosent.

	Alle	Mann	Kvinne	<30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år
Minst en forelder lever	69	67	72	99	93	65	13
Begge foreldre lever	37	36	39	89	57	20	1
En av dem lever	32	31	33	10	36	45	12
Kun far	6	5	7	2	7	9	1
Kun mor	26	26	26	8	29	36	11
Begge er døde	31	33	28	1	7	35	87
N	2848	1642	1207	308	983	1054	501

Drøyt to av tre medlemmer av landbruksbefolkningen har foreldre i live, hvorav vel halvparten har begge. Andelen med foreldre i live er omtrent den samme som i den voksne befolkningen ellers (67 prosent, Statistisk sentralbyrå 1996b:106). Men som vi husker fra kapittel 4 bor så mange som hvert fjerde medlem av landbruksbefolkningen *sammen* med sine foreldre, i samme hus eller på samme tun (Tabell 4.3, side 47). Landbruksbefolkningens foreldre er i gjennomsnitt 69 år, halvparten er over 70 og 7 prosent har fylt 85 år (ikke vist).

Vi har sett at kårpraksisen bidrar til at landbruksbefolkningens menn mye oftere har foreldrene sine boende på gården enn hva landbrukets kvinner har (Tabell 4.3, side 47). Vi skal nå se hvilke følger dette mønstret får for det kjønnsbetingede kontaktmønstret vis-a-vis egne foreldre. Tabell 8.2 viser kontakthypptigheten blant kvinner og menn uttrykt som andelen som ser foreldrene omtrent daglig, omtrent ukentlig, månedlig eller årlig. Den kumulerte fordelingen gir uttrykk for andelen som *minst* har den angitte kontakthypptighet.

Tabell 8.2 Kontakt med egne foreldre i landbruksbefolkningen (blant de som har foreldre i live). Prosent og kumulativ prosent.

	Alle		Mann		Kvinne	
Bor sammen med dem	24	Kum	38	Kum	6	Kum
Treffes omtrent daglig	19	43	24	62	11	17
Hver uke, ikke daglig	30	73	24	86	37	54
Hver måned, ikke uke	14	87	7	93	23	77
Noen ganger i året	13		7		21	
Sjeldnere enn årlig	1		0		1	
N	1918		1076		842	

Vel to av fem medlemmer av landbruksbefolkningen bor sammen med sine foreldre eller ser dem daglig. Tre av fire treffer sine foreldre minst en gang i uka, og bare 14 prosent ser dem sjeldnere enn en gang i måneden. Kjønnsforskjellen i samværsfrekvens er meget stor. Mens to av tre menn i landbruket treffer foreldrene sine daglig, gjelder dette bare 17 prosent av landbrukets kvinner. Til gjengjeld ser mange kvinner foreldrene en gang i uka, eller i det minste månedlig eller noen ganger i året. Når det gjelder kontakthypptighet i ulike aldersgrupper finner vi at er det noe vanligere å se foreldrene blant de yngste og blant de eldste (Tabell 10.45, side 137).

Tabell 8.3 Foreldrekontakt i landbruksbefolkningen og hele den voksne befolkning. Prosent og kumulativ prosent.

	Landbruksbefolkningen		Annen rural befolkning		Hele befolkningen	
Har foreldre (minst en) i live	69		62		69	
Bor sammen med foreldrene	24	Kum	20	Kum	16	Kum
Treffes omtrent daglig	19	43	20	40	13	29
Hver uke, ikke daglig	30	73	29	69	31	60
Hver måned, ikke uke	14	87	15	84	18	78
Noen ganger i året	13	99	14	98	19	97
Sjeldnere enn årlig	1		2		3	
Hver måned eller sjeldnere	28		31		40	

Tabell 8.3 viser at landbruksbefolkningens svært hyppige foreldrekontakt helt klart er et "landsens" fenomen. Landbruksbefolkningen har oftere hyppig kontakt med foreldrene enn hele befolkningen, og dette gjelder også når vi ser bort fra de som bor sammen med foreldrene. Mens tre av fire medlemmer av landbruksbefolkningen ser foreldrene ukentlig eller oftere, gjelder dette bare knapt to av tre i befolkningen som helhet. Andre som bor på landet har et samværsmonster som ligner mer på landbruksbefolkningens enn på befolkningen ellers.

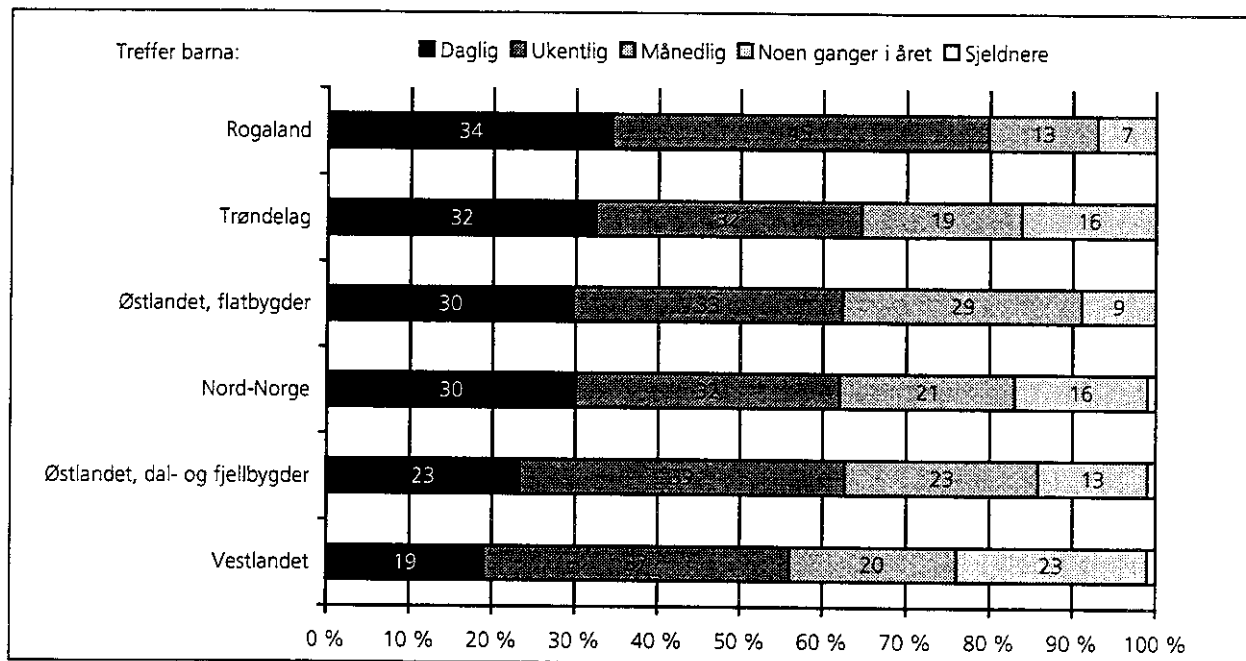
Vi snur nå på flisa og ser på foreldres kontakt med barn. Halvparten av landbruksbefolkningens medlemmer født i 1965 eller tidligere har barn over 16 år som hadde flyttet hjemmefra. Disse ble spurt om hvor barna bodde, og hvor ofte man treffer disse.

Tabell 8.4 Kontakt med voksne barn (som har fylt 16 år og som har flyttet hjemmefra) betinget av egen alder. Prosent og kumulativ prosent.

	Alle		30-44 år		45-59 år		60 + år	
Har barn som har flyttet hjemmefra	49		13		70		74	
Ser disse omtrent daglig	27	Kum	21	Kum	22	Kum	38	Kum
Hver uke, men ikke daglig	36	63	30	51	40	62	31	69
Hver måned, ikke hver uke	22	85	23	74	23	85	20	89
Noen ganger i året	15	99	25	99	15	99	11	100
Sjeldnere enn en gang i året	1		1		1		0	

Drøyt en av fire treffer sine voksne barn daglig, knapt to av tre ser barna minst en gang i uka, og nesten ni av ti møter sine barn omtrent hver måned eller oftere (Tabell 8.4). Bare 1 prosent av landbruksbefolkningen hevder at de ser sine voksne barn sjeldnere enn en gang i året. Samværshyppigheten øker med alder, og blant de som er over 60 år har hele to av fem samvær med sine barn hver dag. Når det gjelder andelen som ser barna minst en gang i måneden øker denne bare svakt med alder, da "ukentlig men ikke daglig" kontakt med barna ikke er så vanlig blant de eldste.

Figur 8.1 Regionale forskjeller i kontakthypighet med voksne barn. Prosent.

Figur 8.1 avdekker betydelige regionale forskjeller i kontaktmønster mellom foreldre og voksne barn. Besøks-hyppigheten er klart høyest i Rogaland og lavest på Vestlandet ellers. Mønstret går på tvers av aldersstrukturer og av sammenhengen mellom alder og besøkssjanser (Tabell 8.4), da gjennomsnittsalderen er lav i Rogaland og høyere på Vestlandet ellers (Tabell 10.3, side 109).

Tabell 8.5 Kontakt med voksne barn blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent og kumulativ prosent.

	Landbruks-befolkningen		Annen rural befolkning		Hele befolkningen	
		Kum		Kum		Kum
Omtrent daglig	27		16		20	
Hver uke, men ikke daglig	36	63	52	68	46	66
Hver måned, ikke hver uke	22	85	17	85	17	84
Noen ganger i året	15	99	15	100	15	99
Sjeldnere enn en gang i året	1		0		1	
N=	1190		106		1350	

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Andelen som har daglig kontakt med barna er - i likhet med hva vi fant for voksne barns kontakt med foreldre - noe større blant landbruksbefolkningen enn i hele befolkningen (Tabell 8.5). Det er imidlertid ingen forskjell mellom landbruksbefolkningen og hele befolkningen når vi ser på andelen som ser barna minst en gang i uka, eller minst en gang i måneden. Mønstret gjelder innenfor alle aldersgrupper (Tabell 10.45, side 137).

Tabell 8.6 Søskenkontakt. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent og kumulativ prosent.

	Landbruks- befolkningen		Annen rural befolkning		Hele befolkningen	
		Kum		Kum		Kum
Bor sammen med søsken	4		6		6	
Ser søsken omtrent daglig	9		11		7	
Hver uke, men ikke daglig	26	39	29	46	23	36
Hver måned, ikke hver uke	27	65	23	69	22	58
Noen ganger i året	26		24		29	
Sjeldnere enn en gang i året	2		3		4	
Har ingen søsken	7		5		9	
N	2843		382		3707	

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Når det gjelder landbruksbefolkningens kontakt med andre nære familiemedlemmer finner vi at to av fem treffer søsken minst en gang i uka, og to av tre ser søsken minst en gang i måneden (Tabell 8.6). 4 prosent bor sammen med søsken, men her trekker de yngste gjennomsnittet opp. Innenfor aldersspennet 30-59 år bor bare 1 prosent sammen med søsken (ikke vist). Rogaland utmerker seg også her med en relativt høy kontakthypighet, der så mange som halvparten ser søsken minst en gang i uka (ikke vist). Mønstrer for samværshypighet mellom søsken er omtrent det samme i landbruksbefolkningen som hos befolkningen generelt. Det er heller ingen forskjell i andelen som bor sammen med søsken, eller andelen som ikke har søsken overhodet.

8.1.2. Sosialt nettverk utenom familien

Gode venner som bor i nærheten, eller hyggelige naboer, kan være minst like viktig for ens sosiale tilhørighet og trivsel som familie og søsken. I mange tilfeller vil man kunne ha et noe anstrengt - og til og med fiendtlig - forhold til familiemedlemmer. Familiemedlemmer kan man dessuten som kjent ikke velge og vrake, i motsetning til hva man kan med venner og til dels også naboer. Venner vil derfor være et mer ubetinget gode enn familie.

Tabell 8.7 Kontakt med lokale venner etter kjønn i landbruksbefolkningen. Prosent og kumulativ prosent.

	Alle		Menn		Kvinner	
		Kum		Kum		Kum
Ser venn/venner omtrent daglig	8		10		7	
Hver uke, men ikke daglig	50	58	49	59	51	58
Hver måned, ikke hver uke	28	86	27	86	30	88
Noen ganger i året	6	92	7	93	6	93
Sjeldnere enn en gang i året	0	93	0	93	0	93
Har ingen venner på stedet/vet ikke	7		7		7	
N	2855		1648		1208	

Som i den generelle levekårsundersøkelsen inneholder levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen følgende spørsmål om venner: *Bortsett fra medlemmer av din egen familie, har du noen gode venner her på stedet?* Svarfordelingen i Tabell 8.7 viser at knapt en av ti personer innen landbruksbefolkningen treffer lokale venner daglig. Tre av fem ser venner minst en gang i uka, og knapt ni av ti minst en gang i måneden. 7 prosent oppgir at de ikke har venner i nærheten (hvorav et ukjent antall er helt venneløse). Det er ingen nevneverdig forskjell mellom kvinner og menn verken når det gjelder hvorvidt man har lokale venner, eller hvor ofte man er sammen med disse. Vennekontaktshypigheten varierer imidlertid med alder.

Tabell 8.8 Kontakt med lokale venner etter alder i landbruksbefolkningen. Prosent og kumulativ prosent.

	<30 år		30-44 år		45-59 år		60 + år	
		Kum		Kum		Kum		Kum
Ser venn/venner omtrent daglig	19		7		6		9	
Hver uke, men ikke daglig	60	79	54	61	47	53	44	53
Hver måned, ikke hver uke	12	91	28	89	34	87	28	81
Noen ganger i året	2	93	4	93	8	94	9	90
Sjeldnere enn en gang i året	0	93	0	93	0	94	0	90
Har ingen venner på stedet/vet ikke	7		7		6		10	
N	312		984		1056		501	

Tabell 8.8 viser at de yngste oftere er sammen med lokale venner enn middelaldrende og eldre, og at dette særlig gjelder andelen med daglig kontakt. Blant personer under 30 år ser en av fem venner daglig, og fire av fem treffer venner minst en gang i uka. Blant de over 45 år har bare knapt halvparten ukentlig vennekontakt. Selv blant de som er over 60 år har ni ti helt venner på stedet, og andelen synker bare svakt med økende alder. Landbruksbefolkningen i Nord Norge har forholdsvis ofte hyppig vennekontakt, men ellers er det bare ubetydelige regionale forskjeller i kontaktmønster når det gjelder venner.

Tabell 8.9 viser at det å se venner *daglig* er mindre vanlig blant landbruksbefolkningen enn både blant hele befolkningen og blant andre som bor i spedtbygd strøk. Men forskjellen i forhold til hele befolkningen "veies opp" ved at mange innen landbruksbefolkningen treffer venner ukentlig eller minst en gang i måneden. Andelen som ser venner minst en gang i uka er omtrent den samme innen landbruksbefolkningen som i befolkningen generelt (men noe lavere enn på landet ellers), og dette gjelder uansett kjønn eller alder (ikke vist).

Tabell 8.9 Kontakt med lokale venner i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent og kumulativ prosent.

	Landbruks- befolkningen		Annen rural befolkning		Hele befolkningen	
		Kum		Kum		Kum
Ser venn/venner omtrent daglig	8		14		16	
Hver uke, men ikke daglig	50	58	53	67	45	61
Hver måned, ikke hver uke	28	86	24	91	23	84
Noen ganger i året	6	92	4	95	5	89
Sjeldnere enn en gang i året	0	92	0	95	0	89
Har ingen venner/vet ikke	7		5		11	
N	2855		385		3720	

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Det er verdt å minne om at landbrukshusholdene generelt er litt større - og at flere er gift - enn i befolkningen ellers, og at behovet for (og tid/overskudd for) venner dermed kanskje er noe mindre. Men landbruksbefolkningen har omtrent like ofte ukentlig vennekontakt som hele befolkningen uansett samlivsstatus (ikke vist). Andelen uten venner på stedet er dessuten noe lavere i landbruksbefolkningen enn i befolkningen sett under ett.

Personer i ens sosiale nettverk som står en nær og som en kan snakke fortrolig med utgjør en viktig del av ens sosiale nettverk. De fleste tyr nok til nære venner eller slektninger når man har noe "privat" på hjertet, når man ønsker å betro seg, men ens nettverk kan også romme andre som kan fylle rollen som fortrolig person. Tabell 8.10 viser andelen innen ulike grupper som svarer bekreftende på spørsmålet: *Bortsett fra medlemmer av din egen familie, har du noen som står deg nær og som du kan snakke fortrolig med?*

Tabell 8.10 Andel som har noen utenom familien (venn e.l.) som står en nær og som en kan snakke fortrolig med⁵¹. Landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.

Har fortrolig venn/person utenom familien	Landbruks- befolkningen	Annen rural befolkning	Hele befolkningen	N=
Alle	70	81	80	2843/382/3700
Mann	63	74	75	1636/203/1814
Kvinne	78	89	84	1207/179/1886
Gift/samboer/reg. partner	70	79	78	2367/285/2411
Ikke i fast parforhold	69	87	82	456/96/1281
<30 år	83	85	89	307/102/992
30-44 år	77	82	85	981/157/1057
45-59 år	67	82	81	1053/104/824
60-91 år	52	*	59	499/19/826

*Færre enn 20 intervjuobjekter

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

⁵¹ Resten har svart nei eller vet ikke, men vi regner de som ikke vet som uten fortrolig person.

Tabell 8.10 viser at drøyt to av tre innen landbruksbefolkningen har en person utenom familien som står en nær og som en kan snakke fortrolig med. For de aller flestes vedkommende er nok dette gode venner, og halvparten har kjent denne personen siden barndommen. Men det er langt fra alle med lokale venner som ser på noen av disse som fortrolige. På den annen side har to av fem blant de som ikke har lokale venner likevel en fortrolig person. Dette kan nok være en god venn som ikke bor på stedet, eller en prest, lærer e.l. 4 prosent av landbruksbefolkningen har verken lokale venner eller fortrolig person (ikke vist).

Kvinner har langt oftere fortrolige venner enn menn, og jo eldre man er, jo mindre er sjansen for at man har ens sosiale nettverk omfatter en slik viktig person. Blant de eldste mangler halvparten en slik kontakt, mens drøyt fire av fem blant de under 30 år har det. Aldersforskjellene gjelder begge kjønn og kjønnsforskjellen finnes i alle aldersgrupper. Landbruksbefolkningen har i noe mindre grad tilgang til fortrolige personer enn hele befolkningen. Dette gjelder særlig menn, og forskjellen er størst for enslige individer og personer i aldersgruppen 45-59 år.

Det neste vi skal se på er samvær med naboer. Som kjent kan naborelasjoner være alt fra gamle barndomsvennerforhold, til dype konflikter og nesten krigstilstander. Spørsmålet som ble stilt lyder slik: *Omtrent hvor ofte er du sammen med naboer?* Hvordan intervjupersonene konkret oppfatter dette spørsmålet - hva de legger i det å være "sammen med" - vet vi imidlertid ikke. Å være sammen med er nok i alle fall mer enn bare å treffes på butikken eller å veksle et par pliktskyldige ord om været. Nabosamværet kan dreie seg om alt fra en prat på trammen og enkle arbeidssamarbeid, til kaffeslaberaser eller til og med ferier i fellesskap. Naboer kan utvilsomt være gode venner, men vi vet ikke hvor ofte det er slik (og kan dermed ikke avgjøre om slike tette naborelasjoner er vanligere blant landbruksbefolkningen enn i befolkningen ellers).

Tabell 8.11 Nabokontakt blant landbruksbefolkningen. Prosent og kumulativ prosent.

Er sammen med nabo:	Alle	Mann	Kvinne	<30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år
Omtrent daglig	10	12	7	13	10	9	11
Hver uke, men ikke daglig	42	45	39	38	42	41	46
Hver måned, ikke hver uke	27	23	32	23	28	29	23
Noen ganger i året	16	16	16	18	15	16	15
Sjeldnere enn en gang i året	5	5	6	9	5	5	5
N	2834	1634	1200	307	980	1048	498

Tabell 8.11 viser at halvparten av landbruksbefolkningen er sammen med naboer minst en gang i uka, mens en av ti har daglig kontakt. Fire av fem er sammen med naboer minst en gang i måneden. Kvinner har noe sjeldnere daglig og ukentlig nabokontakt enn menn. Kontakthypptigheten varierer i liten grad med alder, men det å ha ukentlig kontakt med naboer er noe mer vanlig blant eldre enn blant yngre.

Tabell 8.12 Samvær med naboer i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent og kumulativ prosent.

	Landbruks- befolkningen	Kum	Annen rural befolkning	Kum	Hele befolkningen	Kum
Er sammen med nabo:						
Omtrent daglig	10		13		11	
Hver uke, men ikke daglig	42	52	35	48	25	36
Hver måned, ikke hver uke	27	79	24	72	17	53
Noen ganger i året	16	95	17	89	20	73
Sjeldnere enn en gang i året	5		11		27	
N=	2834		385		3689	

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Landbruksbefolkningen har mer kontakt med naboer enn hele befolkningen (Tabell 8.12). Dette gjelder riktignok ikke hvis vi sammenligner andelen som er sammen med naboer/naboen hver dag, som utgjør omlag en av ti både blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Forskjellen i ukentlig og månedlig samvær er imidlertid stor. Mens halvparten av landbruksbefolkningen i det minste er sammen med en nabo en gang i uka, gjelder dette drøyt en av tre i den voksne befolkning generelt. Og mens mer enn en firedel av hele befolkningen så godt som ikke har samvær med naboer, gjelder dette bare en av tyve i landbruksbefolkningen. Landbruksbefolkningen har også noe hyppigere sosial omgang med naboer enn andre som bor på landet, som likevel ligner mer på landbruksbefolkningen enn på de som bor i mer tettbygde strøk.

8.1.3. Ensomhet

Ensomhet er en følelse av ufrivillig å være alene eller sosialt isolert. Ensomheten er dermed en subjektiv opplevelse/vurdering, og den kan både være akutt eller mer kronisk. Til tross for at andelen aleneboende er lavere på landet enn i byer, er ensomhet like utbredt (Sosialt utsyn 1988:154). Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen inneholder (i likhet med den generelle levekårsundersøkelsen) følgende spørsmål om ensomhet: *Hender det ofte, av og til, sjelden eller aldri at du føler deg ensom?*

Tabell 8.13 Andel som opplever ensomhet blant landbruksbefolkningen. Prosent.

Opplever ensomhet	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	Ofte eller av og til	N=
Alle	2	19	20	59	21	2845
Mann	3	18	19	61	21	1639
Kvinne	2	21	21	56	22	1206
Gårdbrukere	3	18	20	59	21	1393
Ektefeller/samboere	2	20	20	58	22	1068
Gårdsarbeidere	2	19	18	61	21	384
Gift/samboer	2	17	19	62	19	2367
Ikke i fast parforhold	6	29	21	44	35	459
<30 år	2	16	27	55	18	309
30-44 år	3	19	20	58	22	980
45-59 år	3	20	18	60	23	1053
60-91 år	2	17	19	62	19	501
Flatbygder på Østlandet	3	15	18	64	18	700
Dal- og fjellbygder på Østlandet	2	15	24	59	18	434
Vestlandet	3	26	19	52	29	744
Rogaland	2	19	20	59	21	292
Trøndelag	2	15	18	66	17	425
Nord-Norge	3	22	21	54	25	250
Spredtbygd strøk	2	19	20	58	21	2373
200-1999 bosatte	4	19	18	59	23	266
2000 + bosatte	1	14	20	65	15	176
Ser venner omtrent daglig	1	14	18	67	15	238
Hver uke, men ikke daglig	2	18	20	61	20	1430
Hver måned, ikke hver uke	2	19	21	59	21	810
Noen ganger i året	5	23	19	53	28	170
Har ingen venner/vet ikke	8	30	17	45	38	194

En av fem medlemmer av landbruksbefolkningen svarte at de "av og til" føler seg ensomme, mens like mange svarte "sjelden" (Tabell 8.13). 2 prosent føler seg ofte ensomme, mens tre av fem aldri er ensomme. Det er ingen nevneverdige ulikheter mellom kjønnene eller mellom aldersgrupper. Men som man kunne vente rapporterer gifte/samboende langt sjeldnere at de føler seg ensomme enn de som er uten fast partner, hvorav hver tredje oppgir at de ofte eller av og til er ensomme. Blant enslige *gårdbrukere* er hele to av fem ensomme (ikke vist).

Visse geografiske forskjeller finnes også, og best ut kommer Vestlandet, der bare halvparten av landbruksbefolkningen sier at de aldri opplever ensomhet. I Trøndelag gjelder dette bare to av tre. Om man bor i et spredt befolket eller i et mer tettbygd område ser ut til å ha liten betydning for sannsynligheten for at man opplever ensomhet. Som man kunne vente er sjansen for at man føler ensomhet betinget av graden av vennekontakt. Jo sjeldnere man treffer venner, jo oftere føler man seg ensom.

Som Tabell 8.14 viser er forekomsten av ensomhet i landbruksbefolkningen jevnt over omtrent den samme som for befolkningen som helhet. Gifte/samboende er muligens litt oftere (av og til) ensomme enn sine ikke-agrarer naboer og befolkningen ellers.

Tabell 8.14 Ensomhet blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.

Opplever ensomhet	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	Ofte eller av og til	N=
Landbruksbefolkningen	2	19	20	59	21	2845
-gift/samboer	2	17	19	62	19	2367
-enslig	6	29	21	44	35	459
Gårdbrukere	3	18	20	59	21	1393
-gift/samboer	2	14	20	65	16	1103
-enslig	7	33	22	38	40	290
Annen rural befolkning	3	14	26	57	17	385
-gift/samboer	1	10	24	65	11	288
-enslig	8	27	30	34	35	96
Hele befolkningen	4	18	22	56	22	3711
-gift/samboer	2	13	20	65	15	2423
-enslig	9	26	25	40	35	1280

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

8.1.4. Vold og trusler

Landbruksbefolkningen ble i likhet med hele befolkningen spurt om man hadde blitt utsatt for vold eller trusler i løpet av siste år. Slik "negativ sosial kontakt" vet vi at er noe mindre vanlig i spredtbygd enn i tettbygd strøk, og faktisk enda mindre vanlig blant gårdbrukere (Statistisk sentralbyrå 1996b). Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen bekrefter dette mønster.

Tabell 8.15 Andel som har opplevd vold eller trusler siste 12 måneder etter alder og kjønn blant landbruksbefolkningen. Prosent.

Landbruksbefolkningen	Alle	<30	30-44	45-59	60 år+
Vold (med eller uten synlige skader)	1	2	1	1	0
-menn	1	4	1	0	1
-kvinner	1	1	1	1	0
Trusler (som gjorde en redd)	1	2	2	1	0
-menn	1	2	2	0	0
-kvinner	2	2	2	1	0
Vold eller trusler	2	4	3	1	0
-menn	2	5	2	1	1
-kvinner	2	2	3	2	0
N	2844	307	981	1054	501

2 prosent av landbruksbefolkningen har opplevd vold eller trusler, omlag halvparten på hver, og svært få har opplevd begge former for asosial oppførsel. De som er mest utsatt for vold og trusler er som man kunne vente menn under 30 år, hvorav har en av tyve (5 prosent) melder om vold eller trusler siste år. Blant landbruksbefolkningens eldre er det så godt som ingen som rapporterer om slike ubehageligheter.

Tabell 8.16 Andel som har blitt utsatt for vold eller trusler siste 12 måneder i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.

	Landbruksbefolkningen			Hele befolkningen		
	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner
Vold med eller uten synlige skader	1	1	1	3	5	2
Trussel som gjorde en redd	1	1	2	3	3	3
Vold eller trussel	2	2	2	5	7	4
N=	2845	1639	1206	3720	1827	1893

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Tabell 8.16 viser at landbruksbefolkningen er mindre utsatt for vold og trusler enn befolkningen ellers. Menn ser ut til å komme spesielt heldig ut, særlig når det gjelder vold. Vi kan regne med at noe av forskjellen nok her skyldes den lave andelen unge i landbruksbefolkningen.

8.2. Fritid

Med fritidsvaner mener vi både hvilke former for underholdning man velger seg på fritiden (foruten TV-titting m.m.), hvilke fysiske aktiviteter man bedriver, og hvilke foreninger og kulturelle aktiviteter man deltar i. Landbruksbefolkningens fritidsvaner og -aktiviteter vil av flere grunner kunne skille seg en del fra resten av befolkningen. Foruten ulikhet i preferanser vil både geografiske, bosettingsmessige og arbeids(tids)messige forskjeller gjøre at visse aktiviteter egner seg godt for landbruksbefolkningen, som jo samtidig er mer eller mindre forhindret i eller avskåret fra andre gjøremål. For eksempel er kultur- og utelivstilbudet - iallfall valgmulighetene - som regel relativt begrenset i spredtbygde strøk, mens mulighetene for rekreasjon og trening i skog og mark vanligvis er svært gode.

Den generelle levekårsundersøkelsen 1995 viste at sannsynligheten for at man deltar i kulturelle aktiviteter som teater, opera, konsert, kunstutstilling eller museum øker klart med økende befolkningstetthet. I spredtbygde strøk er det bare halvparten så mange som har vært involvert i en av disse aktivitetene som i tettbygde områder (Statistisk sentralbyrå 1996b:149).

Tabell 8.17 Fritidssystemer og aktiviteter blant landbruksbefolkningen og i hele befolkningen. Andel som har gjort ulike ting minst en gang siste 12 måneder. Prosent.

	Landbruksbefolkningen			Hele befolkningen		
	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner
Fysisk aktivitet (lengre fottur i skog/mark/skitur eller annen mosjon/sport/idrett)	85	85	83	84	87	81
Deltatt i underholdningsaktiviteter (tilskuer på idrettsarrangement, kino, dans eller disko)	76	76	76	78	82	74
Vært på restaurant, kafé o.l.	81	78	84	86	86	86
Deltatt i kulturelle aktiviteter (teater, opera, konsert, kunstutstilling eller museum)	54	50	59	66	67	65
Deltatt i gudstjeneste, rel. møte	56	51	63	45	40	50
Deltatt i kor, orkester, korps, spellemannslag	9	9	10	9	9	8
Lånt bok på bibliotek	26	18	38	39	34	44
Lest skjønnlitteratur	65	57	75	78	74	81
N	2839	1636	1203	3720	1827	1893

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Tabell 8.17 viser fordelingen på ulike kategorier av fritidssystemer både for landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Når det gjelder andelen som har deltatt i fysiske aktiviteter (lengre fottur i skog/mark/skitur eller annen mosjon/sport/idrett), underholdningsaktiviteter (tilskuer på idrettsarrangement, kino, dans eller disko), musikkaktiviteter (kor, orkester, korps, spellemannslag) eller det å ha vært på kafé eller restaurant er landbruksbefolkningen på linje med befolkningen ellers.

På den annen side er landbruksbefolkningen - og i første rekke menn - som ventet relativt sjelden på teater, opera, konsert, kunstutstilling eller museum. Bare halvparten av landbruksbefolkningens menn har vært på slike tilstelninger siste år, mot to av tre blant menn ellers. Kvinner i landbruksbefolkningen er her mer aktive enn menn, i motsetning til i befolkningen ellers. Landbruksbefolkningen låner og leser sjeldnere bøker enn befolkningen forøvrig, og det er særlig mennene som her henger etter. Landbruksbefolkningen deltar imidlertid i noe større grad i religiøse aktiviteter enn befolkningen ellers. Også her er det en overvekt av kvinner, men denne kjønnsforskjellen er til stede også i befolkningen ellers.

Tabell 8.18 Fritidssysler og aktiviteter blant landbruksbefolkningen og i hele befolkningen. Andel som har gjort ulike ting minst en gang siste 12 måneder. Prosent.

	Landbruksbefolkningen	Annen rural befolkning	Hele befolkningen
Lengre fottur i skog/mark/skitur	78	86	73
Annen mosjon/sport/idrett	43	60	60
Tilskuer på idrettsarrangement	39	60	48
Kino	36	48	53
Dans, diskotek	60	33	57
Restaurant, kafé o.l.	81	89	86
Teater eller opera	9	27	32
Klassisk konsert	11	9	16
Jazz-, vise eller popkonsert	13	22	26
Kunstutstilling	21	25	35
Museum	37	35	41
Lånt bok på bibliotek	36	33	39
Deltok i gudstjeneste, rel. møte	56	53	45
Deltok i kor, orkester, korps, spellemannslag	9	10	8
N	2855	385	3720

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Tabell 8.18 viser den detaljerte fordelingen på de ulike aktivitetskategoriene, og Tabell 10.46 på side 137 viser en utvidet svarfordeling for hele batteriet av spørsmål om fritidssysler betinget av kjønn og alder. Når vi går "i detalj" finner vi at landbruksbefolkningen er like ofte på dans/diskotek som befolkningen ellers, og at de oftere går på slike tilstelninger enn andre som bor på landet⁵².

8.3. Tilfredshet med ulike sider av tilværelsen og framtidsutsikter

Avslutningsvis skal vi se hvor tilfreds landbruksbefolkningen er med ulike sider av tilværelsen. Intervjuobjektene ble spurt hvor tilfredse de er med henholdsvis arbeidsforholdene på bruket, husholdningens økonomi, inntekten fra bruket og livet generelt. Hvert spørsmål hadde 6 eller 10 svaralternativer, fra "helt utilfreds" til "svært tilfreds". For å forenkle analysen anser vi dem som plasserte seg innenfor den "positive" halvdel av skalaen som tilfredse, og sammenligner *andelen som er tilfreds* i landbruksbefolkningen og hele befolkningen.

Vi har alt sett at landbruksbefolkningen er mindre tilfreds med arbeidsforhold/miljø enn resten av befolkningen (jf. Figur 5.2, side 64). Mens åtte av ti innen landbruksbefolkningen her er fornøyd, gjelder dette ni av ti i hele befolkningen. Ut fra dette synes forskjellen liten, men som vi husker er andelen *helt tilfredse* i landbruksbefolkningen bare knapt halvparten så høy som i befolkningen ellers (Figur 5.2).

8.3.1. Tilfredshet med økonomi og inntekt

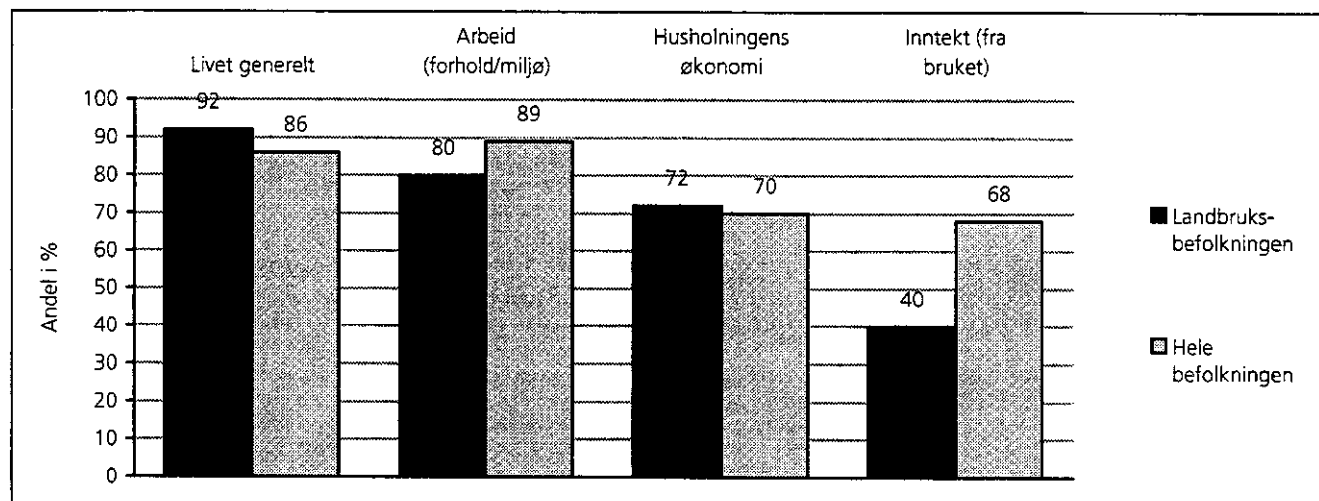
Syv av ti medlemmer av landbruksbefolkningen er tilfredse med husholdningens økonomi, og her er det ingen forskjell fra befolkningen ellers (Figur 8.2). Det er imidlertid stor forskjell på landbruksbefolkningen og andre når det gjelder synet på egen *inntekt*. Bare to av fem medlemmer av landbruksbefolkningen er fornøyd med inntekten mot hele to av tre i befolkningen ellers. For landbruksbefolkningen gjelder spørsmålet vel og merke bare inntekten fra bruket(!), men det er altså et klart flertall som uttrykker misnøye med denne høyst landbruksrelevante levekårskomponenten.

At inntekten fra bruket ofte suppleres med annen inntekt (fra eget biarbeid, eget hoveddyrke utenom bruket, ektefellens inntekt eller økonomiske tilskudd fra andre husholdningsmedlemmer), kan være én forklaring på det tilsynelatende paradoksale avviket mellom hvor mange som er fornøyd med husholdningens økonomi og med inntekten fra bruket. Her må vi heller ikke glemme at boutgiftene er lave på landet, og at utgiftene til restauranter, of-fentlig transport og sydenturer nødvendigvis blir begrenset⁵³ (Statistisk sentralbyrå 1996c). Generelt kan man klare seg godt på en inntekt selv om denne er lav i forhold til andres inntekt, eller i forhold til det man mener man burde tjent, så lenge man begrenser forbruket. Landbruksbefolkningens inntekt og økonomi analyseres nærmere i en kommende delrapport, og ble kort omtalt i Økonomiske analyser nr 3/98.

⁵² Vi vet ikke hvor mange som går på henholdsvis dans eller diskotek, men vi kan regne med at det her er et klart by/land-mønster.

⁵³ Renter av lån og husleie beløp seg i 1992-1994 til ca 19000 kr i spedtbygd strøk, mot ca 30000 kr for alle husholdninger og 38000 kr for Oslo, Bergen og Trondheim. Utgifter til kafé/reastaurant ol. og selskapsreiser beløp seg til henholdsvis ca 4200 kr og 1800 kr i spedtbygd strøk, mot ca 6500 kr og 3500 for alle husholdninger og 7900 kr og 5800 kr for Oslo, Bergen og Trondheim. Utgiftene til matvarer per husholdning er de samme i spedtbygd som i tettbygd strøk (Statistisk sentralbyrå 1996c).

Figur 8.2 Andel som er tilfreds med arbeid, husholdningens økonomi, inntekt og med livet generelt i landbruksbefolkningen og i hele befolkningen.

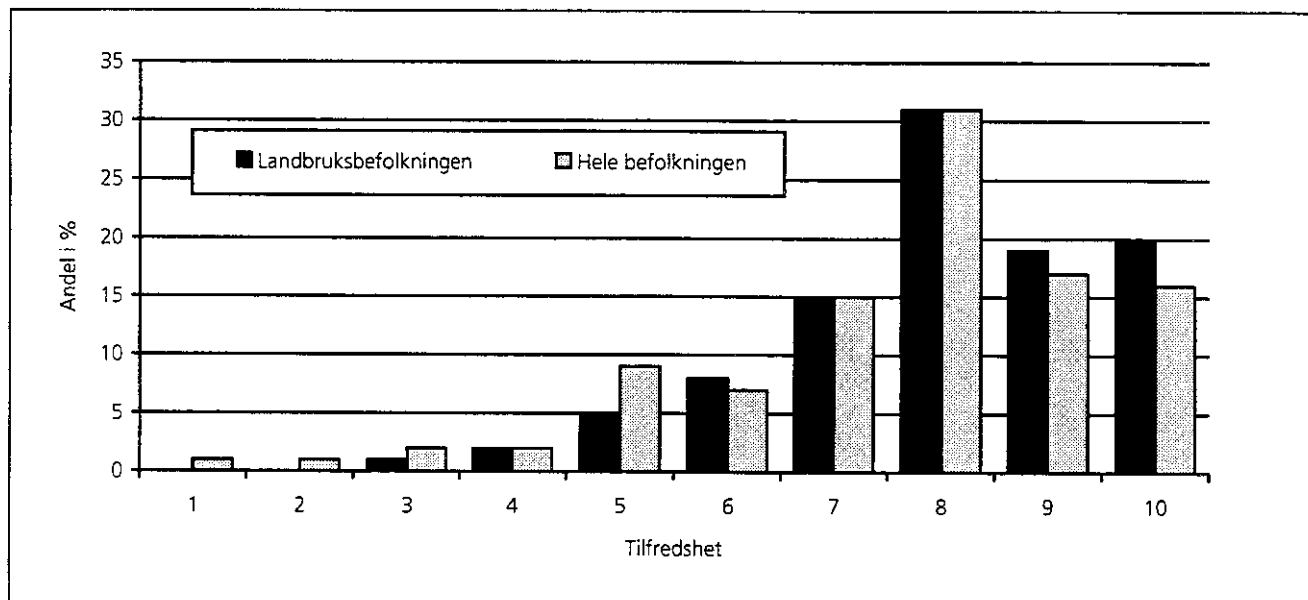

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995, Levekårsundersøkelsen 1995 og Verdiundersøkelsen 1996.

8.3.2. Tilfredshet med livet generelt

Spørsmålet om tilfredshet med livet var formulert som følger: *Hvis du tar alt i betraktning, hvor tilfreds er du med livet ditt for tiden?* Dette spørsmålet, som måler ens "subjektive livskvalitet", finnes ikke i den generelle levekårsundersøkelsen, men er med i Verdiundersøkelsen 1996. Drøyt ni av ti innen landbruksbefolkningen mente at de alt tatt i betraktning er relativt tilfredse med livet for tiden. Dette er grovt sett samme andel som for befolkningen sett under ett, men det kan synes som landbruksbefolkningen i noe større grad er fornøyd med livet enn andre. Mens bare 8% av landbruksbefolkningen er relativt *misfornøyd* med livet, gjelder dette 14 % i befolkningen forøvrig.

Figur 8.3 Tilfredshet med livet blant landbruksbefolkningen og i hele befolkningen. 1=svært utilfreds, 10 = svært tilfreds.

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995, Levekårsundersøkelsen 1995 og Verdiundersøkelsen 1996.

Går vi svarfordelingen nærmere etter i sømmene finner vi at en av fem har svart at de er helt tilfreds på den tildelte svarinndelingen, mens ingen har plassert seg på de to laveste svaralternativene (Figur 8.3). I befolkningen generelt er det derimot et par prosent som har plassert seg "på bunn", og litt færre "på toppen". Men ellers er svarmønsteret (tyngdepunkt og spredning) som i befolkningen ellers. Det er små eller ingen forskjeller mellom kjønnene, mellom aldersgrupper, mellom gårdbrukere og andre, og mellom ulike landsdeler når det gjelder landbruksbefolkningens syn på egen livssituasjon (Tabell 10.47 side 138). Det er verdt å nevne at unge er noe mer fornøyd med sin livssituasjonen enn andre aldersgrupper. Videre er de som er tilfreds med henholdsvis husholdningens

økonomi, med egen inntekt eller med arbeidet også langt mer tilfreds med livet generelt enn andre (Tabell 10.48, side 138).

8.3.3. Landbruksbefolkningens framtidsutsikter

I Norge er det vanlig at barn eller andre familiemedlemmer overtar gården når en selv blir for gammel til å drive videre. Men det blir ikke alltid slik. Som vi husker fra kapittel 2 (Figur 2.4) har det vært «kroken på døra» for om lag 2500 bruk årlig gjennom hele etterkrigstiden, og antall gårdsbruk faller stadig. Mange bruk slås sammen med nabobruk, noen blir - tross konsesjonsregler m.m. - rene boliger eller fritidseiendommer, og atter andre forlates til forfall. De fleste gårdbrukere tror inntektene vil falle (ytterligere) gjennom de neste 5 år. Selv blant gårdbrukere under 30 år er det bare 13 prosent som her er optimistiske. Vi spurte gårdbrukerne om hva som ville skje med brukene i framtiden. Svarfordelingen betinget av bakgrunnsvariable finnes i Tabell 10.49 på side 139.

Skal vi tro gårdbrukerne vil vel halvparten av gårdene (53 prosent) bli overtatt av familien, mens bare 2 prosent vil bli overtatt av andre enn arvinger. For resten av brukene (45 prosent) er spørsmålet om videreføringen av driften beheftet med usikkerhet. 23 prosent vet per i dag ikke hva som vil skje med gården, og 14 prosent anser det som usikkert om noen kommer til å drive bruket videre. 6 prosent regner med at driften vil opphøre den dagen de selv gir seg. Usikkerheten omkring hva som vil skje med gården er naturlig nok størst blant de yngste. Men selv blant eldre gårdbrukere (over 60 år) er det bare tre av fem som vet at noen (arvinger eller andre) kommer til å drive gården videre.

Det er til dels store regionale forskjeller når det gjelder spørsmålet om overtakelse. På Østlandets flatbygder har hele to av tre bruk "arvingene klare", mot snaut en av tre bruk i Nord-Norge. Også på Vestlandet er det mange gårder som ser ut til å måtte legge ned driften for godt. De regionale forskjellene har sammenheng med gårdens produksjon og størrelse. Korngårder er de som oftest har en avklart overtakelse, noe som må sees i sammenheng med at disse gårdene er store. De relativt usikre framtidsutsiktene som råder i landbruket, og som nok har preget landbruksbefolkningen gjennom lang tid, virker sannsynligvis negativt inn på livskvaliteten og dermed på de mentale sider ved levekårene.

9. Konkluderende oppsummering

Vi skal nå oppsummere og drøfte de mønstre vi har avdekket når det gjelder landbruksbefolkningens levekår. Som en overordnet konklusjon kan vi si at landbruksbefolkningen på de fleste levekårsområder har det omtrent som befolkningen ellers. Men selv om fellestrekkene er flere enn særtrekkene, er det også klare forskjeller som i større eller mindre grad følger av landbruksbefolkningen valg av næringsvei.

De viktigste særpreg ved landbruksbefolkningens tilværelse gjør seg gjeldende innen levekårsområdene arbeids- og boforhold. Landbruksbefolkningen bor i store og velutstyrte boliger, få lever alene og de fleste har store husholdninger som ikke så sjelden rommer foreldre eller svigerforeldre. Landbruksarbeidet er fysisk tøft og tildels farlig, men byr samtidig på mye frihet i arbeidssituasjonen. Landbruksbefolkningen har lite ferie og relativt lange og etter sesongen sterkt varierende arbeidsdager. Over halvparten av landbruksbefolkningen - selv gruppen av gårdbrukere - har arbeid utenom bruket. Som regel synes det som slik yrkeskombinasjon er økonomisk nødvendig. Rapporten behandler imidlertid ikke de viktige områdene inntekt og økonomi, som blir tema i en egen delrapport.

9.1. Sosiodemografiske særpreg hos landbruksbefolkningen

I kapittel 3 så vi at landbruksbefolkningen har en klar mannlig overvekt, og at hele ni av ti av gårdbrukerne er menn. Blant unge gårdbrukere er andelen kvinner litt høyere enn blant middelaldrende og eldre. Sett på bakgrunn av endringen i Odelsloven burde kanskje sammenhengen mellom kjønn og alder vært sterkere, noe som vitner om at endringen mot likestilling går sakte og at kjønnsrollene i landbruket er rotfestet.

Gjennomsnittsalderen blant landbruksbefolkningen (46 år) er høyere enn i befolkningen ellers (44 år), og gårdbrukerne (49 år) er i gjennomsnitt et par år eldre enn sine ektefeller og samboere (47 år). Middelaldrende er sterkt overrepresentert i forhold til befolkningen ellers, og det er spesielt få unge, særlig blant gårdbrukerne. Hvert tiende medlem av landbruksbefolkningen, og hver tyvende gårdbruker, er under 30 år. Dette er da også hva man kunne forvente tatt i betraktning at mange må vente til de er godt voksne før de overtar gårdbrukerrollen på familiebruket.

Blant landbruksbefolkningen er tre av fire gift, og en av ti er samboere. Landbruksbefolkningen er oftere gift enn befolkningen ellers, men dette skyldes dels at ektefeller (og samboere) har blitt systematisk trukket inn i utvalget. Sammenligner vi mannlige gårdbrukere med menn ellers finner vi derimot at gårdbrukerne sjeldnere er gift eller samboer enn andre menn. En av ti gårdbrukere deler ikke husholdning med noen, og hver femte mannlige gårdbruker over 60 år har *aldri* bodd fast sammen med en partner.

Landbruksbefolkningen har, som man kunne vente, lavere utdanning enn gjennomsnittet for hele befolkningen, og dette gjelder innenfor alle aldersgrupper. Vel en av ti har utdanning på høyskole eller universitetsnivå, mot dobbelt så mange i befolkningen ellers. Det er imidlertid stor forskjell på gårdbrukere og resten av landbruksbefolkningen. Landbruksbefolkningens kvinner har oftere høyere utdanning enn hva mennene og gårdbrukerne har, og skiller seg dermed mindre fra befolkningen ellers enn hva deres menn gjør. Gårdbrukere har imidlertid ofte 3-årig videregående skole, og blant disse har de aller fleste jordbruksfag. Blant høyt utdannede gårdbrukere er undervisningsrettet utdanning vanligst (29 prosent), mens bare halvparten så mange har jordbruksrettet utdanning (15 prosent). 14 prosent av gårdbrukerne har agronomutdanning, hvorav en av tyve på hovedfagsnivå. Når det gjelder mulighetene til å skaffe seg videreutdanning innen jordbruksrelatert virksomhet mener halvparten av landbruksbefolkningen at disse muligheter er fra middels til svært gode.

9.1.1. Boforhold og materielle goder blant landbruksbefolkningen

Sett i forhold til befolkningen forøvrig har landbruksbefolkningen store og rommelige boliger. Bare 2 prosent av landbruksbefolkningen bor i en bolig med færre enn tre rom, mot 13 prosent innen hele befolkningen. Gjennomsnittlig boligstørrelse blant landbruksbefolkningen er 5,9 rom, mot 4,6 rom i hele befolkningen. Tre av fire disponerer 5 rom eller mer, mot en av ti i befolkningen ellers. Landbruksbefolkningens boliger er også større enn hva som er vanlig blant andre som bor på landet. Våningshuset rommer imidlertid ikke bare flere rom, men også flere personer, og i mange tilfeller deles huset til og med av flere husholdninger. Antall rom per person er på 1,8 i landbruksbefolkningen mot 1,6 i hele den voksne befolkning, og landbruksbefolkningen har dermed til tross for større boliger i gjennomsnitt ikke særlig mye mer plass enn gjennomsnittet for hele befolkningen.

En av fire gårdbrukere har egne foreldre boende på gården, og nesten hver tiende gårdbruker deler husholdning med sine foreldre. Det er klare geografiske variasjoner i slik "kårspraksis". Videre har drøyt halvparten av gårdbrukerne egne barn i husholdningen, syv av ti bor sammen med ektefelle (dvs nesten alle som er gift), og som vi har sett har knapt en av ti samboer. Knapt en av ti medlemmer av landbruksbefolkningen bor alene, og dette er bare halvparten så vanlig som for befolkningen ellers. Landbruksbefolkningen er sjelden på flyttefot, og hver fjerde gårdbruker har bodd på gården hele livet.

Det har som kjent skjedd en rivende utvikling i bostandard de siste tiårene, og selv om 3 prosent av landbrukshusholdene ikke har vannklosett, har i dag så godt som samtlige minst ett av godene vannklosett, bad, dusj, kjøkken på minst 6m² eller innlagt varmt vann. Landbruksbefolkningen ligger imidlertid fremdeles litt tilbake i forhold til resten av befolkningen når det gjelder bostandard, noe som ikke minst må sees på bakgrunn av at mange våningshus er av eldre dato.

Den husholdningsteknologiske utvikling har forlenget gjort sitt inntog i våningshusene. Nesten alle landbrukshusholdninger disponerer fryser, vaskemaskin og telefon. Tre av fire medlemmer av landbruksbefolkningen har oppvaskmaskin, og to av tre har henholdsvis videospiller og mikrobølgeovn. Andelen som har de nevnte godene er høyere enn i hele befolkningen innenfor alle aldersgrupper, og forskjellen er størst for oppvaskmaskin.

94 prosent av landbruksbefolkningen disponerer bil, mot 83 prosent i befolkningen ellers. Forskjellen må sees på bakgrunn av de lange avstandene, f.eks til nærmeste butikk, som er på nesten 5 km i gjennomsnitt. Så godt som samtlige medlemmer av landbruksbefolkningen har sertifikat inntil 50 års-alderen, hvoretter andelen særlig blant kvinner synker kraftig med økende alder. Landbruksbefolkningen disponerer også noe oftere hytte eller fritidshus enn befolkningen ellers.

9.1.2. Arbeidsforhold i landbruket

Landbruksarbeid byr på et tøft arbeidsmiljø. Gårdbrukerne kommer svært dårlig ut når det gjelder en rekke sider ved det fysiske arbeidsmiljøet sammenlignet med sysselsatte generelt. Fire av fem gårdbrukere hevder at de vanligvis arbeider under risikofylte forhold. Videre utsettes nesten ni av ti for ergonomiske og to av tre for klimatiske arbeidsmiljøbelastninger. Landbrukets menn er generelt dobbelt så ofte utsatt for farer og støy som kvinnene, og er fire ganger oftere eksponert for kraftige vibrasjoner. Melkeprodusenter er særlig utsatt for fysiske belastninger, mens de som hovedsakelig driver kornproduksjon kommer best ut.

De organisatoriske aspekter ved arbeidsmiljøet er mer i landbruksbefolkningens favør enn de fysiske. Sammenlignet med gjennomsnittsnormannen har landbruksbefolkningen generelt, og gårdbrukeren spesielt, stor grad av selvbestemmelse og kontroll over arbeidssituasjonen, og opplever i liten grad stress og mas. Sannsynligheten for å ha liten innflytelse på eget arbeidstempo er fire ganger mindre i landbruksbefolkningen enn i befolkningen ellers. Når det gjelder variasjon i arbeidet kommer landbruksbefolkningen imidlertid ikke bedre ut enn andre, og landbrukskvinnene ligger faktisk her litt dårligere an enn kvinner generelt.

Gjennomsnittlig selvoppgitt ukentlig arbeidstid på bruket for gårdbrukere er 37 timer, men variasjonen er stor. Arbeidstiden varierer i betydelig grad med produksjonsform, årstid, alder, kjønn og om man har annet arbeid ved siden av. Gårdbrukere med bruket som hovedyrke arbeider i gjennomsnitt hele 47 timer i uka på bruket. Melkebønder arbeider mest, og har den jevneste arbeidsbelastningen over året, mens de sesongmessige variasjonene er størst for kornbøndene. Landbrukets kvinner arbeider mye mindre på bruket enn menn, og dette mønster gjelder også innen gruppen av gårdbrukere.

Til tross for sterkt varierende arbeidstid gjennom året blir det lite ferie. Hvert femte medlem av landbruksbefolkningen har ikke hatt ferie siste år, og drøyt en av ti har verken hatt ferie eller fri. Bare 3 prosent av gårdbrukerne hadde tre ukers sammenhengende ferie. Her er det visse generasjonsforskjeller, og de unge har oftere "lang" ferie

enn middelaldrende og eldre. Blant de eldste (over 60 år) har to av fem overhodet ingen ferie. Familien fremdeles den viktigste kilde til avløsning. En av fem bruk/gårdbrukere har *ingen* form for avløsning.

Tre av fire medlemmer av landbruksbefolkningen er relativt fornøyd med arbeidet i landbruket, "alt tatt i betraktning". En av fem medlemmer av landbruksbefolkningen er relativt misfornøyd med "arbeidsforhold, arbeidsmiljø" på bruket, og er med dette i noe mindre grad tilfreds enn befolkningen ellers. Andelen som er *helt tilfreds* med arbeidsforhold/miljø er mye lavere i landbruksbefolkningen enn i befolkningen ellers. Det er mer misnøye blant gårdbrukere enn hos ektefeller og gårdsarbeidere.

9.1.3. Yrkeskombinasjon hos landbruksbefolkningen

Blant landbruksbefolkningen sett under ett er det bare to av fem som utelukkende arbeider på bruket. Halvparten kombinerer gårdsarbeid med inntektsgivende arbeid utenom bruket, og for de fleste av de som driver yrkeskombinasjon er det eksterne yrket deres hovedyrke. Nærmere bestemt har to av fem medlemmer av landbruksbefolkningen hovedyrke utenom bruket. Det er klare alders-/generasjonsforskjeller og visse kjønnsforskjeller når det gjelder yrkeskombinasjon. Blant de over 60 år arbeider de fleste (to av tre) bare på bruket. Hver syvende av landbruksbefolkningens kvinner arbeider bare utenfor bruket, mens en av tre derimot bare arbeider på bruket.

Blant gårdbrukerne har knapt halvparten gårdsdriften som eneste inntektskilde. Faktisk har drøyt hver tredje gårdbruker sitt hovedyrke utenom bruket, og har dermed gårdsdriften kun som biyrke. I hvilken grad man driver yrkeskombinasjon avhenger i stor grad av produksjonsform og av gårdens størrelse. To av tre melkeprodusenter arbeider kun på gården, mot bare en av fire kornprodusenter. Dette mønster må sees på bakgrunn av at arbeidstidsmønstrene og sesongvariasjonene varierer mellom produksjonene (som vist i kapittel 5), og at bruk med dyr alltid krever kontinuerlig tilsyn. Sannsynligheten for at en gårdbruker har ekstern inntekt minker jevnt med gårdens størrelse. Mens en av tre gårdbrukere med mindre enn 50 dekar fulldyrket jordbruksareal har gårdsdriften som eneste levevei, gjelder dette to av tre blant de som har 150 dekar eller mer og tre av fire med minst 200 dekar.

Mannlige og kvinnelige gårdbrukere arbeider like ofte utenom bruket, men for menn er det eksterne arbeidet i større grad *hovedyrke* enn for kvinner. Sannsynligheten for at man har inntekt utenom bruket stiger med økende utdanning, og blant gårdbrukere med høyere utdanning har syv av ti gården kun som bigeskjeft. Gårdbrukere i Nord-Norge har i bare en av fem tilfeller sin hovedbeskjeftigelse utenom bruket, mens dette gjelder nesten annen hver gårdbruker på Østlandets flatbygder. Vi skal her huske at det er gjensidig sammenheng mellom produksjonsform, kjønn, utdanningsnivå og region.

Blant gårdbrukere som har gården som hovedyrke, men som har arbeid i tillegg, legger biarbeidet i gjennomsnitt beslag på 14 timer per uke per år, men arbeidstiden varierer sterkt fra gårdbruker til gårdbruker. Blant den halvdel av gårdbrukerne som arbeider "full tid" (minst 37,5 timer/uke) på bruket har en av ti likevel hovedyrke utenom bruket.

Landbruksbefolkningens totale ukentlige arbeidstid er i gjennomsnitt omlag 43 timer i uka, hvorav omlag 1/3 av tiden går med til arbeid utenfor bruket. Gårdbrukere arbeider til sammen hele 54 timer i gjennomsnitt, hvorav 37 timer på bruket og omlag 16 timer utenfor. Melkeprodusenter - som er den gruppen som arbeider mest på bruket - legger fire av fem arbeidstimer til bruket. Landbruksbefolkningens kvinner arbeider bare 30 timer i uka i gjennomsnitt, men av disse arbeider hver tiende ikke.

Landbruksbefolkningen har en allsidig yrkesstruktur som fordeler seg omtrent likt på følgende områder: 1) Humanistiske og tekniske yrker, inkludert undervisning og sykepleie, 2) butikk, kontor, service/rengjøring, trafikkyrker utenom vare/lastebilsjåfør og 3) primærnæringer, varetransport, bygg, anlegg og industri. Fordelingen er betinget av kjønn, utdanning, hvor mye man arbeider på bruket og av region. Omlag 3 prosent av landbruksbefolkningen er lærere, som representerer det vanligste enkeltyrke.

Den utstrakte praksisen med å arbeide utenfor bruket synes langt oftere å være en økonomisk nødvendighet - en strategi for å kompensere for lav lønnsomhet og inntjening i næringen - enn en ønsket tilpasning. Blant gårdbrukere med hovedyrke utenom bruket er det svært få som synes å være helt fornøyd med denne situasjonen. Dersom de ikke trengte ta økonomiske hensyn ville tre av fire i større grad konsentrert seg om arbeidet på gården. Av disse ville de fleste (halvparten av alle) droppet det eksterne arbeidet helt. En av ti ville derimot lagt ned gårdsdriften til fordel for det eksterne yrket. Ektefellenes yrkesaktivitet utenom bruket ser i like stor grad ut til å være økonomisk nødvendig som blant gårdbrukerne. Blant de som har hovedyrke utenom bruket og som per i dag *ikke* deltar i gårdsarbeidet - hvorav nesten alle er kvinner - ønsker hele to av tre å delta på bekostning av sitt nåværende yrke.

9.1.4. Helse, omsorg og bruk av offentlige tjenester og ytelser blant landbruksbefolkningen

Etter å ha blitt bedt om også å nevne beskjedne tilfeller og etter å ha blitt forevist en lang liste sykdommer oppga drøyt halvparten av landbruksbefolkningen at de har "sykdom eller lidelse av mer varig natur, noen virkning av skade eller noen funksjonshemming". Av disse har en av tre begrenset arbeidsevne og en av fire er hemmet i hverdagen. Det er ingen forskjell mellom landbruksbefolkningens kvinnelige og mannlige medlemmer når det gjelder forekomsten av helseplager.

14 prosent av landbruksbefolkningen mener å ha nedsatt funksjonsevne, hvorav halvparten har nedsatt bevegelsesevne og 3 prosent har sterkt nedsatt syn eller hørsel. I tillegg plages 4 prosent ofte av nervøse lidelser. 28 prosent av landbruksbefolkningen bekymrer seg for brukets økonomi, og 31 prosent for været. Andelen med varige helseplager i landbruksbefolkningen er omtrent som i resten av befolkningen. Middeldrende, og særlig eldre, gårdbrukere plages imidlertid noe oftere av varige helseproblemer enn sysselsatte menn ellers, mens tendensen er motsatt blant de yngste.

6 prosent av gårdbrukerhusholdningene benyttet seg av kommunale helse- eller omsorgstjenester i løpet av siste måned, hvorav halvparten hjemmehjelp, og nesten like mange hjemmesykepleier. Blant enslige mottok 12 prosent slike tjenester. Blant de som er over 60 år har en av tyve hjemmehjelp, herunder 2 prosent blant gifte og 12 prosent hos enslige. Landbruksbefolkningen gjør sjeldnere bruk av kommunale hjemmetjenester enn befolkningen ellers.

Landbrukskvinner gjør mer husarbeid enn andre kvinner, og den kjønnsbetingete arbeidsdelingen (kjønnsrollene) er mye klarere i landbruket enn ellers. Mange landbrukskvinner er dermed "trippelarbeidende", med arbeid utenom bruket pluss gårdsarbeid og husarbeid. En av fem - likelig fordelt mellom kvinner og menn - gir regelmessig ulønnet hjelp og omsorg til andre, i hovedsak til egne foreldre. Hele 17 prosent av dem som har foreldre i live yter regelmessig hjelp. Landbruksbefolkningens menn yter minst like ofte regelmessig hjelp/omsorg overfor sine foreldre som det kvinnene gjør, og landbruksbefolkningen yter langt oftere hjelp overfor foreldrene enn befolkningen ellers.

9.1.5. Sosialt nettverk, fritid og livskvalitet blant landbruksbefolkningen

Drøyt to av tre medlemmer av landbruksbefolkningen har minst en av foreldrene i live, hvorav halvparten har begge. Vel to av fem i landbruksbefolkningen bor sammen med sine foreldre eller ser dem daglig. Tre av fire treffer sine foreldre minst en gang i uka, og bare 14 prosent ser dem sjeldnere enn en gang i måneden. Menn er oftere sammen med sine foreldre enn hva kvinnene er (fordi de ofte bor på gården eller i nærheten). Landbruksbefolkningen har oftere hyppig kontakt med foreldrene enn hele befolkningen, og dette gjelder også blant dem som ikke bor sammen med foreldrene.

Blant de innen landbruksbefolkningen som har voksne barn som har flyttet hjemmefra treffer vel fjerdeparten minst en av disse barna daglig, og knapt to av tre ser dem minst en gang i uka. Samværshyppigheten mellom foreldre og barn øker med foreldrenes alder, og blant de som er over 60 år har hele to av fem daglig samvær med sine barn. Når det gjelder hvor ofte man ser søsken er mønstret omtrent som i befolkningen generelt.

Knapt en av ti medlemmer av landbruksbefolkningen har venner i nærheten som de treffer daglig, men det er like mange som mangler dette betydningsfulle element i sitt sosiale nettverk. Tre av fem ser venner minst en gang i uka, og blant unge (under 30 år) har en av fem daglig samvær med venner. Det å se venner daglig er noe mindre vanlig i landbruksbefolkningen enn i hele befolkningen, men andelen som ser venner minst en gang i uka er omtrent den samme.

70 prosent av landbruksbefolkningen har minst en person utenom familien som står en nær og som en kan snakke fortrolig med. Kvinner og yngre har oftere en slik fortrolig person enn menn og eldre. Landbruksbefolkningen har noe sjeldnere en fortrolig person enn befolkningen sett under ett, og forskjellen er særlig stor blant enslige og personer i aldersgruppen 45-59 år. Halvparten av landbruksbefolkningen er sammen med naboer minst en gang i uka, mens en av ti har slikt samvær daglig. Landbruksbefolkningen har like ofte daglig - men oftere ukentlig - kontakt med naboer enn befolkningen ellers.

Hvert femte medlem av landbruksbefolkningen opplever ofte eller av og til ensomhet, og skiller seg ikke her fra befolkningen ellers. Landbruksbefolkningen er langt sjeldnere utsatt for vold eller trusler enn befolkningen ellers. Dette til tross for at en like stor andel går på dans/diskotek som andre. Landbruksbefolkningen er imidlertid naturlig nok sjelden på teater, opera, konsert, kunstutstilling eller museum, og er dessuten mindre aktive når det gjelder å låne og lese bøker enn befolkningen forøvrig.

Når det gjelder arbeidsforhold, husholdningens økonomi og livet generelt er landbruksbefolkningen omtrent like tilfreds som befolkningen forøvrig. Landbruksbefolkningen er imidlertid langt mindre fornøyd med inntekten (fra bruket) enn befolkningen ellers. På nesten halvparten av gårdsbrukene råder usikkerhet om bruket vil fortsette i familien, eller om driften vil fortsette eller bringes til opphør.

10. Vedleggstabeller

Tabellene som presenteres i dette vedlegget er alle kommentert i rapporten, og er grunnlag for (mindre) tabeller og figurer. Tabellene viser svarfordelingen på utvalgte intervju spørsmål, som regel brutt ned på bakgrunnsvariable som kjønn, alder, bosted, utdanning, produksjonstype osv. Tabellene er langt fra uttømmende beskrevet i teksten, og spesielt interesserte kan søke etter sammenhenger og mønstre man måtte være ute etter. Tabellene må imidlertid tolkes med forsiktighet. Mange forhold varierer sterkt med alder, og der dette gjelder både avhengige variable og forklaringsvariable (bakgrunnsvariable), er det lett å trekke gale slutninger om årsakssammenhenger (der alder er en "felles bakenforliggende variabel" som "påvirker" begge de to variablene vi finner sammenheng mellom). Hver gang en avhengig variabel varierer med alder, bør Tabell 10.3 konsulteres for i størst mulig grad å gardere seg mot slike spuriose sammenhenger. Tabellene presenteres kapittelvis.

10.1. Innledning

Tabell 10.1 Utvalgets sammensetning. Uvektete og vektete tall.

	Personkode	Antall, uvektet	Antall (vektet og avrundet ⁵⁴)	Andel i prosent (vektet)
Gårdbrukere	A1	1401	1398	49
Gårdbrukeres ektefeller/samboere	A2	1083	1069	38
Andre husholdningsmedlemmer i alder 18-79 år som arbeider på bruket	A3-A5	109	105	4
Ansatte og andre i alder 18-79 år som arbeider på bruket og som har separat husholdning (gårdsarbeidere)	B1, C1, D1, E1	219	193	7
Gårdsarbeideres ektefeller/samboere	B2, C2, D2	106	92	3
Antall personer som svarte (N)		2918	2855	100%

10.2. Sosiodemografiske særpreg

Tabell 10.2 Aldersfordelingen blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Prosent.

	16-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80+	N
Landbruksbefolkningen	1	4	6	10	11	13	15	13	10	7	5	3	1	1	2854
Gårdbrukere	0	1	3	8	11	15	15	14	12	8	6	4	2	1	1398
Hele befolkningen**	7	10	10	10	10	8	10	7	5	5	5	5	4	4	3719
-i arbeid***	4	10	13	13	14	12	13	9	6	4	1	1	0	0	2413
-bosatt i spredtbygd strøk, unntatt bønder	5	11	11	14	14	13	13	8	7	5	1	-	-	-	385

*Gårdbrukers ektefelle/samboer og alle i alder 18 - 79 år som deltar regelmessig i gårdsdriften.

**Levekårsundersøkelsen 1995

***Utfører vanligvis lønnet arbeid av minst en times varighet per uke.

⁵⁴ Utvalget er her vektet etter de relative vektene i Tabell 11.1.

Tabell 10.3 Aldersfordeling innen viktige undergrupper av landbruksbefolkningen. Gjennomsnittlig alder og andel innen fire aldersgrupper. Prosent.

Alder:	Snitt	< 30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år	N=
Alle	46	11	35	37	18	2855
Menn	47	12	32	36	20	1648
Kvinner	46	9	38	38	15	1208
Gift eller samboer	47	7	36	40	17	2373
Enslig	43	30	26	20	23	459
Gårdbruker	49	5	34	41	20	1389
Gårdbrukers ektefelle/samboer	47	6	39	41	15	1069
Gårdsarbeidere m.m.	36	49	24	11	16	388
Spredtbygd strøk	47	11	35	37	18	2381
Ikke spredtbygd	45	12	35	37	16	445
Kun grunnskole (7-9 år)	55	4	18	40	38	701
Videreg. skole nivå I (10 år)	47	7	31	48	14	841
Vid. skole nivå II (11-12 år)	41	20	46	25	9	874
Univ./høyskole (13 år +)	44	6	48	40	6	291
Uoppgitt	-	-	-	-	-	147
Flatbygder på Østlandet	47	8	39	36	17	703
Dal- og fjellbygder på Østlandet	48	10	31	35	23	436
Vestlandet	47	11	32	38	20	744
Rogaland	45	15	35	36	14	293
Trøndelag	45	13	34	40	13	429
Nord-Norge	45	13	35	36	16	250
Viktigste produksjon:						
Melkeproduksjon	46	9	38	39	14	844
Husdyrhold	48	9	34	39	19	824
Kornproduksjon	49	4	35	41	20	515
Annen produksjon	48	8	33	40	20	284
Uoppgitt	-	-	-	-	-	389
Fulldyrket jordbruksareal:						
Under 50 dekar	49	6	33	38	23	1032
50-149 dekar	46	10	38	37	15	1119
150 dekar og mer	47	5	33	51	11	426
Uoppgitt	40	38	28	14	20	279
Årlig arbeidstid på bruket						
Under gjennomsnitt	46	13	34	36	17	1338
Over gjennomsnitt	48	7	35	40	18	1105
Uoppgitt	-	-	-	-	-	428

Tabell 10.4 Landbruksbefolkningen og hele befolkningen fordelt på bostedstype (befolkningstetthet).

	Landbruksbefolkningen		Gårdbrukere		Hele befolkningen	
	Prosentandel	Antall	Prosentandel	Antall	Prosentandel	Antall
Spredtbygd strøk	84	2381	85	1180	21	762
200-1999 bosatte	9	267	9	123	15	542
2000-19999 bosatte	4	121	4	60	26	931
20000-99999 bosatte	2	51	1	19	15	534
100000 eller fler bosatte	0	5	0	3	23	844
	100	2825	100	1385	100	3622

Tabell 10.5 Landbruksbefolkningens utdanningsnivå. (5 prosent uoppgitt utelatt). Prosent.

	Grunnskole (7-9 år)	Videreg. skole nivå I (10 år)	Videreg. skole nivå II (10-12 år)	Univ./høy skole (13 år +)	N=
Landbruksbefolkningen (alle)	26	31	32	11	2708
Menn	28	24	41	8	1588
Kvinner	24	41	21	15	1120
<30 år	10	21	63	7	274
30-44 år	14	28	43	15	936
45-59 år	28	40	22	12	1013
60 + år	55	25	12	3	484
Gift/partner	25	34	29	12	2013
Samboende	21	26	43	10	247
Ikke fast parforhold	31	22	42	5	426
Gårdbrukere	29	26	37	8	1395
Andre	23	37	27	13	1312
Spredtbygd strøk	28	31	33	11	2272
Ikke spredtbygd	26	33	29	12	408
Flatbygder på Østlandet	25	30	32	13	667
Dal- og fjellbygder på Østlandet	30	31	31	8	416
Vestlandet	24	31	34	12	713
Rogaland	28	34	31	7	271
Trøndelag	20	35	34	11	403
Nord-Norge	34	25	31	10	238
Viktigste produksjon					
Melkeproduksjon	23	33	34	10	799
Husdyrhold	31	30	28	11	784
Kornproduksjon	26	30	28	16	492
Planteproduksjon	28	30	29	13	195
Annen produksjon*	17	35	41	7	74
Uoppgitt	22	30	43	6	365
Fulldyrket jordbruksareal					
0 -49 dekar	33	29	27	11	979
50-149 dekar	23	34	32	11	1068
150 dekar og mer	16	32	39	15	404
Uoppgitt	24	11	46	5	257

Tabell 10.6 Gårdbrukeres utdanningsnivå fordelt etter ulike bakgrunnsvariable. Prosent.

	Grunnskole (7-9 år)	Videreg. skole nivå I (10 år)	Videreg. skole nivå II (10-12 år)	Univ./høy skole (13 år +)	N=
Alle gårdbrukere	29	26	37	8	1395
Menn	28	25	39	8	1267
Kvinner	32	39	18	12	129
<30 år*	8	21	68	4	61
30-44 år	13	23	53	11	477
45-59 år	31	31	29	10	574
60 + år	55	22	21	3	284
Spredtbygd strøk	26	33	29	12	408
Ikke spredtbygd	26	31	33	11	2272
Flatbygder på Østlandet	25	22	41	12	350
Dal- og fjellbygder på Østlandet	30	29	35	7	216
Vestlandet	30	26	37	8	384
Rogaland	29	29	37	5	131
Trøndelag	24	30	36	10	199
Nord-Norge	37	20	35	7	116
Viktigste produksjon:					
Meikeproduksjon	26	27	42	5	450
Husdyrhold	35	26	32	8	451
Kornproduksjon	25	22	36	16	278
Planteproduksjon	30	23	37	10	114
Annen produksjon*	16	32	45	7	44
Fulldyrket jordbruksareal (kun brukere):					
0 -49 dekar	36	24	31	8	565
50-149 dekar	26	29	37	8	605
150 dekar og mer	15	22	53	11	226
Gårdsdriftens andel av total inntekt					
Mer enn 90 %	27	26	44	3	330
50-89 %	25	30	40	5	286
10-49 %	28	24	37	12	388
Under 10 %	37	21	25	16	236
Ingen inntekt fra bruket	21	26	42	11	102

*Færre enn 100 intervjuobjekter (etter vekting).

Tabell 10.7 Utdanningsnivå innen landbruksbefolkningen og hele befolkningen fordelt etter alder. Andel med angitte utdanning som høyeste. Prosent.

	Landbruksbefolkningen					Hele befolkningen				
	Alle Alder	<30	30-44	45-59	60-	Alle	<30	30-44	45-59	60-
Grunnskolenivå	26	10	14	28	55	25	20	12	24	48
Videreg. skole nivå I	31	21	28	40	25	24	16	25	29	28
Videreg. skole nivå II	32	63	43	22	17	28	45	30	21	13
Høyere utdanning, herav↓	11	7	15	12	4	23	19	34	26	13
Univ./høyskole I (13 -14 år)	5	4	5	5	3	11	11	15	12	7
Univ./høyskole II (15 -16 år)	5	3	8	4	0,3	6	6	11	7	2
Univ./høyskole III (17 -18)	1,5	0,3	2	2	0,5	4	1	5	5	3
Utdanning på forskernivå	0,1	0	0	0,2	0	2	1	3	2	1
	2708	274	936	1013	484	3637	926	1055	826	830

Tabell 10.8 Landbruksbefolkningens muligheter for videreutdanning. Gjelder kun personer som deltar i gårdsarbeidet. Prosent.

Muligheter for videreutdanning	Svært gode	Gode	Middels	Dårlige	Svært dårlige	N
Landbruksbefolkningen (alle)	7	23	20	32	19	2423
Menn	7	23	20	32	19	1544
Kvinner	7	23	20	32	19	879
<30 år	21	44	20	9	6	264
30-44 år	8	31	22	29	11	828
45-59 år	3	17	23	40	17	920
60 + år	2	7	9	34	48	410
Gift eller samboer	5	22	21	33	19	1969
Enslig	12	26	17	26	20	439
Gårdbrukere	5	20	20	35	21	1338
Andre	9	27	19	28	17	1086
Spredtbygd strøk (<200 bosatte)	6	22	19	33	20	2016
Ikke spredtbygd (>=200 bosatte)	9	27	23	26	15	383
Kun grunnskole (7-9 år)	2	14	19	38	27	606
Videreg. skole I (10 år)	5	22	21	35	18	706
Vid. skole II (11-12 år)	9	27	21	27	16	773
Univ./høysk. (13 år +)	12	36	15	28	9	221
Uoppgitt						
Flatbygder på Østlandet	11	25	20	31	14	531
Dal- og fjellbygder på Østlandet	2	25	14	27	33	379
Vestlandet	5	16	22	37	20	676
Rogaland	11	33	17	28	11	261
Trøndelag	6	26	21	32	16	365
Nord-Norge	5	18	25	32	20	211
Melkeproduksjon	7	19	23	34	18	770
Husdyrhold	5	20	21	33	21	737
Kornproduksjon	8	28	16	29	20	375
Annen produksjon	4	27	19	32	18	234
Fulldyrket jordbruksareal						
0 -49 dekar	5	18	21	33	23	880
50-149 dekar	6	24	20	34	17	973
150 dekar og mer	8	23	21	33	15	355
Uoppgitt	13	39	16	16	16	216

10.3. Boforhold og materielle goder

Tabell 10.9 Antall husholdningsmedlemmer, og deres relasjon til gårdbruker. Grått felt viser svarfordeling. Tall i prosent. Første kolonne summerer ikke til 100% (fordi flere medlemmer er mulig).

Medlemmer i husholdningen, i tillegg til gårdbruker (medlem 1)	Minst ett	Medlem nr 2	Medlem nr 3	Medlem nr 4	Medlem nr 5	Medlem nr 6
Andel (N=1398)	89	89	60	40	18	4
<i>Relasjon til gårdbruker:</i>						
Ektefelle	70	70	0	0	0	0
Samboer	7	6	1	0	0	0
Egne barn	54	3	52	37	17	4
Stebarn	1	0	2	0	0	0
Søsken	2	1	1	1	0	0
Foreldre eller svigerforeldre	8	7	4	1	0	0
Annen slektning*	1	0	1	0	0	0
Annet**	1	0	0	0	0	1
Uoppgitt	7	2	0	1	1	0

*Barnebarn, besteforeldre, onkler, tanter m.m.

**Svigersønn eller -datter, hybelboere og andre ikke-slektninger

Medlem nummer 2 (i tillegg til gårdbruker selv) er det husholdningsmedlem gårdbruker har nevnt først, medlem nr 3 ble deretter nevnt om et slikt finnes osv. Ektefelle/samboer ble nevnt først, deretter barn, foreldre og til sist andre. Første kolonne i tabellen viser hvor mange av gårdbrukerene som (har minst ett annet husholdningsmedlem, og som) bor sammen med ektefelle, barn osv. Første rad i tabellen viser hvor mange som har et husholdningsmedlem nummer 2, 3 osv.

Tabell 10.10 Husholdningens størrelse fordelt etter intervjuobjektets alder i landbruksbefolkningen og hele befolkningen. Andel i prosent.

Hush.medl↓	Landbruksbefolkningen					Hele befolkningen				
	Alle	<30 år	30-44	45-59	60 +	Alle	<30 år	30-44	45-59	60 +
1	8	12	5	4	17	18	16	11	12	35
2	29	21	11	33	28	32	25	15	40	57
3	21	26	14	27	18	19	25	19	24	6
4	24	26	34	24	6	20	23	34	16	2
5	15	14	27	10	2	8	8	17	5	0
6 eller flere	4	2	9	3	1	3	3	4	19	0
Gjennomsnitt	3,2	3,2	4,0	3,1	2,2	2,8	2,9	3,5	2,7	1,8
N	2851	310	983	1056	501	3719	1000	1061	827	831

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Tabell 10.11 Andel bruk som rommer flere husholdninger, og disse ekstra husholdningers medlemmers relasjon til gårdbruker. Svarfordeling i grått felt. Tall i prosent. Første kolonne summerer ikke til 100%.

Medlem(mer) i separat(e) husholdning(er)	Minst ett	Medlem nr 1	Medlem nr 2	Medlem nr 3	Medlem nr 4	Medlem nr 5-8
Andel (N=1398)	36	36	20	5	3	3
<i>Relasjon til gårdbruker:</i>						
Foreldre eller svigerforeldre	23	23	12	0	0	-
Sønn eller datter	5	5	1	0	0	-
Søsken	2	1	1	0	0	-
Annen slektning*	7	4	1	3	2	-
Svigersønn eller -datter	3	0	3	0	0	-
Annet	5	3	2	2	1	-

*Barnebarn, besteforeldre, onkler, tanter m.m.

Tabell 10.11 viser andel gårdbrukere som oppgir at det finnes minst en separat husholdning med minst 1, 2, 3, 4 eller minst mer enn fire medlemmer (i samme eller i flere separate husholdninger). 1. medlem er det medlem gårdbruker har nevnt først, 2. medlem er nevnt som nummer to osv. Dersom det er flere bihusholdninger, skal medlemmene i hver husholdning oppgis/føres opp, før man begynner på den neste. Tabellen gir med dette en oversikt over hvor mange bruk som rommer mer enn en husholdning, samt hvorvidt det bor flere personer i separate husholdninger. Tabellen viser samtidig hvem som utgjør denne eller disse «ekstra» husholdningene. I første kolonne har vi beregnet hvor mange gårdsbruk det finnes ekstra husholdninger (minst én), og om hvem denne/disse bebos av gitt ved deres relasjon til gårdbruker. Første rad i tabellen viser på hvor mange gårdsbruk det finnes minst én husholdning med henholdsvis en, to, tre eller fire personer som har egen husholdning separat fra gårdbruker.

Tabell 10.12 Andel av landbruksbefolkningen, herav gårdbrukere, som bor i samme hus eller på samme tun som foreldrene. Prosent.

	Alle	---Kjønn---		-----Alder-----			
		Menn	Kv.	<30 år	30-44	45-59	60 +
Bor i samme hus eller på samme tun som foreldrene, totalt	17	26	4	40	21	14	3
Har minst en av sine foreldre i live, og	69	67	72	99	93	65	13
Bor sammen med foreldrene	24	38	6	40	22	21	26*
Bor i samme hus som dem	14	22	4	34	11	10	19
Bor på samme tun som dem	10	16	2	6	11	11	7
<i>Gårdbrukere</i>							
Bor i samme hus eller på samme tun som foreldrene, totalt	23	24	15*	37	34	21	5*
Har minst en av sine foreldre i live, og	64	64	67	98*	92	64	11
Bor i samme hus eller på samme tun som foreldrene	36	37	23*	38*	37	33	43*
Bor i samme hus som dem	18	18	13*	27*	17	15	34*
Bor på samme tun som dem	18	19	10*	11*	20	18	9*

*Beregningsgrunnlag 30-100.

Tabell 10.13 Boligtype og eierforhold til boligen blant personer bosatt i spredtbygd strøk (alle), personer tilknyttet primærnæringer og hele befolkningen. Prosent.

	Gårdbrukere *	Primærnærings	Spredtbygd	Hele befolkn.
Boligtype:				
Våningshus	77*	82	34	9
Frittliggende enebolig	20*	14	61	56
Rekkehus, tomannsbolig m.m.	2*	4	4	22
Blokk, bygård	-	0	0	13
Disposisjonsform:				
Selveier	95*/93**	91	84	69
Andelseier		0	1	11
Leieboer		4	10	16
Annet		5	5	4
N=	90**	113	762	3719

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1995 og * Strøm m.fl.1996, **Gårdbrukere og fiskere

Tabell 10.14 Gårdbrukers disposisjonsform til bruket (eierforhold). Prosent.

	Alle	---Kjønn---		-----Alder-----			
		Menn	Kv.	<30 år	30-44	45-59	60 +
Gårdbruker eier selv	51	52	44	46	55	45	59
Ektefelle/samboer eier	6	5	11	7	4	7	6
Begge eier	34	34	34	8	27	43	31
totalt	91	91	89	61	86	95	96
Forpakter/leier bruket	7	6	10	25	10	4	3
Driver bruket for familie	2	3	2	14	3	1	1
Annet	0 (0,1)	0 (0,1)	0	0	0 (0,1)	0 (0,2)	0
Sum	100	100	100	100	100	100	100
Eierandel (gårdbruker/ektefelle eier)	91	91	88	61	86	95	96
N	1398	1270	129	64	477	574	284

Tabell 10.15 Boligstørrelse målt i antall rom hos landbruksbefolkningen, hos gårdbrukere og hos hele befolkningen. Andeler i prosent, og kumulative andeler som viser andelen som har minst den gjeldende boligstørrelse.

Antall rom som disponeres av husholdningen	Landbruksbefolkningen		Gårdbrukere		Annen rural befolkning		Hele befolkningen	
	Prosentandel	Kum.	Prosentandel	Kum	Prosentandel	Kum	Prosentandel	Kum
1 rom	0	100	0	100	1	100	3	100
2 rom	2	100	2	100	4	99	10	97
3 rom	5	98	5	98	9	96	16	88
4 rom	16	93	15	93	21	86	24	72
5 rom	20	77	21	79	23	65	20	48
6 rom	23	57	23	58	17	42	13	28
7 rom	16	34	16	35	13	25	8	15
8 rom	8	18	8	19	7	12	4	7
9 rom	5	10	6	11	3	5	1	3
10 rom eller mer	5	5	5	5	2	2	2	2
Gjennomsnitt	5,9		6,1		5,3		4,6	
100% / N	100	2781	100	1398	100	384	100	N=3703

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Tabell 10.16 Landbruksbefolkningens boligstørrelse sett i forhold til husholdningens størrelse fordelt etter bakgrunnsvariable. Antall rom og andel (i prosent) som bor trangt eller romslig.

	Antall rom	Husholdningsmedlemmer	Rom per person	Andel som bor trangt	Andel som bor romslig
Hele landbruksbefolkningen	5,9	3,2	2,4	5	49
Menn	5,9	3,1	2,4	5	51
Kvinner	5,9	3,4	2,3	6	47
<30 år	5,4	3,2	2,4	6	40
30-44 år	5,9	4,0	1,9	9	27
45-59 år	6,3	3,1	2,4	2	58
60 + år	5,6	2,2	3,2	2	80
Gifte eller samboende	6,0	3,4	2,0	6	71
Enslige	5,6	2,2	3,9	1	45
Gårdbrukere	5,9	3,1	2,4	4	54
Ektefeller/samboere	6,0	3,5	1,2	5	47
Gårdsarbeidere m.m.	5,3	3,1	2,4	7	41
Flatbygder på Østlandet	5,8	3,2	2,4	4	52
Dal- og fjellbygder på Østlandet	5,4	3,1	2,3	4	48
Vestlandet	6,2	3,2	2,7	5	52
Rogaland	6,0	3,5	2,2	4	46
Trøndelag	6,3	3,3	2,5	5	50
Nord-Norge	5,1	3,3	2,1	9	38
Viktigste produksjon:					
Melkeproduksjon	6,0	3,4	2,3	6	46
Husdyrhold	5,8	3,2	2,5	6	48
Kornproduksjon	6,0	3,1	2,5	2	57
Annen produksjon	5,9	3,1	2,5	3	55
Fulldyrket jordbruksareal:					
Under 50 dekar	5,7	3,1	2,5	5	50
50-149 dekar	6,0	3,3	2,4	5	48
150 dekar og mer	6,3	3,3	2,5	4	52

*"Trangboddhet" defineres ved at intervjuobjektet enten bor alene og disponerer bare ett rom, eller at han/hun tilhører en flepersonhusholdning som disponerer mindre enn ett rom per person. De som bor romslig er de som disponerer minst to rom per person, eller har minst tre rom dersom de bor alene.

Tabell 10.17 Boligens størrelse sett i forhold til husholdningens størrelse fordelt etter intervjuobjektets alder. Antall rom og andel (i prosent) som bor trangt eller romslig. Gårdbrukere og andre sysselsatte 1995.

Alder	Gårdbrukere					Alle sysselsatte				
	Alle	<30	30-44	45-59	60 +	Alle	<30	30-44	45-59	60 +
Gjennomsnittlig antall:										
Rom i boligen	6,1	5,5	5,9	6,4	5,7	4,8	4,2	4,9	5,2	4,9
Personer i boligen	3,1	2,7	3,8	3,1	2,1	3,0	2,8	3,4	2,8	2,0
Rom per person	2,0	2,0	1,6	2,1	2,7	1,6	1,5	1,4	1,9	2,5
Andel som bor trangt*	4	8	8	2	2	8	13	9	2	1
Andel som bor romslig**	54	53	33	56	83	37	26	23	55	82
N	1398	64	477	574	284	2413	654	931	681	147

* Bor alene og disponerer bare ett rom, eller tilhører et flerpersonshushold som disponerer mindre enn ett rom per person.

** Disponerer minst to rom per person i flerpersonshushold, eller minst tre rom for aleneboende.

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Tabell 10.18 Boligens størrelse sett i forhold til husholdningens størrelse blant landbruksbefolkningen, gårdbrukere, annen rural befolkning, sysselsatte og hele befolkningen. Antall rom.

	Landbruks- befolkningen	Gårdbrukere	Rural befolkning	Sysselsatte	Hele befolkningen
Gjennomsnittlig antall:					
Rom i boligen	5,9	6,0	5,3	4,8	4,6
Personer i husholdningen	3,2	3,1	3,2	3,0	2,8
Rom per person	1,8	1,9	1,7	1,6	1,6
Andel som bor trangt*	5	4	6	8	8
Andel som bor romslig**	49	55	50	37	40
N= (uoppgitt utelatt)	2781	1398	384	2413	3703

* Bor alene og disponerer bare ett rom, eller tilhører et flerpersonshushold som disponerer mindre enn ett rom per person.

** Disponerer minst to rom per person i flerpersonshushold, eller minst tre rom for aleneboende.

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

10.4. Arbeidsforhold

Tabell 10.19 Arbeidsmiljø etter alder i landbruksbefolkningen og hele befolkningen

Alder→	Landbruksbefolkningen					Hele befolkningen				
	<30	30-44	45-59	60 +	Alle	<30	30-44	45-59	60 +	Alle
Er vanligvis utsatt for↓										
Trekk	34	35	29	25	31	24	20	17	14	20
Høy temperatur (> 30 gr.)	4	6	5	3	5	10	9	8	4	9
Kulde (under 10 gr.)	48	41	38	32	39	17	13	11	12	13
Fuktighet, vann	40	37	29	22	32	17	14	9	5	13
Stein-/metallstøv	17	11	8	5	9	14	10	7	5	10
Korn-/dyre-/flisstøv*	77	73	66	53	67	-	-	-	-	-
Sveiserøyk	18	13	10	5	11	8	5	4	4	5
Damp fra løsningsmidl.	13	8	8	4	8	10	9	6	8	8
Annen forurenset luft	15	15	19	11	16	17	18	19	12	17
Sterke vibrasjoner, rystelser	24	20	19	12	19	8	7	7	5	7
Arbeider vanligvis↓										
Under dårlige lysforhold	17	14	10	7	12	8	7	7	2	7
I lokaler som er utilstrekkelig ventilert	15	15	11	9	13	23	23	19	9	21
Høyt over gulvet innendørs*	17	12	12	11	12	-	-	-	-	-
Høyt over bakken utendørs	15	7	9	5	9	7	7	4	2	6
Med farlige maskiner	58	51	50	43	50	16	15	11	13	14
Med syrer eller etsende stoffer	42	38	36	31	36	9	10	8	9	9
Med brannfarlige eller eksplosive stoffer	21	16	13	10	14	12	12	8	6	10
Med farlige kjemiske stoffer ellers	21	23	22	17	21	11	11	9	6	10
Har belastende (bøye, vridde) arbeidsstillinger										
Mye gjentatte og ensidige bevegelser	35	44	43	51	44	44	38	39	40	40
Bli daglig svært skitten**	68	58	56	50	57	20	15	13	14	15
Må løfte 20 kg daglig	50	59	57	49	48	34	26	23	21	27
Er utsatt for støv	59	59	60	70	61	34	25	25	18	27
Opplever daglig stress, mas										
Daglig arbeid er en psykisk påkjenning	3	10	7	2	7	20	24	20	13	10
Har lite variert arbeid	5	11	15	9	11	15	19	17	17	17
Har lite variert arbeid	14	16	16	18	16	18	9	11	21	13
Kan i høy grad bestemme↓										
Arbeidstempo	70	70	75	79	73	45	50	54	65	51
Arbeidsrekkefølge	46	60	62	65	60	41	50	52	59	48
Begge	41	54	56	60	54					
N= (ca)	269	854	950	440	2510	100	1061	827	831	3719

*Punktet/spørsmålet finnes ikke i den generelle levekårsundersøkelsen.

**For landbruksbefolkningen: skitten pga jord, husdyr o.l., for andre: olje, farger o.l.

Tabell 10.20 Fysisk arbeidsmiljø på bruket blant ektefeller med og uten annet arbeid. Andel som vanligvis er utsatt for ulike påkjenninger i sitt arbeid på bruket. Prosent.

Er i arbeidet vanligvis utsatt for↓	Ektefeller		Ektefeller med annet hovedyrke
	uten annet arbeid	med noe annet arbeid	
Klimatiske arbeidsmiljøproblemer	45	53	36
Forurensninger	61	71	55
Ergonomiske arbeidsmiljøproblemer	77	78	56
Risikofyllt arbeidsmiljø	40	47	32
Støy	29	39	18
Sterke rystninger eller vibrasjoner	5	5	8
Skitt (blir daglig svært skitten)	48	55	35
Belastende fysisk arbeidsmiljø, minst en av ovenstående 7 belastninger	88	91	76
Antall belastninger, gjennomsnitt (1-7)	3,1	3,5	2,4
N	323	115	362

Tabell 10.21 Gårdbrukeres arbeidsmiljø etter produksjonstype. Prosent.

Hovedproduksjon→	Melk	Husdyr	Korn	Annet	Alle
Er vanligvis utsatt for↓					
Trekk	43	34	31	25	35
Høy temperatur (over 30 gr.)	3	5	9	9	6
Kulde (under 10 gr.)	56	49	38	44	48
Fuktighet, vann	47	30	16	29	33
Stein-/metallstøv	14	7	11	12	11
Korn-/dyre-/flisstøv	88	68	75	38	73
Sveiserøyk	21	11	14	13	15
Damp fra løsningsmidl.	15	5	6	6	9
Annen forurenset luft	25	14	10	18	17
Sterke vibrasjoner, rystelser	31	21	24	19	25
Arbeider vanligvis↓					
Under dårlige lysforhold	11	17	12	14	14
I lokaler som er utilstrekkelig ventilert	13	18	10	8	14
Høyt over gulvet innendørs	17	15	12	8	14
Høyt over bakken utendørs	12	10	5	10	10
Med farlige maskiner	76	59	60	58	65
Med syrer eller etsende stoffer	75	38	11	23	43
Med brannfarlige eller eksplosive stoffer	22	13	17	17	17
Med farlige kjemiske stoffer ellers	36	17	34	35	29
Har belastende (bøyde, vridde) arbeidsstillinger	89	71	42	57	69
Mye gjentatte og ensidige bevegelser	79	51	37	47	57
Blir daglig svært skitten	81	58	47	46	62
Må løfte 20 kg daglig	75	65	40	50	61
Er utsatt for støy	62	32	42	39	45
Opplever daglig stress, mas	13	7	3	11	9
Daglig arbeid er en psykisk påkjenning	23	10	7	11	14
Har lite variert arbeid	9	11	17	17	12
Kan i høy grad bestemme↓					
Arbeidstempo	64	81	82	85	76
Arbeidsrekkefølge	46	70	85	81	66
Begge	39	64	76	74	60
N (gårdbrukere)	451	453	278	158	1339

Tabell 10.22 Arbeidsmiljø blant landbruksbefolkningen, herunder gårdbrukere, samt andre sysselsatte og ufaglærte arbeidere. Kun alder 30-59 år. Prosent.

(30-59 år)	Landbruks- befolkningen	Gårdbrukere	Ufaglærte arbeidere	Alle sysselsatte
Er vanligvis utsatt for↓				
Trekk	31	35	41	20
Høy temperatur (over 30gr.)	5	6	18	9
Kulde (under 10 gr.)	39	48	26	13
Fuktighet, vann	32	33	33	13
Stein-/metallstøv	9	11	30	10
Korn-/dyre-/flisstøv*	67	73	-	-
Sveiserøyk	11	15	12	5
Damp fra løsningsmidl.	8	9	19	8
Annen forurenset luft	16	17	37	17
Sterke vibrasjoner, rystelser	19	25	19	7
Arbeider vanligvis↓				
Under dårlige lysforhold	12	14	15	7
I lokaler som er utilstrekkelig ventilert	13	14	21	7
Høyt over gulvet innendørs*	12	14	-	-
Høyt over bakken utendørs	9	10	14	6
Med farlige maskiner	50	65	32	14
Med syrer eller etsende stoffer	36	43	16	9
Med brannfarlige eller eksplosive stoffer	14	17	22	10
Med farlige kjemiske stoffer ellers	21	29	18	10
Har belastende (bøyde, vridde) arbeidsstillinger	35	69	66	40
Mye gjentatte og ensidige bevegelser	44	57	69	40
Bliir daglig svært skitten**	57	62	36	15
Må løfte 20 kg daglig	48	61	48	27
Er vanligvis utsatt for støv	61	45	54	27
Opplever daglig stress, mas	7	9	19	21
Daglig arbeid er en psykisk påkjenning	11	14	18	19
Har lite variert arbeid	16	12	33	13
Kan i høy grad bestemme↓				
Arbeidstempo	73	76	52	51
Arbeidsrekkefølge	60	66	40	48
Begge	54	60		
N= (ca)	2510	1339	285	2381

*Punktet/spørsmålet finnes ikke i den generelle levekårsundersøkelsen.

**For landbruksbefolkningen: skitten pga jord, husdyr o.l., for andre: olje, farger o.l.

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Tabell 10.23 Fysisk arbeidsmiljø i landbruket og ellers. Andel som vanligvis er utsatt for ulike påkjenninger i sitt arbeid. For landbruksbefolkningen og gårdbrukere gjelder tallene arbeidet på bruket. Prosent.

Er i arbeidet vanligvis utsatt for↓ Kjønn→	Landbruks befolkningen			Gårdbrukere			Hele befolkningen (personer i arbeid)		
	Alle	Menn	Kv.	Alle	Menn	Kv.	Alle	Menn	Kv.
<i>Klimatiske arbeidsmiljøproblemer, herav:</i>	56	63	44	63	64	55	29	37	20
Trekk	31	35	24	36	36	34	20	26	13
Høy temperatur (>30)	5	6	3	6	6	4	9	10	7
Kulde (under 10 gr.)	39	48	24	49	49	41	13	21	5
Fuktighet, vann	32	34	27	33	33	32	13	19	6
<i>Utilstrekkelig ventilasjon</i>	13	14	9	14	14	10	21	19	23
<i>Forurensninger, herav:</i>	70	76	61	76	77	73	25	34	16
Stein-/metallstøv	9	12	4	11	11	3	10	17	2
Korn-/dyre-/flisstøv*	67	72	59	73	73	72	*	*	*
Sveiserøyk	11	17	1	15	17	2	5	9	1
Damp fra løsningsmidl.	8	9	6	9	9	11	8	12	5
Annen forurenset luft	16	18	12	18	18	18	17	22	12
Skitt	57	63	46	62	63	61	15	23	7
<i>Ergonomiske arbeidsmiljøproblemer, herav:</i>	80	86	67	86	87	81	62	63	62
Har belastende (bøyde, vridde) arbeidsstillinger	65	70	58	70	70	66	40	40	40
Mye gjentatte og ensidige bevegelser	56	59	53	58	58	61	40	38	43
Må løfte 20 kg daglig	48	62	33	62	65	38	27	35	17
<i>Risikofylt arbeidsmiljø, herav:</i>	65	80	40	79	81	61	28	39	15
Dårlige lysforhold	12	14	8	14	14	14	7	10	5
Høyt over gulv innendørs*	12	15	7	14	15	13	*	*	*
Høyt over bakken utendørs	9	11	4	10	11	4	6	10	1
Farlige maskiner	50	67	20	65	67	41	14	22	4
Syrer/etsende stoffer	36	45	22	43	44	35	9	12	5
Brannfarlige eller eksplosive stoffer	14	19	5	18	18	12	10	16	4
Farlige kjemiske stoffer ellers	21	29	8	29	30	18	10	14	6
N=	2503	1596	907	1386	1260	127	2373	1269	1104

*Punktet/spørsmålet finnes ikke i den generelle levekårsundersøkelsen.

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995.

Tabell 10.24 Organisatorisk arbeidsmiljø i landbruket. Gjelder nåværende jobb på bruket. Andel som mener å ha liten variasjon, eller liten innflytelse i arbeidssituasjonen, som opplever arbeidet som masete eller psykisk belastende, og andel som ofte eller av og til har vært plaget av bekymringer for været/avlingsskader siste 6 mnd (mai-okt.). Prosent.

	Liten variasjon i arbeidet	Liten innflytelse på arbeidstempo	Liten innflytelse på arbeidsrekkefølge/ oppgaver	Daglig oppjaget og masete arbeidssituasjon (stress)	Daglig arbeid er en psykisk påkjenning	Har vært sterkt bekymret for været (avling) siste 6 mnd.	N
Hele landbruksbefolkningen	16	4	8	7	11	32	2517
Menn	12	4	7	8	13	33	1605
Kvinner	25	5	11	5	8	29	911
<30 år	14	4	10	3	5	28	269
30-44 år	16	5	7	10	11	33	854
45-59 år	16	5	10	7	14	33	950
60 + år	18	3	7	3	9	27	441
Giftet eller samboende	17	4	8	6	11	32	2044
Enslige	11	5	9	6	11	29	455
Gårdbrukere	12	4	7	9	14	34	1388
Ektefeller/samboere	25	5	10	5	9	30	803
Gårdsarbeidere m.m.	12	5	11	3	7	25	327
Arbeider bare på bruket	15	4	9	8	13	33	1107
Bruket er hovedyrke, men har annet arbeid ved siden av	11	5	10	9	16	41	408
Annet arbeid er hovedyrke	20	5	7	5	7	27	992
Flatbygder på Østlandet	18	6	9	5	9	40	569
Dal- og fjellbygder på Østlandet	14	4	10	11	9	30	394
Vestlandet	16	5	8	6	15	28	689
Rogaland	14	2	9	2	10	18	267
Trøndelag	14	3	7	7	10	31	373
Nord-Norge	23	4	9	11	11	41	225
Viktigste produksjon:							
Melkeproduksjon	14	5	12	9	17	33	920
Husdyrhold	16	3	6	5	10	25	810
Kornproduksjon	20	7	8	3	7	39	420
Annen produksjon	17	3	6	7	8	32	264
Fulldyrket jordbruksareal:							
Under 50 dekar	20	4	5	5	9	24	984
50-149 dekar	14	4	10	8	13	34	1099
150 dekar og mer	14	6	11	9	13	42	433

Tabell 10.25 Gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid i forbindelse med bruket i perioden nov 1994-okt 1995. Timer.

	Landbruksbefolkningen (uansett deltakelse i gårdsdriften)	Gårdbrukere
Alle	27	37
Menn	35	38
Kvinner	16	32
<30 år	22	36*
30-44 år	26	38
45-59 år	29	39
60 + år	27	34
Giftet eller samboende	26	37
Enslige	32	37
Gårdbrukere	37	(37)
Ektefeller/samboere	15	--
Gårdsarbeidere m.m.	20	--
Kun grunnskoleutdanning (7-9 år)	28	36
Videregående skole nivå I (10 år)	25	36
Videregående skole nivå II (11-12 år)	32	42
Universitet/høyskole (13 år +)	18	28
Arbeider bare på bruket	39	48
Bruket er hovedyrke, men har annet	39	45
Annet arbeid er hovedyrke	17	21
Flatbygder på Østlandet	20	29
Dal- og fjellbygder på Østlandet	29	38
Vestlandet	29	39
Rogaland	29	44
Trøndelag	28	41
Nord-Norge	31	44
Viktigste produksjon:		
Melkeproduksjon	37	53
Husdyrhold	26	35
Kornproduksjon	14	20
Annen produksjon	18	23
Fulldyrket jordbruksareal:		
Under 50 dekar	21	28
50-149 dekar	30	42
150 dekar og mer	32	48

*Færre enn 100 intervjuobjekter (etter vektning).

**Færre enn 20 intervjuobjekter (etter vektning).

Tabell 10.26 Andel som ikke har hatt ferie og/eller fri (utenom ferie/helg) siste år. 5% uoppgitt utelatt for ferie, og 20% uoppgitt utelatt for fridager⁵⁵ Prosent.

	Landbruksbefolkningen			Gårdbrukere		
	Ferie	Fridager	Ferie/fri	Ferie	Fridager	Ferie/fri
Alle	20	45	12	23	47	14
Menn	22	46	13	22	46	13
Kvinner	17	45	11	30	54	19
<30 år	15	43	8	22*	51*	9*
30-44 år	14	46	8	16	47	8
45-59 år	17	43	11	18	43	11
60 + år	42	52	28	46	54	30
Giftet eller samboende	18	45	11	19	52	12
Enslige	31	47	17	37	46	21
Kun grunnskoleutdanning (7-9 år)	32	54	21	34	54	21
Videregående skole nivå I (10 år)	17	42	10	21	44	11
Videregående skole nivå II (11-12 år)	18	44	10	19	46	11
Universitet/høyskole (13 år +)	10	38	8	10	38	8
Arbeider bare på bruket	25	47	15	28	48	17
Bruket er hovedyrke, men har annet	22	41	13	26	38	14
Annet arbeid er hovedyrke	15	44	8	15	49	9
Arbeider bare utenom bruket	8	45	7	--	--	--
Flatbygder på Østlandet	17	43	11	16	41	9
Dal- og fjellbygder på Østlandet	27	56	14	28	49	16
Vestlandet	22	56	14	27	50	16
Rogaland	17	45	10	21	48	13
Trøndelag	15	47	10	19	48	12
Nord-Norge	24	47	16	29*	48*	19
Viktigste produksjon:						
Melkeproduksjon	19	44	11	22	46	13
Husdyrhold	26	49	15	30	49	17
Kornproduksjon	16	43	10	17	42	10
Annen produksjon	16	46	9	18	51	11
Fulldyrket jordbruksareal:						
Under 50 dekar	24	47	14	27	49	16
50-149 dekar	20	45	12	22	46	13
150 dekar og mer	14	44	8	14	43	8

*Færre enn 100 intervjuobjekter (etter vektning).

**Færre enn 20 intervjuobjekter (etter vektning).

⁵⁵ Arbeid utenfor bruket er nok her medregnet, da også de som ikke arbeidet på bruket ble stil spørsmål om ferie og fridager. Uoppgitt-andelen faller ikke om de som ikke arbeider på bruket utelates.

Tabell 10.27 Tilfredshet med arbeidsforhold/arbeidsmiljø. Gjelder nåværende jobb på bruket. Andeler i prosent innen en 6-delt skala, og andel på den "tilfredse" halvdel av skalaen.

Tilfredshet med arbeidsforhold, arbeidsmiljø	Helt utilfreds ←————→ Helt tilfreds						Tilfreds (4-6)	N (100%)
	1	2	3	4	5	6		
Hele landbruksbefolkningen	1	4	16	29	34	17	80	2435
Menn	1	4	17	29	34	15	78	1573
Kvinner	1	3	14	28	35	21	83	862
<30 år	1	3	13	25	35	24	84	258
30-44 år	1	5	17	30	35	12	77	821
45-59 år	1	3	16	32	31	17	80	924
60 + år	1	2	15	22	38	23	83	430
Gifte eller samboende	1	3	15	29	34	18	81	1970
Enslige	1	4	19	26	36	15	76	447
Gårdbrukere	1	5	17	31	33	13	77	1378
Gårdbrukeres ektefeller/samboere	0	2	15	28	35	20	83	744
Gårdsarbeidere m.m.	0	2	12	20	37	28	85	313
Arbeider bare på bruket	1	3	17	27	35	18	79	1071
Bruket er hovedyrke, men har annet	1	4	15	31	34	16	81	397
Annet arbeid er hovedyrke	1	4	16	30	34	17	80	957
Flatbygder på Østlandet	0	3	15	28	36	19	82	540
Dal- og fjellbygder på Østlandet	1	4	17	27	35	15	78	376
Vestlandet	1	4	18	31	31	15	77	669
Rogaland	1	2	10	28	38	20	87	257
Trøndelag	1	3	15	28	32	20	81	372
Nord-Norge	1	5	16	26	36	16	78	221
Viktigste produksjon:								
Melkeproduksjon	1	4	16	32	33	15	80	888
Husdyrhold	1	3	16	27	35	17	80	784
Kornproduksjon	1	2	15	27	37	18	81	406
Annen produksjon	1	5	16	23	35	21	79	254
Fulldyrket jordbruksareal:								
Under 50 dekar	1	4	15	28	19	80	80	964
50-149 dekar	1	3	17	28	17	79	79	1048
150 dekar og mer	1	2	16	33	16	82	82	422

Tabell 10.28 Andel som sier de er mer eller mindre enig i følgende påstander om deres eget arbeidsmiljø i landbruket. Gjelder de som arbeider på bruket, men som ikke er gårdbruker. Prosent.

Arbeidsmiljøet er preget av	Enig	Både -og	Uenig	N=
-stor frihet i arbeidet	59	25	17	1074
-stor ulykkesrisiko	43	20	38	1075
-interessante arbeidsoppgaver	68	25	7	1075
-mye helgearbeid	68	13	14	1075
-varierte arbeidsoppgaver	69	21	11	1075
-at det er for mye bundet til dyrestell	44	15	41	1063
-mye arbeid i frisk luft	71	17	12	1073
-at det er for mye å gjøre i perioder	86	13	18	1074
-for mye tungt arbeid	32	25	43	1075
-at det er mye fritid i perioder	21	17	62	1073

Tabell 10.29 Jobbtilfredshet i landbruksbefolkningen. Gjelder tilfredshet med nåværende jobb på bruket. Intervjuobjektene har plassert seg på en 6-delt skala. Gjelder de som arbeider på bruket, men som ikke er gårdbruker. Prosent. .

Tilfredshet med:	Helt utilfreds ←————→ Helt tilfreds						Tilfreds (4-6)	N (100%)
	1	2	3	4	5	6		
Arbeidsoppgaver og arbeidsinnhold	1	2	11	26	34	26	86	1011
Arbeidstidens lengde	2	6	14	24	28	25	77	1008
Arbeidstidsordninger	3	8	15	21	28	29	78	988
Sikkerhet mot å miste jobben	2	4	7	10	18	59	87	988

10.5. Yrkeskombinasjon

Tabell 10.30 Andel gårdbrukere som driver gårdsturisme i ulike former, eller som på bruket driver annen næringsvirksomhet enn jord/skogbruk/gårdsturisme. Betinget av relevante bakgrunnsvariable. Prosent.

	Gårds- turisme drives	Har rom til utleie	Hytte- utleie	Hytte- tomter - feste*	Hytte- tomter - salg**	Annen gårds- turisme	Annen næring drives	N
Alle gårdbrukere (gårdsbruk)	6	2	3	2	1	1	12	1398
Mann	6	2	3	2	1	1	12	1270
Kvinne	7	3	5	1	1	2	13	129
Gift/samboer	6	2	3	2	1	1	13	1107
Enslig	6	3	3	2	0 (0,3)	0 (0,2)	9	290
Under 30 år*	1	1	0	1	0	0	6	64
30-44 år	6	1	3	2	1	1	13	477
45-59 år	6	2	3	2	1	0 (0,4)	12	574
60 år og over	6	2	3	3	1	1	10	284
Kun grunnskoleutdanning (7-9 år)	3	1	2	1	0	1	8	398
Videregående skole nivå I (10 år)	7	3	3	2	1	1	13	360
Videregående skole nivå II (11-12 år)	6	2	3	3	1	0 (0,4)	12	520
Universitet/høyskole (13 år +)	9	3	6	3	4	0	19	118
Uoppgitt	-	-	-	-	-	-	-	3
Flatbygder på Østlandet	4	0 (0,4)	1	2	1	0	12	350
Dal- og fjellbygder på Østlandet	9	4	6	3	2	1	12	216
Vestlandet	5	1	3	0 (0,4)	0 (0,4)	1	15	385
Rogaland	4	1	2	2	0	1	9	131
Trøndelag	8	3	5	5	1	0	8	199
Nord-Norge	4	2	1	2	0	1	12	117
Viktigste produksjon:								
Melkeproduksjon	6	2	3	2	1	1	9	451
Husdyrhold	6	2	3	1	1	1	11	453
Kornproduksjon	5	1	2	3	1	0	11	278
Annen produksjon	5	2	3	3	1	0	21	158
Uoppgitt	-	-	-	-	-	-	-	59
Fulldyrket jordbruksareal:								
Under 50 dekar	4	1	2	1	0 (0,2)	1	13	567
50-149 dekar	7	3	4	3	1	1	10	605
150 dekar og mer	5	1	2	2	2	0 (0,4)	12	227

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995

*Har bortfestet hyttetomter.

**Har solgt hyttetomter i løpet av de siste 10 årene.

Tabell 10.31 Om man har yrke ved siden av bruket blant ulike grupper innen landbruksbefolkningen. Prosent.

	Arbeider bare på bruket	Bruket er hovedyrke, men også har annet yrke	Har annet hovedyrke, men arbeider på bruket	Arbeider bare utenfor bruket	Arbeider ikke	N
Landbruksbefolkningen	39	14	35	7	4	2833
Menn	45	16	37	2	1	1635
Kvinner	32	12	33	14	10	1198
Gårdbrukere	46	17	36	0	0	1391
Ektefeiler m.m.	30	11	34	15	9	1063
Gårdsarbeidere m.m.	37	13	36	8	6	378
<30 år	33	19	36	9	3	306
30-44 år	29	16	42	9	4	979
45-59 år	37	15	39	7	3	1047
60 + år	68	7	14	1	10	500
Kun grunnskoleutdanning (7-9 år)	51	12	27	3	7	697
Videregående skole nivå I (10 år)	39	14	33	7	6	833
Videregående skole nivå II (11-12 år)	38	18	36	6	2	869
Universitet/høyskole (13 år +)	14	10	58	16	2	289
Flatbygder på Østlandet	32	11	39	11	8	698
Dal- og fjellbygder på Østlandet	43	15	33	5	3	433
Vestlandet	36	17	41	5	2	742
Rogaland	50	13	30	5	3	290
Trøndelag	43	16	29	7	5	420
Nord-Norge	4	45	17	28	6	250
Melk er viktigste produksjon	54	18	19	5	3	997
Husdyrhold	34	14	45	5	3	876
Kornproduksjon	22	9	47	12	9	534
Annen produksjon	31	11	45	9	5	304
0 -49 dekar fulldyrket areal	32	11	47	7	4	1100
50-149 dekar	42	17	30	7	4	1236
150 dekar og mer	47	15	25	8	5	496

Tabell 10.32 Gjennomsnittlig arbeidstid utenfor bruket blant landbruksbefolkningen. Egenrapportert for perioden nov 1994-okt 1995. Prosent.

	Bruket er hovedyrke, men har annet arbeid i tillegg		Bruket er biyrke	
	Uker	Timer/uke	Timer x uker/48	Timer/uke
Alle	31	21	13	35
Menn	28	24	14	39
Kvinner	35	17	12	28
<30 år	29*	21*	12*	37
30-44 år	30	21	14	35
45-59 år	31	21	12	35
60 + år	33*	22*	16*	33*
Gifte eller samboende	31	21	13	35
Enslige	28	20*	10*	37
Gårdbrukere	29	24	14	39
Ektefeller/samboere	33	16	11	29
Gårdsarbeidere m.m.	30*	21*	12*	37
Kun grunnskoleutdanning (7-9 år)	29*	24*	12*	35
Videregående skole nivå I (10 år)	29	20	11*	34
Videregående skole nivå II (11-12 år)	31	22	14	36
Universitet/høyskole (13 år +)	36*	21*	16*	35
Flatbygder på Østlandet	30*	22*	13*	37
Dal- og fjellbygder på Østlandet	32*	23*	15*	34
Vestlandet	30	21	12*	34
Rogaland	31*	20*	13*	34*
Trøndelag	34*	20*	12*	34
Nord-Norge	28*	23*	13*	34*
Viktigste produksjon:				
Melkeproduksjon	29	19	11	32
Husdyrhold	32	22	14*	34
Kornproduksjon	30*	24*	15*	37
Annen produksjon	32*	23*	12*	37
Fulldyrket jordbruksareal:				
Under 50 dekar	30	21	13*	35
50-149 dekar	31	21	13	35
150 dekar og mer	29*	23*	13*	34

*20-100 intervjuobjekter (etter vekting).

Tabell 10.33 De vanligste enkeltyrker utenom gårdsdriften blant landbruksbefolkningen. Andel med gjeldende yrke blant alle med arbeid utenom gården (gjelder 56%), og andel med de ti vanligste enkeltyrker blant gårdbrukere med arbeid i tillegg til næringen (gjelder 53%). Sortert etter fordelingen i landbruksbefolkningen. Prosent.

NYK-kode	Yrke	-----Landbruksbefolkningen -----		Gårdbrukere	
		Alle med yrke utenom næringen	Bruket er hovedinntekt	Hovedinntekt fra annet arbeid	med yrke utenom næringen
064	Lærer	5	4	5	5
045	Hjelpepersonale i helsevesen	5	2	5	
333	Butikkmedarbeider	4	3	4	
774	Bygningsarbeider	4	4	4	6
412	Husdyrrøtter	4	6	3	
299	Kontomedarbeider	3	3	3	
932	Rengjøringspersonale	3	3	3	
644	Vare- og lastebilsjåfør	3	5	2	4
401	Gårdbruker, husdyroppdretter	3	3	3	3
111	Bedriftsadministrasjon	3	0	4	6
041	Sykepleier	3	0	3	
874	Anleggsmaskinkjører	2	4	2	4
441	Skogsarbeider	2	5	1	4
681	Postbetjent	2	3	1	
919	Husøkonom, internatinspektør	2	1	2	
122	Sosialtjenestemann	1	3	1	
751	Verkstedsmekaniker	1	0	2	2
066	Barnehagepersonell	1	1	2	
292	Bankfunksjonær	1	0	2	
753	Maskin- og motorreparatør	1	0	2	
915	Husmorvikar	1	0	2	
106	Adm./forv. tj.menn kommune	1	0	1	
931	Vaktmester	1	0	1	3
003	Ingeniør	1	0	1	
793	Stein, jord og sementarbeider	1	0	1	3
826	Slakter, pølsemaker etc.	1	0	1	
913	Kjøkkenmedhjelper	1	0	1	
N			1599		738

Tabell 10.34 Andel innen ulike yrkesgrupper blant kvinner og menn og i ulike aldersgrupper innen landbruksbefolkningen. Detaljert (8-delt) yrkesgruppering. Prosent.

	Alle	Menn	Kvinner	<30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år	
0	Har ikke arb. utenom bruket	44	46	41	37	33	40	79
1	Hjelpe- og sykepleie m.m.	5	1	11	3	7	6	1
2	Undervisning	4	2	7	3	7	5	1
3	Andre tekn.-hum. yrker	9	10	8	5	11	11	3
4	Kontor- og butikkarbeid	8	4	13	9	9	8	3
5	Jordbruksrel. virksomhet	6	10	2	17	6	5	2
6	Tradisjonelle komb.yrker	7	11	0 (0,3)	11	8	6	3
7	Øvrige yrker innen industri, håndverk og oljeutvinning	7	10	2	9	7	8	3
8	Service- og trafikkyrker (utenom 6), post-tjenester	10	6	16	8	12	12	5

Tabell 10.35 Andel innen ulike yrkesgrupper i landbruksbefolkningen blant kvinner og menn og i ulike aldersgrupper blant de (56%) som har yrke utenom gårdsvirksomheten. Detaljert (8-delt) og grov (3-delt) yrkesgruppering. Prosent.

	Alle	Menn	Kvinner	<30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år
<i>Detaljert yrkesgruppering</i>							
1	9	1	19	4	10	9	3
2	8	4	12	4	10	8	2
3	16	17	14	7	17	18	16
4	14	8	22	14	14	14	16
5	11	18	3	26	10	9	10
6	12	21	1	18	12	10	14
7							
8	12	19	3	14	11	13	15
	18	12	27	13	17	20	24
<i>Enkel yrkesgruppering</i>							
I	33	23	45	16	37	35	21
II	32	19	49	26	31	34	40
III	35	58	6	58	32	31	39
	1603	895	708	197	660	637	107

Tabell 10.36 Yrkesvalg blant landbruksbefolkningen. Andel innen tre yrkeskategorier fordelt etter ulike bakgrunnsvariable blant de som har arbeid utenom bruket. Prosent.

	I Humanistiske og tekniske yrker (undervisning, syke- pleie m.m.)	II Butikk, kontor, service/rengjøring, trafikkyrker (ikke vare-/lastebil), post- tjenester	III Primærnæringer, vare-/lastebilsjåfør, bygg, anlegg, in- dustri m.m.	N=
Alle	33	32	35	1603
Menn	23	19	58	895
Kvinner	45	49	6	708
Gårdbruker	26	23	51	742
Gårdbrukeres ektefeller/samboere	46	45	25	644
Gårdsarbeidere og ektefeller/samb.	15	25	60	217
<30 år	16	26	58	197
30-44 år	37	31	32	660
45-59 år	35	34	31	637
60 år +	21	40	39	107
Kun grunnskoleutdanning (7-9 år)	11	37	52	294
Videregående skole nivå I (10 år)	24	43	33	457
Videregående skole nivå II (11-12 år)	26	30	44	524
Universitet/høyskole (13 år +)	86	12	2	242
Bruket er hovedyrke	25	32	43	406
Hovedyrke utenom bruket	33	29	37	1000
Arbeider bare utenfor bruket	43	48	9	192
Flatbygder på Østlandet	34	32	34	428
Dal- og fjellbygder på Østlandet	27	30	44	231
Vestlandet	33	32	35	462
Rogaland	24	34	41	138
Trøndelag	40	33	27	217
Nord-Norge	32	34	34	127
Melkeproduksjon	35	31	35	426
Husdyrhold	29	32	40	557
Kornproduksjon	36	33	30	368
Annen produksjon	30	34	36	194
Jordbruksareal 0 -49 dekar	28	32	40	705
50-149 dekar	35	33	32	659
150 dekar og mer	39	31	30	239
Gårdsdriftens andel av total inntekt				
Ingen inntekt fra bruket	26	31	43	171
Under 10 %	28	31	41	321
10-49 %	34	27	39	446
50-89 %	35	27	38	263
Mer enn 90 %*	22	45	33	92
Uoppgitt	39	42	19	310

*Færre enn 100 intervjuobjekter.

Tabell 10.37 Sysselsettingspreferanser (valg uten å måtte ta hensyn til økonomi) blant de innen landbruksbefolkningen som har hovedyrke utenom bruket. Prosent.

Ønsker:	Gårdsdrift heltid	Deltidsyrke ved siden av	Heltidsyrke ved siden av	Heltidsyrke uten gårdsdrift	N= 100%
Aile (innen landbruksbefolkningen med hovedinntekt utenom bruket)	35	35	14	16	1090
Menn	51	24	15	10	582
Kvinner	18	47	12	23	507
Gårdbruker	50	26	14	9	465
Gårdbrukeres ektefeller/samboere	18	45	13	24	478
Gårdsarbeidere og ektefeller/samb.	44	29	13	13	147
Mannlige gårdbrukere	52	25	16	8	429
Kvinnelige gårdbrukere*	31	45	0	25	37
<30 år	42	30	16	12	124
30-44 år	37	36	12	15	456
45-59 år	32	33	15	20	441
60 år +	35	47	12	6	68
Utdanning på grunnskolenivå (7-9 år)	39	30	14	17	187
Videregående skole nivå I (10 år)	36	33	14	17	308
Videregående skole nivå II (11-12 år)	43	35	10	13	339
Universitet/høyskole (13 år +)	23	44	16	18	193
Har hovedyrke utenom bruket	39	34	14	13	924
Arbeider bare utenfor bruket	15	41	10	35	160
Humanistiske og tekniske yrker (undervisning, sykepleie m.m.)	25	45	13	17	374
Humanistiske og tekniske yrker (undervisning, sykepleie m.m.)	25	45	13	17	374
Butikk, kontor, service/rengjøring, trafikkyrker (ikke vare-/lastebil), posttjenester	27	40	13	21	356
Primærnæringer, vare-/lastebil, bygg, anlegg, industri m.m.	55	19	15	11	358
Flatbygder på Østlandet	39	32	12	17	324
Dal- og fjellbygder på Østlandet	33	45	11	12	149
Vestlandet	32	34	17	17	306
Rogaland*	42	31	12	15	93
Trøndelag	34	37	14	15	142
Nord-Norge*	34	28	15	23	75
Melkeproduksjon	31	43	11	16	213
Husdyrhold	37	33	14	16	406
Kornproduksjon	38	33	15	16	295
Annen produksjon	33	33	15	19	142
Jordbruksareal 0 -49 dekar	35	32	12	10	535
50-149 dekar	38	36	12	15	406
150 dekar og mer	31	45	10	14	149
Ingen inntekt fra bruket	46	25	17	12	139
Under 10 % av inntekten fra bruket	35	32	16	18	282
10-49 %	42	35	13	11	319
50-89 %	34	44	14	8	107
Mer enn 90 %*	--	--	--	--	19

*Færre enn 100 intervjuobjekter (etter vektning).

10.6. Helse, omsorg og bruk av offentlige tjenester og ytelser**Tabell 10.38 Andel som har varig sykdom eller lidelse, andel med sykdom eller lidelse som begrenser arbeidsevnen, eller som virker inn på hverdagen i betydelig grad. Andre kolonne viser andelen som mener å være syk før kort med eksempler ble vist. Prosent.**

Har sykdom eller lidelse:	-av varig karakter (evt. bagatell-messig)		-som begrenser arbeidsevnen		-som påvirker hverdagen mye	N=
	m. kort	u. kort	alle	sterkt		
Hele landbruksbefolkningen	53	42	35	9	24	2855
Merin	52	42	35	9	23	1648
Kvinner	54	42	34	10	24	1208
Gift/samboer	54	42	36	10	23	2373
Enslig	45	42	30	6	27	459
<30 år	39	25	22	4	11	312
30-44 år	43	32	26	6	17	984
45-59 år	58	48	38	10	26	1056
60 + år	68	61	52	18	38	501
Gårdbruker	52	42	35	8	24	1389
Ektefelle/samboer/ansatte	53	42	35	10	24	1457
Utdanning på grunnskolenivå (7-9 år)	60	51	44	15	34	701
Videregående skole nivå I (10 år)	53	41	34	9	23	841
Videregående skole nivå II (11-12 år)	48	37	30	6	17	874
Universitet/høyskole (13 år +)	50	37	31	6	18	291
Uoppgitt	-	-	-	-	-	147
Flatbygder på Østlandet	52	41	37	10	23	703
Dal- og fjellbygder på Østlandet	50	42	30	7	21	436
Vestlandet	52	43	34	9	24	744
Rogaland	56	42	35	11	24	293
Trøndelag	51	38	31	7	23	429
Nord-Norge	61	49	44	14	31	250
Viktigste produksjon:						
Melkeproduksjon	54	42	34	8	25	844
Husdyrhold	53	44	36	12	25	824
Kornproduksjon	49	40	35	7	21	515
Annen produksjon	56	44	35	9	23	284
Uoppgitt	-	-	-	-	-	389
Fulldyrket jordbruksareal:						
Under 50 dekar	54	44	36	11	24	1032
50-149 dekar	53	42	34	8	24	1119
150 dekar og mer	51	40	34	8	23	426
Uoppgitt	53	38	32	8	20	279
Årlig arbeidstid på bruket						
Under gjennomsnitt	51	40	33	10	23	1325
Over gjennomsnitt	55	44	36	7	24	1105
Uoppgitt	-	-	-	-	-	426

Tabell 10.39 Andel med ulike helseplager innen ulike grupper av landbruksbefolkningen. For detaljer se Tabell 10.40-Tabell 10.42. Prosent.

	Nedsatt bevegelsesevne	Sterkt nedsatt syn eller hørsel*	Nedsatt funksjonsevne**	Nerve-lidelser***	N=
Hele landbruksbefolkningen	7	3	14	4	2855
Menn	6	4	14	4	1648
Kvinner	7	2	14	4	1208
Gift/samboer	7	3	15	4	2373
Enslig	5	3	10	5	459
<30 år	3	2	6	2	312
30-44 år	3	2	8	3	984
45-59 år	6	4	15	4	1056
60 + år	19	6	30	5	501
Gårdbruker	6	4	14	4	1389
Ektefelle/samboer/ansatte	7	2	14	4	1457
Utdanning på grunnskolenivå (7-9 år)	11	5	23	6	701
Videregående skole nivå I (10 år)	7	3	14	4	841
Videregående skole nivå II (11-12 år)	4	3	10	3	874
Universitet/høyskole (13 år +)	4	2	8	1	291
Flatbygder på Østlandet	8	2	15	5	703
Dal- og fjellbygder på Østlandet	7	3	12	4	436
Vestlandet	7	4	15	4	744
Rogaland	5	2	15	3	293
Trøndelag	4	3	10	4	429
Nord-Norge	9	6	22	3	250
Viktigste produksjon:					
Melkeproduksjon	7	3	12	3	844
Husdyrhold	8	5	18	5	824
Kornproduksjon	7	3	12	4	515
Annen produksjon	4	4	14	4	284
Fulldyrket jordbruksareal:					
Under 50 dekar	8	4	17	4	1032
50-149 dekar	6	3	13	3	1119
150 dekar og mer	6	2	12	5	426

* Kan ikke uten vansker lese vanlig tekst i aviser selv med briller, eller kan ikke uten vansker høre hva som blir sagt i en normal samtale selv med høreapparat

**Sterkt nedsatt arbeidsevne, nedsatt bevegelsesevne, nedsatt syn, hørsel eller evne til å bære.

***Er ofte plaget av svært kraftig hjertebank eller angst, ratiøshet, depresjon eller annen nervøsitet.

Tabell 10.40 Andel som har ulike vansker som følge av varige helseproblemer eller funksjonshemming blant landbruksbefolkningen. Prosent.

	Alle	----Kjønn----		-----Alder-----			
		Menn	Kv.	<30 år	30-44	45-59	60 +
<i>Har pga varige helseproblemer eller funksjonshemming vansker med å:</i>							
-bevege seg rundt i eller bruke boligen	3	2	4	1	2	3	6
-bevege seg ut av boligen på egen hånd	3	2	4	1	2	3	7
-delta i foreningsliv	4	4	5	1	2	4	9
-delta i andre fritidsaktiviteter	10	9	11	3	7	11	19
-bruke offentlige transportmidler	3	2	3	1	1	3	7
-få kontakt med eller snakke med andre	2	2	1	1	1	2	3
-få ønsket utdanning eller opplæring	5	5	5	4	3	5	7
-finne en jobb man kan klare	7	6	8	3	4	9	11
N	2855	1648	1208	312	984	1056	501

Tabell 10.41 Førlighet, syn og hørsel blant landbruksbefolkningen. Prosent.

Kan ikke uten vansker eller besvær:	Alle	----Kjønn----		-----Alder-----			
		Menn	Kv.	<30 år	30-44	45-59	60 +
Gå i trapper	4	4	5	3	3	4	9
Gå 5 minutters tur i raskt tempo	6	5	6	2	3	4	17
Bære 5 kilo 10 meter	4	2	6	2	3	4	6
Lese vanlig tekst i aviser, selv med briller	2	2	2	2	2	2	3
Følge vanlig samtale mellom andre, selv med høreapparat	3	3	2	2	1	3	5
N	2855	1648	1208	312	984	1056	501

Tabell 10.42 Diverse (nervøse) plager og bekymringer blant landbruksbefolkningen. Prosent.

Har i løpet av siste 6 måneder vært plaget av:	Alle	----Kjønn----		-----Alder-----			
		Menn	Kv.	<30 år	30-44	45-59	60 +
-svært kraftig hjertebank uten at man har anstrengt seg	8	6	10	5	6	9	10
herav ofte	1	1	1	1	1	1	1
-nærvøstet, angst eller rastløshet	21	18	24	24	19	21	21
herav ofte	3	2	3	2	2	4	2
-tungsinnsinn, tafatthet, depresjon	21	17	26	20	19	23	19
herav ofte	2	2	2	1	2	2	2
-minst en av ovenstående	32	27	38	32	29	35	32
herav ofte	4	4	4	2	3	4	5
-bekymringer for brukets økonomi	25	26	24	26	32	25	13
herav ofte	6	6	5	5	7	6	2
-bekymringer for været (avlingsskade)	30	32	27	28	31	32	27
herav ofte	5	6	4	3	5	6	4
N	2855	1648	1208	312	984	1056	501

Tabell 10.43 Bruk av kommunale tjenester. Andel innen ulike grupper av gårdbrukere/gårdsbruk der noen i husholdningen har benyttet ulike tjenester siste måned. Prosent.

Husholdningen har siste måned hatt besøk av/benyttet	Hjemme- hjelp	Hjemme- sykepleier	Annen tjeneste	Brukte minst en tjeneste	N=
Alle gårdbrukere/gårdsbruk	3	2	2	6	1398
Mann	3	2	2	6	1270
Kvinne	0 (0,4)	1	4	5	129
Gift/samboer	2	2	2	4	1107
Enslig	8	5	3	12	290
<30 år	0	1	0	1	64
30-44 år	1	1	2	4	477
45-59 år	3	3	3	6	574
60 + år	5	4	2	9	284
Enslig <30 år	0*	3*	0*	3*	26
Enslig 30-44 år	5	2	2	7	98
Enslig 45-59 år	12	6	6	17	77
Enslig 60 + år	12	8	3	15	82
Utdanning på grunnskolenivå (7-9 år)	4	3	3	8	398
Videregående skole nivå I (10 år)	3	3	3	6	360
Videregående skole nivå II (11-12 år)	3	2	1	4	520
Universitet/høyskole (13 år +)	1	1	4	5	118
Flatbygder på Østlandet	1	3	2	4	350
Dal- og fjellbygder på Østlandet	3	4	4	9	216
Vestlandet	5	3	2	7	385
Rogaland	2	0	2	3	131
Trøndelag	2	1	2	4	199
Nord-Norge	3	1	2	5	117
Viktigste produksjon:					
Melkeproduksjon	2	1	2	5	451
Husdyrhold	4	3	3	6	453
Kornproduksjon	2	3	1	5	278
Annen produksjon	4	3	2	7	158
Uoppgitt	-	-	-	-	59
Fulldyrket jordbruksareal:					
Under 50 dekar	4	2	2	6	567
50-149 dekar	3	3	3	6	605
150 dekar og mer	1	1	2	4	227

Tabell 10.44 Mottak av trygder. Andel som er trygdet, herav andel som mottar alderspensjon, etterlattepensjon eller uførepensjon (ikke grunn- eller hjelpestønad). Prosent.

	Trygdet (herav→)	Alders-pensjon	Etterlatte-pensjon	Uføretrygd	N=
Alle	15	9	1	6	2855
Mann	15	10	1	5	1648
Kvinne	15	7	1	7	1208
Gift/samboer	14	8	1	6	2373
Enslig	18	12	3	5	459
Under 30 år	1	0	1	1	312
30-44 år	2	0	0 (0,4)	2	984
45-59 år	9	1	1	7	1056
60 år og mer	58	46	2	11	501
Gårdbruker	14	10	1	4	1389
Ektefelle/samboer/ansatte	15	7	1	7	1457
Utdanning på grunnskolenivå (7-9 år)	31	19	2	11	701
Videregående skole nivå I (10 år)	11	6	1	5	841
Videregående skole nivå II (11-12 år)	7	5	0 (0,2)	3	874
Universitet/høyskole (13 år +)	5	3	0 (0,3)	2	291
Uoppgitt	-	-	-	-	147
Flatbygder på Østlandet	15	9	1	5	703
Dal- og fjellbygder på Østlandet	16	11	1	4	436
Vestlandet	15	9	1	6	744
Rogaland	12	7	1	6	293
Trøndelag	12	7	1	5	429
Nord-Norge	15	7	1	8	250
Viktigste produksjon:					
Melkeproduksjon	9	4	1	5	844
Husdyrhold	18	10	1	8	824
Kornproduksjon	17	13	1	4	515
Annen produksjon	18	12	1	5	284
Uoppgitt	-	-	-	-	389
Fulldyrket jordbruksareal:					
Under 50 dekar	21	13	1	7	1032
50-149 dekar	11	6	1	5	1119
150 dekar og mer	9	4	1	4	426
Uoppgitt	15	10	3	4	279

10.7. Sosialt nettverk, fritid og livskvalitet blant landbruksbefolkningen**Tabell 10.45 Kontakt med voksne barn blant landbruksbefolkningen og hele befolkningen etter alder. Prosent.**

	Landbruksbefolkningen			Hele befolkningen		
	30-44 år	45-59 år	60 + år	30-44 år	45-59 år	60 + år
Ser disse omtrent daglig	21	22	38	10	15	26
Hver uke, men ikke daglig	30	40	31	45	47	45
Hver måned, ikke hver uke	23	23	20	15	18	17
Noen ganger i året	25	15	11	28	19	10
Sjeldnere enn en gang i året	1	1	0	3	1	1
Minst hver uke	51	62	69	55	62	71
N	122	720	348	115	554	681

Tabell 10.46 Fritidsaktiviteter siste 12 måneder. Andel som har gjort ulike ting minst en gang. Prosent.

	Alle	Menn	Kvinner	<30 år	30-44 år	45-59 år	60 + år
Deltatt i minst en av nedenstående to fysiske aktiviteter	85	85	83	89	91	87	64
Lengre fottur i skog/mark/skitur	78	81	74	81	85	81	55
-minst 10 ganger	49	53	43	46	52	54	33
-minst 40 ganger	16	17	13	14	16	19	9
Annen mosjon/sport/idrett	43	39	49	57	48	42	27
Deltatt i minst en av nedenstående underholdningsaktiviteter	76	76	76	93	87	76	43
Tilskuer på idrettsarrangement	39	41	37	53	51	36	16
Kino	36	32	41	70	45	29	11
-minst 10 ganger	3	4	3	17	3	1	0
Dans, diskotek	61	61	60	82	70	60	29
-minst 10 ganger	13	15	11	41	12	10	4
-minst 40 ganger	2	2	1	9	1	1	1
Vært på restaurant, kafé o.l.	81	78	84	91	87	80	63
-minst 10 ganger	30	27	33	35	30	29	26
-minst 40 ganger	5	5	4	6	5	4	6
Deltatt i minst en av nedenstående fem kulturelle aktiviteter	54	50	59	50	58	60	37
Teater eller opera	19	15	24	17	23	22	6
Klassisk konsert	11	9	13	5	10	15	9
Jazz-, vise eller popkonsert	14	12	15	24	18	11	3
Kunstutstilling	21	16	28	12	23	26	14
Museum	37	35	39	29	38	42	30
Deltok i gudstjeneste, rel. møte	56	51	63	38	54	61	59
-minst 10 ganger	11	9	13	7	9	12	14
Deltok i kor, orkester, korps, spillemannslag	9	9	10	11	9	11	5
Lånt bok på bibliotek	26	18	38	26	31	28	16
Skjønnlitteratur lest, minst en bok	65	57	75	60	68	66	59
Ingen bøker	35	43	25	40	32	34	41
1-2 bøker	18	21	15	19	17	19	19
3-4 bøker	13	12	15	10	12	14	15
5-9 bøker	13	11	15	12	14	13	11
10-19 bøker	10	7	14	7	11	10	7
20 eller flere	11	7	16	12	15	10	6
N	2839	1636	1203	309	980	1048	499

Kilde: Levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 1995.

Tabell 10.47 Landbruksbefolkningens tilfredshet med livet. Prosent.

	Utilfreds (1-2)	Mindre tilfreds	Uviss (5-6)	Litt tilfreds	Tilfreds (9-10)	Gj. snitt (1-10)	N
Alle	1	2	13	46	39	8,0	2821
Mann	1	3	14	46	36	7,9	1624
Kvinne	1	2	11	45	41	8,1	1197
<30 år	0	1	5	47	46	8,3	305
30-44 år	1	3	11	47	39	8,0	976
45-59 år	1	2	15	46	36	7,9	1045
60-91 år	1	2	17	41	39	8,0	493
Ikke-bruker	1	2	12	45	40	8,1	1439
Bruker	1	3	14	47	37	7,9	1382
Flatbygder på Østlandet	0	3	9	45	43	8,1	692
Dal- og fjellbygder på Østlandet	1	1	14	49	34	7,9	431
Vestlandet	1	2	16	46	35	7,8	740
Rogaland	1	1	11	40	46	8,1	290
Trøndelag	0	2	11	46	37	8,1	419
Nord-Norge	1	3	17	42	37	7,8	249

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995

Tabell 10.48 Tilfredshet med livet fordelt etter hvor tilfreds man er med husholdningens økonomi, med egen inntekt og med arbeidet. Prosent.

	Utilfreds (1-2)	Mindre tilfreds	Uviss (5-6)	Litt tilfreds	Tilfreds (9-10)	Gj. snitt (1-10)	N
Alle	1	2	13	46	39	8,0	2821
Tilfreds med økonomi	0	1	9	47	43	8,3	1995
Utilfreds med økonomi	2	6	23	44	25	7,3	788
Tilfreds med inntekt	0	1	9	43	47	8,3	974
Utilfreds med inntekt	1	3	16	48	32	7,8	1425
Tilfreds med arbeid	0	1	8	47	43	8,3	1446
Utilfreds med arbeid	2	7	26	46	19	7,0	428

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995

Tabell 10.49 Om arvinger eller andre vil overta og drive bruket videre, betinget av ulike bakgrunnsvariable. Prosent.

Videre drift av gården	Arvinger	Andre	Usikkert	Nei	Vet ikke*	N
Gårdbrukere (gårdsbruk)	53	2	14	6	25	1384
Gårdbruker er:						
Mann	54	2	14	6	22	1255
Kvinne	52	1	12	6	28	129
<30 år	33	0	4	4	59	64
30-44 år	50	2	14	6	30	468
45-59 år	58	1	16	6	20	572
60 + år	56	4	13	6	21	281
Gift eller samboer	60	1	14	5	22	1097
Enslig	29	6	18	8	41	287
Spredtbygd strøk (<200 bosatte)	54	2	14	6	25	1171
Ikke spredtbygd (>=200 bosatte)	52	2	14	7	24	201
Utdanning på grunnskolenivå (7-9 år)	55	1	18	5	22	394
Videregående skole nivå I (10 år)	56	2	13	5	25	355
Videregående skole nivå II (11-12 år)	51	2	12	7	28	515
Universitet/høyskole (13 år +)	53	1	11	7	28	118
Flatbygder på Østlandet	67	2	6	4	22	342
Dal- og fjellbygder på Østlandet	56	3	11	4	27	214
Vestlandet	44	0	18	7	31	382
Rogaland	61	2	10	4	23	131
Trøndelag	57	2	18	5	19	198
Nord-Norge	29	1	28	12	30	117
Melkeproduksjon	52	1	18	5	24	451
Husdyrhold	47	2	15	7	29	451
Kornproduksjon	65	3	9	4	19	273
Annen produksjon	54	2	7	7	30	153
0 -49 dekar dyrket jordbruksareal	47	2	16	8	28	555
50-149 dekar	54	2	14	5	26	605
150 dekar og mer	69	2	9	4	17	225

*inkludert "har ikke arvinger".

Tabell 10.50 Andel med bekymringer omkring næringen (bruket) blant landbruksbefolkningen. Prosent.

	Bekymret for brukets økonomi		Bekymret for vær/avlingsskade		Ofte en av delene	N=
	Ofte	Ofte	Ofte	Ofte		
Hele landbruksbefolkningen	25	6	30	5	9	2855
Menn	26	26	33	4	9	1648
Kvinner	24	24	27	6	8	1208
Gift/samboer	26	6	31	6	9	2373
Enslig	21	5	29	2	7	459
<30 år	26	5	28	3	7	312
30-44 år	32	7	31	5	10	984
45-59 år	25	6	32	6	10	1056
60 + år	13	2	27	4	5	501
Gårdbruker	27	5	34	7	11	1389
Ektefelle/samboer/ansatte	23	6	27	3	7	1457
Utdanning på grunnskolenivå (7-9 år)	21	5	28	5	9	701
Videregående skole nivå I (10 år)	24	6	30	5	9	841
Videregående skole nivå II (11-12 år)	31	6	33	5	9	874
Universitet/høyskole (13 år +)	23	5	30	6	10	291
Uoppgitt	-	-	-	-	-	147
Flatbygder på Østlandet	25	5	37	7	11	703
Dal- og fjellbygder på Østlandet	26	6	29	3	8	436
Vestlandet	23	5	27	2	6	744
Rogaland	20	4	17	1	5	293
Trøndelag	25	4	30	4	8	429
Nord-Norge	35	11	40	15	21	250
Viktigste produksjon:						
Melkeproduksjon	31	6	35	6		844
Husdyrhold	27	7	25	4		824
Kornproduksjon	17	2	36	7		515
Annen produksjon	23	7	30	3		284
Uoppgitt	-	-	-	-		389
Fulldyrket jordbruksareal:						
Under 50 dekar	21	4	24	3		1032
50-149 dekar	30	8	34	6		1119
150 dekar og mer	26	6	41	9		426
Uoppgitt	19	2	22	3		279
Årlig arbeidstid på bruket						
Under gjennomsnitt	21	4	27	4		1325
Over gjennomsnitt	33	9	38	8		1105
Uoppgitt	-	-	-	-		426

11. Metodevedlegg

11.1. Utvalg

Fremgangsmåten for trekking av utvalg fra landbruksbefolkningen skiller seg noe fra vanlige utvalgsundersøkelser. Utvalget er ikke trukket direkte fra noen allerede foreliggende liste over alle som etter gitte definisjoner tilhører «landbruksbefolkningen». Utvalget kom til gjennom å benytte *gårdsbruk* som trekkenhet, hvoretter personer tilknyttet bruket etter gitte kriterier skulle intervjues. Utvalget er dermed egentlig et husholdningsutvalg. Brukene, eller gårdbrukerne/gårdbrukerhusholdningene, ble trukket (tilfeldig men geografisk stratifisert) med utgangspunkt i Landbruksregistret. (Bruk fra) 172 kommuner fordelt på alle landets fylker er representert.

For å få være med i undersøkelsen ble det ikke stilt krav til at en nærmere bestemt andel av inntekten skulle komme fra gårdsdriften, men brukene måtte være av en viss minimumsstørrelse. Nærmere bestemt måtte minst ett av følgende kriterier være oppfylt:

- Minst 5 dekar jordbruksareal i drift
- Minst 10 storfe
- Minst 25 voksne sauer
- Minst 10 voksne geiter
- Minst 5 avlssvin eller 200 andre svin
- Minst 1000 høner og/eller kyllinger
- Minst 5000 slaktekyllinger

Undersøkelsen bygger dermed på et landsrepresentativt utvalg av *gårdsbruk* over en viss minimumsstørrelse eller produksjon. Fordi alle gårdsbruk er representert ved en gårdbruker kan vi si at vi har et *landsrepresentativt utvalg av gårdbrukere eller gårdbrukerhusholdninger*, tilknyttet en gård som tilfredsstillende de ovennevnte krav. Gårdbrukeren er i denne sammenheng den som er *ansvarlig for driften av bruket, eller den som står for den daglige driften*. Gårdbrukeren er dermed ikke nødvendigvis brukets eier, og heller ikke alltid den som er *formelt* ansvarlig for driften. Hvis mann og kone driver sammen, og han har arbeid ute og hun står for daglig drift, skal regnes hun som gårdbruker uansett om det er han eller hun som står som referanseperson, dvs. er registrert som bruker i Landbruksregistret.

Ved hvert bruk skulle både gårdbrukeren, dennes eventuelle ektefelle/samboer og alle personer i alderen 18 - 79 år som deltar regelmessig i gårdsdriften, samt deres ektefeller og samboere, intervjues. Med regelmessig *deltakelse i gårdsdriften* menes at man deltar jevnlig over hele eller deler av året. Sesongarbeidere og deltidsavløserne regnes ikke med. Ektefeller/samboere som ikke deltar direkte i gårdsdriften, men som har ekstraarbeid som følge av gårdsdriften f.eks. når det gjelder matlaging, rengjøring, klesstell etc. regnes som deltakere i gårdsdriften. Ektefeller/samboere er imidlertid med i selve utvalget (dvs. tilhører landbruksbefolkningen) uansett deltakelse i gårdsdriften. Gårdbrukerne hadde en nøkkelrolle i utvalgsprosedyren. Det var nemlig gårdbrukeren som ledet intervjuet til de andre intervjuobjektene, dvs ektefelle/samboer og personer som deltar regelmessig i gårdsdriften.

Til sammen ble 1799 bruk som skulle representere 3531 personer (gårdbrukere og alle personer i alderen 18 - 79 år som deltok regelmessig i gårdsdriften samt ektefeller og samboere) trukket ut for intervju. 148 personer på 130 bruk ble ikke intervjuet fordi bruket de tilhørte viste seg å ikke være i drift. 465 personer falt fra av andre årsaker (hovedsaklig fordi de nektet å la seg intervjuet). Når 2918 personer representert ved 1401 bruk faktisk ble intervjuet gir dette en svarprosent på 86% på personnivå og 84% på bruksnivå. Dette er en klart høyere svarprosent enn

ved den generelle levekårsundersøkelsen, der 75% av det opprinnelig utvalget svarte. Antall intervjuobjeter på hvert bruk varierer, men ligger i gjennomsnitt på vel 2 personer.

Vi behandler utvalget mer eller mindre som et (mer eller mindre tilfeldig) utvalg fra landbruksbefolkningen, der intervjuobjektene er uavhengige av hverandre. Men utvalget består for det meste av par, der begge parter er intervjuet og det blir nødvendigvis sterk avhengighet mellom intervjuobjektene (annethvert).

11.1.1. Geografisk utvalgsplan, treksannsynlighet og vekter

For å tilrettelegge for en pålitelig kartlegging av regionale ulikheter, og med tilstrekkelig mange i hver region til å foreta nærmere analyser, ble brukene ikke trukket helt tilfeldig fra en liste over alle bruk. Man valgte å la bruk fra ulike regioner av landet ha ulik sannsynlighet for å delta i undersøkelsen, og utvalget ble trukket i to trinn med kommuner som den primære utvalgsenhet. Denne formen for stratifisert utvelging er vanlig når man av praktiske og kostnadsbesparende grunner ønsker at utvalget skal være relativt lite, men samtidig representativt og inkluderende. Man sikrer seg med dette at et visst antall av bruk fra hver region kommer med, slik at tilfredsstillende analyser kan gjøres også i forhold til regioner med få gårdsbruk.

Landet ble delt inn i 6 områder med grunnleggende innbyrdes strukturforskjeller når det gjelder næringsdrift, landbruk, bosetting m.m., hvoretter det fra hvert område ble trukket omtrent like store delutvalg på omlag 300 bruk. Det totale antall bruk varierer imidlertid mye mellom hver region. Regionen med flest bruk hadde mer enn tre ganger så mange bruk som den med færrest. Når man fra hver region likevel (av ovennevnte årsaker) trekker like mange bruk vil brukene som er med i undersøkelsen ikke være et tilfeldig utvalg, men et systematisk geografisk skjevt utvalg. Derfor må tall og resultater fra de ulike regioner vektet innbyrdes når vi skal beregne (hele eller relative) tall for hele landet, eller når vi skal sammenligne regioner. Bruk fra områder med mange bruk må telle mer enn bruk fra tynt befolkete områder med få bruk, der hvert bruk følgelig hadde større sannsynlighet for å få besøk av en intervjuer. Bruk på Vestlandet og på Østlandets flatbygder (som har mange bruk) hadde lav sannsynlighet for å få besøk av en intervjuer, mens bruk i Rogaland (der det er få bruk) hadde høy treksannsynlighet.

Regionene med treksannsynlighet for tilhørende bruk, og med de nødvendige vekter, vises i Tabell 11.1 nedenfor. Vektene er $1/\text{treksannsynligheten}$. Bruk fra regionen "Rogaland" hadde høyest treksannsynlighet og brukes som referanse og får treksannsynlighet og vekt 1. De relative vektene har samme innbyrdes forhold, men har gjennomsnitt på 1 (og summerer til 6).

Tabell 11.1 Utvalgsregioner med treksannsynlighet for brukene og med de tilsvarende vekter som brukes ved analyse av datamaterialet.

	Trekk-sannsynlighet:	Vekter (=1/trekk-sannsynlighet)	Relative vekter (gj.snitt = 1)
Flatbygder på Østlandet	0,36	2,78 (3)	1,51 (2)
Dal- og fjellbygder på Østlandet	0,62	1,61 (2)	0,87 (1)
Vestlandet	0,32	3,13 (3)	1,70 (2)
Rogaland (referanse)	1,00	1,00	0,54 (1)
Trøndelag	0,65	1,53 (2)	0,83 (1)
Nord-Norge	0,99	1,01 (1)	0,55 (1)

For at beregnings (prosentuerings-) grunnlagene i gjennomsnitt ikke skal bli alt for høye, bruker vi relative vekter, dvs. vekter hvis gjennomsnitt blir 1. Dette sikrer en mer realistisk vurdering av tallenes sikkerhet (representativitet). Prosentueringsgrunnlag og dermed eventuelle signifikansberegninger blir mer realistiske enn om grunnlagene (unntatt referanseregionen) ble blåst opp. I praksis vil vektingen kun ha betydning når det er store geografiske variasjoner for de størrelser vi studerer, og når de regioner som er sterkest under- eller overrepresentert skiller seg mye fra andre regioner. Personvekter til korrigerings for frafall, eller om man tilhører en stor eller liten husholdning, vil ikke brukes.

12. Referanser

- Andersen, Arne (1998): Levekårsundersøkelsene i ny drakt. *Samfunnspeilet* 2/98. Statistisk sentralbyrå.
- Arbeidskraftundersøkelsen 1997, Statistisk sentralbyrå.
- Berger, Kjersti (1997): *Fri som fuglen? Modernisering av hønseholdet i Norge 1880-1975*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Blekesaune, A., M. Haugen (1998): *Landbrukskvinnens bidrag til husholdets levekår*. Foredrag NFR.
- Blekesaune, A., M. Haugen og B. Vartdal (1997): *Landbrukskvinnens levekår*. Notat nr 1/1997, Senter for bygdeforskning.
- Blekesaune, Arild. (1994): "Structural Changes in Norwegian Agriculture 1975-1990. From Family Farms to One-man Farms?", Pp. 111-127 i Syems, D. og A.J. Jansen (red.): *Agricultural Restructuring and Rural Change in Europe. Wageningen Studies in Sociology* 37, Agricultural University Wageningen.
- Bolsø, A. og B. Brandth (1991): "Nervous symptoms among farmers. A consequence of changing working conditions". Rural research Paper no. 1, Senter for bygdeforskning, Universitetet i Trondheim.
- Bolsø, A., R. Almås og T. Hatling (1990): *Helsevaner - vonde og vende. Forebyggende helsearbeid i landbruket*. Rapport 6, Senter for bygdeforskning, Universitetet i Trondheim.
- Borch, O. J. (1997): *Regionale perspektiv på landbrukspolitikken. -Utviklingstrekk belyst med eksempler fra landbruksfylket Nordland*. Notat. Nordlandsforskning. Bodø.
- Brunstad, R. J. m.fl. (1995): *Utvikling eller avvikling, - Jordbruket ved en skillevei*. ad Notam Gyldendal. Oslo 1995.
- Budsjettnemda for jordbruket (1997): *Jordbrukets totalregnskap 1995 og 1996. Jordbrukets totalbudsjett 1997*.
- Gulbrandsen, Lars (1993): *Boligkonsum og livsløp*, INAS-notat 6/93. Institutt for sosialforskning, Oslo.
- Haraldsen, Gustav (1996): *Levekår blant landbruksbefolkningen 1995. Noen inntektstall for gårdbrukere*. Notat til Norges forskningsråd. Statistisk sentralbyrå.
- Haugen, M. S. (1985): *Bondekvinnens arbeid og helse*. Rapport nr 5/85. Senter for bygdeforskning.
- Jørgensen, T. (red.) (1997): *Utdanning i Norge*, Statistiske analyser 97/19, Statistisk sentralbyrå.
- Langsether & Lømo (1997): *Bedre tid?*, NOVA-rapport 10/97. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Oslo.
- Lingsom, S. (1991): *Hjelp etter behov? Offentlig og privat omsorg for hjemmeboende eldre*. INAS-rapport 5/1991. Institutt for sosialforskning, Oslo.
- Lund, K. T. Løwe og K. Skrede (1998): *Inntektsfordeling og levekår i landbruket. Økonomiske analyser* 3/98. Statistisk sentralbyrå.
- Lund, Kjetil. (1998a): *Inntektsfordeling i den norske landbruksbefolkninga. Landbruksøkonomisk forum* 2/1998.
- Lund, Kjetil. (1998b): *Inntektsfordeling i landbruket og fordelingseffekten av direkte støtteordninger*. Rapport nr 18/98. Statistisk sentralbyrå.
- Løwe, Torkil (1995): *Etableringsassistanse - Om omfang og fordeling av økonomisk bistand fra foreldre til unge i etableringsfasen*. INAS-rapport 95/5. Institutt for sosialforskning, Oslo.

- Løwe, Torkil (1997): *Kommunenes bruk av omsorgslønn*, NOVA-rapport 2/97. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Oslo.
- Løwe, Torkil (1998): *Landbruksbefolkningens levekår: Ikke bare gøy på landet. Samfunnsspeilet 2/98*. Statistisk sentralbyrå.
- Niemi, Iris: *Systematic error intervjuobjekt behavioural measurement: Comparing results from interview and time budget studies. Social indicators research 1993*, vol 30, nr 2-3. Kluwer Academic Publishers, Nederland.
- Norges forskningsråd (1996a): *Levekår, utvikling og omstilling i landbruket*, forprosjektrapport.
- Norges forskningsråd (1996b): *Levekår, utvikling og omstilling i landbruket*, programnotat.
- NOU 1991:2a: *Norsk landbrukspolitikk. Utforming, mål og virkemidler*. (Alstadheimutvalget). Sammen drag.
- NOU 1993:17: *Levekår i Norge. Er graset grønt for alle?*
- NOU 1996:1: *Et enklere og mer rettferdig inntektssystem for kommuner* (Rattsøutvalget).
- Robinson & Godbey (1997): *Time for life; The surprising ways americans use their time*. The Pennsylvania State University Press.
- Romarheim, H. og A. Haglerød (red) (1998): *Marked eller styring i landbrukspolitikken*. Budsjettnemnda for jordbruket/Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning 1998.
- Samseth, K. (Red.) (1997): *Etisk rekneskap for husdyrbruk. Notatsamling. Drøfting*. NILF-rapport 1997:4. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Skrede, K. og K. Tornes (1986): *Den norske kvinnerevolusjonen. Kvinners arbeid 1975-85*.
- Sosial- og helsedepartementet (1993): *Lov om sosiale tjenester m.v.* Rundskriv I-1/93.
- St.meld. nr. 14 (1976-77): *Om landbrukspolitikken*.
- St.meld. nr. 4 (1996-1997): *Langtidsprogrammet 1998-2001*.
- St.prp. nr. 8. (1992-93): *Landbruk i utvikling*. Landbruksdepartementet.
- Statistisk sentralbyrå (1981): *Om Levekårsundersøkelsen 1980*. Rapport 81/24.
- Statistisk sentralbyrå (1989): *Standard for utdanningsgruppering*.
- Statistisk sentralbyrå (1995): *Historisk statistikk 1994*, Norges offisielle statistikk C188.
- Statistisk sentralbyrå (1996a): *Levekårsundersøkelsen blant landbruksbefolkningen 1995*.
- Statistisk sentralbyrå (1996b): *Levekårsundersøkelsen 1995*. Norges offisielle statistikk C301.
- Statistisk sentralbyrå (1996c): *Forbruksundersøkelsen 1992-1994*. Norges offisielle statistikk C317.
- Statistisk sentralbyrå (1997): *Statistisk årbok 1997*. Norges offisielle statistikk C398.
- Statistisk sentralbyrå (1997b): *Ukens statistikk nr. 25*.
- Statistisk sentralbyrå (1998): *Jordbruksstatistikk 1996*, Norges offisielle statistikk C456.
- Strøm m.fl. (1996): *Levekår for norske bønder*. Rapport 1-1996. Landbrukets Utredningskontor.
- Verdiundersøkelsen 1996: *Values in Norway 1996: Study description and codebook* (Ola Iisthaug, Roar Håskjold, Mari Knudsen). Department of Sociology and Political Science. The Norwegian University of Science and Technology 1997.
- Ødegård, J. (1986): *"Idédugnad som metode i forebygging av ulykker i landbruket"*. Paper nr. 4. Senter for bygdeforskning, Universitetet i Trondheim.
- Ølnes, A. (1989): *Odelsjenter - barrierer og muligheter*. Rapport nr. 2/89. Senter for bygdeforskning, Universitetet i Trondheim.

LEVEKÅRSUNDERSØKELSE BLANT LANDBRUKSBEFOLKNINGEN 1995

Ungitt taushetsplikt

<p style="text-align: center;"><u>TELEFONOPPLYSNING</u></p> <p>1 ☐ IO kan nås på telefon: _____</p> <p>2 ☐ IO nås ikke på telefon (180 kontaktet)</p> <p>3 ☐ Vet ikke, finner ikke ut</p>	<table style="width:100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width:70%;">Produkt nr</td> <td style="width:30%; text-align: center;">5 1 1 - 4</td> </tr> <tr> <td>IO nr</td> <td style="text-align: center;"><table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table></td> </tr> <tr> <td>Kommune nr</td> <td style="text-align: center;"><table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table></td> </tr> <tr> <td>IOs fødselsår</td> <td style="text-align: center;"><table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table></td> </tr> <tr> <td>IOs kjønn (1=M, 2=K)</td> <td style="text-align: center;"><table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table></td> </tr> <tr> <td>Intervjuer nr.</td> <td style="text-align: center;"><table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table></td> </tr> </table> <p>Intervjuers navn: _____</p>	Produkt nr	5 1 1 - 4	IO nr	<table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>					Kommune nr	<table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>					IOs fødselsår	<table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>					IOs kjønn (1=M, 2=K)	<table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>					Intervjuer nr.	<table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>				
Produkt nr	5 1 1 - 4																																
IO nr	<table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																																
Kommune nr	<table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																																
IOs fødselsår	<table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																																
IOs kjønn (1=M, 2=K)	<table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																																
Intervjuer nr.	<table border="1" style="width:100%; height: 15px;"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																																
<p>*A. <u>BOSTEDSSTRØK (IO S FASTE BOLIGADRESSE):</u></p> <p>1 ☐ Spredtbygd strøk</p> <p style="padding-left: 20px;">Tettbygd strøk med:</p> <p>2 ☐ 200 - 1 999 bosatte</p> <p>3 ☐ 2 000 - 19 999 "</p> <p>4 ☐ 20 000 - 99 999 "</p> <p>5 ☐ 100 000 eller flere bosatte</p>	<p>*B. <u>DERSOM IO ER KONTAKTET PÅ ANNEN ADRESSE ENN I IO-LISTE</u></p> <p>1 ☐ IO er kontaktet på midlertidig adresse</p> <p>2 ☐ IO er kontaktet på ny fast adresse</p> <p>*Adresse: _____</p> <p>Kommune: _____ <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table></p>																																
<p>C. <u>KONTAKT OG FORSØK PÅ KONTAKT MED IO:</u></p> <p>☐ Ganger kontaktet/forsøkt kontakt over telefon</p> <p>☐ Ganger oppsøkt/forsøkt oppsøkt på adresse</p> <p>Dato for første kontaktforsøk:</p> <table border="1" style="width: 100px; height: 20px; margin-left: 20px;"> <tr> <td style="width: 20px; text-align: center;"> </td> <td style="width: 20px; text-align: center;"> </td> <td style="width: 20px; text-align: center;"> </td> <td style="width: 20px; text-align: center;"> </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Dag</td> <td style="text-align: center;">Mnd.</td> <td style="text-align: center;"> </td> <td style="text-align: center;"> </td> </tr> </table>					Dag	Mnd.			<p>*D. <u>KRYSS AV FOR DET SOM PASSER:</u></p> <p><u>Arbeid med tildelt IO:</u></p> <p>1 ☐ Utført av lokal intervjuer → E</p> <p>2 ☐ Utført av intervjuer ved kontoret → E</p> <p><u>Oppfølging av frafall:</u></p> <p>1 ☐ Utført lokalt</p> <p>2 ☐ Utført av kontoret] → av <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table> → F</p> <p style="padding-left: 100px;">Intervjuernr.</p>																								
Dag	Mnd.																																
<p>E. <u>RESULTAT AV ARBEID MED TILDELTE IO:</u></p> <p>1 ☐ Telefonintervju] → G</p> <p>2 ☐ Besøksintervju] → G</p> <p>3 ☐ Frafall/avgang → REGISTRER PÅ NESTE SIDE</p>	<p>*F. <u>RESULTAT AV OPPFØLGINGSARBEID:</u></p> <p>1 ☐ Telefonintervju] → G</p> <p>2 ☐ Besøksintervju] → G</p> <p>3 ☐ Fortsatt frafall → REGISTRER PÅ NESTE SIDE</p>																																
<p>G. <u>REGISTRERING VED OPPNÅDD INTERVJU</u></p> <p>Dato intervjuet ble foretatt <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table> <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table></p> <p style="padding-left: 20px;">Dag Mnd.</p> <p>Ble det avtalt tid for intervjuet på forhånd?</p> <p>1 ☐ Ja, over telefon</p> <p>2 ☐ Ja, ved besøk på adresse</p> <p>3 ☐ Nei, avtalte ikke tid på forhånd</p>	<p style="text-align: right;">Time Min.</p> <p>Intervjuet startet kl. <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table> <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table></p> <p>og varte til kl. <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table> <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table></p> <p>dvs. i alt <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table> <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table> <table border="1" style="display: inline-table; width: 40px; height: 15px; vertical-align: middle;"></table></p> <p style="text-align: right;">Minutter</p>																																

DEL A: REGISTRERING AV 1. GANGS FRAFALL/AVGANG

DAG	MND.

VED FRAFALL PÅFØRES FØDSELSDATO FRA IO-LISTE:

--	--	--

ÅRSAKER TIL
FRAFALL	00	☐	IO ØNSKER IKKE Å DELTA	→ UTDYPING AV FRA-
FALLSÅRSAK I
MERKNADSFELTET
	01	☐	IO ØNSKER IKKE Å DELTA AV PERSONVERNHEMSYN	
	02	☐	ANDRE NEKTER FOR IO	
	10	☐	IO ER KORTVARIG SYK	→ ANGI EVT. NÅR IO
ER Å TREFFE I
MERKNADSFELTET
	11	☐	IO ER LANGVARIG SYK	
	20	☐	SYKDOM/DØDSFALL I IO'S FAMILIE	
	30	☐	IO ER BORTREIST, PÅ FERIE O.L.	
	31	☐	IO ER BORTE PÅ ARBEID, SKOLE O.L.	
	33	☐	ANDRE ÅRSAKER TIL AT IO IKKE ER Å TREFFE	
	34	☐	IO KAN IKKE INTERVJUES PGA SPRÅKPROBLEMER	
40	☐	IO'S BOLIG/ADRESSE IKKE FUNNET		
50	☐	IO HAR IKKE TELEFON/FOR LANGT Å REISE		
70	☐	ANNET, SPESIFISER: _____		
ÅRSAKER TIL
AVGANG	80	☐	IO ER DØD	
	90	☐	IO ER FLYTTET TIL UTLANDET (FAST)	
	95	☐	ANNET, SPESIFISER: _____	
FOR
KONTORET	60	☐	MANGLER OPPLYSNINGER FRA INTERVJUER	
	65	☐	KOSTNADER, MANGLER INTERVJUERE O.L.	

MERKNADSFELT:

.....

.....

.....

FOR
KONTORET

HVEM HAR GITT OPPLYSNINGENE TIL REGISTRERING AV FRAFALLS-/AVGANGSGRUNN?

- 1 IO SELV
- 2 ANDRE ENN IO: _____

DEL B: REGISTRERING AV FRAFALL/AVGANG VED OPPFØLGING

DATO:

DAG	MND.

ÅRSAK TIL FRAFALL/AVGANG: 1 SAMME ÅRSAK SOM TIDLIGERE

2 NY ÅRSAK, ÅRSAKSKODE

--	--

HVEM HAR GITT OPPLYSNINGENE TIL REGISTRERING AV FRAFALLS-/AVGANGSGRUNN?

- 1 IO SELV
- 2 ANDRE ENN IO: _____

Spørsmål som stilles ved telefonkontakt:

Goddag, jeg heter og er intervjuer i Statistisk sentralbyrå. Kan jeg få snakke med.....

PRESENTER DEG PÅ NYTT FOR IO DERSOM ANDRE TAR TELEFONEN.

DETE LESES KUN TIL DEN SOM DRIVER GÅRDEN (BRUKER). ANDRE GÅR TIL SPM. T5b.

Vi har nylig sendt deg et brev der vi ber deg være med i en undersøkelse om landbruksbefolkningens levekår. Vi ønsker å intervjuer både deg og eventuelt andre voksne personer som deltar regelmessig i driften av bruket. For de som er gift eller samboer, vil vi også gjerne intervjuer partneren. Før vi avtaler tid for besøk, vil jeg derfor stille deg noen spørsmål slik at vi kan få fastlagt hvor mange vi ønsker å intervjuer på dette bruket. Passer det at jeg stiller disse spørsmålene nå? DERSOM IO SIER NEI: Kan vi avtale et tidspunkt som passer bedre? NEVN ALTERNATIVE TIDSPUNKT.

INFORMER EVT OM INNHOLDET I IO-BREV OG BROSYRE OM PERSONVERN

T1a) Aller først ønsker vi å vite om gården fortsatt består av minst 5 dekar jordbruksareal i drift?

- 1 JA → T2a)
2 NEI → T1b)

T1b) Oppfyller gården da en eller flere av følgende betingelser? Har gården

	JA	NEI
	1	2
a) minst 10 storfe	☐	☐
b) minst 25 voksne sauer	☐	☐
c) minst 10 voksne geiter	☐	☐
d) minst 5 avlssvin eller 200 andre svin	☐	☐
e) minst 1000 høner og/eller kyllinger	☐	☐
f) minst 5000 slaktekyllinger	☐	☐

OPPFYLLER EN ELLER FLERE BETINGELSER → T2a)

OPPFYLLER INGEN BETINGELSER → INTERVJUET AVSLUTTES

T2a) Er du gift eller samboer?

- 1 JA → T2b)
2 NEI → T2c)

T2b) Da vil jeg gjerne vite navnet på ektefelle/samboer og hvilket år hun/han er født.

NAVN: _____

FØDELSÅR:

EKTEFELLE/SAMBOER SKAL INTERVJUES UANSETT OM HUN/HAN DELTAR I DRIFTEN ELLER IKKE

*T2c) Er det andre voksne personer mellom 18 og 70 år utenom deg selv og ektefelle/samboer som deltar regelmessig i driften av bruket? Slektninger som skal regnes med må være bosatt på eller i nærheten av bruket.

- 1 JA → T3
2 NEI → T5a)

*T3. Hvor mange voksne personer utenom deg selv og samboer/ektefelle deltar regelmessig i driften av bruket?
 Sesongarbeidere og deltidsavløsere skal ikke regnes med.

ANTALL PERSONER HVIS 0 PERSONER → T5a)

Jeg trenger noen flere opplysninger om denne personen/disse personene.

HVIS FLERE PERSONER: Dersom det både er personer i din egen husholdning og andre som ikke tilhører husholdningen som deltar regelmessig i driften, begynn med den i husholdningen som deltar mest. Ta deretter den som deltar nest mest. Personer utenfor husholdningen tas sist.

NOTER OPPLYSNINGENE OM HVER AV PERSONENE.

PERSON	A Hva heter hun/han?	B KJØNN 1 MANN 2 KVINNE	C Hvilket år er hun/han født?	D Hvilket slektskapsforhold har hun/han til deg?	E Kan hun/han treffes på samme adresse/-telefonnummer som deg?	F Er hun/han familiemedlem, medarbeider eller ansatt?
01	_____	☐	☐	☐	JA ☐ → F NEI ☐ → Kan du adr/tlf? NOTER: _____ _____	FAMILIEMEDLEM MEDEIER ANSATT ANNET
02	_____	☐	☐	☐	JA ☐ → F NEI ☐ → Kan du adr/tlf? NOTER: _____ _____	FAMILIEMEDLEM MEDEIER ANSATT ANNET
03	_____	☐	☐	☐	JA ☐ → F NEI ☐ → Kan du adr/tlf? NOTER: _____ _____	FAMILIEMEDLEM MEDEIER ANSATT ANNET
04	_____	☐	☐	☐	JA ☐ → F NEI ☐ → Kan du adr/tlf? NOTER: _____ _____	FAMILIEMEDLEM MEDEIER ANSATT ANNET
05	_____	☐	☐	☐	JA ☐ → F NEI ☐ → Kan du adr/tlf? NOTER: _____ _____	FAMILIEMEDLEM MEDEIER ANSATT ANNET

SLEKTSSKAPSKODE	11 ANNEN SLEKTNING
04 SØNN/DATTER	12 LOSJERENDE/HYBELBOER
05 STEBARN	13 ARBEIDSHJELP
06 SØSKEN	14 ANNEN IKKE-SLEKTNING
07 FORELDRE/SVIGERFORELDRE	15 KÅRFOLK
08 SVIGERSØNN/-DATTER	
09 BESTEFØRELDRE	
10 BARNEBARN	

*T4. Er den personen/de personene du nå har nevnt gift eller samboende?

1 JA → NOTER ANTALL PERSONER SOM ER GIFT/SAMBOENDE, IO'S EKTEFELLE/SAMBOER REGNES IKKE MED HER
 2 NEI

EKTEFELLE(R)/SAMBOER(E) TIL DE SOM DELTAR REGELMESSIG I DRIFTEN SKAL INTERVJUES, UANSETT OM DE DELTAR I DRIFTEN ELLER IKKE.

*T5a) REGN UT HVOR MANGE SOM SKAL INTERVJUES PÅ BRUKET. SE EGEN INSTRUKS.

ANTALL IO

Vi ønsker da å intervjuer _____ personer i tilknytning til ditt bruk.
Helst ønsker vi å foreta alle intervjuene samme dag. Kan du nevne et tidspunkt du tror det vil passe at jeg kommer til bruket?

DATO: _____ TIDSPUNKT: _____

HVIS IO NØLER/NEKTER Å AVTALE TID FOR ALLE SOM SKAL INTERVJUES, AVTAL TIDSPUNKT FOR HAM OG EVENTUELT HANS EGEN HUSHOLDNING.

VED TELEFONKONTAKT: AVSLUTT OG TAKK FOR HJELPEN SÅ LANGT.

VED BESØK: AVSLUTT OG TAKK FOR HJELPEN SÅ LANGT DERSOM DERE ER BLITT ENIGE OM ET ANNET TIDSPUNKT, ELLER FORTSETT INTERVJUET DERSOM IO ØNSKER DET. GÅ I SÅ FALL TIL SPM 1.

*T5b) STILLES TIL KONTAKTPERSON I EVENTUELLE ANDRE HUSHOLDNINGER SOM ER INVOLVERT I DRIFTEN DERSOM DET ER NØDVENDIG Å AVTALE EGET INTERVJUTIDSPUNKT. ANDRE → 12.

Goddag, jeg heter og er intervjuer i Statistisk sentralbyrå. Vi gjennomfører for tiden en undersøkelse om landbruksbefolkningens levekår. (NAVN PÅ BRUKET) er trukket ut til undersøkelsen. Vi ønsker å intervjuer alle voksne personer mellom 18 og 70 år som deltar regelmessig i driften av bruket, samt deres ektefeller/samboere. Den som er ansvarlig for bruket har opplyst at du deltar regelmessig i driften. Derfor ønsker vi å intervjuer deg. Dersom du er gift eller samboer vil vi gjerne intervjuer ham/henne også.

Når kan det passe at jeg kommer hjem til deg/dere for å gjennomføre intervjuet/intervjuene?

DATO: _____ TIDSPUNKT: _____

FORESLÅ EVENTUELT ET TIDSPUNKT SOM PASSER MED DET TIDSPUNKTET DU HAR NOTERT I T5a).

VED TELEFONKONTAKT: AVSLUTT OG TAKK FOR HJELPEN SÅ LANGT.

VED BESØK: AVSLUTT OG TAKK FOR HJELPEN SÅ LANGT DERSOM DERE ER BLITT ENIGE OM ET ANNET TIDSPUNKT, ELLER FORTSETT INTERVJUET DERSOM IO ØNSKER DET. GÅ I SÅ FALL TIL SPM 12.

GÅRDEN

HER BEGYNNER SELVE INTERVJUET FOR DEN SOM DRIVER BRUKET.

Først vil jeg stille noen spørsmål om bruket og driften av det.

1. Hvilket år overtok du driften av bruket? 19_____

2. Hva er arbeidsmessig den viktigste produksjonen på bruket? Melkeproduksjon, husdyrhold, kornproduksjon, annen planteproduksjon eller annen produksjon?

- a: MELKEPRODUKSJON
b: HUSDYRHOLD
c: KORPRODUKSJON
d: ANNEN PLANTEPRODUKSJON, INKLUSIVE FRUKT OG GRØNNSAKER
e: ANNEN PRODUKSJON
-

3. Hvilke av følgende arealer hører til bruket i dag? Angi omlag hvor mange dekar hvert areal utgjør.
VIS KORT 1

- a) EID, PRODUKTIVT SKOGAREAL → _____ DEKAR
 b) EID, FULLDYRKET JORDBRUKSAREAL → _____ DEKAR
 c) EID, IKKE FULLDYRKET JORDBRUKSAREAL → _____ DEKAR
 d) ANNET AREAL → _____ DEKAR
 e) LEID, FULLDYRKET AREAL → _____ DEKAR
 f) UMLEID, FULLDYRKET AREAL → _____ DEKAR

STILLES KUN TIL DE SOM EIER PRODUKTIVT SKOGAREAL (3a). ANDRE → 5

4 Hvor mye tømmer ble gjennomsnittlig avvirket for salg pr. år i perioden 1991 - 95? Vi tenker her på fast mål uten bark.

_____ m³

5. Ble det i 1994 drevet utleie på eiendommen til

- a) storviltjakt?

1	☐	J A	→		
2	☐	N E I	→		
8	☐	V E T I K K E	→	b	
9	☐	V I L I K K E S V A R E	→		

 Var utleien i privat regi, eller i regi av grunneierlag, utmarks- eller elveeierlag e.l.?

1	☐	PRIVAT REG
2	☐	REGI AV LAG
- b) småviltjakt?

1	☐	J A	→		
2	☐	N E I	→		
8	☐	V E T I K K E	→	c	
9	☐	V I L I K K E S V A R E	→		

 Var utleien i privat regi, eller i regi av grunneierlag, utmarks- eller elveeierlag e.l.?

1	☐	PRIVAT REG
2	☐	REGI AV LAG
- c) laks- og sjøaurefiske?

1	☐	J A	→		
2	☐	N E I	→		
8	☐	V E T I K K E	→	d	
9	☐	V I L I K K E S V A R E	→		

 Var utleien i privat regi, eller i regi av grunneierlag, utmarks- eller elveeierlag e.l.?

1	☐	PRIVAT REG
2	☐	REGI AV LAG
- d) annet ferskvannsfiske?

1	☐	J A	→		
2	☐	N E I	→		
8	☐	V E T I K K E	→	e	
9	☐	V I L I K K E S V A R E	→		

 Var utleien i privat regi, eller i regi av grunneierlag, utmarks- eller elveeierlag e.l.?

1	☐	PRIVAT REG
2	☐	REGI AV LAG

*6. Drives det noen form for gårdsturisme på bruket? Bortfesting og salg av hyttetomter skal også regnes med.

1	☐	J A → 7	
2	☐	N E I	
8	☐	V E T I K K E	→ 9a)
9	☐	V I L I K K E S V A R E	

- 7.
	ANTALL	VET IKKE	VIL IKKE SVARE
		8	9
a) Hvor mange rom til utleie er det på eiendommen?	_____	☐	☐
o) Hvor mange camping- og utleiehytter?	_____	☐	☐
c) Hvor mange hyttetomter er bortfestet?	_____	☐	☐
d) Og hvor mange hyttetomter er solgt de siste 10 årene?	_____	☐	☐

8. Drives det andre former for gårdsturisme på bruket?

- 1 JA
2 NEI

9a) Drives det annen næringsvirksomhet på bruket enn tradisjonelt jordbruk, skogbruk og gårdsturisme?

- 1 JA → 9b
2 NEI → 10

9b) Hva slags næringsvirksomhet? NOTER STIKKORD

10. Er det du, ektefelle/samboer eller begge som eier bruket, eller forpakter du/dere bruket?

- 1 IO EIER
2 EKTEFELLE/SAMBOER EIER
3 BEGGE EIER
4 FORPAKTER/LEIER BRUKET
5 DRIVER BRUKET PÅ VEGNE AV EIER I NÆRMESTE FAMILIE
7 ANNET

*11a) Kommer noen arvinger eller andre til å overta bruket etter deg og drive det videre, slik det ser ut nå?

- 1 JA, ARVINGER
2 JA, ANDRE
3 USIKKERT OM NOEN KOMMER TIL Å DRIVE BRUKET VIDERE
4 NEI, SANNSYNLIGVIS IKKE
5 NEI, SIKKERT IKKE
6 HAR IKKE ARVINGER
8 VET IKKE
9 VIL IKKE SVARE

11b) Hvordan ser du på inntektsmulighetene på bruket de neste 5 år?

- 1 OMTRENT SOM I DAG
2 BEDRE ENN I DAG
3 DÅRLIGERE ENN I DAG
8 VET IKKE
9 VIL IKKE SVARE

STILLES TIL ALLE

TIL BRUKER: De neste spørsmålene dreier seg om boligen.

TIL ANDRE: Først vil jeg stille noen spørsmål om boligen.

GI EN KORT ORIENTERING OM UNDERSØKELSEN OG INFORMER OM INNHOLD I IO-BREV OG SKRIV OM PERSONVERN DERSOM NØDVENDIG.

*12. Hvor mange rom i boligen disponerer husholdningen til eget bruk? Ta ikke med kjøkken, bad, entre eller små rom under 6 m²?

ANTALL ROM

HVIS IO ER HYBELBOER SETT KRYSS HER

13. Hvilket år flyttet du selv inn i nåværende bolig? Vi tenker ikke på overtakelsesår.

19 ÅRSTALL → 14 BODD HER HELE LIVET

4. Finnes det ...	JA 1	NEI 2
a WC i boligen?	☐	☐
b bad eller dusj?	☐	☐
c kjøkken på minst 6 kvm?	☐	☐
d innlagt varmt vann?	☐	☐
e sentralvarme eller faste elektriske ovner som viktigste kilde til oppvarming?	☐	☐
f terrasse eller annen uteplass?	☐	☐

5. Eier husholdningen noen av gjenstandene som jeg nevner nå?

	JA 1	NEI 2
a Video-spiller ..	☐	☐
b Mikrobølgeovn ..	☐	☐
c Oppvaskmaskin ..	☐	☐
d Fryser	☐	☐
e Vaskemaskin	☐	☐
f Telefon	☐	☐

STILLES KUN TIL BRUKER OG KONTAKTPERSON I EVT. ANDRE HUSHOLDNINGER ANDRE → 20

*16. Eier husholdningen noen hytte eller fritidshus alene eller sammen med andre?

	JA 1	NEI 2
EIER ALENE	☐	☐
EIER SAMMEN MED ANDRE	☐	☐

*17. Disponerer du eller noen annen i husholdningen

a personbil? 1 JA → Hvor mange? ANTALL
2 NEI

	JA	NEI
	1	2
b motorsykkel eller moped?	☐	☐
c campingvogn?	☐	☐
d båt med køyeplasser?	☐	☐

STILLES KUN TIL BRUKER, ANDRE → 20

e lastebil, pickup, landrover e.l.? ..

f traktor?

	☐	☐
--	--------------------------	--------------------------

*18. Har du ansvar for vedlikehold av gårdsvei alene eller sammen med andre?
Angi i så fall hvor lang(e) denne/disse veien(e) er.

1 JA, ALENE _____ ANTALL METER
2 JA, SAMMEN MED ANDRE _____ ANTALL METER
3 NEI

19. Omtrent hvor langt er det fra gården til

a) nærmeste dagligvarebutikk?

kilometer under 1 km

b) nærmeste barneskole (barnetrinnet på grunnskolen)?

kilometer under 1 km

c) kommunesenteret?

kilometer under 1 km

d) nærmeste gård/bolig der det bor folk fast?

kilometer under 1 km

20. Har du sertifikat for personbil?

- 1 JA
2 NEI
-

De neste spørsmålene dreier seg om personlige forhold og familieforhold.

*21. Er du gift, samboende eller lever du for tiden ikke i noe fast parforhold?

1	☐	GIFT/REGISTRERT PARTNER	} → 24
2	☐	SAMBOENDE	
3	☐	IKKE I FAST PARFORHOLD	} → 22
-

22. Har du tidligere bodd fast sammen med partner?

- 1 JA → 23
2 NEI → 25
-

23. Hvor mange år har du bodd uten partner?

ANTALL ÅR → 25

24. Når flyttet dere sammen?

19 ÅRSTALL

25. Hva er din sivilstatus?

- 1 UGIFT
2 ENKE/ENKEMANN
3 SKILT
4 SEPARERT
5 TIDLIGERE REGISTRERT PARTNER
-

HUSHOLDNINGSSAMMENSETNING

STILLES KUN TIL BRUKER OG KONTAKTPERSON I EVT. ANDRE HUSHOLDNINGER. ANDRE → 28.

*26. Vi vil gjerne ha en oversikt over de personer som tilhører husholdningen. Til husholdningen regner vi alle personer som er fast bosatt i boligen og som vanligvis har minst ett daglig måltid felles. Personer som er fast bosatt i boligen, men som er borte fra hjemmet, f.eks. på grunn av arbeid skal regnes med. Vi ber deg starte med navnene på de som tilhører husholdningen i tillegg til deg.

KOLONNEN FOR EKTEPAR/SAMBOERE: HVIS DET ER FLERE PAR I HUSHOLDNINGEN, SKRIV 1 FOR FØRSTE PAR, 2 FOR PAR NR 2. HVIS BARE ETT PAR SKRIV 1.

HUSHOLD- NINGS- MEDLEMS- NR.	Navn	Merk ekte- par/ sam- boere	Fødselsdato	PERSONNUMMER FRA IO-LISTEN	Slektskap til IO (SE KODE- LISTE NEDENFOR)
01	IO:	☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text" value="0"/> <input type="text" value="1"/>
02		☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
03		☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
04		☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
05		☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
06		☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
07		☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
08		☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
09		☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
10		☐	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
SLEKTISSKAPSKODE		08	SVIGERSØNN/-DATTER		
02 EKTEFELLE		09	BESTEFORELDRE		
03 SAMBOER		10	BARNEBARN		
04 SØNN/DATTER		11	ANNEN SLEKTNING		
05 STEBARN		12	LOSJERENDE/HYBELBOER		
06 SØSKEN		13	ARBEIDSHJELP		
07 FORELDRE/SVIGERFORELDRE		14	ANNEN IKKE-SLEKTNING		

*27. STILLES KUN TIL BRUKER ANDRE → 28

Vi vil også gjerne ha en oversikt over andre personer som bor på bruket men har egen husholdning.

NOTER KJØNN, FØDSELSÅR OG SLEKTSKAPSKODE PÅ ALLE PERSONER SOM BOR PÅ BRUKET, MEN HAR EGEN HUSHOLDNING.

	Kjønn 1=MANN 2=KVINNE	Fødselsår	SLEKTSKAP TIL IO
21	☐	☐	☐
22	☐	☐	☐
23	☐	☐	☐
24	☐	☐	☐
25	☐	☐	☐
26	☐	☐	☐
27	☐	☐	☐
28	☐	☐	☐
29	☐	☐	☐
30	☐	☐	☐

SLEKTSKAPSKODE
04 SØNN/DATTER
05 STEEBARN
06 SØSKEN
07 FORELDRE/SVIGERFORELDRE
08 SVIGERSONN/-DATTER
09 BESTEFORELDRE
10 BARNEBARN
11 ANNEN SLEKTNING
12 LOSJERENDE/HYBELBOER
13 ARBEIDSHJELP
14 ANNEN IKKE-SLEKTNING
15 KÅRFOLK

De følgende spørsmål dreier seg om dine foreldre.

*28. Lever dine foreldre?

- 1 JA, BEGGE
 - 2 JA, FAR
 - 3 JA, MOR
 - 4 NEI, INGEN
- } → 29
- 32

*29. Omtrent hvor ofte treffer du dine foreldre/far/mor?

- 1 BOR SAMMEN MED FORELDRE (SAMME HUS)
- 2 BOR SAMMEN MED FORELDRE (SAMME TUN)
- 3 OMTRENT DAGLIG
- 4 OMTRENT HVER UKE, MEN IKKE DAGLIG
- 5 OMTRENT HVER MÅNED, MEN IKKE HVER UKE
- 6 NOEN GANGER I ÅRET, MEN IKKE HVER MÅNED
- 7 SJELDNERE ENN HVERT ÅR

30. Hvor gamle er dine foreldre/din far/din mor?

- FARS ALDER
- MORS ALDER

*31. STILLES HVIS FAR OG/ELLER MOR ER 67 ÅR ELLER ELDRE, ANDRE GÅR TIL 32

Har du foreldre som bor på aldershjem, sykehjem eller andre botilbud med heldøgnservice.
Hvis ikke, har noen av dem behov for plass på slik institusjon?

	HAR Plass	HAR IKKE Plass HAR BEHOV	HAR IKKE Plass HAR IKKE BEHOV
	1	2	3
FAR	☐	☐	☐
MOR	☐	☐	☐

32. Hva var din fars hovedyrke i mesteparten av tiden før du fylte 14 år?
HVIS FLERE YRKER, REGISTRER DET SOM VARTE LENGST.

YRKE: _____ YRKESKODE

- 1 VET IKKE
- 2 SPØRSMÅLET PASSER IKKE, FAR DØDE TIDLIG E.L.
- 3 FAR HADDE IKKE NOE YRKE

*33. Hadde din mor inntektsgivende arbeid i hele eller deler av perioden før du fylte 14 år?
Dersom hun deltok i driften av gården, regnes det som inntektsgivende arbeid.

- 1 NEI, SJELDEN ELLER ALDRI _____ → 35
- 2 JA, I KORTERE ELLER LENGRE PERIODER _____ → 34
- 3 JA, STORT SETT HELE TIDEN _____ → 34
- 4 SPØRSMÅLET PASSER IKKE, MOR DØDE TIDLIG E.L. _____ → 35

34. Hvilket yrke hadde din mor da?

DERSOM MOREN HADDE FLERE YRKER, REGISTRER DET YRKET HUN HADDE LENGST

YRKE: _____ YRKESKODE

VET IKKE

35. Har/hadde dine foreldre fagutdanning for landbruket?

	FAR	MOR
1	☐ 1	☐ JA
2	☐ 2	☐ NEI
3	☐ 3	☐ VET IKKE
4	☐ 4	☐ SPØRSMÅLET PASSER IKKE

ULØNNET ARBEID

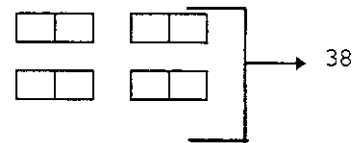
Vi går nå over til noen spørsmål om ulønnet arbeid.

36. Omtrent hvor mange timer bruker du vanligvis til husarbeid i uken? Som husarbeid regner vi matlagning, rengjøring, vask og stell av tøy m.v., men ikke pass av barn, syke o.l.

- 1 UNDER 5 TIMER
- 2 5- 9 TIMER
- 3 10-19 TIMER
- 4 20-29 TIMER
- 5 30-39 TIMER
- 6 40 TIMER OG OVER

-
- *37. Er det noen i husholdningen eller på bruket som trenger ekstra stell, tilsyn eller hjelp til daglige gjøremål på grunn av varig sykdom, funksjonshemming eller høy alder?

- 1 JA, HUSHOLDNINGSMEDLEM NR. (SE FØRSTE KOLONNE I SPM. 26)
- 2 JA, PERSON NR. (SE FØRSTE KOLONNE I SPM. 27)
- 3 NEI → 39

-
38. Hvor stor del av tiden trenger vedkommende tilsyn, ekstra stell eller hjelp? HVIS MER ENN EN PERSON ER FØRT OPP I SPM. 37 SPØR OM DEN PERSON SOM TRENGER MEST HJELP ELLER TILSYN.

- 1 TILSYN ELLER HJELP HELE DØGNET
- 2 TILSYN ELLER HJELP HELE DAGEN
- 3 STELL ELLER HJELP TIL BESTEMTE TING HELE DAGEN
- 4 STELL ELLER HJELP ELLERS I MER ENN 1 TIME
- 5 STELL ELLER HJELP ELLERS I 1 TIME ELLER MINDRE

-
- *39. Gir du regelmessig noe ulønnet hjelp til foreldre, svigerforeldre, andre slektninger, kårfolk, venner eller naboer? Vi tenker her på praktisk hjelp til, eller tilsyn med, syke, funksjonshemmede eller eldre og på pass av barn utenfor husholdningen.

- 1 INGEN REGELMESSIG HJELP → 41
- 2 HJELP TIL/TILSYN MED FORELDRE
- 3 HJELP TIL/TILSYN MED SVIGERFORELDRE
- 4 HJELP TIL/TILSYN MED ANDRE SLEKTNINGER
- 5 HJELP TIL/TILSYN MED KÅRFOLK
- 6 HJELP TIL/TILSYN MED NABOER/VENNER (IKKE SLEKT) → 40
- 7 PASSER BARN FOR SLEKTNINGER
- 8 PASSER BARN FOR NABOER/VENNER (IKKE SLEKT)

-
- *40. Omtrent hvor mange timer pr. uke gir du slik hjelp?

ANTALL TIMER TIL PASS AV BARN

ANTALL TIMER TIL HJELP/TILSYN

*41. Får husholdningen regelmessig noe ulønnet hjelp fra slekt, kårfolk, venner eller naboer? Vi tenker her på praktisk hjelp til, eller tilsyn med, syke, funksjonshemmede eller eldre.

- INGEN REGELMESSIG HJELP → 43
- HJELP/TILSYN FRA SLEKTNINGER
- HJELP/TILSYN FRA KÅRFOLK
- HJELP/TILSYN FRA NABOER/VENNER (IKKE SLEKT) → 42

42. Omtrent hvor mange timer pr. uke får husholdningen slik hjelp?
 ANTALL TIMER HJELP/TILSYN

43. SPM 44-46 STILLES HVIS DET I HUSHOLDNINGEN ER BARN FØDT 1985-95 (SPM 26). ANDRE → 46

Hvor mange barn i husholdningen er født i 1985 eller senere?

ANTALL BARN I HUSHOLDNINGEN FØDT 1985-1995

44. Har barnet/noen av barna regelmessig tilsyn av andre enn foreldre/foresatte?

- 1 JA → Hvor mange barn med tilsyn? ANTALL BARN → 45
- 2 NEI → 46

*45. a) Hvilke ordninger har dere for barnet/hvert av barna i den tiden det/de passes av andre enn foreldre/foresatte?

VIS KORT 2 OG BEGYNN MED YNGSTE BARN, VED TELEFONINTERVJU: LES FRA KORT

BARNAS FØDSELSÅR

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
----------------------	----------------------	----------------------

KRYSS AV FOR HVERT BARN HVILKE(N) ORDNING(ER)

1 SLEKTNINGER/NÆRE KJENTE
UTENOM KÅRFOLK, UBEHALT ...	☐	☐	☐
2 KÅRFOLK, UBEHALT	☐	☐	☐
3 SLEKTNINGER/NÆRE KJENTE,
BETALT	☐	☐	☐
4 KÅRFOLK, BETALT	☐	☐	☐
5 HUSHJELP, PRAKTIKANT,
BARNEPIKE	☐	☐	☐
6 DAGMAMMA	☐	☐	☐
7 FAMILIEBARNEHAGE
(KOMMUNAL DAGMAMMA)	☐	☐	☐
8 BARNEHAGE (6 TIMER
ELLER MER PR. DAG)	☐	☐	☐
9 BARNEHAGE (MINDRE ENN
6 TIMER PR. DAG)	☐	☐	☐
10 KORTTIDSBARNEHAGE OM SOMMERN
(ØNE-BARNEHAGE)	☐	☐	☐
11 BARNEPARK	☐	☐	☐
12 FØRSKOLE, 6-ÅRS-SKOLE	☐	☐	☐
13 FRITIDSHJEM	☐	☐	☐
14 FRITIDSORDNING PÅ
SKOLEN/HELDAGSSKOLE	☐	☐	☐

b) Hvor mange timer pr uke har barnet/barna tilsyn tilsammen av/i (ordning)?

SAMLET ANTALL TIMER PR UKE FOR ALLE BARN I SAMME ORDNING

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

TIMER

c) Omtrent hvor mye betaler dere pr måned for denne typen barnepass?

BELOPET GJELDER FOR ALLE BARN SAMLET

SAMLET UTGIFT PR MÅNED

kr

kr

kr

kr

kr

kr

kr

kr

kr

kr

kr

kr

*46. Nå følger spørsmål om bruk av kommunale tjenester.

A: Har din husholdning i løpet av den siste måneden hatt hjelp eller besøk av

B: Hvor mange timer/ganger siste måned?

C: Hvor mye betalte du/dere selv siste måned for dette?

		TIMER/GANGER SISTE MÅNED	UTGIFTER I ALT SISTE MÅNED	VET IKKE UTGIFTEN	INGÅR I ABON- NEMENT
a)	- hjemmehjelp?	☐ 1 JA → B ☐ 2 NEI → b	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> TIMER → C	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> KR	☐
b)	- hjemmesykepleier?	☐ 1 JA → B ☐ 2 NEI → c	<input type="text"/> <input type="text"/> GANGER → C	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> KR	☐

c) STILLES HVIS JA PÅ 46a OG/ELLER 46b
Hvor mange ganger av dette var
om natten dvs mellom kl 21 og 06? GANGER

HVIS HUSHOLDNINGEN HAR ABONNEMENTSORDNING FOR HJEMMEHJELP/HJEMMESYKEPLEIE/

KORTTIDSOPPHOLD KRYSS AV HER: 1

FØR OPP ABONNEMENTSBETALING SISTE MÅNED: KRONER

*47. A: Har noen i din husholdning i løpet av den siste måneden

B: Hvilken sats betaler du/dere for denne tjenesten?

C: Hvor mye betalte dere selv siste måned for dette?

KODE FOR BETALINGSFORM

1 GRATIS	2 PR GANG
3 PR TIME	4 PR DAG
5 PR MND	6 ANNET
9 VET IKKE	

		SATS	BETALINGS- FORM	UTGIFT I ALT SISTE MÅNED	VET IKKE UTGIFTEN
a)	hatt støttekontakt/ avlaster?	☐ JA → B ☐ NEI → b	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> KR	☐
b)	vært tilkople vakt-/alamsentral?	☐ JA → B ☐ NEI → c	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> KR	☐
c)	hatt korttidsopphold i sykehjem, dag- institusjon mv	☐ JA → B ☐ NEI → d	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> KR	☐
d)	benyttet transporttjeneste? (ikke dekket av folketrygden)	☐ JA → B ☐ NEI → e	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> KR	☐
e)	benyttet andre kommunale tjenester?	☐ JA → B ☐ NEI → SFM 48	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> KR	☐

Evt. spesifiser:

48. Passer noen av disse beskrivelsene for deg?

VIS KORT 3. HVIS TELEFONINTERVJU, LES OPP

NEI

JA

	1	2
a MOTTAR ALDERSPENSJON FRA FOLKETRYGDEN, TJENESTEPENSJON FRA STAT, KOMMUNE, BEDRIFT O.L.	☐	☐
b MOTTAR ETTERLATTEPENSJON FRA FOLKETRYGDEN, ANNEN ETTERLATTE/ENKEPENSJON	☐	☐
c MOTTAR UFØREPENSJON FRA FOLKETRYGDEN (GRUNN- ELLER HJELPESTØNAD REGNES IKKE SOM UFØREPENSJON)	☐	☐
d GÅR PÅ SKOLE ELLER STUDERER, VANLIGVIS I 10 TIMER ELLER MER PR UKE	☐	☐
e ER LÆRLING/PRAKTIKANT I EN BEDRIFT/FIRMA	☐	☐
f ER ARBEIDSLLEDIG NÅ OG HAR VÆRT DET SAMMENHENGENDE DE SISTE 3 MÅNEDER	☐	☐
g ER INNE TIL 1. GANGS MILITÆR- ELLER SIVILARBEIDERTJENESTE	☐	☐

ARBEIDSMILJØ PÅ BRUKET

*49. Vi har nå noen spørsmål om dine vanlige arbeidsforhold på bruket.
Er du i ditt arbeid på bruket vanligvis utsatt for:

	JA	NEI
	1	2
a. Trekk?	☐	☐
b. Høy temperatur, dvs. over 30 grader (Celsius)?	☐	☐
c. Kulde, dvs. under 10 grader (Celsius)?	☐	☐
d. Fuktighet, vann?	☐	☐
e. Steinstøv, metallstøv e.l.?	☐	☐
f. Kornstøv, dyrestøv, flisstøv e.l.?	☐	☐
g. Sveiserøyk?	☐	☐
h. Damper fra løsningsmidler e.l.?	☐	☐
i. På annen måte forurenset luft?	☐	☐
j. Sterke rystninger eller vibrasjoner?	☐	☐

*50. Arbeider du på bruket vanligvis:

	JA	NEI
	1	2
a. Under dårlige lysforhold?	☐	☐
b. I lokaler som er utilstrekkelig ventilert?	☐	☐
c. Høyt over gulvet innendørs?	☐	☐
d. Høyt over bakken utendørs?	☐	☐
e. Med farlige maskiner?	☐	☐
f. Med syrer eller etsende stoffer?	☐	☐
g. Med brannfarlige eller eksplosive stoffer?	☐	☐
h. Med farlige kjemiske stoffer ellers?	☐	☐

51a. Må du i ditt arbeid på bruket daglig arbeide i bøyde, vridde eller på annen måte belastende arbeidsstillinger?

JA
1

NEI
2

b. Innebærer ditt arbeid mye gjentatte og ensidige bevegelser?

|

c. Blir du daglig svært skitten i ditt arbeid, f eks av jord, husdyr o.l.?

|

52. Må du daglig løfte noe som veier mer enn 20 kg i ditt arbeid på bruket, og i tilfelle hvor ofte?

- 1 NEI
 - 2 JA 1-4 GANGER PR. DAG
 - 3 JA, 5-19 GANGER PR. DAG
 - 4 JA, MINST 20 GANGER PR. DAG
-

53. Er du i ditt arbeid på bruket vanligvis utsatt for støy?

- 1 JA → 54
 - 2 NEI → 55
-

54. Hvor ofte er det så mye støy at en må stå inntil hverandre og rope for å bli hørt? Er det ...

- 1 daglig, halvparten av arbeidstiden eller mer
 - 2 daglig, mindre enn halvparten av arbeidstiden
 - 3 i perioder, men ikke daglig
 - 4 sjelden eller aldri
-

55. I hvilken grad kan du vanligvis selv bestemme ditt arbeidstempo på bruket? Bestemmer du selv i høy grad, i noen grad eller i liten grad?

- 1 I HØY GRAD
 - 2 I NOEN GRAD
 - 3 I LITEN GRAD
-

56. I hvilken grad kan du vanligvis selv bestemme rekkefølgen av eller planlegge dine arbeidsoppgaver på bruket i løpet av dagen? Bestemmer du selv i høy grad, i noen grad eller i liten grad?

- 1 I HØY GRAD
 - 2 I NOEN GRAD
 - 3 I LITEN GRAD
-

57. Hender det at du har så mye arbeid å gjøre at arbeidssituasjonen din på bruket blir oppjaget og masete, og i tilfelle hvor ofte? Hender det ...

- 1 daglig, mer enn halvparten av arbeidstiden
 - 2 daglig, mindre enn halvparten av arbeidstiden
 - 3 i perioder, men ikke daglig
 - 4 sjelden eller aldri
-

58. Opplever du stort sett daglig ditt arbeid på gården som en psykisk påkjenning? I tilfelle vil du si i høy grad eller i noen grad?

- 1 JA, I HØY GRAD
 - 2 JA, I NOEN GRAD
 - 3 NEI
-

59. Er dine arbeidsoppgaver på bruket svært varierte, noe varierte eller lite varierte?

- 1 SVÆRT VARIERTE
 - 2 NOE VARIERTE
 - 3 LITE VARIERTE
-

60. I hvilken grad er du tilfreds med din nåværende jobb på bruket når det gjelder inntekt, arbeidsforhold o.l.?

Bruk en skala fra 1 til 6 for å vise hvor tilfreds eller utilfreds du er i hvert enkelt tilfelle. Verdien 1 betyr at du ikke er tilfreds i det hele tatt, og verdien 6 at du er helt tilfreds.

	IKKE TIL- FREDS I DET HELE TATT	1	2	3	4	5	6	HELT TIL- FREDS
a) Lønn/inntekt av næring		☐	☐	☐	☐	☐	☐	
b) Arbeidsforhold, arbeidsmiljø ...		☐	☐	☐	☐	☐	☐	BRUKER → 62
c)- g) STILLES TIL ALLE ANDRE ENN BRUKER								
c) Sikkerhet mot å miste jobben ...		☐	☐	☐	☐	☐	☐	
d) Arbeidsoppgaver og arbeidsinnhold		☐	☐	☐	☐	☐	☐	
e) Arbeidstidens lengde		☐	☐	☐	☐	☐	☐	
f) Arbeidstidsordninger		☐	☐	☐	☐	☐	☐	

*61 Jeg vil nå lese noen påstander om arbeidsmiljøet i landbruket, og ber deg si om du er enig eller uenig i hver av påstandene.

LES OPP OG KRYSS AV FOR HVER PÅSTAND

	ENIG	BÅDE -OG	UENIG
Arbeidsmiljøet mitt i landbruket er preget av ...			
a) stor frihet i arbeidet	☐	☐	☐
b) stor ulykkesrisiko	☐	☐	☐
c) interessante arbeidsoppgaver	☐	☐	☐
d) mye helgearbeid	☐	☐	☐
e) varierte arbeidsoppgaver	☐	☐	☐
f) at det er for mye bundet av dyrestell	☐	☐	☐
g) mye arbeid i frisk luft	☐	☐	☐
h) at det er for mye å gjøre i perioder ..	☐	☐	☐
i) for mye tungt arbeid	☐	☐	☐
j) at det er mye fritid i perioder	☐	☐	☐

62. Hvor mange dager sammenhengende ferie hadde du i 1994?

1 ANTALL DAGER
 8 VET IKKE
 9 VIL IKKE SVARE

63. Hvor mange fridager utenom helg og ferie hadde du i 1994?

1 ANTALL DAGER
 8 VET IKKE
 9 VIL IKKE SVARE

STILLES BARE TIL BRUKER. ANDRE → 66

14. Hvilke(n) avløsningsform(er) er det på bruket?

- 0 UAKTUELT, IKKE DYR PÅ BRUKET
 - 1 AVLØSERRING
 - 2 DELTIDSAVLØSNING (IKKE NABO ELLER FAMILIE)
 - 3 FELLES DRIFT (FELLESFJØS, SAMDRIFT)
 - 4 NABOAVLØSNING
 - 5 FAST, LEID HJELP
 - 6 FAMILIEAVLØSNING
 - 7 ANNEN ORDNING
 - 8 INGEN AVLØSNING
-

15. Alt tatt i betraktning, hvor tilfreds eller utilfreds er du med arbeidet ditt i landbruket? Jeg har
er en skala fra 1 - 10. Ytterpunktet 1 betyr at man er svært utilfreds med arbeidet og 10 betyr at
man er svært tilfreds. Hvor vil du plassere deg selv på denne skalaen? **VIS KORT 4.**

SVÆRT UTILFREDS										SVÆRT TILFREDS										VET IKKE
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	98
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

16. Dersom du skulle ønske det, ville du ha svært gode, gode, middels, dårlige eller svært dårlige
muligheter
til å skaffe deg videreutdanning innen landbruk eller landbruksrelatert virksomhet?

- 1 SVÆRT GODE
 - 2 GODE
 - 3 MIDDELS
 - 4 DÅRLIGE
 - 5 SVÆRT DÅRLIGE
-

67. Vi ønsker nå å kartlegge hvor mye arbeidstid som ble lagt ned på bruket i de siste 12 månedene. For å få med sesongmessige svingninger, ber vi deg oppgi gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid for hver måned i 12-måneders perioden. Vi begynner med november 1994.

Hvor mange timer pr. uke arbeidet du i gjennomsnitt på bruket i november 1994?
FORTSETT MED DESEMBER 94, JANUAR 95 OSV.

Nov. 94	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Des. 94	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Jan. 95	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Feb. 95	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Mars 95	<input type="text"/>	<input type="text"/>
April 95	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Mai 95	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Juni 95	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Juli 95	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Aug. 95	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Sept. 95	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Okt. 95	<input type="text"/>	<input type="text"/>

68. Hvor stor del av din og din ektefelles/samboers samlede nettoinntekt i 1994 kom fra bruket? Med inntekt fra bruket mener vi den inntekt dere har av jord, skog, husdyr, gårdsturisme eller annen virksomhet som er direkte knyttet til driften av gården. Som inntekt utenom bruket regnes all lønnsinntekt og næringsinntekt som ikke har direkte tilknytning til landbruket.

1	☐	0%
2	☐	0,1 - 9,9%
3	☐	10,0 - 49,9%
4	☐	50,0 - 89,9%
5	☐	90,0 - %
8	☐	VET IKKE
9	☐	VIL IKKE SVARE

69. Hvor stor var din netto næringsinntekt fra jordbruket i 1994.
TALLET HENTES FRA NÆRINGSOPPGAVE, POST 459

kr. _____

70. Hvor stor var din netto næringsinntekt fra skogbruket i 1994
TALLET HENTES FRA NÆRINGSOPPGAVE, POST 109

kr. _____

*71. Hvor stor var din netto næringsinntekt fra gårdsturisme eller andre tilleggsnæringer knyttet til gården og utmarken i 1994

TALLET HENTES FRA NÆRINGSOPPGAVE, POST 095

kr. _____

DE NESTE SPØRSMÅLENE DREIER SEG OM ARBEID UTEFOR BRUKET.

*72. Har du inntektsgivende arbeid ved siden av ditt nåværende arbeid på bruket?

1 JA → 73

2 NEI → 94

73. Regner du arbeidet på bruket eller arbeidet utenom bruket som ditt hovedyrke?

1 BRUKET → 74

2 YRKET UTEKOM BRUKET → 77

*74. Hvilket yrke arbeider du i utenfor bruket?

HVIS FLERE YRKER UTEKOM BRUKET, BE IO OPPGI DET HUN/HAN BRUKTE LENGST TID PÅ DE SISTE 12 MÅNEDENE

YRKE: _____

YRKESKODE

*75. Omtrent hvor mange uker har du hatt inntektsgivende arbeid ved siden av ditt arbeid som gårdbruker i løpet av de siste 12 månedene.

1 ANTALL UKER SISTE 12 MÅNEDER

8 VET IKKE

9 VIL IKKE SVARE

76. Hvor mange timer pr uke har du arbeidet utenfor bruket i gjennomsnitt?

1 ANTALL TIMER PR UKE

8 VET IKKE

9 VIL IKKE SVARE

→ 93

*77. Hvor mange timer pr. uke arbeider du vanligvis i alt i ditt hovedyrke utenom bruket? Regn også med betalte overtidstimer, og ekstraarbeid hjemme i forbindelse med dette arbeidet.

TIMER PR. UKE

HVIS IO HAR STERKT VARIERENDE ARBEIDSTID, FØR OPP ET ANSLAG FOR GJENNOMSNIITTLIG ARBEIDSTID PR. UKE OG KRYSS AV HER.

1 STERKT VARIERENDE ARBEIDSTID

*78. Hva slags virksomhet arbeider du vanligvis i utenom bruket?

GI UTFØRLIG BESKRIVELSE AV VIRKSOMHETENS ART, EVT. BEDRIFTENS NAVN OG ADRESSE

*79a) Hva er ditt hovedyrke i denne bedriften?

HOVEDYRKE: _____ YRKESKODE

HVIS NØDVENDIG FOR YRKESKODINGEN:

79b) Kan du kort beskrive dine arbeidsoppgaver:

*80. Hvilket år begynte du på den arbeidsplassen du nå har utenom bruket?
HVIS IO ARBEIDET DER I FLERE PERIODER, NOTER STARTEN AV SISTE PERIODE.

19 ÅRSTALL

81. Er den bedriften du vanligvis arbeider i utenom bruket et personlig eid firma, et aksjeselskap, en organisasjon, en kommunal, fylkeskommunal eller statlig virksomhet?

1	☐	PERSONLIG EID	}	→ 82
2	☐	AKSJESELSKAP, ORGANISASJON		
3	☐	KOMMUNAL VIRKSOMHET	}	→ 83
4	☐	FYLKESKOMMUNAL VIRKSOMHET		
5	☐	STATLIG VIRKSOMHET		

82. Arbeider du i ditt hovedyrke utenom bruket som selvstendig, som ansatt eller som familiemedlem uten fast avtalt lønn?

1	☐	SELVSTENDIG	→ 88
2	☐	ANSATT	→ 83
3	☐	FAMILIEMEDLEM	→ 88

83. Hva slags ansettelsesform har du i ditt hovedyrke utenom bruket. Er du ...

1	☐	fast ansatt	→ 85	
2	☐	midlertidig eller tidsbegrenset ansatt	}	→ 84
3	☐	vikar eller ekstrahjelp		
4	☐	annet		
5	☐	vet ikke		

34 Hvor lang tid har du kontrakt for? Ta med tid du allerede har jobbet innenfor kontraktens lengde, pluss tiden som står igjen.

- 1 INGEN KONTRAKT
- 2 UNDER 6 MÅNEDER
- 3 6 MÅNEDER INNTIL 1 ÅR
- 4 1 ÅR INNTIL 2 ÅR
- 5 2 ÅR INNTIL 5 ÅR
- 6 5 ÅR ELLER MER

*85. Omtrent hvor mye har du vanligvis i lønn for arbeidet i ditt hovedyrke utenom bruket pr. time, pr. uke eller pr. måned. Oppgi lønnen før skatt og andre fradrag er trukket fra og ta med eventuell overtidsbetaling.

FYLL UT a) ELLER b) ETTER HVA SOM PASSER

a) KRONER PR. \longrightarrow 1 UKE
2 14. DAG
3 MÅNED

b) KRONER ØRE PR. TIME

HVIS IO HAR VANSKELIG FOR Å SVARE PÅ GRUNN AV STERKT VARIERENDE LØNN; FØR OPP ET ANSLAG FOR GJENNOMSNITTLIG LØNN PR. TIME OVENFOR, OG KRYSS AV HER:

- 1 STERKT VARIERENDE LØNN
- 2 VIL IKKE OPPGI

*86. Har du noen av følgende fordeler i ditt arbeid utenom bruket?

	JA	NEI	VET IKKE
	1	2	8
a) Fri bolig eller støtte til bolig	☐	☐	☐
b) Tjenestebil til privat bruk	☐	☐	☐
c) Støtte til bilhold	☐	☐	☐
d) Fri telefon eller støtte til telefon	☐	☐	☐
e) Fri reise til arbeid	☐	☐	☐
f) Fri livs- eller ulykkesforsikring	☐	☐	☐
g) Pensjonsordning betalt av arbeidsgiver	☐	☐	☐
h) Barnehageplass for dine barn	☐	☐	☐

87. Er den samlede arbeidstid du nå vanligvis har pr. uke i ditt hovedyrke utenom bruket den arbeidstid som passer deg best, eller skulle kortere eller lengre arbeidstid passe deg bedre? Vi tenker oss da at lønnen minker eller øker i tilsvarende grad.

- 1 NÅVÆRENDE ARBEIDSTID PASSER BEST
- 2 KORTERE ARBEIDSTID PASSER BEDRE
- 3 LENGRE ARBEIDSTID PASSER BEDRE

*88. Hvilken arbeidstidsordning har du vanligvis i ditt hovedyrke utenom bruket?

VIS KORT 5. VED TELEFONINTERVJU, LES FRA KORT.

- 01 DAGARBEID (MELLOM KL. 0600 OG 1800)
- 02 ARBEID SOM STARTER FØR VANLIG DAGTID (MELLOM KL 0600 OG 1800 OG SLUTTER I VANLIG DAGTID)
- 03 ARBEID SOM STARTER I VANLIG DAGTID, MEN SOM SLUTTER ETTER VANLIG DAGTID
- 04 FAST KVELDSARBEID (MELLOM 1800 OG 2200)
- 05 FAST NATTARBEID (MELLOM 2200 OG 0600)
- 06 2-SKIFTSARBEID
- 07 3-SKIFTSARBEID, HELKONTINUERLIG
- 08 3-SKIFTSARBEID, DØGNKONTINUERLIG
- 09 TURNUSORDNING
- 10 ANNEN ARBEIDSTIDSORDNING, SPESIFISER: _____

89. Har du i ditt hovedyrke utenom bruket fast arbeidsplass eller framøtested?

- 1 JA → 90
- 2 NEI → 91

*90. Hvor lang tid bruker du vanligvis fra boligen til arbeidsstedet/framøtestedet en vei? Regn med all ventetid og tidstap på grunn av dårlig korrespondanse o.l.

ANTALL MIN.

DER SOM REISETIDEN VARIERER MED ÅRSTIDEN ELLER MED FRAMKOMSTMIDDEL, REGNES DET MEST BRUKTE FRAMKOMSTMIDDEL OG VANLIGSTE REISETID I SOMMERHALVÅRET.

91. Mener du at du står i fare for å miste din nåværende jobb utenom bruket på grunn av nedleggelse, innskrenking eller andre årsaker i løpet av de nærmeste årene?

- 1 JA, PÅ GRUNN AV NEDLEGGELSE, INNSKRENKNING
- 2 JA, AV ANDRE ÅRSAKER
- 3 NEI

92. Dersom du kunne velge fritt uten å ta økonomiske hensyn, ville du da foretrekke å arbeide med gårdsdrift på heltid, ville du foretrekke å ha heltids- eller deltidsarbeid ved siden av eller ville du slutte med gårdsdrift?

- 1 GÅRSDRIFT HELTID
- 2 DELTIDSYRKE VED SIDEN AV GÅRDEN
- 3 HELTIDSYRKE VED SIDEN AV GÅRDEN
- 4 HELTIDSYRKE UTEN GÅRSDRIFT
- 8 VET IKKE
- 9 VIL IKKE SVARE

93. Var det noen periode i 1994 da du var ufrivillig permittert uten lønn?

- 1 JA
- 2 NEI

*94. Var det noen periode i 1994 da du var uten arbeid og søkte etter arbeid, f.eks. ved å oppsøke arbeidskontor, lese annonser, søke selv eller ha søknad inne på arbeid o.l.? Regn bare med søking etter arbeid som du kunne tatt på kort varsel.

- 1 JA
2 NEI

*95. STILLES TIL IO SOM HAR SVART JA PÅ SPM. 93 ELLER 94. ANDRE → 96

Hvor mange uker sammenlagt var du arbeidssøkende eller ufrivillig permittert uten lønn i 1994? Ta også med perioder da du ventet på svar på søknad.

ANTALL UKER → 96

ØKONOMISKE FORBOLD

*96. Mottok din husholdning i 1994 noen form for økonomisk hjelp eller bidrag fra foreldre, svigerforeldre, søsken eller barn med en samlet verdi over kr 1000.- for å dekke ...

a ... løpende utgifter?

- 1 JA → Hva anslår du samlet verdi i 1994 til? KRONER
2 NEI → b

b ... utgifter ellers?

- 1 JA → Hva anslår du samlet verdi i 1994 til? KRONER
2 NEI

97. Når du ser på husholdningens inntekter og utgifter, er det vanligvis slik at dere kan spare noe?

- 1 JA
2 NEI, SVÆRT LITE ELLER INGENTING

98. Har det i løpet av det siste året hendt at husholdningen har hatt vansker med å klare de løpende utgifter til mat, transport, bolig og liknende? Hendte det ofte, av og til, en sjelden gang eller aldri?

- 1 JA, OFTE
2 JA, AV OG TIL
3 JA, EN SJELDEN GANG
4 NEI, ALDRI
- 99
 → 100

99. Hvis du/dere ville, har dere råd til

	JA 1	NEI 2
a) å betale for en ukes ferie utenfor hjemmet?	☐	☐
b) å erstatte utslitte møbler?	☐	☐
c) å holde boligen passende varm?	☐	☐
d) å kjøpe nye, ikke brukte klær?	☐	☐
e) å spise fisk eller kjøtt hver annen dag? ..	☐	☐
f) å ha venner til middag?	☐	☐

100. Var økonomien slik at dere størsteparten av året ikke hadde mulighet for å klare en uforutsett regning på 2 000 kroner til f.eks. tannlege eller reparasjon?

1	☐	JA
2	☐	NEI

101. Hvor tilfreds eller utilfreds er du med økonomien i din husholdning? Vis på denne skalaen hvor tilfreds eller utilfreds du er. **VIS KORT 4.**

SVÆRT UTILFREDS										SVÆRT TILFREDS		VET IKKE
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	98		
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		

HELSE

De følgende spørsmål dreier seg om helse og sosiale forhold.

*102. Har du noen sykdom eller lidelse av mer varig natur, noen virkning av skade eller noen funksjonshemming? Ta med alle slike tilfeller, også de som du betrakter som forholdsvis bagatellmessige.

1	☐	JA	→	103
2	☐	NEI	→	104

103. Hva er det?

OPPFØLGINGSSPØRSMÅL SOM STILLES HVIS IO HAR VANSKER MED Å OPPGI EN KLAR DIAGNOSE.

Kan du forklare det litt nærmere?

Hva sa legen at det var?

Hvor på kroppen er det du er plaget?

TIL- FELLE NR.	UTFØRLIG BESKRIVELSE AV SYKDOMMEN/SKADEN/FUNKSJONSHEMMINGEN SE OPPFØLGINGSSPØRSMÅL	Når fikk du syk- dommen/skaden/ funksjonshemmingen?
1	<hr/> <hr/> FOR KONTORET ☐ ☐ ☐ ☐	1 ☐ ETTER 1. JULI 1994 2 ☐ FØR 1. JULI 1994 9 ☐ HUSKER IKKE
2	<hr/> <hr/> FOR KONTORET ☐ ☐ ☐ ☐	1 ☐ ETTER 1. JULI 1994 2 ☐ FØR 1. JULI 1994 9 ☐ HUSKER IKKE
3	<hr/> <hr/> FOR KONTORET ☐ ☐ ☐ ☐	1 ☐ ETTER 1. JULI 1994 2 ☐ FØR 1. JULI 1994 9 ☐ HUSKER IKKE
4	<hr/> <hr/> FOR KONTORET ☐ ☐ ☐ ☐	1 ☐ ETTER 1. JULI 1994 2 ☐ FØR 1. JULI 1994 9 ☐ HUSKER IKKE
5	<hr/> <hr/> FOR KONTORET ☐ ☐ ☐ ☐	1 ☐ ETTER 1. JULI 1994 2 ☐ FØR 1. JULI 1994 9 ☐ HUSKER IKKE
6	<hr/> <hr/> FOR KONTORET ☐ ☐ ☐ ☐	1 ☐ ETTER 1. JULI 1994 2 ☐ FØR 1. JULI 1994 9 ☐ HUSKER IKKE
7	<hr/> <hr/> FOR KONTORET ☐ ☐ ☐ ☐	1 ☐ ETTER 1. JULI 1994 2 ☐ FØR 1. JULI 1994 9 ☐ HUSKER IKKE

104. **VIS KORT 6** HVIS IO SVARTE NEI PÅ SPM. 102 ELLER NÅR IO IKKE HUSKER FLERE SYKETILFELLER.

VED BESØKSINTERVJU: Har du noen av sykdommene på dette kortet?

VED TELEFONINTERVJU: Har du noen av de sykdommene jeg nå skal lese opp?

- 1 JA → 105
2 NEI → 106

105. Hva er det?

TIL- FELLE NR.	UTFØRLIG BESKRIVELSE AV SYKDOMMEN/SKADEN/FUNKSJONSHEMMINGEN SE OPPFØLGINGSSPØRSMÅL	Når fikk du syk- dommen/skaden/ funksjonshemmingen?
8	_____ _____ FOR KONTORET ☐ ☐ ☐	1 ☐ ETTER 1. JULI 1994 2 ☐ FØR 1. JULI 1994 9 ☐ HUSKER IKKE
9	_____ _____ FOR KONTORET ☐ ☐ ☐	1 ☐ ETTER 1. JULI 1994 2 ☐ FØR 1. JULI 1994 9 ☐ HUSKER IKKE

*106. STILLES TIL IO SOM HAR MINST ETT SYKETILFELLE. ANDRE GÅR TIL SPM. 109

Medfører sykdom eller funksjonshemming noen begrensning i din arbeidsevne (INNTÆKTSGIVENDE ARBEID, HUSARBEID, SKOLEGANG/STUDIER). Vil du si de begrenser arbeidsevnen i høy grad, i noen grad eller ikke i det hele tatt?

- 1 I HØY GRAD
2 I NOEN GRAD
3 IKKE I DET HELE TATT

*107. Har du på grunn av varige helseproblemer eller funksjonshemming

	J A, SVÆRT VANSKE- LIG	J A, NOE VANSKE- LIG	N E I
	1	2	3
a - vansker med å bevege deg rundt i eller bruke boligen?	☐	☐	☐
Vil du si "Ja, svært vanskelig", "ja, noe vanskelig", eller "nei"?			
b - vansker med å bevege deg ut av boligen på egen hånd?	☐	☐	☐
c - vansker med å delta i foreningsliv?	☐	☐	☐
d - vansker med å delta i andre fritidsaktiviteter?	☐	☐	☐
e - vansker med å bruke offentlige transportmidler?	☐	☐	☐
f - vansker med å få kontakt med eller snakke med andre mennesker?	☐	☐	☐
g - hatt vansker med å gjennomføre eller sette i gang med en ønsket utdanning eller opplæring?	☐	☐	☐
h - hatt vansker med å finne en jobb du kunne klare?	☐	☐	☐

108. Vi vil gjerne vite hvordan du vurderer den/de sykdommene/funksjonshemmingene du har fortalt om. Er det noen av disse du vil si virker inn på din hverdag i betydelig grad? Vi tenker på alle slags virkninger: smerter, angst, begrensninger i hva du kan gjøre mv.

- 1 JA
2 NEI

*109. Vi skal nå stille en del spørsmål om førlighet, syn og hørsel. Vi tenker i disse spørsmålene ikke på helt forbigående problemer du eventuelt har nå.

		KLARER 1	KLARER IKKE 2
a.	Kan du gå i trapper (opp og ned) uten besvær?	☐	☐
b.	Kan du gå en 5 minutters tur i noenlunde raskt tempo uten vansker?	☐	☐
c.	Kan du uten vansker bære en gjenstand på 5 kilo over en kortere strekning, si 10 meter?	☐	☐
d.	Kan du uten vansker lese vanlig tekst i aviser, evt. med briller?	☐	☐
e.	Kan du uten vansker høre hva som blir sagt i en normal samtale med minst 2 andre, evt. med høreapparat?	☐	☐

*110. Har du i løpet av de siste 6 måneder ofte, av og til eller aldri...

	I LØPET AV DE SISTE 6 MÅNEDENE			
	OFTE 1	AV OG TIL 2	ALDRI 3	
a.	vært plaget av svært kraftig hjertebank uten at du på forhånd har anstrengt deg?	☐	☐	☐
b.	vært plaget av nervøsitet, angst eller rastløshet?	☐	☐	☐
c.	følt deg deprimert og nedfor, slik at du ikke orket noen ting?	☐	☐	☐
d.	vært bekymret for økonomien på bruket?	☐	☐	☐
e.	vært så bekymret for været at det virkelig har plaget deg på grunn av frykt for avlingsskade o.l.?	☐	☐	☐

VOLD

*111. Har du i løpet av de siste 12 månedene - blitt utsatt for ...

a)	Vold som førte til synlige merker eller kroppsskade?	1 ☐	JA	→	ANTALL:	☐	☐
		2 ☐	NEI	→	b		
Hvor mange ganger?							
c)	Vold som ikke førte til synlige merker eller kroppsskade?	1 ☐	JA	→	ANTALL:	☐	☐
		2 ☐	NEI	→	c		
Hvor mange ganger?							
c)	Trussel som var så alvorlig at du ble redd?	1 ☐	JA	→	ANTALL:	☐	☐
		2 ☐	NEI				

SOSIAL KONTAKT

Nå følger noen spørsmål om kontakt med familie, venner og naboer.

*112. Dersom du har søsken, hvor ofte omtrent treffer du noen av dem?

- 1 HAR INGEN SØSKEN
- 2 BOR SAMMEN MED SØSKEN
- 3 OMTRENT DAGLIG
- 4 OMTRENT HVER UKE, MEN IKKE DAGLIG
- 5 OMTRENT HVER MÅNED, MEN IKKE HVER UKE
- 6 NOEN GANGER I ÅRET, MEN IKKE HVER MÅNED
- 7 SJELDNERE ENN HVERT ÅR

*113 STILLES TIL IO SOM ER FØDT I 1965 ELLER TIDLIGERE. ANDRE GÅR TIL SPM. 116
Har du noen barn som er fylt 16 år og som er flyttet hjemmefra?

- JA → Hvor mange barn har flyttet hjemmefra? ANTALL BARN → 114
 NEI → 116

114. Er dette døtre eller sønner, og hvor bor de? Bor de i nabohuset, i kommunen eller andre steder?

HVIS FLERE ENN TRE BARN, SPØR OM DE TRE SOM BOR NÆRMEST.

		BARNETS KJØNN				BOSTED			
		1 SØNN	2 DATTER						
BARN 1	☐	1	☐	I NABOHUSET/LEILIGHET			
				2	☐	I SAMME KOMMUNE	→	Omtrent hvor	
				3	☐	ANDRE STEDER		mange km unna? <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> KM	
				4	☐	I UTLANDET		VET IKKE AVSTANDEN ☐	
BARN 2	☐	1	☐	I NABOHUSET/LEILIGHET			
				2	☐	I SAMME KOMMUNE	→	Omtrent hvor	
				3	☐	ANDRE STEDER		mange km unna? <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> KM	
				4	☐	I UTLANDET		VET IKKE AVSTANDEN ☐	
BARN 3	☐	1	☐	I NABOHUSET/LEILIGHET			
				2	☐	I SAMME KOMMUNE	→	Omtrent hvor	
				3	☐	ANDRE STEDER		mange km unna? <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> KM	
				4	☐	I UTLANDET		VET IKKE AVSTANDEN ☐	

115. Omtrent hvor ofte treffer du noen av dem?

- 1 OMTRENT DAGLIG
- 2 OMTRENT HVER UKE, MEN IKKE DAGLIG
- 3 OMTRENT HVER MÅNED, MEN IKKE HVER UKE
- 4 NOEN GANGER I ÅRET, MEN IKKE HVER MÅNED
- 5 SJELDNERE ENN HVERT ÅR

*116. Bortsett fra medlemmer av din egen familie, har du noen gode venner her på stedet?

- 1 JA → 117
2 NEI
3 VET IKKE → 118
-

117. Hvor ofte omtrent er du sammen med disse?

- 1 OMTRENT DAGLIG
2 OMTRENT HVER UKE, MEN IKKE DAGLIG
3 OMTRENT HVER MÅNED, MEN IKKE HVER UKE
4 NOEN GANGER I ÅRET, MEN IKKE HVER MÅNED
5 SJELDNERE ENN HVERT ÅR
-

118. Bortsett fra medlemmer av din egen familie, har du noen som står deg nær, og som du kan snakke fortrolig med?

- 1 JA → 119
2 NEI
3 VET IKKE → 120
-

119. Hvor mange år ha du kjent denne/disse vennene?

HVIS FLERE ENN TRE, BE IO VELGE DE TRE SOM STÅR HAM/HENNE NÆRMEST.

- Venn 1 ANTALL ÅR SIDEN BARNDOMMEN
Venn 2 ANTALL ÅR SIDEN BARNDOMMEN
Venn 3 ANTALL ÅR SIDEN BARNDOMMEN

HVIS FÆRRE ENN TRE VENNER, OPPGI ANTALL

120. Hender det ofte, av og til, sjelden eller aldri at du føler deg ensom?

- 1 OFTE
2 AV OG TIL
3 SJELDEN
4 ALDRI
-

121. Omtrent hvor ofte er du sammen med naboer?

- 1 OMTREIN DAGLIG
2 OMTRENT HVER UKE, MEN IKKE DAGLIG
3 OMTRENT HVER MÅNED, MEN IKKE HVER UKE
4 NOEN GANGER I ÅRET, MEN IKKE HVER MÅNED
5 SJELDNERE ENN HVERT ÅR
-

*122. Så har vi noen spørsmål om forskjellige fritidsaktiviteter. Hvor ofte i løpet av de siste 12 månedene gjorde du følgende i din fritid?

OM NØDVENDIG: LES OPP SVARALTERNATIVENE.

	ANTALL GANGER I LØPET AV DE SISTE 12 MÅNEDENE					
	0	1-2	3-9	10-20	21-39	40 OG OVER 6
a) Gikk lengre fotturer eller skiturer i skog og mark eller på fjellet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) Mosjonerte på annen måte, drev med sport eller idrett	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c) Var tilskuer til idrettsarrangement	☐	☐	☐	☐	☐	☐
d) Gikk på kino	☐	☐	☐	☐	☐	☐
e) Gikk på dans, diskotek	☐	☐	☐	☐	☐	☐
f) Gikk på restaurant, kafe o.l.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
g) Gikk i teater eller opera	☐	☐	☐	☐	☐	☐
h) Gikk på konsert med klassisk musikk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
i) Gikk på jazz-, vise- eller popkonsert ..	☐	☐	☐	☐	☐	☐
j) Gikk på kunstutstilling	☐	☐	☐	☐	☐	☐
k) Gikk på museum	☐	☐	☐	☐	☐	☐
l) Lånte bok på bibliotek	☐	☐	☐	☐	☐	☐
m) Var i gudstjeneste, på religiøst møte ..	☐	☐	☐	☐	☐	☐
n) Deltok i kor/orkester/korps/spelenannslag	☐	☐	☐	☐	☐	☐

123. Omtrent hvor mange bøker har du lest i fritiden i løpet av de siste 12 måneder. Regn ikke med skole- og lærebøker lest i forbindelse med arbeidet.

1	☐	INGEN
2	☐	1 - 2
3	☐	3 - 4
4	☐	5 - 9
5	☐	10 - 19
6	☐	20 ELLER FLERE

*124. Er du medlem av noen av følgende organisasjoner eller foreninger?
 LES OPP EN ORGANISASJON/FORENING OM GANGEN FRA OPPSTILLINGEN NEDENFOR OG KRYSS AV FOR MEDLEMSSKAP.

HVIS "JA", STILL SPM B. HVIS "NEI" GÅ TIL NESTE ORGANISASJON/FORENING.

3. Vil du beskrive deg selv som svært aktiv, noe aktiv eller som et forholdsvis passivt medlem?

		A			B		
		MEDLEMSSKAP			AKTIVITETSNIVÅ		
		SVÆRT	NOE	FORHOLDS-	SVÆRT	NOE	FORHOLDS-
		AKTIV	AKTIV	VIS	AKTIV	AKTIV	PASSIV
		1	2	3	1	2	3
a.	Bondelaget	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
b.	Bonde- og småbrukarlaget	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
c.	Skogeierorganisasjon	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
d.	Fagforening	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
e.	Bransje-, nærings- eller yrkesorganisasjon	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
f.	Politisk parti (også partipolitisk ungdomslag eller kvinneorganisasjon)	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
g.	Kristelig eller religiøs forening (også ungdoms- eller kvinneorganisasjon)	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
h.	Idrettslag/-forening	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
i.	Kvinneorganisasjon, husmorlag, bondekvinnelag, kvinnesaksforening	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI	☐	☐	☐	☐
j.	Helselag, sanitetsforening, Røde Kors, o.l.	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
k.	Ungdomslag, pensjonistforening, foreldreforening	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
l.	Musikkforening, korps, sangkor, teatergruppe o.l.	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
m.	Borettslag, boligbyggelag, leieboerforening	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
n.	Velforening, grendelag, strøksforening .	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
o.	Lokal interessegruppe, miljøgruppe, lokal aksjonsgruppe o.l.	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
p.	Funksjonshemmedes interessorganisasjon, selvhjelpsgrupper o.l.	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI ↘	☐	☐	☐	☐
q.	Andre foreninger eller organisasjoner .. Spesifiser: _____	1 ☐ JA →	2 ☐ NEI	☐	☐	☐	☐

*125. Hvis du tar alt i betraktning, hvor tilfreds er du med livet ditt for tiden? Også her har jeg en skala som går fra 1 til 10, hvor ytterpunktet 1 betyr at man er svært utilfreds med livet og 10 betyr at man er svært tilfreds. Hvor vil du plassere deg selv på denne skalaen? **VIS KORT 4.**

SVÆRT UTILFREDS										SVÆRT TILFREDS	VET IKKE
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		98
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

TAKK FOR AT DU VILLE DELTA!

De sist utgitte publikasjonene i serien **Rapporter** Recent publications in the series **Reports**

erverdiavgift på 23 prosent kommer i tillegg til prisene i denne oversikten hvis ikke annet er oppgitt

7/23 B.K. Wold (ed.): Supply Response in a Gender-Perspective: The Case of Structural Adjustment in Zambia. 1997. 77s. 115 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4458-7	98/10 K. Ibenholt og H. Wiig: Massebalanse i den makroøkonomiske modellen MSG-EE. 1998. 49s. 110 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4541-9
7/24 I. Seliussen: Utvalsstandardavvik i detaljomsetningsindeksen. 1997. 30s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4463-3	98/11 H. Bild, J.E. Finnvold, K.K. Lie, R. Nordhagen og A. Schjalm: Hvordan møter småbarnsfamiliene helsetjenesten? 1998. 99s. 115 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4550-8
7/25 J.L. Hass: Household recycling rates and solid waste collection fees. 1997. 32s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4470-6	98/12 D. Roll-Hansen: Informasjonsteknologi i lærerutdanninga. 1998. 56s. 115 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4554-0
3/1 P.Ø. Kolbjørnsen: Statistikk om informasjonsteknologi: Status, behov og utviklingsmuligheter. 1998. 43s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4472-2	98/13 A. Langørgen: Virkninger av lokalt bosettingsmønster på kostnader i kommunal tjenesteyting. 1998. 32s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4555-9
3/2 A. Bruvoll: The Costs of Alternative Policies for Paper and Plastic Waste. 1998. 30s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4478-1	98/14 Ø. Landfald og M. Bråthen: Evaluering av ordinære arbeidsmarkedstiltak: Dokumentasjon og analyse. 1998. 53s. 115 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4561-3
3/3 Ø. Skullerud: Avfallsregnskap for Norge: Metoder og resultater for våtorganisk avfall. 1998. 32s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4524-9	98/15 T.I. Tysse og N. Keilman: Utvandring blant innvandrere 1975-1995. 1998. 160s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4581-8
3/4 S. Mjelve: Økonomisk vekst og fordeling av inntekt i byene i Vest-Agder og Østfold, 1840-1990. 1998. 37s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4526-5	98/16 S. Blom: Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge. 1998. 81s. 115 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4582-6
3/5 A.S. Bye og K. Mork: Resultatkontroll jordbruk 1998: Gjennomføring av tiltak mot forurensninger. 1998. 89s. 95 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4397-1	98/18 K. Lund: Inntektsfordelinga i den norske landbruksbefolkninga og fordelingseffektar av direkte støtteordningar. 1998. 46s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4585-0
3/6 K.R. Gerdrup: Skattesystem og skattestatistikk i et historisk perspektiv. 1998. 59s. 115 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4531-1	98/19 H.K. Reppen: Bruk av folkebibliotek 1998. 1998. 46s. 115 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4586-9
3/7 E. Lofthus og Å. Osmunddalen: Innvandrere og sosialhjelp: Får mer fordi de trenger mer?. 1998. 32s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4533-8	98/20 Ø. Landfald og M. Bråthen: Registerbasert evaluering av ordinære arbeidsmarkedstiltak 1996: Overgang til jobb og utdanning. 1998. 48s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4596-6
3/8 A. Langørgen og R. Aaberge: Gruppering av kommuner etter folkemengde og økonomiske rammebetingelser. 1998. 60s. 115 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4535-4	98/21 J. Møen: Produktivitetsutviklingen i norsk industri 1980-1990 - en analyse av dynamikken basert på mikrodata. 1998. 85s. 115 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4597-4
3/9 A. Thomassen og R. Jensen: Kvadratmeterpriser for skolebygg. 1998. 24s. 100 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4539-7	

